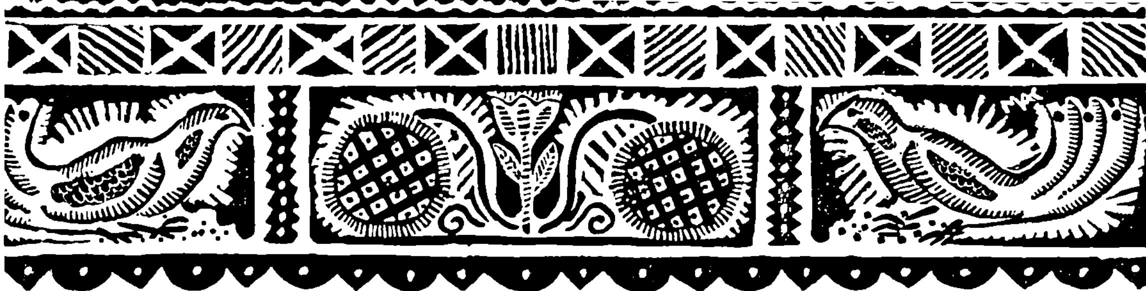

EMANOIL BUCUȚA

PIETRE DE VAD

BUCUREȘTI
EDITURA CASEI ȘCOALELOR
ȘI A CULTURII POPORULUI

EMANOIL BUCUŢA

PIETRE DE VAD

BUCUREŞTI
EDITURA CASEI ŞCOALELOR
1 9 3 7

PIETRE DE VAD

Pământ și oameni
dela noi

ŢARA

Cea mai frumoasă preamărire a ţării nu putea să ne vie decât din vremurile ei eroice. Şi astăzi mai este ceartă sau cel puţin vorbă între cercetători despre cine să-i fi fost autor ,romanticul moldovean îndrăgit de folklor şi de limbă curată, dar scriind în acest caz în franţuzeşte, Alecu Russo, sau romanticul muntean, istoric ieşit din cronici cu dor de luptă şi de răsturnări sociale, singura faţă de om de ştiinţă şi om de faptă pe care cei de dincoace de Milcov ar fi putut s'o aşeze cu cinste alături de Mihail Kogălniceanu, dacă moartea nu-i smulgea pana din mână înainte de vreme, Niculae Bălcescu. Mă gândesc la Cântarea României, alcătuită ca o înşirare de psalmi, în zilele de mare credinţă naţională.

A trebuit să treacă de atunci mai bine de o jumătate de secol, pentru ca să avem România pitorească a lui Vlahuţă, carte de călătorie şi de descriere puţin cam suspinătoare, deşi împrejurările şi oamenii în anii 1905-1906 de înălţare şi de înavuţire a ţării ar fi avut dreptul să aştepte un scris mai semeţ. Cam în acelaş timp veneau însă volumele, tot pe atât de frescă pe cât de anchetă, ale d-lui Nicolae Iorga, îmbrăţişând deopotrivă nu numai ţara românească liberă, ci toate provinciile de margine pe care războiul le-a întors României. Intâia unire s'a făcut în aceste cărţi şi a fost ca o bunăvestire a celeilalte, venită foarte aproape, în paşii ei.

Românii sunt astăzi toţi împreună în nişte hotare care nu trebue să fie trase numai pe pământ, dar şi în sufletele noastre, pentruca într'adevăr nimic să nu le mai poată mişca din loc. Suntem în aşteptarea încă a unei cărţi, la fel cu celelalte, din două răspântii deosebite ale istoriei şi oglindindu-le amândouă cu atâta fior. N'aş cuteza să aşez între înaintemergătoarele ei decât acele crâmpee de monografii de sat, întreprinse de Institutul Social Român şi de Fundaţia Culturală Principele Carol, sub conducerea d-lui Dimitrie Gusti, construcţii de adâncime, cu lucrători nenumăraţi şi în care să încapă tot ceeace este menit să descopere firea şi zămislirile noastre de până acum alături de rosturile de astăzi şi de viitor ale unui întreg popor, cuibărit pe vreme lungă între Dunăre şi Carpaţi. Trebue să mai aşteptăm, iar până atunci să ne cercetăm colţişor cu colţişor ţara ieşită ca un pământ nou, aşa cum se vorbeşte în întâile capitole din Cartea Facerii, de sub apele istoriei, după ce s'au retras din nou în matca lor. Intr'o zi va veni şi acea privire, în stare să îmbrăţişeze într'o singură lucrare tot ceeace însemnăm astăzi şi unde lumea nouă românească să se caute şi să se găsească.

Oltenia, pământul nostru sfânt, cu cele mai vechi şi mai frumoase mânăstiri şi cu troiţele lui monumentale, se pregăteşte de o mare faptă. In vecinătatea picioarelor podului lui Traian şi a rămăşiţelor romane, se va ridica un nou pod. Vestitul meşter din Damasc, Apolodor, îşi va descoperi pe aceste plaiuri, după 1800 de ani, urmaşi. După ce ne-am îndreptat un secol şi mai bine spre Apus, iată că reluăm unele căi bătute spre vecinătatea noastră firească a Peninsulei Balcanice şi a Răsăritului. Pe la aceste coturi şi vaduri dunărene cu limbi de nisip şi cu păduri de sălcii, au fost vechile drumuri, pe unde au trecut întâi Romanii şi mai târziu ţariţele, cărturarii sau monahii dela Miazăzi, şi tot pe-aici trebuie să umblăm şi noi, cei de astăzi, nu numai ca să ne întâlnim trecutul, ci ca să ne urzim o soartă mai bună.

Pentru Sârbi acesta este al treilea, dacă nu aproape al patrulea pod pe care îl au peste Dunăre. Două le-au moş-

tenit dela Unguri, unul la revărsarea Savei şi celălalt pe deantregul peste fluviu; pe cel de-al treilea, dela Panciova, dat circulaţiei abia de câteva luni, l-au făcut anume ca să lege Banatul iugoslav de Serbia. Fapta lor ne arată cât de datori rămânem noi, mai cu seamă Cadrilaterului, care ar trebui să-şi aibă podul lui între Turtucaia şi Olteniţa, pe unde trece marea şosea internaţională Londra, Bucureşti, Constanţa, şi cât de datori Basarabiei, care ar avea aceeaş nevoe de legătură între Ismail şi Tulcea. Podul de lângă Turnu-Severin, în afară de însemnătatea lui locală, în afară de rosturile simbolice, în afară de lecţia de încredere în munca românească, va avea şi această însemnătate mai îndepărtată, să aducă aminte de ceeace aşteaptă dela noi Dunărea care-i numai a noastră, cu malurile nelegate între ele pe sute şi sute de kilometri. Spre deosebire de podul dela Cernavodă, aşezat pe locul pe unde trecea în linie dreaptă calea ferată dintre Bucureşti şi Constanţa şi numai pentru trenuri, podurile noastre viitoare trebue să înlesnească mişcarea mai cu seamă a drumeţilor, fie cu automobilul şi căruţa, fie cu piciorul. Numai aşa poporul românesc va putea să ajungă într'adevăr la Mare, să-şi facă o viaţă de apă şi s'o stăpânească. Oltenia ne dă, cu podul ei, toate aceste gânduri.

Pe de altă parte, tocmai în celălalt capăt al ţării, Dobrogea lucrează la un nou port. Pământul acesta dintre Dunăre şi Mare, câştigat treptat scaeţilor şi stufului, rămâne marea noastră mândrie. O Românie nouă s'a născut pe aceste întinderi. Ea se întăreşte şi se înfrumuseţează sub ochii noştri. Constanţa a ieşit din suferinţele războiului, crescută şi încrezătoare, ca o cetate din apă. Două drumuri au să pornească pe curând, unul o şosea, dela Mamaia până la Ecrene, dintr'o singură bucată, şi altul o cale ferată, cu opriri şi popasuri, deocamdată până la Mangalia, dar cu aceleași ţeluri depărtate, şi au să lege între ele toate oraşele de pe coastă. La capătul acestor drumuri străluceşte Balcicul ,cu faima lui de soare şi de albastru. Cea mai nouă ispravă a lui este una tot de inspiraţie: poeziile cele noui ale lui Ion Pillat din Revista Fundaţiilor Regale: Balcic, Bal-

cic, nostalgic cum e luna, Albind pereţii râpelor pustii, Podind pe valuri licărite bruma, Veghind cu basme moarte vremuri vii. Balcic, încins cu ziduri de cenuşă, Balcic cuprins cu murmur de fântâni, Incununat cu ceruri de brânduşă, Impodobit cu semne din păgâni; Cu dealurile surelor cămile, Cu case vechi — încremenite oi — Balcic, păstorule din alte zile, Cobori pe ţărmul biblic pân 'la noi. Cetate mai bătrână decât morţii, Loc sfânt ca tinereţea de senin, Migdalii să 'nflorească pragul porţii, Când în lumina ta umil mă'nchin. Altă ispravă nouă a Balcicului este, în altă artă, ca să nu mai vorbim de pictură, unde a făcut şcoală, acea Maternitate avântată a sculptorului Boris Caragea, artist băştinaş, cu casă pe marginea mării, cu cactuşi în ulcioare mari de piatră. Ea n'a putut fi văzută decât într'o lună de expoziţie în sala Dalles, dar şi-ar avea locul firesc pe noul bulevard din lungul cheiului dela Balcic, pornind parcă pe Mare, cu feregeaua suflată de vânt şi cu copilul pe braţ, ca un simbol al acestei lumi dobrogene, venite la o chemare ,care nu era totdeauna a guvernanţilor, cât era a pământului, din toate unghiurile orizontului românesc. Ar fi şi cel mai bun răspuns pe care Balcicul, oraş de artişti, dar fără artă, l-ar da Constanţei, oraş cu mai puţini artişti, dar cu mai multă artă. Acolo se va ridica în foarte scurt timp una din cele mai frumoase statui pe care le avem, Regina Elisabeta de Jalea. Am văzut lucrarea numai în lut şi în căutările de atelier ale unor linii cât mai senine, dar făptura însăş a Reginei inspirate, privind pe Mare, şi mai ales a poeziei, care la picioarele ei încearcă pe o harfă accentele care scot sirenele din valuri, câştigă pentru totdeauna. Nimeni n'ar fi putut să aducă între noi mai aevea pe Carmen Sylva. Fericită Constanţa, care va găzdui-o de bronz pe una din terasele ei!

Balcicul se făleşte însă astăzi cu alte isprăvi, de ordin economic şi tehnic. El încearcă să ajungă al doilea nostru port la Marea Neagră, portul Cadrilaterului, aşa cum este Constanţa, pe lângă portul maritim al ţării în deobşte, portul mai ales al Dobrogei vechi. La adăpostul unui dig, zidit câteva sute de metri în larg, până acolo unde apele

încep să se facă verzi de adâncime, o dragă a scos nisipul și stâncile, ca să îngădue vaselor să se apropie și să arunce ancora. Pe mal se vede o tribună, unde oficialitatea are să se așeze în curând ca să ia parte la binecuvântarea bisericească a lucrărilor și la punerea lor la îndemâna negoțului și a lumii călătoare. Balcicul se împarte de pe acum în trei părți, care vor fi cele trei cartiere ale orașului de mâine, capitală de județ și săltat dela o populație de 7.000 de locuitori la îndoitul ei, acest îndoit fiind dat în întregime de Români: un cartier, al Palatului Regina Maria, al vilelor și al hotelului Oficiului Național de Turism, cu parcuri și cu locuri de plimbare; alt cartier, al orașului comercial și administrativ, cu portul propriu zis; și alt cartier, al băilor, dela noua plajă până la locul tămăduitor de nămol dela Tusla. Avioanele zbârnâe toată vara între București și Balcic, înzestrat cu o frumoasă aerogară. De pe apă vor sosi acum vapoarele. Nu va trece mult și trenul își va face și el loc prin aceste firide de stâncă roșie, cu povârnișuri prea repezi.

Am văzut în Transilvania lucrările de desgropare a vieții și civilizației romane dela Sarmisegetuza. De sub prunii rari și firavi a răsărit, așezată ca niște morți albi în racle de piatră, atunci când târnăcoapele au dat la o parte pământul pus în valuri de multele secole, o întreagă lume de temple și de palate. Avem și noi câmpul nostru sfânt, unde să ne ducem și să ne frângem genunchii, nu locuri lăsate în paza unor venetici oarecare moștenitori de barbari năvalnici, ci moșie și clădiri ale strămoșilor, rămase alor lor, din tată în fiu. In satul vecin dela Clopotiva, de unde se urcă la Negoiu, cu tăurile lui reci, Dacii mai trec până astăzi prin satul închis cu porți la toate ieșirile lui. Totul e sur, dela hainele oamenilor și apărătoarele groase de țârloae ale femeilor, până la case și până la piatra dimprejur. Sur e și timpul, care parcă e bătrân pe-aici de când lumea. Dar Transilvania deschide în aceste văi niște ferestre largi către ceeace a fost odată și în rama acestor ferestre se luminează fețe de demult, jumătate de istorie și jumătate de legendă. In alte părți Românul poate să aibă

fiorul frumuseţei sau fiorul muncii, dar numai aci îl săgetează fiorul istoric. Cineva, un cărturar de oraş, care se oprise vara trecută la Sarmisegetuza şi se plimba printre ruine însoţit de un ţăran al locului, l-a întrebat : „Şi crezi dumneata că noi ne tragem din oamenii cari au făcut toate câte se văd şi vor mai fi ascunse sub case şi livezi ?" Ţăranul i-a răspuns : „De dumneata nu ştiu şi nu mi-aş pune mâna în foc. Dar noi dela ei venim. Uită-te la îmbrăcămintea mea şi la îmbrăcămintea lor. A lor a fost de piatră şi a ajuns până astăzi; dar a noastră, care e de in şi de lână, a ţinut tot cât cea de piatră, şi are să meargă cu noi până la sfârşitul lumii". Oficiul Naţional al Turismului ridică şi în marginea acestor locuri un adăpost pentru credincioşii cari vor veni, aşa cum are să ridice mari hoteluri, la Balcic şi la Turnu Severin. Iată cele trei colţuri din ţară, unde viaţa românească nouă, clocotitoare de o putere tânără, a creat în trei feluri atât de deosebite, planuri de poduri, porturi şi cetăţi imperiale.

Locurile sunt luate la întâmplare, dar atâtea alături se frământă şi crează. Mai ieri era o adunare unică în Europa, a celor 6000 de membri de coruri şi de fanfare ţărăneşti dela Timişoara, cu toată comoara de porturi şi de cântec a Banatului. Moldova ne-a mişcat încă odată cu tot ce a pus la cale şi a deşteptat în amintirea tuturor, prin serbările centenarului Academiei Mihăilene. Basarabia îşi reface aproape viaţa de sat, prin grija de sănătatea, de munca şi de îndrumarea sufletească a ţăranilor, care a schimbat faţa câtorva judeţe dintre Prut şi Nistru, pline încă în datinile locale de zvonul trecerii vitejilor lui Ştefan cel Mare. Şi nu este altfel nici pe graniţele înalte de Miazănoapte ale Maramureşului şi ale Bucovinei. Toate la olaltă înfăţişează ţara, nu numai cea geografică şi istorică, păzită de munţii şi de apele ei sau de steagul fluturat de strămoşi şi de noi pe atâtea câmpuri de bătae. Este ţara la muncă, zămislitoare de noui valori şi puteri, în care se toarnă sufletul cel nou al neamului românesc. Ea înalţă alt fel de bastioane la toate graniţele pământului nostru, peste care nicio silnicie nu va mai putea să treacă. Această ţară suntem datori mai

cu seamă s'o cunoaştem şi rând pe rând, provincie după provincie, ea va veni aci să ne vorbească de tot ceeace năzueşte şi face faptă. Va fi cea mai bună şcoală de încredere pe care am putea s'o urmăm, în nişte zile tulburi şi pline de ameninţări. După Cântarea României şi România pitorească, sunt fragmentele de oţel şi de aur ale unei noui cărţi, potrivită cu ceeace ne simţim şi suntem astăzi, şi la care ne încordăm o întreagă generaţie, nu mai puţin eroică decât altele, ca s'o gândim şi s'o scriem.

CARTEA MUNȚILOR

Pentru toți câți iau acuma drumul munților, mai ales din văile Oltului de dincoace, a Argeșului, a Dâmboviței și a Prahovei, un nume trebue să fie amintit. E numele cuiva care a bătut înaintea noastră aceleași poteci și care cu o mică silință a închipuirii poate fi deosebit într'o făptură de abur, cum ne premerge și astăzi fără să se întoarcă la noi, cu fața la înălțimi. Iubise prea mult munții noștri ca să poată să se simtă în altă parte mai bine, după ce a trebuit să plece năprasnic de pe pământ. E vorba de scriitoarea Bucura Dumbravă. Cartea ei, mai în urmă scrisă și la care țin mai mult, se chiamă Cartea Munților. Ea ne-a rămas astfel în chip de călăuză ideală și cei cari nu și-o pot reîmprospăta din amintire sau din zvon, au aceste pagini pline de izvoare, de flori de munte, de stâne și de stele. Drumețul la munte, dupăce și-a aruncat sacul bine chivernisit în spate, dela merinde până la felinar și toporaș, și s'a pipăit repede pe haine în jos dacă nu-i lipsește nimic, înainte să zică ciobănește: Doamne-ajută! să pue undeva, la loc ușor de umblat la popasuri, și Cartea Munților. E vrednică. Voiu căuta în două cuvinte s'o arăt celor cari n'o știu. Departe de mine gândul unei recenzii. Trebue adus între noi, din singurătatea lui de vântoase și de stâncării, duhul muntelui.

Muntele n'a fost descoperit de mult. L-au colindat cio-

banii şi l-au trecut la pasuri călătorii, fie cei paşnici, fie cei războinici. V'aduceţi aminte câtă vâlvă a pus în jurul capului lui Napoleon încălecarea Alpilor în plină iarnă şi apariţia neaşteptată în câmpia lombardă. Pe acea vreme oamenii de ştiinţă abia se gândiseră să se caţere sus ca să studieze, la început, apăsarea aerului şi legile barometrului. E drept că ciobanii botezaseră, ca pe nişte locuri de îndelungă şedere, unele piscuri cu nume ca Retezatu, Mândra sau Vârfu-cu-dor, şi cântaseră pe urma oilor mânate pe văi la ernatic, Mioriţa. Muntele rămânea însă temut şi pustiu în mijlocul vieţii noui a sfârşitului de secol al optsprezecelea şi a începutului de secol al nouăsprezecelea. Cred că romantismul, cu marele cult al naturii, ne-a dat, ca marii corăbieri trecuţi oceanele şi continentele tainice, insulele acestea înalte de piatră, păstrate neatinse într'o civilizaţie de oraşe, neînţelegătoare. Aşa şi atunci au început urcările pe munte şi dragostea lui.

Pentru noi lucrul apare cu atât mai adevărat cu cât întâiul drumeţ care ni-a lăsat o descriere mai încântată a plimbărilor lui pe dealuri şi munţi e un romantic, Alecu Russo, autorul Cântării României şi întâiul adunător de poezie populară. Cum aşteaptă strungarul oaia cea cu bun lapte la locul ştiut din strungă, aşa a prins el, şi nu Alecsandri, pe ciobanul care ştia plângerea cea minunată, la o coborîre de pe Ceahlău sau de pe alt munte moldovenesc, şi i-a luat-o ca să ne-o treacă nouă în veci. Altminteri, ca laptele, de nemulgere la timp şi de bătaie, s'ar fi stricat şi ea, de n'am fi găsit-o decât în formele decăzute în care mai circulă şi astăzi. Iată un dar al muntelui! La fel cu florile de sus, care cresc mai mici decât suratele lor de câmp, dar au culorile mult mai vii şi mireasma mai îmbătătoare, s'a întâmplat şi cu această mândrie a poeziei populare româneşti. Povestea e epizodică şi versurile sunt scurte, ca nişte bătăi de clopote dela gâtul unei turme risipite pe o poiană înaltă. Spuneţi-vi-le însă încet, versurile acestea de seară şi de moarte! Tot aerul curat al muntelui a intrat în ele şi le-a suflat cu argint. Era, când a auzit-o şi a în-

semnat-o întâiul Român cult, anul o mie optsutepatruzeci şi ceva.

Turismul de munte organizat n'a început pe pământul românesc, la noi în România liberă, ci dincolo, în Ardeal, la Saşi. Păstrând legături culturale strânse cu poporul mare germanic dela el de acasă, ei au putut să aducă între noi mişcarea, numai decât dupăce se ivise acolo. Asociaţia carpatină ardeleană sărbătoreşte la toamnă, în Sibiu, unde îşi are sediul central. cincizeci de ani de viaţă. Ne putem făli cu un asemenea praznic. Sunt destule ţările din Apusul Europei care să numere societăţi de turism muntenesc mult mai puternic, prin cifră de membri, organizare şi rezultate, decât societatea din România; dar nu sunt multe care să poată arăta ceva mai vechiu în timp şi cu o continuitate neîntreruptă până la noi. Societatea carpatină a fost mândră, şi cu drept cuvânt, de caracterul ei săsesc, dar aceasta n'a împiedicat ca atâţia Români ardeleni să-şi facă în ea ucenicia turistică : chiar astăzi mai e aşa, deşi împrejurările s'au schimbat. Astăzi Ardealul îşi are societăţile carpatice româneşti.

In România liberă turismul organizat, de munte, s'a ivit mai cu seamă odată cu societatea turiştilor români. Aceasta cu mult înainte de răsboiu. Alcătuirea nu era însă destul de închegată, de vreme ce n'a putut să supravieţuiască răsboiului. Locul ei l-a luat, cu izbândă, întâiu Hanul Drumeţilor şi apoi Touring Clubul României. Dar nu e în gândul meu să fac istoricul turismului între Români sau în România. Vreau să găsesc numai atmosfera şi clipa în care s'a arătat Cartea Munţilor.

Legătura cu muntele, care începe să dea pe drumeţii înălţimilor, se face mai ales prin Sinaia şi Bucegi, prin urmare după clădirea castelului din poiana Peleşului. Ea are mai bine de patruzeci de ani. Din copilăria mea mă mai urmăreşte amintirea unei mari fotografii înrămate, cu un grup aşezat în piramidă pe o creastă de piatră. Poate că nu era mai departe decât poiana dela Stâna Regală sau vreo stâncă de deasupra ei. Trebue să fi fost printre întâile semne, cu toată fudulia începutului, ale acestui nou

gust. Timpul s'ar putea socoti uşor, nu după rochile lungi şi cu şea ale femeilor, dar în capul grupului se afla Ducele de Wales, viitorul rege Eduard al şaptelea al Angliei. A-nalele vizitelor princiare la curtea noastră ne-ar spune nu-mai decât anul şi ziua când această plimbare în munte, care începea să fie un punct de program, s'a întâmplat a-nume. M'am căsnit mai târziu să-mi aduc aminte, dacă printre căţărătoarele de curte de acolo, nu se rătăcise şi Bucura Dumbravă. Cu stăruinţa amintirilor copilăriei fie-care faţă mi se întorcea, care cu zulufii ei în vânt, care cu toca pe-o ureche, care cu un adevărat coif pe tâmple, pri-vind în lături într'o râpă bănuită sau privind drept în ochi, dar faţa cunoscută a Bucurei Dumbravă proape copilă lipsea. Incă de pe atunci însă ea se afla în acea lume şi în acel fel de viaţă. Aşa de nedespărţit încât dacă într'adevăr nu se vedea şi nu se vedea, nu mai rămâne decât ca ea să fi fost fotograful care fotografiase şi la care căutau a-proape toţi, cu ochii lor de acum mai bine de patruzeci de ani!

Romànul „Haiducul" al Bucurei Dumbravă, e din 1907. Scria de mult la el, dar a fost să apară atunci, în anul răs-coalelor, ca un simbol. Mi se pare că nu mult după aceea „Vorwärts", ziarul socialist german, l-a publicat, în foi-leton. Simbolul pentru străinătate era un fapt, pe care înțelegea să-l cunoască în imaginea frumoasă răsfrântă de o scriitoare română, în întâia perioadă, de limbă germană. Ridicări împotriva ciocoilor mai fuseseră între Români: cea de ordin mai mult social o întrupa Haiducul, Jianu, cea de ordin mai mult politic, Pandurul, Tudor Vladi-mirescu, trăitori în acelaş timp, la începutul veacului tre-cut şi făuriţi de scriitoare unul după altul şi aproape unul trebuind să urmeze pe celălalt, în două din cele mai pu-ternice romane pe care le avem. Păcatul că au fost scrise în limba germană a fost răscumpărat de traducerile apă-rute numai decât în româneşte. Nu ştiu dacă ediţia ori-ginală germană a trecut peste cea dintâi, dar în româneşte ambele romane sunt la a şasea sau la a şaptea ediţie. E des-tul de caracteristic. Şaizeci, şaptezeci de mii de cititori ro-

mâni au adeverit, alături de zecile de mii cari fără îndoială vor urma, că scriitoarea era româncă şi că romanele ei, pline de atâta înţelegere şi iubire a oamenilor şi a locurilor, sunt romane româneşti. Astfel pseudonimul, care e mai firesc decât numele, pentrucă pseudonimul şi l-a dat şi l-a umplut de conţinut scriitoarea, pe când numele îl căpătase fără nici o putinţă de alegere ,a învins numele, iar Fanny Seculici a rămas definitiv Bucura Dumbravă. Fanny Seculici era fără o naţionalitate limpede, aşa cum îi plăcea ei, care avea uneori furii împotriva hotarelor trase între oameni: născută la Bratislava, aşezată dela cinci ani în România, cu o mamă poate mai mult germană şi cu un tată poate mai mult slovac-ungur, scriind şi vorbind aproape tot aşa de uşor în limba germană, franceză şi engleză; Bucura Dumbravă era numai Româncă.

Cartea Munţilor începe să-şi facă loc dela întâii ei paşi publici : operă literară şi nume sub care o trimitea lumii. Pentru Haiducul, de pildă, Bucura Dumbravă, nu numai că a citit cartea populară a lui Nedea Popescu, şi a stat de vorbă cu el; bietul om o învinuia pe urmă, după marele răsunet al Haiducului, de plagiat ! Ea a răscolit, tot ce se putea răscoli, ca să descopere firea omului, sufletul vremii şi cadrul natural. Una din legăturile ei de prietenie i s'a tras din aceste răscoliri, pe urmele rudelor în viaţă ale lui Jianu. Intr'o bună zi, dusă din ştire în ştire, s'a oprit la pragul unui nepot neaşteptat, care a păstrat totdeauna farmecul acestei origini, oricât îndeletnicirea şi firea isteaţă şi discursivă de Bucureştean, îl arătau de departe de unchiul, pornit, mândru şi autoritar. Comunitatea Bucurei Dumbravă trăeşte încă nerisipită şi ea priveşte chiar astăzi cu oarecare pismă pe acela dintre membri care a avut din această pricină cea mai mare din treceri. Urmăriţi însă în deosebi partea de descriere din Haiducul, nu numai Cezienii, dar mânăstirile de pe Olt şi rătăcirea prin pădurile Prahovei. In ele orice ochiu priceput recunoaşte drumuri proprii şi însemnări de culori de amurg sau de freamăt de frunză sau de siluetă de culă şi de turn peste o vale vijelioasă, făcute cu realitatea în faţă. Scriitoarea a străbătut

toate aceste locuri ca să trăiască aceeaş viaţă cu eroul ei şi nimeni nu mai ştie, iar ea nu mai e aici ca să ne spue, dacă haiducul frate cu codrul i-a descoperit pământul românesc şi toate frumuseţile, sau dragostea pământului a îndreptat-o spre cei mai legaţi de el fii ai lui.

Numele însuş era un nume de munte. El vine din acea atmosferă romanttică germană, care a dat şi Reginei Elisaveta pseudonimul pădurean de Carmen Sylva. Fanny Seculici, care iubea muntele, s'a dus până la tăurile reci ale Retezatului, cu oaspeţi numai vulturi în zbor cu umbra în treacăt şi capre negre sperioase coborîte la adăpat. Ea era de atunci o fiică a înălţimilor şi duhul muntelui, părintele ei de-al doilea şi cel adevărat, trebuia s'o umple. Sprintenă de picior, mândră în' purtări, fată până la urmă, la cei cincizeci şi opt de ani pe cari i-a putut ajunge, tânără cu toţi anii, pătrunsă de muzică şi teosoafă prin dor metafizic, Bucura Dumbravă nici nu era decât un munte frumos, întrupat şi miniaturizat între noi, ca să nu ne sperie. Cartea Munţilor era jurnalul ei, testamentul lăsat nouă.

Iată că sunt zece ani de când Cartea Munţilor a fost scrisă ! Amintirea acestei aniversări nu se putea face mai potrivit decât într'o vreme când muntele românesc foeşte de drumeţi, şi pe calea văzduhului, în care de atâtea ori, poposiţi la un foc de brad am privit împreună cu Bucura Dumbravă dela o curăţenie şi tăcere de aproape două mii de metri, cum se aprinde, într'o pulbere scăpărătoare, tăria cerului. Manuscrisul se păstrează undeva, în alte mâini de femee, căreia îi e dragă amintirea. L-am citit printre cei dintâi şi l-am dus, atunci, în 1920, la tipografia noastră, dela „Ideea Europeană", unde Colecţia Cărţilor Galbene, o serie de cărticele care trebuia să aducă ceva nou oamenilor ieşiţi din răsboiu, l-a primit ca şi cum fusese ticluit pentru ea. „Noul" nostru era tot o răsvrătire, împotriva cărţii sau a ideilor primite, cu miros în cele din urmă însă de bibliotecă şi de tradiţie. „Noul" Bucurei Dumbravă era o întoarcere în singurătatea plină de atâtea daruri a naturii. Peste capetele noastre se ridicau deodată, în aerul care părea sterp, munţii veşnici. Ea îi vedea ca un cioban

şi ca un călugăr, ca un drumeţ şi ca un scriitor, ca un cavaler şi ca un filozof, loc de odihnă şi de frumuseţe, dar şi vatră de entusiasm şi de mari idei, gătită cu flori şi încinsă cu fulgere.

„Cartea Munţilor" nu trebue uitată. Mulţi oameni şi multe locuri trăesc în ea. E ca o zare de ideal, foarte înaltă şi foarte albă, pusă vieţii noastre. Cartea Munţilor a împlinit zece ani, dar e din rândul celor veşnice. Să ne plecăm din nou peste paginile ei de argint şi de safir.

LA HUŢULI

(Intre Suceava şi Ceremuş).

Una din vechile mele dorinţe se îndeplineşte astăzi. E o dimineaţă de Iulie în Seletin şi mă pregătesc să pătrund în Ţara Huţulilor. Incă dinaintea războiului, când mă bătea gândul să urc dinspre Câmpulungul românesc spre Şipotele Sucevei, eram pe aceleaşi drumuri.

Pornisem de ieri dela Falcău, cu marile lui fierăstrae. De-aici şi dela Brodina vecină, oamenii aceştia ai muntelui, de limbă ruteană şi de obârşie tainică, încep să fie întâlniţi. Dela Seletin am intrat în apele lor şi de-acum, până la înaltele hotare ale Poloniei, ei sunt singurii locuitori. Limba românească e aproape nefolositoare. Evreii înşişi, de faţă pretutindeni, nu ştiu decât idiş, germana şi ruteana. Am însă tovarăşi buni şi mă încred în norocul drumeţului.

Plecăm cu o trăsură care abia trece podul destul de şubred de peste Suceava, şi se opreşte. Caii trebue potcoviţi. Ai fiorul unei expediţii cu greutăţi şi primejdii. E vorba deocamdată de întâii şapte, opt kilometri, cu urcuş mai mult lin, care să ne ducă peste cumpăna apelor, din valea Sucevei în valea Putilei, şi dela Seletin la Plosca. Vizitiul îşi are însă socotelile lui.

Pe capră avea un oaspe tăcut. Peste geamantanul puternic stă un mănunchiu de beţe de deosebite grosimi şi de

lungime asemenea. La privire mai de aproape se văd a fi bucăţi de coadă de undiţă. Merge la pescuit păstrăvi. Şade încovoiat, în nişte haine pestriţe, şi se uită pe sub pălărie. Trăsura hurducă uşor. Făgaşele sunt uscate şi tari. Eu întreb ceva despre locuri, la care vecinul meu nu se pricepe să răspundă, şi deodată celălalt, vorbeşte el, fără să se întoarcă, într'o românească desăvârşită. Şi de-atunci nu s'a mai oprit. Intâmplarea îl pusese acolo ca să ne călăuzească, nu numai peste şosele şi prin sate, ci prin sufletele oamenilor. Era un doctor în filosofie din Sârghieni, care se întorcea acasă. Fusese ales cel mai vrednic, dar fără să ştim niciunul, de portar al ţării şi minunilor huţule.

De departe, de la câţiva kilometri, încep să se vadă cele trei turle ale bisericii din Plosca. Peste câteva zile aveam să le privesc la fel, de cealaltă parte, mici ca trei crini din altă lume, coborând călare de pe Maximeţ, pe drumul de creste dela graniţa poloneză. Care şi telegi încărcate greu ne vin în cale şi se duc. Suntem în ţara celor mai buni lemnari, oameni de pădure şi de înălţimi, fraţi cu cei din Maramureş şi din Pocuţia până la Goralii dela celălalt capăt al Carpaţilor slavi, la Zakopane. Tăetori de păduri, fierăstrari, cărăuşi, plutaşi, toată lumea trăeşte pe aici numai din lemn. Trăiesc şi cârciumile, care sunt înfipte bine la toate răscrucile; am văzut una, unde, ascultând fără să par, am descoperit că se ţine în ele o listă mai sigură de suprafaţa parchetelor în exploatare şi de metrii cubi lăsaţi pe apă sau plecaţi cu trenul decât în registrele fiscului sau ale asociaţiei patronale pentru asigurarea de accidente a muncitorilor. Cârciumarul se pune la îndemâna agenţilor acestor servicii ca să facă o discretă treabă de delaţiune, în schimbul unei despăgubiri corespunzătoare. Trăiesc şi drumurile, şi mor, din acelaş negoţ. Şoseaua e bătută şi măcinată necontenit. Exploatarea e undeva în munte, iar fierăstraele tocmai la Seletin. In zilele Impărăţiei valea ar fi fost ca în palmă. De drag te duceai pe jos din valea Sucevei în valea Putilei, fără teamă de ploae şi de noroiu. Acum să te fereşti de vreme vrăjmaşă, că dacă eşti cu vreun vehicul nu mai ieşi, iar dacă umbli apostoleşte îţi rogi moartea. Ascultam şi mă

uitam neîncrezător la norii de deasupra. Burà numai câte odată, caşi cum vântul ar fi adus din altă parte umezeala. Nici nu visam ce-avea să însemne întoarcerea.

Şi am mai auzit multe alte şi amestecate lucruri, dela doctorul în filosofie dela Sârghieni. Pământul cel cu sălaşuri risipite, rupt de şuvoae şi la o parte de picioarele oamenilor, se lumina de o lumină dinăuntru. Organizarea din Bucovina de Miazănoapte lipseşte aici, deşi oarecare expediţii de încercare se fac. Cărturarii sunt puţini pentru că şcoala, de obiceiu pe munteni nu-i ispiteşte, şi-apoi în această lume străină mai e dată şi în limba Statului. Din părţile Putilei a ieşit de altminteri unul din cei mai mari poeţi huţuli ai întregii rutenimi, ori pe unde trăeşte risipită.

Ceeace s'a scris despre înrâurirea română asupra Huţulilor n'ar fi întemeiat. Mai curând contrariul s'ar putea rezema pe dovezi de crezare. Populaţia cea dintâi, pe văile şi câmpiile dimprejur, de care vorbeşte Herodot şi vorbeşte Strabo, Sciţii lor şi triburile călătoare, nu erau decât Slavi, Românii ar fi mult mai de pe urmă. Ce pot să însemne cuvinte huţule ca vatră, brânză şi chiar chieptar? Imprumuturi dela Români? Pentru atâtea rădăcina se păstrează neguroasă şi nimeni nu poate jura că ele nu vin dintr'o comoară foarte de demult, bun al adevăratei populaţii autohtone...

Vorbeşte, domnule doctor! Ţine-te în pas cu argumentele mele şi gâtue-le cu degete zgârcite naţionaliste! Ştiu acum, şi după ştiri am venit. In cadrul de brazi şi de pârae nebune de-acasă dela ele, chiar ce-mi era cunoscut capătă un nou înţeles. Vorbeşte mai departe, domnule doctor!

Coborîm pe Putila. Râul e mic, repede şi foarte limpede. Uneori, fie că-şi scobeşte în trepte prăpăstioase albia, fie că şoseaua nu-l urmează, valea se face alături atât de adâncă încât dă ameţeli. Podurile au fost rupte de năvala primăverii, iar drumul mâncat până în stâncă. Trebue să trecem deadreptul prin apă şi să apucăm pieptiş pe pârtii ale întâmplării. Din dreapta şi din stânga vin vâlcele. Plaiurile sunt curate. Numai câte un pâlc întunecat s'a mai

păstrat pe-o şea. Toporul şi fierăstrăul au trecut golind. Casele sunt înăuntru, în mijlocul moşiei închise în gardul pieziş huţul, ca să nu-l sufle vânturile odată întreg şi să-l răstoarne. Ceva din ţara şi obiceiurile Moţilor te întâmpină şi aici, dar parcă singurătatea e şi mai mare, pe când natura mai blândă. Piatra e rară. Inălţimile abia se avântă până la 1400 de metri. Şoseaua noastră din marginea Putilei e la 900.

De opt ani doctorul n'a mai deschis nici o carte de specialitatea lui, care m'aş prinde că e istoria. N'a mai deschis de inimă rea, ceeace înseamnă că era mai puţin om de ştiinţă şi mai mult altceva, lucru pe care va ajunge să ni-l spue ca o ameninţare, tot în felul lui, obosit şi zâmbitor. Povesteşte de profesorii universitari ai fostului regim, mari savanţi şi gata să rămână, dar siliţi să plece. Lui însuş cariera universitară i-a fost închisă. — „Aici era un stăvilar. S'a dărâmat şi nu l-a mai dres nimeni.

Am luat beţele astea, numai că peştele s'a prăpădit. Il omoară cu cartuşe oameni în uniformă, la cari nu te-ai aştepta. Pe locurile pe care le vedeţi am crescut. Uite colo, în munte, pădurea mea. Ne apropiem. Casa părintească e într'un orăşel bucovinean din marginea ţării, dar n'am dreptul să profesez în el. Sunt minoritar şi trebue să trec dincolo, în Moldova. De acolo viu".

Cuvântul fusese rostit. Călătorisem, cu toate hotărîrile mele altele dela pornire, sub această zodie politică. Aş fi fost nedrept să-i cer călătorului ceva din înduioşarea mea, înaintea ţării, care se arăta nouă după colţuri, se ascuţea într'un ţuguiu şi se întindea leneşă într'o poiană, se scălda glumeaţă într'o revărsare de soare şi se încrunta cu tunete, pe sub codru. El îşi avea gândurile lui. Ţinea scaun de judecată fără milă. Căuta la toate, aproape bolnav, numai strâmbătatea. Vrea să fie şi să rămână minoritar. Nimic n'ar fi fost în stare să-l îmbuneze, necum să-l întoarcă. Iertarea şi îngăduinţa trebue că le avea şi el, dar le îndrepta către alte slăbiciuni, sau către slăbiciunile altora. Fiecare ne împlineam propria lege. Pe când eu însă îl înţelegeam, el nici atât, şi mai ales atât nu-şi îngăduia. Poate că privin-

du-se ca în stare de apărare, i-ar fi fost şi mai greu. Ajunsesem la Putila.

Lăsăm trăsura. Până la Ceremuş tot să mai fie vreo douăzeci de kilometri. Ziua e frumoasă şi, de cât să spargem mereu apa cu roţile şi s'o clăbucim cu copitele cailor, mai bine s'o trecem pe punţi legănate dintr'un singur buştean sau s'o sărim din piatră în piatră. Drumeţului îi şade bine cu drumul.

Dealurile se rotunjesc deoparte și de alta. Locul se lărgeşte uneori, ca să se strângă aproape în chei mai încolo. Şoseaua sau poteca se zăpăceşte şi trece de două trei ori gârla, aproape în acelaş loc şi parcă fără rost. Apoi toate se aştern depărtărilor, liniştite. Având în faţă munţii, eşti pornit să crezi că urci ,şi cobori. Mergi cu apa spre Gura Putilei, care înseamnă vărsare, mergi la vale.

Intâiul sat întâlnit e Torăcenii. Ne iese înainte la răspântie biserica lui, cu aceleaşi trei turle cunoscute, groase jos ca o amintire de baroc, iar deasupra cu un al doilea turn, înălţat încă şi mai mult de o cruce cu vergeaua foarte lungă. Toată greutatea, la care liniile în sine ar îndreptăţi să te aştepţi, e luată, şi clădirea în întregime are nu numai ceva sărbătoresc, ci avântat şi senin. De jur împrejur, la gard, e o singură laviţă dintr'o blană puternică, apărată de o straşină destul de ieşită. Trebue să fie frumos, când, de ploae sau cu alt rost, de praznic, zeci şi zeci de oameni în strae colorate, tabără şi se aşează, ca un zid viu, rotund pe dinafara bisericii. Chiar de aici malul cade drept. Suntem pe pintenul înalt al unui cot de râu foarte larg. Pietrele în soare, spălate mereu, par nuferi sau alte flori acuatice albe. Inşală.

Şoseaua a fost din nou batjocorită şi spartă şi, după ce înaintăm pe ea până deasupra surpăturii, ne întoarcem la o podişcă şi ne strecurăm, sărind pârleazuri, pe o potecă, prin curtea ierboasă a bisericii. De departe o crezi o zidire trainică de cărămidă sau chiar de piatră şi abia acolo bagi de seamă că toată e încheiată din scânduri spoite cu alb. Numai clopotniţa aşezată afară, cu trei sau patru rânduri de clopote, e de zid. Podoaba, de aceea, rămâne săracă.

Lipseşte însăşi putinţa picturii în ulei sau a cioplirii. Monumentul are însă o siluetă sigură şi e curat arhitectonic. El izbeşte şi opreşte ochiul mult mai tare decât bisericile noastre de sat cu o singură turlă, gheboşită de cupola ei scurtă.

Casele s'au îngrămădit pe malul drept al râului, în umbra altarului. Mai încolo ele se răresc din nou. Iată însă Chisăliţenii, pe sub copaci, în alt cot. El s'a adunat în jurul unui Chisăliţă şi seamănă azi cu un pâlc de păsări albe poposite o clipă, într'un zbor spre Miazăzi. Sclipesc într'o ascunzătoare de frunze şi de unde cântăreţe. Trebue să te abaţi ca să ajungi la ele, şi nu te înduri. Ţi-e teamă să nu se ridice şi să piară pe vale în sus.

Acum şoseaua se statorniceşte până sub Dihteniţ pe malul stâng. Se fac tot mai deşi călăreţii pe caii lor huţuli. Bărbatul e înainte, cu portul mai mult pestriţ. Cojocul de vară, cu chenar de blană neagră flocoasă de jur împrejur şi pe după deschizătura mânecilor, pe la subţiori şi umeri, s'a păstrat neschimbat şi e acelaş şi la Huţula care vine pe urmă, în trap, încălecată bărbăteşte între sacii de fân. Hainele s'au amestecat. Bărbatul se propteşte bine în scări de fier cu bocancii de oraş. Femeia n'are scări şi bate deşertul calului cu opinci, mici şi încreţite ca o jucărie. Unul se uită de sub pălăria cu marginea lăsată haiduceşte, iar însoţitoarea lui, cu ochii făcuţi mici, de sub cârpa împletită. Ţin hăţurile strâns, cu biciul sau beţigaşul cu cârjă în aceeaş mână, parcă bidiviii ar sta s'o rupă la fugă, iar stăpânii să se apere la vederea străinilor. Trecătorii pe-aici, alţii decât ai locului, sunt foarte rari. Ce-am auzit în Valea Ceremuşului e şi mai rău. In zece ani, se poate ţine condică pe o singură foae, chiar de Bucovinenii cărturari, nu mai vorbesc de Românii Mari, cari s'au rătăcit prin aceste fermecate singurătăţi. Ţara Huţulilor e ca o cetate cu porţile de perete, care e peretele cerului, şi cu zăvoarele căzute, care sunt zăvoarele râurilor şi pârâurilor, dar nimeni n'o calcă. Trăeşte şi mai departe ea cu ea.

In Dihteniţ stăm în cumpănă. Să ţinem Putila până la gură, sau să intrăm în munte, la stânga, pe lângă vâlceaua

de lângă moară sau piuă, şi să coborîm în Câmpulungul pe Ceremuş sau Dolhopol al hărţilor austriace, deadreptul de pe culmi ? Vrem să înoptăm însă în Iablaniţa, cel din urmă sat din marginile Ceremuşului de sus, şi ne temem de întârzieri. Dela Gura Putilei poate mai e o bucată de drum în bună stare spre Câmpulung, dar curând se opreşte şi el. Despre potecă nu sunt ştiri şi te miri cum s'au jucat cu ea revărsările. Şoseaua a găsit aşezare mai potrivită pe malul stâng şi a rămas Poloniei. Vai de bieţii candidaţi de alegeri, săracii, cari trebue să vie odată la patru ani, dela Vijniţa, când cu o trăsură zguduită şi când să schimbe trăsura cu calul, dacă nu-i sperie şeaua de lemn huţulă ! Cârmim pe vâlcea şi începem urcuşul aproape drept pe o potecă învârtită scurt, ca în jurul unui fus de rampă nevăzută.

Dela 500 de metri ne ridicăm într'o jumătate de ceas la 900. Ce zare negândită se deschide, după ce scăpăm de pâlcurile răsleţe de copaci şi de gardul nelipsit, încreţit ca o armonică cu burduf a crivăţului, dela sălaşele şi poenele huţule ! Urcăm mereu.

La Miazănoapte măguri după măguri se înfundă spre îmbucătura Putilei. Ulucul văei se încovoae pe sub ele nesimţit, ca şi cum nu le-ar roade de-atâtea mii şi mii de ani temelia. Care din vârfuri va fi Hânsarii şi în ce legătură va fi stând cu ostaşii vijelioşi ai cronicilor ? Harta spune, dar înălţimile ne privesc mute, cu un smoc de coif al luminii pe creştet. Casele vin după noi. Fereala lor de oameni e aşa de mare încât cărarea haihue a muntelui nu e trasă prin apropiere. Parcă s'ar scula cineva de-acolo noptea şi ar muta-o cât mai în pustiu. Huţului îi place locul deschis şi cerul lângă el. Ingrămădirile de gospodării în sate şi cătune par nefireşti şi prin ordin administrativ. N'am văzut pilde mai caracteristice, mai îndrăsneţe şi mai vesele ale aşezării împrăştiate, decât aici. Până la 1000 şi 1200 de metri se întind casele de lemn cu acoperiş ascuţit şi cu acelaş gard cotit, ţinut la fiecare încheetură de prăjini înalte, două câte două, pe care te-ai aştepta, ca la marginea unei mândre şi închise în sine domnii

ţărăneşti, să se ridice steaguri. Trecem printre ele : câine nu ne latră, oae nu ne behăe. Din iarba mare se desface uneori ,numai dela şolduri, şi ne priveşte nemişcată, o femee. Soarele e prea tare ca să deosebim dacă e vreo fetişcană crudă, învârtind fără treabă două fire de paiu între degete, sau vreo nevastă care face acolo, la o înălţime unde aiurea nu trăesc decât stânele, cine ştie ce treabă a câmpului. Uneori, când nu e prea răsleaţă, tovarăşul meu îi strigă în ruteneşte nişte bineţe de drum oarecare. Ea rămâne în acelaş loc, parcă fără trup dela şolduri în jos şi ca o zeitate păgână plutitoare peste ierburi, îmbrăcată în cămaşa cu râuri şi în zăvelca portocalie a muritoarelor huţule. Mă întorc să mă uit de foarte departe, şi o văd tot acolo, tremurătoare în dogoarea aerului. Pe-o coastă se deosebeşte acum bine gospodăria, la fel de tainică, umbrită sub streşini şi cu uşa totdeauna de partea cealaltă, a cerului. Pe aici trebue să mai trăiască zeii vechi de lemn şi de foc şi să se plimbe, fără să ajungă pământul cu tălpile, dela un fum la altul, când se aprind stelele. Numai pe hărţile parohiilor ne mişcăm pe plaiuri creştine şi ortodoxe.

Umblând aşa până la amiază, prin mirosul livezilor, iată-ne ca pe o prispă înaltă deasupra Ceremuşului ! Râul abia se vede argintind, în jos la o cotitură, cu casele unui sat necunoscut pe margine. Poate că e Stebne,cum îmi spune harta mea austriacă, plină de numiri slave. Câmpulungul trebue să fie cuibărit mai la stânga nevăzut sub mal. Zarea e forfecată, burduşită şi învălurată de mulţimea crestelor şi a văilor, pierdute în pulberea vânătă a depărtărilor. Ele nu mai sunt la noi, ci dincolo în Polonia. Cât bate ochiul, numai această singurătate de piatră şi de pădure. Pieptul răsuflă larg. Viaţa nu se mai vede şi nu mai pare trebuincioasă. Simţi nevoia să alergi, pe potecile împletite şi mâncate de scurgerea repede a ploilor, ca s'o întâlneşti iară, dedesupt, păcătoasă între colibe sărace, şi să te încredinţezi că n'a fost retrasă de pe pământ, în răstimp, cât tu te găseai mai aproape de cer decât de el.

Intâia clădire pe care o zărim, în coborîşul mai tot atât de râpos ca şi urcuşul, e biserica. Apoi încep să se aleagă în

preajmă casele cenuşii sub şindrila vremuită. Ţin cursul râului şi al unei vâlcele scurte pe care venim noi. Locul numai larg nu e: Un adăpost într'o subţioară a ţărmului. De unde „câmpul lung" ? Socotind râul ca o punte curgătoare la mijloc şi adăugind şi cureaua de poiană netedă de cealaltă parte, pe care Polonezii au o şcoală primară, nenorocită la vedere în vacanţa cu uşi şi ferestre înfundate, tot nu iese ceva potrivit cu numele geografic. E vădit că altceva vrea să zică : o noţiune de drept vechiu, acest câmp lung întâlnit în toate părţile şi în toate limbile pământului românesc.

Ne oprim la întâia casă. Pe prispă şi în curte stau de vorbă şi de lucru patru, cinci femei. Te crezi între Românce din ţinutul celuilalt Câmpulung de sub Rarău. Numai când deschizi gura, vezi că te-ai înşelat. Lumea nu ştie o boabă româneşte. Ba face şi o faţă care arată că sunt întâiul Român intrat pe poartă, de când s'a făcut România şi mai dinainte. Acul uită să mai găească pânza şi fusul nu mai sfârâe. Gazda umple toată uşa joasă a tindei, ca în apărare. Pe urmă, fireşte, aflu prin tălmaciu de toată sărăcia şi izolarea locurilor, de munca multă, când e şi acel prilej de muncă ! şi de răsplata puţină. Intru, aplecându-mă, prin întâia încăpere afumată, făcută din butucii netencuiţi, cu mici merinde, şi în a doua, cu laviţa acoperită cu o velinţă colorată, care mă tem că e şi saltea şi aşternut, cu icoane multe, cu legături de flori uscate la grindă, cu ştergare cusute. Soba e mare, cu prichiciu şi cuptor. Vatră sau mai curând uatră, cum zic oamenii locului, e însuş focul, nu chiar bătătura în care ard lemnele şi spânzură de lanţ ceaunul.

Străbatem satul cu aşezări mai mult rare, ne lăsăm în Ceremuş, printre plute priponite în unda repede, descoperim într'un om care citeşte trântit jos, pe cânăreţul bisericii, vorbitor bun, însfârşit ! de româneşte, facem cunoştinţa unui flăcău, cu şcoală secundară din Vijniţa şi mare dregător la primărie, descosându-ne zâmbitor, bălaiu şi albastru, în aceeaş limbă, mergem în susul apei. Ţăranii la fel întru totul celor de dincolo, coboară la râu pe malul

polonez şi agrăesc pe câte un cunoscut dela noi. Toate sunt aşa de aproape! Intr'o colibă numai cu trei pereţi se vede focul, se vede şi se aude, în altă ţară, cum împleteşte trosnind vreascurile. In Iablaniţa însă n'am mai ajuns.

Am nimerit în schimb în casa unui preot şi am uitat să mai plecăm. Cât am rămas sub acoperişul lui primitor, o noapte sau o săptămână? Vremea nu e umplută numai de bătăile egale în jurul cadranului, ale limbilor speriate ca nişte degete care o drămue, ci de toată viaţa turnată în ea, Şi mult am trăit lângă acea gazdă negândită!

Inchipuiţi-vă întâiu într'un sat cu totul şi cu totul de lemn o casă albă de zid cu stâlpi şi fronton la fel, de templu grecesc. Florile se răsfaţă pretutindeni şi în ele cetăţuile bâzâitoare ale stupilor. Pe la ferestrele deschise la drum sună tropotul rar, de pas lung, dus de căpăstru, al cailor huţuli. Cai şi oameni nu se văd. Trec pe dincolo de raza luminii care năvăleşte în noapte. E ca o oaste tainică, venită din munte, şi care închide trecătorile.

Pe pereţi şi prin colţuri stau agăţate sau trântite, pânze, zugrăvite, duse la capăt sau lăsate la mijloc. Preotul e pictor, fără şcoală, dar cu tot focul şi silinţa, care o pot înlocui. Sunt compoziţii mari şi bucăţi mici, peisagii sau figuri, o casă cu ţigle roşii, lângă o apă de un albastru clăbucit ca o văpae de lună şi pe care o recunoaştem numai decât, oricât de noui poposiţi ne găsim. Din toate însă una aproape mă îngenunche în faţa ei. Mi-aduc aminte, fără urmă de literatură, de chiliile de mânăstire florentină ale lui Fra Angelico. E ceva cu totul asemenea, deşi mai tăios şi mai tare. O Maica Domnului umple un întreg perete. Model a fost o fată din sat. Faţa e rotundă, cu ochii ascuţiţi de luare aminte dureroasă, care trebue să asculte dinăuntru groaznica poruncă dumnezeiască a răstignirii viitoare, nasul cărnos şi scurt, bărbia ascuţită şi copilăroasă. Pe mâna dreaptă duce pruncul. Dela ea până la el, vălul verde care-i acopere creştetul şi gâtul precum şi orbitoarele discuri ale cearcănelor suferinţei, face legături de borangic şi de lumină. De pe umeri cade greu haina monahală, plină însă toată de nu ştiu ce scântee, care-i ia din asprime, de pur-

pura căptuşelii mânecelor răsfrânte şi de albul unui şal aidoma unui orar. De unde a găsit preotul măreţia şi omenia nemeşteşugită a acestei arătări? Dacă ar avea arcul verzui al lunii noui la picioare ar aduce aminte de Murillo. Dar nu e nici Spanie, nici Italie şi nici Flandră, în îndrăsneaţa încercare. E o Maică a Domnului huţulă.

Intr'un dulap şi pe după el sunt toporaşe şi cârji, cu îmbrăcăminte de alamă bătută şi punctată, ploşti, blide, ţesături. Preotul e un etnograf. El strânge lucrurile mai deosebite, de artă şi viaţă populară pentru muzeul etnografic rutean din Cernăuţi. Colecţia de ouă, lucrată în puncte şi linii sau în motive de flori se deosebeşte de ale noastre prin culorile mai tari şi mai fierte, roşu stacojiu sau verde de muşchiu sau galben de nucă. Velinţele sunt sau cu dungi, care iau ochii prin punere alături de nuanţe foarte deosebite, sau cu mari compoziţii florale întunecate de prea mult negru. Patul, mesele, dulapurile, scaunele sunt crestate şi arse cu figuri huţule într'un stil al locului, de gazda însăş.

La ospeţele noastre nu se pune pe masa încărcată de toate bunătăţile, decât apă. Preotul e un sociolog practic. El luptă pentru îndreptarea năravurilor şi creşterea bunei stări între nişte oameni deprinşi de secole să se ruineze eroic. In Kaindl şi în alţi cercetători, cari au scris despre Huţuli, numărul celor Bucovineni nu trece peste 40.000. Nu ştiu pe ce se bizue omul nostru să-i scoată 70.000. Adună la ei sate din câmp, în care s'au lăsat şi munteni, dar numai cu prea mare bunăvoinţă ar putea fi socotite? Pentrucă în deobşte Huţulii scad. Rămân pe păşunile lor înalte ca o populaţie asediată de împrejurări economice noui, pe care nu le mai înţeleg, şi de boli şi excese. In fiecare an îi găseşti mai puţini. Preotul s'a hotărît să-şi scape credincioşii în întâiul rând de cârciumă şi a început, ca să dea bună pildă, prin a nu mai bea el. E un om voinic, bine trăit, fără nimic schimnic în el. In puterea lui e însă ceva omenos şi vesel, departe de îndârjirea programatică germanică a lui Popa Tandă. Oamenii s'au mirat, dar la urmă l-au înţeles şi l-au urmat. Străinii cari făceau negoţul

spirtului, au închis dughenile şi au plecat, fără ceartă, deşi nu s'ar putea zice că de bunăvoe. Incă odată omul a sfinţit locul.

— „Aveam odată la rugăciune sub epitrahil, pe cel mai rău din toţi. Ii citeam, Şi atunci mi-a venit un gând pe care tot Dumnezeu trebue să mi-l fi dat. Am strigat la oameni, să alerge să-mi ţie cartea, care se îngreunase parcă ar fi avut foile de plumb. Mă aplecam cu ea şi o apăsam în capul îngenunchiatului. Cerul îl găsea prea păcătos. De-atunci însă s'a lăsat de patimă. Şi pe unul cu binele, pe altul cu răul, ruşinând aici şi lăudând dincolo, din uşa altarului sau dela mine de pe prispă, dintre coloanele capiştei acesteia păgâne, cum vă place să glumiţi că mi-e casa, şi poate cu dreptate, căci haina mea de om al Domnului nu mă apără totdeauna de păcat, i-am întors. Dar să-i întorci pe Huţuli nu e aşa de greu, cât e de greu să-i ţii ! Mă dor spetele ca pe vizitiii cailor nărăvaşi. Ţiu însă bine !

Uite-aci am cărţi marxiste şi antimarxiste. Tocmai citesc materialismul istoric al lui Kautsky. Pe la noi bat vânturi care ar putea întoarce capetele oamenilor. Rusia e mai aproape decât credeţi. Cu învăţătura ei diavolească e chiar în mijlocul nostru. O întâlnesc pe drumuri şi o simt uneori cum mă priveşte cu ochi aprinşi din biserică. Vreau să văd ce învaţă ea ca să pot să lupt. Omul care poartă haina Domnului e dator s'o facă. Nu e astăzi primejdie mai mare ridicată în calea lui decât primejdia Rusiei Noui. Te rog să-mi mai spui pe urmă ce-aş mai putea să citesc. Să fie numai în limba germană, deprinsă dela teologia din Cernăuţi, sau în cea rusească. Celelate îmi rămân închise. Cred că în cartea lui Barbusse despre Rusia, pe care mi-o arăţi, sunt lucruri vrednice de ştiut, dar la ce-mi folosesc dacă nu le înţeleg ?

Sunt român, dintr'un sat de lângă Cernăuţi. Tata avea tot numele meu, isprăvit în vici. Nepoţii, uite-l pe dumnealui şi pe dumnealui, aşa-ciuc şi altfel-ciuc, aduc mai a Ruteni. Sunt la teologie sau la litere şi se au bine cu Românii. Toţi suntem creştini şi judecaţi numai după faptele noastre, nu după limba în care-i cerem mila, înaintea scaunului

Celui prea Inalt. Putem fi Ruteni şi buni Români, după cum a vrut Dumnezeu să ne aşeze aici sau dincolo. Inceputul l-a făcut bietul tata. N'a fost el singurul. Atâţia din Rutenii Bucovinei sunt Ruteni ca mine şi ca dumneata. Preotul e însă gura ascultată prin care vorbesc enoriaşii lui. Eu sunt Huţul azi şi în numele lor ies în fiecare zi la altar. Priveşte-i, pe oamenii aceştia, bărbaţii cu mustăţile galbene şi cu cojocul cu floare de crin roşie în spate, de care te-ai mirat atât, şi pe femei mai îndărăt, ascunse călugăreşte în cârpe şi marame. La uşă în grindă stau înfipte afară toporaşele. N'au voe să vie cu găteală de oţel între icoane şi candele. Tac şi se uită la mine. Sunt mijlocitorul. Mă ascultă Cineva. Limba lor trebue să fie limba mea. Suntem închişi în această vale ca într'o teacă în care Dumnezeu a băgat sabie, de când se pomeneşte, Ceremuşul. Nimeni nu vine să ne caute. Ce să umble Românii din oraşele lor frumoase bucovinene şi mai ales cei din ţara măreaţă, pe la nişte slabi, săraci şi aşezaţi la marginea pământului ca noi? Dumneata văd ai venit. Ai venit târziu, dar, dacă aş aduna lucruri şi pentru un muzeu etnografic românesc, te-aşi opri ca să i te trimet lui. N'ar fi multe numere la fel". .

In felul acesta, mai glumeţ, mai adânc, aflam de traiul oamenilor şi de unele zbuciumuri ale Bucovinei. După minoritarul dela intrare, întârziam la acest asimilat, unul dârz şi tăios, celălalt zâmbitor şi larg, cel dintâi bătându-se pe la porţi şi stingherind trecerea, cel de-al doilea cu pâinile ospeţiei pe masă şi slăbind, chiar înăuntrul cetăţii, deosebirile. Noi în amândouă dăţile ne uităm, cum se zbate războinicul sau cum pleacă din mijlocul nostru împăciuitorul care ne ajută alunecarea în tabăra de dincolo şi găsim că treaba are haz. Nu luăm parte, ci rămânem martori. Parcă nu ne-ar privi. Şi peste toată această lume strălucesc în soare turlele şi clopotniţele mânăstirilor lui Ştefan-cel-Mare, înecate încet. Zidurile au fost ridicate din altă piatră decât cea de azi şi mai ţin. Preotul ştie să-mi povestească de un Huţul chemat din aceste părţi, la Putna în margine, ca paznic de însuş Domnul ctitor!

In altă zi am ieşit călări din sat. Noi o luam spre Miazăzi,

pe drumul de creste care să ne scoată la stâna de pe Maximeţ, iar preotul spre Gura Putilei la un mort, pentru îngropăciune. Nu putea ajunge la el decât călare, ca arhanghelul !

Ah, de ce nu ştiţi stâna de pe Maximeţ, în tăcerea înnălţimilor, cu baciul, un băiat de optsprezece ani, care parcă aleargă după propriile opinci ca să ne pregătească pentru doi inşi smântână şi caş şi lapte clocotit cât pentru cincisprezece haiduci hămesiţi ! — „Amù aduc". — „Dar de unde ştii tu româneşte ?!" — „Merg devale şi-am învăţat".

Vorbeşte într'o moldovenească proaspătă şi dulce cum e caşul lui cu smântână. Câinii albi ciobăneşti trag de lanţ să-l rupă dându-se la noi ; norii ies de după culmi, vin, lasă puţină apă şi fug, parcă ne caută.

PRIVIND CUM CURGE DUNAREA

Geologii au încercat să lămurească, de ce Dunărea, după ce străbate toată pusta maghiară dela cotul ei cel mare din sus de Budapesta până la vărsarea Dravei, într'o direcţie Nord-Sud aproape paralelă cu meridianul, se îndreaptă pe neaşteptate spre Răsărit. Nu ştiu dacă e de vină conformaţia solului sau împingerea pe care o sufere dela afluenţi puternici ca Drava şi Sava. Ceeace e caracteristic e însă că exact în aceeaş regiune fluviul mai trece printr'o schimbare. Curbelor de nivel ale terenului le corespund parcă şi un fel de curbe de nivel sufletesc. Unele îngrămădesc pe o mică suprafaţă o adevărată reţea de ape mari, Drava, Sava, Morava, Tisa, Timişul, iar celelalte pun faţă în faţă, cam pe aceleaşi locuri, popoarele Europei centrale şi popoarele Balcanului şi ale Răsăritului. După ce în cursul de sus Dunărea fusese un fluviu german, în cursul de mijloc mai mult un fluviu maghiar cu puţină aderenţă slovacă, în cursul de jos el ajunge un fluviu sârbo-româno-bulgar.

Dela înfrângerea Ungurilor de Soliman cel Mare la 1526 în mlaştinile dela Mohaci, care astăzi se află pe graniţa jugoslavă, pământurile acestea până la Budapesta şi mai departe în miezul continentului, au intrat sub stăpânirea turcească. Abia pacea dela Carlovăţ le-a liberat, la 1699. A început atunci cunoscuta politică austriacă, dela aceste părţi de graniţă cu împărăţia păgânilor, care a adus tot mai

mulţi Sârbi spre Bacica şi spre Banat. Novisadul a ajuns o capitală spirituală a acestor Sârbi de Nord. Graniţele cele noui s'au întins, ca să-i cuprindă, până în părţile ungureşti şi au încorporat astfel Statului iugoslav o bună parte din Dunăre, împreună cu gurile tuturor marilor afluenţi care converg. Fluviul, care în cursul lui de jos făcea odată hotarul între popoarele băştinaşe, a fost trecut, prin revărsarea prisosului etnografic şi cultural al unora dintre ele, confinţită mai târziu de evoluţia politică. Dela Mohaci până la Baziaş Dunărea s'a făcut fluviu sârbesc, aşa cum de din sus de Turtucaia până la Vâlcov e fluviu românesc. Altă înclinare a scoarţei pământeşti adună deopotrivă, tocmai la noua cotitură a văii dela Galaţi, cele mai însemnate ape de pe povârnişul Nordestic al Carpaţilor, şi dă naştere la o nouă apropiere între împrejurările dela intrarea Dunării în ţinuturile balcanice şi cele dela ieşirea ei din ele.

Românii încep să se întâlnească chiar din aceste părţi ale Bacicăi. Ei coborau încoace cu oile din munţii de Apus ai Transilvaniei, aşa cum coborau ceilalţi din Carpaţii sudici spre bălţile Teleormanului şi ale Vlăşcăi sau spre păşunile Dobrogei şi ale Basarabiei. In Banat au fost, de când se pomeneşte, locuitori statornici. Politica demografică a paşei din Timişoara sau a împărăţiei austriace i-a depărtat din unele locuri sau i-a distribuit şi împestriţat fantezist. Parte din ei au căzut cu Banatul apusean în lotul iugoslav, cu trei centre de organizare bisericească proprie, Vârşeţul, lângă hotarul românesc, Panciova, la gura Timişului, şi Toracul Mare spre Nord, între Becicherec şi Chichinda. Satul românesc cel mai apusean al Banatului se găseşte în vederea Belgradului, care se ridică din Dunăre la orizont. Se chiamă Ovcea şi trăeşte tot atât din lucratul pământului, cât din desfacerea în Capitală, peste apa trecută în bărci, a produselor de gospodărie agricolă şi de creşterea vitelor. Digul care se va ridica aici ca să primească linia ferată Belgrad-Panciova, peste podul anume construit în anii din urmă, îi va schimba poate vatra. El va trebui să se mute, împreună cu alte sate vecine sârbeşti, aşezate pe un teren supus inundaţiilor, înăuntrul unui adevărat

sistem de diguri. Poate că atunci convieţuirea prea strânsă cu Sârbii îi va preface caracterul pe care până astăzi singurătatea i l-a păstrat. Hotarul etnografic românesc se va retrage mai spre Răsărit şi Ovcea îşi va pierde însemnătatea de post înaintat de astăzi.

Aceasta pe malul stâng al Dunării. Pe malul dimpotrivă, în Serbia veche, Românii încep dela Morava şi se înmulţesc mereu cu cât se apropie de regiunile locuite compact de conaţionalii lor, din Banatul românesc, România veche şi judeţul Vidinului din Bulgaria. Iată ce scrie un cercetător bulgar despre ei. Starea descrisă e destul de nouă, din 1917—1918: „Intinderea populaţiei române începe dela râul Timoc, unde coloniile româneşti împestriţate cu câteva sate neromâneşti, stau într'o legătură directă cu populaţia de acelaş neam din părţile Vidinului, şi se continuă în locurile muntoase la Apus de Valea Timocului, în care satele româneşti se îndesesc, pentruca să se rărească din nou în câmpiile de pe cursul inferior al râurilor Pec, Mlava şi Morava. Pe malul drept al acestui din urmă râu încetează întinderea elementului român la Apus. Prin urmare el e mărginit în regiunea dintre râul Morava la Apus, Dunărea la Nord şi râul Timoc, sau vechea frontieră bulgaro-sârbă, la Răsărit, ajungând la Sud până la linia muntelui Rătan, linia de despărţire a apelor dintre Târna rece şi Moraviţa, sau mai exact până la o linie în formă de curbă, care începe din vârful Vrâşca Ciuca la frontiera sârbo-bulgară şi se încovoae prin muntele Rătan spre gura râului Rovniţa şi Morava, la oraşul Ciupria. Această regiune cuprinde două judeţe întregi: al Negotinului şi al Pojarevaţului şi plăşile nordice ale altor judeţe : Zăicear şi Bolevaţ din judeţul Zăicearului şi Paracin, Despotovaţ şi Sfilainaţ, din judeţul Ciupria" (Romansky).

Mergând mai departe, cu Dunărea la vale, Românii populează toată partea de nord a judeţului Vidin din Bulgaria, între râul Timoc şi oraşul Vidin, şi se întind cu întreruperi, fie în oraşe şi sate dunărene destul de însemnate, ca Oreahovo şi Codozlui, fie pe râuri în sus, din judeţul Plevna. Dela satul Turc Şmil începe Dobrogea, cu o popu-

lație astăzi în mare majoritate românească, dar cu destule împestrițări, atât între locuitorii văii Dunării, cât și ai câmpului sau ai țărmului Mării. Provinciile imperiale de cucerire, fie de origină germanică, fie de origină rusească sau turcească, se deosebesc numaidecât după acest amestec etnografic, realizat artificial, prin colonizare. Am văzut Banatul, cu sate vecine, unul românesc, unul șvab, altul sârb sau maghiar, slovac, bulgar. Iată Dobrogea, cu așezări românești, turcești, tătărești, bulgărești, rusești, nemțești, italiene. Și dincolo e Basarabia de Sud, cu comune românești, rusești, nemțești, franțuzești. Toate așezate în preajma Dunării, deși drumurile pe care au venit sunt cele de uscat, și nu de apă, iar rosturile li s'au părut celor mai mulți cele de-acasă, fără legătură cu ea, adică mai mult agricole, decât pescărești și marinărești.

Cine străbate, chiar fără să cerceteze antropologic valea Dunării-de-Jos, bagă foarte ușor de seamă că aici a fost o neîntreruptă trecere de oameni. Ea nu s'a astâmpărat decât după întocmirea Statelor naționale balcanice. Toate tipurile europene, asiatice și africane cu putință se întâlnesc, dela Sârbul subțire și iute cu ochi albaștri, cu amestec de sânge adriatic. până la hamalul buzat și cu părul creț, cu părinți îndepărtați egipteni sau berberi, aduși pe-aici de trupele turcești, dela Evreul spaniol, cu fața ovală oacheșă și ochi focoși, venit prin poarta Salonicului, până la Lipoveanul roșcat și bărbos dela gurile Donului, dela Grecul înalt osos și vorbăreț, până la Bulgarul îndesat, voinic și crunt, dela Românul castaniu, cu fața luminoasă și bucuros de oaspeți, până la Armeanul uscat, cu nasul adus și plin de socoteli. Poate că poporul care s'a cheltuit mai mult, trimițând rânduri noui de populație în valea Dunării, și de o parte și de alta, lăsând insule mari de conaționali în alte țări sau pierzând prin desnaționalizare atâtea elemente mlădioase sau mai zburdalnice, au fost Românii. Din această pricină și mai ales cât timp Bulgarii până la 1879 erau rari și răriți, în Nordul țării lor, unde au început să coboare după aceea pe văile râurilor, de pe podișurile și din munții cu populație deasă, muncitoare și mândră, Dunărea apă-

rea dela Porţile-de-fier, şi chiar mai din sus, şi până în Deltă, ca un fluviu românesc. Limba românească se înţelege şi astăzi, cu toate schimbările, mult mai uşor pe amândouă malurile decât oricare alta. Cei mai isteţi pescari, cele mai multe oraşe şi cele mai bune porturi pe Dunăre, dintre ţările mărginaşe, sunt ale României. Ea adăposteşte pe teritoriul ei şi cea mai bătrână Comisie internaţională a fluviului, cu rădăcinile în răsboiul Crimeii şi în pacea, care i-a urmat, dela Paris, pentru regularea gurilor, supuse împotmolirii, şi pentru ţinerea lor deschisă traficului internaţional.

Din aluatul acesta omenesc, frământat de mâna istoriei în cursul veacurilor, şi din felul de viaţă deosebit pe care îl duce, au ieşit o fiinţă şi o societate aparte, dunăreană, uşor de recunoscut dacă e pusă alături de populaţia cealaltă a celor trei ţări. Portul s'a simplificat şi s'a întunecat, ca să ţie la apă, la mersul prin stuf şi la vreme rea, afară, cu adăpost deloc sau puţin. Limba a primit tot felul de înrâuriri, cu o mare bogăţie de cuvinte, cu etimologiile cele mai neaşteptate. Folklorul a desvoltat mai ales poezia epică, cu treceri de subiecte uşor de recunoscut dintr'o parte în alta. Eroismul îndeletnicirii şi al împotrivirii faţă de natură şi de oameni se răsfrânge în versul aventuros, cu iubiri repezi şi pătimaşe şi cu ciocniri şi lupte şi mai repezi şi pătimaşe. Literatura, care a făcut faima unui scriitor ca Panait Istrati, din mahalaua bătăioasă a Brăilii, se leagă de acest folklor şi de acest spirit al lui. Titlul operei de început, cunoscuta Kira Kiralina, e un nume curent în balada populară românească, a Dunării. Oamenii au ceva din neastâmpărul veşnic al apei, din deschiderea de orizont a văii, cu veniri şi plecări negândite, din viaţa uşoară, schimbăcioasă şi colorată a luncii. Inaintea ochilor lor se ridică în acelaş timp ruinele de cetăţi, cu pietre încă dela Romani şi dela Bizantini, sau minaretele subţiri ale celor din urmă stăpânitori politici streini, sau trec vasele repezi, care poartă în toate părţile cele mai noui născociri ale civilizaţiei de astăzi.

Locuitorul dela Dunăre îşi iubeşte şi aşezarea şi felul de

traiu, şi nu le-ar schimba niciodată de bunăvoie. Ştiu oameni din baltă cari, trimişi la deal, în podgorie, au fugit deacolo şi s'au întors de dorul întinderilor de apă, al plecărilor cu luntrea în zori, al singurătăţii. Altminteri, legătura lor cu marele fluviu e mai mult elegiacă, aşa cum e legătura cu soarta. O cunoscută poezie populară românească începe aşa : Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere şi fără făgaşi, Ce trupuri mâncaşi ! E ca un început mai puţin orchestral, mai mult din vioară şi din cobză, cum îl cântă lăutarii călători prin satele şi târgurile locului, un început popular de Oceano nox al lui Victor Hugo. Copiii au luat Dunărea în descântecul pe care îl spun melcilor, ca să-i facă să iasă din cochilie: Melc, melc codobelc, scoate coarne boureşti, Şi te du la Dunăre, De bea apă tulbure. Cu ajutorul cleioaselor şi încetelor gasteropode, numele puternicii ape, care în unele părţi sau în unele urechi crude nu este decât o sonoritate minunată şi fără înţeles, se plimbă în lungul şi în latul ţării, cu îndemnul acesta tainic, în stare să ne scoată şi pe noi din bârlogul nostru de oameni de uscat şi să ne pornească spre Miazăzi : Şi te du la Dunăre de bea apă turbure. Numele însuş îl au într'o formă Sârbii şi Bulgarii, Dunav, împrumutat dela Goţi, şi într'altă formă, Românii. Un filolog român, mort prea de timpuriu ca să-şi poată adânci cercetările, credea că Dunărea e la poporul român de Nord un cuvânt compus, alcătuit din : Duna, termen comun şi Albanezilor şi Aromânilor, şi din: rea. Duna cea rea s'a făcut cu vremea Dunărea, şi chiar nearticulat, când s'a pierdut simţul acestei împreunări. Am auzit aceeaş etimologie ciudată dela alt filolog, care nu ştia nimic de cel dintâi. Chiar dacă părerea nu s'ar putea sprijini până la urmă, ea nu dă mai puţin măsura legăturii dintre băştinaşi şi apa la care trăesc. Să te faci Dunăre de mânie e o expresie populară, care ar da un temeiu mai mult acestei etimologii, dacă nu cumva tocmai ea a făcut să se ajungă la etimologie. Sunt cunoscute şi versurile marelui Eminescu, prelucrate după izvoarele vechi populare: De e vreme bună, rea, Mie-mi curge Dunărea. E vorba aici de mai mult decât numai de

o rimă bogată, de pătrunderea măreţului fluviu tot pe atât în pământul cât şi în sufletul românesc.

Precum acest fluviu, într'adevăr european, pentrucă pornit din Apusul continentului, de lângă limita popoarelor latine, îi străbate întreg mijlocul şi se varsă într'o mare răsăriteană, se umflă necontenit de adausul atâtor afluenţi din Alpi şi din munţii Germaniei, din Carpaţi şi din Balcani şi ajunge abia în cursul de jos să le cuprindă pe toate; la fel şi tot aici răsfrânge şi cele două sau trei civilizaţii ale Europei. Işi stau faţă în faţă, pe malul lui, omul elinoroman, omul german şi omul slav. Mai mult decât uscatul, care rămâne mărginit şi nemişcat, apa aceasta, care rostogoleşte cu ea atâtea amintiri, vine fără odihnă din izvoare depărtate şi se duce cântând către prăpăstiile mărilor, îi leagă. Le dă un suflet. Ascultaţi cum răsună de ecoul ei limba, folklorul şi obiceiurile fiecăruia dintre cele trei rânduri de popoare ! Sub picioarele lor se aşterne câte un covor ţesut ca o grădină, în Irac sau în Persia. Firul turcesc s'a strecurat şi el, ca o legătură cu Asia vecină. Prin Marea Neagră Dunărea e şi fluviu asiatic. Pescarii pleacă şi astăzi, deschizându-şi pânzele bărcilor, de pe coastele Anatoliei către coastele cu chefali ale Mării, şi au plecat şi mai mulţi în trecut intrând pe guri şi răspândind meşteşugul, uneltele şi atâtea cuvinte din nomenclatura lor, la popoarele de pe maluri. Colonia cea mai puternică de pescari români de pe Dunăre, dela Turtucaia, a împrumutat mai cu seamă dela ei. Aici e o poartă de popoare şi pragul dintre două continente. Numele acestei porţi şi al acestui prag e Dunărea.

DRUMURI DE PRIMAVARA PE DUNARE

Am trecut de atâtea ori Dunărea ca Schiții pe ghiață, cu piciorul ; am fost la pescuit, căutând cârligele sau trăgând la năvoade ; mi-am făcut loc în barcă printre cârdurile de bivoli cari treceu înnot, dela mal în vreun ostrov, cu ochii mari fioroşi deasupra apei; am întovărăşit pe toamnă, cu încălţăminte de umezeală, vânători în bălţile ei, pândind trecerile de păsări, din Cazane până în Deltă si din ceairurile Vidinului până în luncile inundabile de la Gostin, dela Flămânda şi de la Greaca, de dinaintea îndiguirilor. Dunărea are o lume a ei, în care drumeţul găseşte mulţumiri fără pereche. Un popor întreg, aşezat din vechi vremuri pe ambele ei maluri, ar putea să-şi găsească un suflet aşa cum şi-au găsit locuitorii din preajma altor mari fluvii. Dar nu ştiu dacă mi-e îngăduit să ne certăm că am cam uitat drumurile şi vadurile Dunării, tocmai acum, când pădurile ei, de plopi, de arini şi de salcie sunt înebunite de cântecul privighetorilor şi când apele primăvăratice, crescute din topire de zăpezi şi din ploi, se umflă măreţe, umplu toate golurile, se saltă chiar prin locuri oprite spălând aidoma unor jucării truda oamenilor, ca într'o mare serbare a firii deslănţuite.

Dunărea are ceva de arătat în orice vreme, dar cred că niciodată nu e mai frumoasă decât primăvara, pe la sfârşitul lui Maiu şi începutul lui Iunie. Căldura se face dulce

fără să fie arşită, revărsările s'au oprit, lăsând numai luminişurile mari de apă, pe care se deschid stelele albe ale nuferilor, păsările cele mai deosebite ca mărime, culoare de pene şi cântec se adună din toate părţile cerului şi îşi pregătesc sau îşi veghează cuiburile, dela auşelul spânzurat într'o pungă pe o cracă înaltă de plop, şi până la babiţa ascunsă într'o pădure de vreascuri, cârduri de peşti pornesc pe drumurile lor tainice, urmărite cu grijă de luntrile cătrănite ale pescarilor, şi verdeaţa bolţilor de copaci e crudă, bine mirositoare şi nesfârşită. N'a înviat încă, ţânţarul, marele duşman. Este o grădină lungă de mai bine de o mie de kilometri, parcă anume aşezată şi împodobită pentru om. Dar omul, afară de localnicul, legat prin trebuinţă de viaţă şi printr'o dragoste aproape bolnavă de aceste locuri, nu se arată, sau nu se arată destul. Turismul românesc de apă abia îşi deschide ochii.

Trei sunt ţinuturile spre care trebue îndreptate mai cu seamă luarea aminte şi mijloacele noastre de organizare: Porţile de Fier şi Cazanele; linia Giurgiu-Turtucaia-Olteniţa şi Delta. Cel dintâi şi cel din urmă privesc toată ţara şi pe străinii deopotrivă, cari doresc s'o cunoască în ceeace are ea mai caracteristic; cel dela mijloc priveşte mai cu seamă Bucureştii, se găseşte la doi paşi de el şi are tot ce-i trebue ca să-şi facă educaţia dunăreană care astăzi îi lipseşte. Cine are însă de partea lui Bucureştii, are ţara întreagă. De aci trebuinţa din ce în ce mai zorită, ca drumurile spre Giurgiu şi spre Olteniţa să se populeze. Pentru Porţile de Fier şi Deltă trebue să se îngrjească puteri mai mari decât cele locale; pentru Giurgiu, Turtucaia şi Olteniţa sunt datori să poarte grija localnicii.

Lucrurile erau aşa de fireşti încât au luat de la sine această desvoltare. Turnu-Severin care e, în deosebi, oraşul nostru de primăvară, în drumul Austrului dela Adriatică, aducând în adierile lui calde liliac, trandafiri şi castani, e gândit să ajungă popasul care să înmănucheze toată drumeţia dunăreană dela Soarele-Apune al României.

De aceea, mergând înaintea acestei năzuinţe şi uşurându-i împlinirea Oficiul Naţional de Turism a hotărât să

clădească aici un mare hotel. Oraşul, atât de înzestrat şi care, pe nedrept, până astăzi, a rămas numai o înflorire de case cu grădini pe o terasă, pe dinaintea căreia se trece, cu trenul sau cu vaporul, dar fără oprire şi fără mişcare de călători, se va înviora de toată acea lume, venită ca să-şi urmărească un întreg plan de excursie; cele mai scurte, chiar la lucrurile fără pereche ale Turnului Severin însuşi : colecţiile de viaţă preistorică romană şi bizantină ale Muzeului Porţile de Fier, cu câmpul de săpături plin de arme, de tabere întărite, de turnuri, de bazilice şi de terme sau cu însăşi ţandăra temută de zidărie a unui picior al podului lui Traian; Palatul Cultural ridicat prin îndrăsneala şi stăruinţa într'adevăr oltenească a lui Teodor Costescu şi adăpostind Muzeul Istrati, biblioteca Bibicescu, plină de rarităţi, şi una din cele mai falnice săli de teatru din ţară, care, însfârşit, la cuvântul Majestăţii Sale Regelui va fi dusă la capăt; insula plină de flori, cu plopii ca nişte minarete verzi şi cu minaretele ca nişte plopi albi, Ada Kale, adevărată fărâmă de insule Borromee, unde să-şi petreacă luna de miere între ape şi munţi căsătoriţii din Maiu; lucrările podului celui mare care încep şi mai târziu podul însuşi dintre România şi Jugoslavia; iar excursiile mai depărtate pe coridoarele cotite şi înalte ale Cazanelor sau pe valea vijelioasă a Cernei, spre Băile Herculane, pentru automobilişti, şi spre plaiurile Mehedinţilor şi spre Godeanu, pentru drumeţii cu sacul de cale lungă în spate. Jos, dealungul malului, se găseşte şantierul naval, din care a ieşit de curând marele vapor Regele Carol al II, ajuns în susul Dunărei până la Belgrad, deşi calcă apa prea mult, şi menit, dacă va fi luat pe seama sa de Oficiul Naţional de Turism, să plimbe mii de călători şi să fie o adevărată şcoală plutitoare de cunoaştere şi de iubire a fluviului, între Turnu-Severin şi Vâlcov. Oraşul cel mai latin, pe care îl avem, cu amintirea vie, din trecutul obârşiilor a lui Traian, iar din trecutul mai apropiat, a lui Carol I şi a noii dinastii, oraş făcut parcă anume ca să primească pe întemeetorii şi îndrumătorii de ţară, poarta noastră de la Dunăre spre Apus, este vrednic să fie organizat drept cel

mai puternic centru românesc de turism în acele părţi. Hotelul este numai un început şi un semn ; celelalte trebue să urmeze.

Pentru Dunărea de Jos Oficiul Naţional de Turism şi-a ales două locuri ca să le gospodărească turistic. Cel dintâi este ca un fel de treaptă de încercare pentru Deltă, iar celălalt se găseşte chiar în miezul ei ; Filipoiul şi Vâlcovul. Dunărea pe aici nu mai este internaţională decât din punctul de vedere al unui drept destul de învechit, dar încolo, ea este românească ,atât pe un mal, cât şi pe celălalt. Libertatea noastră de iniţiativă şi de mişcare este mult mai mare decât pe fluviul, graniţă între ţări.

Balta Brăilei este ca un fel de repetiţie a Deltei, cu oraşe şi sate mari împrejur, pe care le ispiteşte în acel colţ de natură şi de viaţă primitivă. Nu ştiu unde pe toată Dunărea, sălciile sunt mai frumoase, cărările de apă mai îmbietoare, lacurile mai populate, de păsări şi de peşti. Ori pe la ce deschidere în verdeaţă îţi faci o cale cu barca, vezi mirat, de unde te credeai într'o singurătate fără margini, crestele vinete şi muncite ale munţilor Măcinului, ale Turcoaiei sau ale Iacov Dealului, când nu vezi deadreptul legănându-se pe faţa apei, ca o vedenie a acestui soare de primăvară, turlele de biserici sclipitoare, turnul mohorât de apă şi coşurile cu fum alb ridicat în rotocoale ale Brăilei. Barcagiul îşi trece odată mâna apăsat peste o jumătate de mustaţă şi din două trei lopătări, te duce iar la desiş. Işi dă şi el seama că eşti pe marginea dintre două lumi, şi se afundă bucuros într'a lui.

Acolo, pe un pinten de loc între Gura Filipoiului şi braţul Măcinului, numai la vreo cinci kilometri de Brăila, trebue să se ridice între sălcii un adăpost pentru drumeţi. El va fi mai cu seamă o terasă, jumătate liberă şi jumătate acoperită de vreme rea, numai cu două trei camere de culcare, şi cu o bună bucătărie de zarzavat şi de peşte. Nu e gândit ca o casă de locuit, fără rost aci, aproape în gura unui mare port, ci ca un loc de odihnă câteva ceasuri între sălcii şi între ape. La câteva sute de metri, în jos, se zăreşte marele gard de oprire a peştelui cu vergile cojite de lemn

puse una lângă alta, ca țevile une orge prin care cântă apa. Va fi ca un post pierdut al primăverei peste care până la ameţeală, vor cânta toată ziua cucii şi toată noaptea privighetorile. Cărări umede de viitură vor duce la aşezările de pescari, cu băeţii strânşi în jurul ceaunului cu borşul de peşte al serii şi cu poloagele care încep să se întindă. Nicăeri nu se poate visa mai bine decât la acest foc de cioturi de salcie.

Delta în puterea ei este însă în altă parte, ceva care trebue căutat cu aceeaş mirare ca vărsarea Nilului, a Gangelui sau a lui Missisipi şi fără asemănare în Europa. Suntem stăpânii unei frumuseţi, de care nu ne putem mândri în deajuns. Ea este astăzi mai mult zăvorîtă, de depărtare, de lipsă de înlesniri, de ţânţari. Delta trebue deschisă pentru băştinaşi şi pentru străini, înlăturând piedicile care se pot înlătura, din cele câte se aşează, deacurmezişul. Nu trebue să ne mai mulţumim numai cu oaspeţii iubitori de vânat sau de icre negre, şi cu excursioniştii sărbătoreşti. Delta poate să încapă mult mai multă lume, folosind şi ea din bogăţia de priveliști, dar folositoare şi locuitorilor, prin luarea aminte, însufleţirea de înaintare şi banii duşi acolo, prin românizarea lor, într'un cuvânt. Ceeace s'a început sau se gândeşte pentru unul din braţe, al Chiliei, şi pentru Vâlcov, în deosebi, alcătueşte una din preocupările de căpetenie ale Oficiului Naţional de Turism. Intâia îmbunătăţire trebue să fie o casă de odihnă, deoarece vapoarele nu pot să aibă niciodată destule cabine de dormit şi nici şedere pe loc destul de lungă pentruca drumeţii să poată să vie şi să plece cu aceeaşi cursă, şi să vadă şi tot ceeace este de văzut. Trebue să-i ispitească nu numai o trecere în fugă prin cherhanale, o suire în clopotniţa cu acoperiş verde a bisericii sau o întârziere pe podurile negre şi mirosind a peşte, cu băeţi despuiaţi cari se aruncă după un pumn de gologani în apă ; ci Jebrienii, plaja dela Vâlcioc şi lacul cu chefali dela Sasic, pragul din larg unde Dunărea curge în Mare şi se dă lupta aproape piept la piept cu morunul, mânăstirea Sfântul Petru şi Pavel din Ostrovul cu gutui şi mai cu seamă pădurea subtropicală cu co-

paci monumentali şi liane dela Letea. Pentru braţul Sulina, pe lângă interesul canalului de navigaţie tăiat în linie dreaptă şi întâlnirea la tot pasul cu marile vapoare ale mărilor, iar în lungul malurilor cu bărcile şi barcazele de pescari, dar la capăt aşteaptă orăşelul neastâmpărat şi colorat care a dat romanul lui Jean Bart Europolis şi mai ales pământul cu peşcăruşi şi cu amintirea templului lui Apollo, insula Şerpilor. Dacă s'ar putea împlini dorinţa unor localnici inimoşi, cari au ştiut să ridice aici puternice uzine şi să împietruiască o şosea, ferită de ape, din oraş pe tot braţul până la unirea cu Sfântul Gheorghe şi mai departe, la Tulcea, ca să se înfiripeze o mânăstire cu un arhondaric de oaspeţi pe insulă şi să se găsească un vapor de legătură, cu zilnice curse, o nouă cale de turism dunărean şi maritim, de cea mai mare frumuseţe, s'ar deschide. Pentru braţul Sfântul Gheorghe, crezut din greşeală mai puţin atrăgător, rămân lucrările cari sunt o cinste pentru ţară şi pentru Domnul Grigore Antipa, propunătorul şi realizatorul lor, de împrospătare şi de îndulcire cu apă de Dunăre prin mari canaluri tăiate de mâna omenească, a lacurilor cu peşti din a doua Deltă. Vapoarele poartă pe aici numai câţiva oaspeţi, tehnicieni şi cercetători străini, cari vin să admire şi să înveţe, pe când ţara nu cunoaşte aceste lecţii de iscusinţă, de energie şi de disciplină de muncă românească. Turismul nostru este dator s'o lumineze şi să-i înlesnească drumul până acolo.

Am zis că al treilea ţinut de turism dunărean este cel cuprins între Giurgiu-Turtucaia şi Olteniţa. Intâiul lui drept la o luare aminte cu totul deosebită este apropierea de Bucureşti, vatra cea mai puternică de oameni şi de bune gânduri a României. Insuşirile fluviului atât dela Apus cât şi dela Răsărit se găsesc îmbinate pe această porţiune : curgere în parte între două ţări şi în parte prin pământ românesc ; senin de ape cu ostroave mari cu păduri şi turme, dar şi gârle lăturalnice, cu lunci pline de lacuri şi cu revărsări pe lărgime de kilometri ; maluri joase, dar şi maluri înalte, priporite şi pietroase. Cine vrea să cunoască ce înseamnă primăvara Dunării să alerge până aici fie cu un cuter uşor

dela Canalul Sfântul Gheorghe giurgiuvean până la debarcaderul dela Turtucaia, cu flota ei de o mie de bărci negre pescăreşti, făcând câte un popas la câte o colibă pescărească şi pătrunzând cât de puţin în pădure ; sau mai bine cu o luntre turtucăiană, cu piscul înalt ca o proră de vas viking, în voia vâslei printre stuful de acum un an, ca un pâlc de suliţe poleite, pe lângă nuferi şi mălini înfloriţi, ridicând în dreapta un zbor de stârci albi şi întovărăşit pe tot drumul de glasul mierlelor. Este o lume foarte aproape de noi pe care nu o cunoaştem sau nu o folosim destul ca izvor de bucurii şi de frumuseţe. Ea ne aşteaptă de multă vreme, de o mie, de două mii de ani. Să desfacem pânzele şi să pornim!

ZIUA APELOR

(Balcic în Iunie).

A vorbi despre apele României şi despre tot ceeace legăm noi de ele într'o zi ca aceasta închinată lor, a vorbi de pe Mare, legănat de un vas de războiu şi cu Balcicul la orizont, înseamnă mai mult decât numai o aşezare într'un cadru potrivit. Este pentru Balcic o răsplată, iar pentru noi toţi un semn.

Iată, am ajuns să avem peste 400 de kilometri de coastă! Visul strămoşilor, care fie că au plecat ca să înfiinţeze întâile ţări româneşti de pe plaiurile Oltului sau ale Maramureşului, au căutat încă de pe atunci să-şi facă drum până la Dunăre şi până la Mare, şi s'au întâlnit cu Mircea cel Bătrân şi cu Alexandru cel Bun, visul acesta, bătut ca de valuri de furtuna secolelor, stă acum aevea înaintea noastră. In golful, care ne adăposteşte, albastru şi cald, cu viţă de vie, cu migdali şi smochini pe prispele lui argintii, a aruncat ancora acum mai bine de optzeci de ani, o flotă. O putem vedea în închipuire, mai ales că desenatori ai vremii, aflaţi pe bordul ei, au avut grijă să ne-o păstreze cu meşteşugite creioane. Vasul amiral este aici, în vecinătatea noastră. Cântecul apei care bate în pieptul lui de stejar cătrănit, se aude bine, deşi nu este poate decât bătaia unui val ridicat de o barcă în scoica de oţel a torpilorului nostru

„Năluca". Mai încolo se înşiră pădurea de catarge şi de funii a fregatelor de luptă sau a vaselor de transportat trupe. Este flota războiului Crimeei care plutise până la noi cu alte scopuri, cum credeau, ea şi trimiţătorii ei de departe, dar venise în adevăr, aşa cum s'a putut vedea abia mai târziu, când istoria şi-a arătat mai adâncile gânduri, ca să ne aducă Unirea şi o singură ţară pentru neamul românesc dela 1859. Dacă toate popoarele ţin cu tot sufletul, iar, când trebue, cu dinţii, la locurile de unde au plecat sau de unde au plecat destinele lor, noi suntem mişcaţi că vorbim astăzi din Balcic, despre drumurile noastre de apă, şi pentrucă vedem înaintea ochilor noştri acest început cu toate pânzele întinse, care ne-aducea încet pe valuri, dela Miazăzi, viitorul.

Balcicul este vrednic însă şi pentru o altă pricină, mai pipăită, să facă lauda vieţii de apă a României, după ce Murgoci, apropiindu-se din largul mării de aceste locuri în 1913, le-a dat numele de „Coasta de Argint", care-i venise firesc pe buze la vederea malului sclipitor în Soare : pentru acest dar, bustul lui de bronz va fi aşezat în curând aici, pe un loc înalt cu faţa spre căile mişcătoare de unde a venit şi a văzut; după ce artiştii au descoperit că nicăeri în ţară lumina nu este mai darnică şi s'au învăţat să lucreze pe uliţele şi goluri cu neaşteptate răspântii de minarete, de mahoane şi de mori, aşa cum se duceau înaintaşii lor în secolul trecut, după o altă faimă, la Barbizon; după ce Regina Maria, ca domnitorii cei vechi, a descălicat aici şi dintr'o umbră de plop rotat monumental, aplecat asupra apei, a făcut un palat alb de basme, cu terase, cu grădini de trandafiri şi de crini şi cu râuri şi cascade, cu un paraclis de piatră şi de olane adus tocmai din Cipru, ca să ne lege de amintirile elenice şi să ne adăpostească pe Maica Domnului dela Mare a lui Demian, şi mai ales cu prezenţa Ei hotărîtoare de fiecare vară: aşa cum în jurul Castelului Peleş al Regelui Carol I s'a născut Sinaia, se naşte în jurul Castelului Ei un nou Balcic; a sosit acum şi timpul unei organizări sistematice administrative. Mai demult, sub Ionel Brătianu, capitala judeţului fusese mu-

tată, din mijlocul uscatului, aici pe Coasta Mării. Toţi prietenii Balcicului îi rămânem recunoscători şi credem mereu că a judecat cum nu se poate mai ager. La hotărârea lui va trebui să ne întoarcem, pentrucă ea se bizuia pe acest adevăr, care va fi tot mai vădit, că viaţa judeţelor dobrogene este strâns legată de apele cele mari ale lor, Dunărea şi Marea. Dacă Durostorul îşi are capitala, adică centrul vieţii economice, administrative şi culturale, la Silistra pe fluviu, loc dela Episcopul Goţilor Vulfila şi mai dinainte cunoscut ca mare vad de oameni; Tulcea la înfurcătura braţelor Deltei, iar Constanţa în falnicul nostru port; nimeni n'are să poată împiedica aducerea odată a Capitalei judeţului Caliacra, aici la porţile Mării. Agerimea şi sârguinţa unui primar, dornic de bune isprăvi, aşa cum ţara a început să-i aibă mai ales după războiu, a schimbat aproape faţa şi rosturile Balcicului. De trei ani, tot ce am visat noi de aproape douăzeci şi cinci, s'a făcut faptă. Oraşul are, numai ca două sau trei în România, un plan de sistematizare, lucrat de un strălucit urbanist, cum este arhitectul Duiliu Marcu; a căpătat un număr foarte mare de case, ceeace înseamnă un nou cartier şi chiar un nou stil; are lumină electrică, nişte hale centrale, noui drumuri; Oficiul Naţional al Turismului a fost convins să ridice chiar în vara aceasta un mare hotel, care va fi şi un hotel artistic; dealurile goale încep să se împădurească; sus în satul Regina Maria, care nu este decât un cartier curat românesc, de o mie de suflete, al Balcicului, lucrează în al doilea an o echipă studenţească a Fundaţiei Culturale Principele Carol.

Dar, poate că toate acestea scad, în rândul unor amănunte dela sine înţelese, faţă de adevărata întreprindere cu care se poate făli Balcicul şi care-i dă astăzi un drept să patroneze Ziua Apelor. Intreprinderea alcătueşte, în acelaş timp, un drept la mândrie al primarului de care am amintit. Ea este numai a lui, cu atât mai de mirare cu cât fiind un om mai mult de carte, până într'atât că este chiar director de bibliotecă, biblioteca lui Ionel Brătianu, şi păstrătorul astfel al cărţilor şi al unor gânduri ale lui,

nimeni nu s'ar fi aşteptat să se îndrăgostească de operaţia curat inginerească a construirii unui port. Pentrucă aceasta este întreprinderea. Dela Constanţa, singurul nostru port lucrat, nimic asemănător nu s'a mai făcut până la Balcic. Balcicul se pregăteşte să fie al doilea port la Marea Neagră, nu numai port de frumuseţe ca până acum, pentru corăbiile care nu bat apa ale visătorilor, ci port adâncit de călători şi de mărfuri, la intrarea aceasta de Miazăzi a ţării. Dacă aţi putea să vă ridicaţi ochii ca mine şi să vă uitaţi pe fereasta rotundă dintr'o cabină de oţel a „Nălucii" aţi vedea îndreptându-se încoace ca un braţ de piatră care vrea să ne apuce, digul cel mare de apărare de valuri al Balcicului. Vârful lui înaintează cu zgomot de lespezi rostogolite, ca o luptă de fiecare zi cu apa, care ar vrea să-i oprească mersul. Corpul lui, încheiat şi zidit până astăzi, este trandafiriu, pentrucă este încheiat şi zidit din piatră din carierele şi canaralele unui oraş de soare. El luminează până târziu în întuneric.

Balcicul dă astăzi tuturor oraşelor noastre de apă şi o lecţie de muncă şi de încredere. Să ne aducem aminte de bătrâna şi falnica lozincă hanseatică : Navigare necesse-vivere non necesse : trebue neapărat să mergem pe apă, dar nu trebue neapărat să trăim. Nu ne-am născut Vikingi, dar am umblat după darul Vikingilor, Marea, şi datori suntem, ca să-l păstrăm şi să fim vrednici de el, să ne facem suflete de Vikingi, cel puţin de Vikingi de astăzi, de navigatori îndrăsneţi şi întreprinzători.

Vorbind de Românii de apă, nu se poate să nu gândim, în întâiul rând, la plutaşii de pe Olt, depe Bistriţa şi de pe Ceremuş, la bilarii şi lemnarii din toate judeţele de munte, cari cu ţăcălia şi cu ţapina la pândă, se cumpănesc pe spatele buştenilor luaţi de râurile albe de spume, şi la pescarii din bălţi, de pe Dunăre şi de la Mare, dela cel mai vechi oraş pescăresc al nostru, aşezarea Turtucăenilor români, cu această locuinţă şi îndeletnicire, precum şi cu biserică şi şcoală în limba lor încă din zilele păcii dela Cuciuc Cainargi şi mai dinainte, sau Cainargeaua mică, aşa cum e numele de sat umil, astăzi în stăpânirea noastră, din

judeţul Durostor; până la vânzătorii de morun din Deltă şi la întinzătorii de cârlige şi de taliane de pe coastele Mării Negre. Ei ne dau nu numai nişte sate de oameni iuţi şi bogăţia de hrană a peştelui, a scoicilor şi a icrelor, dar şi marinarii depe vasele marinei comerciale şi de războiu. Cu ei se face negoţul mării, precum se face tot cu ei apărarea acestei mări şi a marilor noastre ape, dela cazanele vijelioase Dunărene şi până la colinele leneşe şi ierboase ale Nistrului. Ziua de astăzi nu este atât a apelor în sine, ca nişte formaţii geologice şi geografice, cât a oamenilor de apă din România şi a problemelor ei. Ca atare să ne gândim la ei şi la tot ce s'ar putea face ca să fie crescuţi şi întăriţi.

De pildă, noi cari avem atâtea şcoli de meserii, pentru tot felul de trebuinţe şi de materii prime, unele ale ţării, dar altele străine şi anevoe aduse din străini, n'avem încă o şcoală de pescari. Când li s'a vorbit întâia oară cunoscătorilor, ei s'au întors cu mirare la cel care le vorbea, ca şi când le-ar fi spus un lucru de necrezut. Se zice că pescuitul, care e o meserie dintre cele mai grele şi gingaşe, s'ar deprinde singur din tată în fiu. Indeletnicirea a dat chiar naştere la populaţii anume, dospite în sute şi sute de ani, cum este populaţia pescărească a Rusiei sau a Franţei, Olandei şi Angliei. Ce să caute şcoala aici şi ce să înveţe ea mai mult decât ştiu oamenii şi se învaţă între ei singuri? Şcoala poate să înveţe aproape tot. După cum în toate ţările, şi în ţara noastră deopotrivă, la marea criză agricolă s'a răspuns cu o reformă şi o răspândire mai mare a învăţământului agricol, dacă se poate pentru toţi plugarii, acelaşi lucru trebue să se petreacă şi cu pescuitul. Una din marile bogăţii ale lumii ne moare, în mâini, pentrucă rămânem, în ce-o priveşte, la un tradiţionalism şi un primitivism părăsit la alte îndeletniciri. Dacă este o treabă foarte veche, lăsată moştenire din neam în neam, cu toate uneltele şi deprinderile tehnice, ca şi cu felul de viaţă propriu, ni se pare că este plugăria. Şi nimeni n'ar mai cuteza să stărue astăzi că plugăria trebue lăsată să fie deprinsă la coarnele plugului, din tată în fiu, şi că o şcoală de plu-

gărie ar fi o rătăcire, aşa cum se mai spune încă pentru pescuit. Urmările se văd : bălţile îşi pierd peştele şi locuitorii de pe margini nu ştiu de ce să se apuce ca să-l păstreze, pescarii se împuţinează, metodele cele noui, piscicultura sau pescuitul în larg, n'are cine să le aplice. Şcoala de pescari este una din cele mai poruncitoare datorii pe care le avem faţă de apele româneşti şi niciodată nu se poate găsi un prilej mai potrivit ca s'o cerem cu toată puterea, decât o zi cum este cea de astăzi. Să răspundem crizei din pescărie, cum am răspuns crizei din agricultură: organizând un învăţământ pescăresc.

Incepùturi s'au făcut, dar de experienţă temătoare sau de bunăvoinţă particulară. Mă gândesc la cursurile de construire de bărci şi de lucrare de unelte pescăreşti cu copii de pescari dela Turtucaia şi de la Constanţa. Ele intrau în cuprinsul cursului supraprimar, care căpăta astfel o culoare locală şi o îndrumare răspicat practică, şi au dat nişte minunate rezultate. Dar curând atelierele s'au închis, maşinele-unelte şi materialul s'au părăduit, iar oamenii, meşteri şi ucenici, s'au risipit. De vreo patru, cinci ani tot încearcă să se nască o şcoală de pescărie la Giurgiu. I-am văzut şi anul acesta pe cei cincizeci-şaizeci de elevi, îmbrăcaţi în haine marinăreşti, cum împleteau de zor în curtea şcolii la plase de vârşii şi legau la cercuri. Am fost şi pe balta lor, unde trebuiau să-şi câştige bani de întreţinere şi să facă ucenicie. Balta este în regiunea îndiguită şi nu mai poate fi împrospătată cu apă. Barca înaintează cu greu prin plasa cu nuferi înfloriţi, prin scaeţii de baltă şi prin brădişul cotropitor. Peştele se înăbuşe şi moare. La fel înaintează de greu şi-şi pierde în drum rosturile, şi ideia şcoalei de pescărie. Trebue făcut ceva, pentruca să fie scoasă, cu mijloace eroice, din această adormire. Poate că la anul Ziua Apelor va putea să sărbătoarească şi întâia şcoală temeinică de pescari, cu casa, corpul didactic, programul, uneltele, bărcile, atelierele şi mai ales cu ucenicii ei luaţi din toate aşezările pescăreşti de seamă ale ţării. Ştiu că o asemenea şcoală se pune la cale. Ea ar fi să se ridice la Vâlcov, ca un simbol, la locul unde Marea se uneşte cu

Dunărea, unde se pot întâlni şi creşte pescari pentru amân-două felurile de pescărie şi unde lupta se dă cu peştele nostru cel mai mare şi mai bogat, morunul cu icre negre. La naşterea ei ar fi să ajute Oficiul Național de Turism, care e dator să arate mulţilor oaspeți din ţară şi din stră-inătate, un Vâlcov înzestrat nu numai de natură, ca astăzi, dar înzestrat şi de oameni şi pentru oameni; Ministerul Muncii, care, oricât ar fi rămas până acum pescarii în a-fară de câmpul muncii, fără asigurări şi altă ocrotire so-cială, nu poate să nu facă ceva pentru ei, şi mai ales pentru ucenicii aceştia noui; Paridul, care are în întâiul rând în seamă grija apelor de pescuit şi a pescarilor, şi Ministerul Instrucţiei, care ori decâte ori este vorba de şcoală, nu se poate să nu fie şi el de faţă. Problema nu se mai poate a-mâna. Trebue să avem încredere. Să aşteptăm viitoarea Zi a Apelor şi bilanţul anului care ne desparte de ea. Lucrul este atât de însemnat încât anul acesta, dacă s'ar împlini într'adevăr nădejdile puse în el, s'ar putea numi anul şco-lii pescăreşti.

Altminteri, fapte de bucurie, pentru toţi prietenii apelor, sunt destule. Aş îndrăsni să aşez, la locul de frunte, schimb-barea Bucureştilor într'un oraş de apă. Cine a văzut în-tinderea, i-aş putea zice nemăsurată de apă, şi care va creşte în fiecare an, dintre Băneasa şi Herăstrău, întrecerea bărcilor cu vâsle, cu pânze sau cu motor, interesul oa-menilor de pe bulevarde pentru acest colţ de natură, în-cotro se îndreaptă în fiecare zi cu sutele şi cu miile, îmi va da însă dreptate. Bucureştii hotărăsc în toate treburile. De astăzi sunt încredinţat că descoperindu-se el însuşi oraş de apă şi educându-se ca atare, va judeca şi cu altă bună-voinţă decât înainte, treburile apei, dela nişte regate şi în-treceri de nataţie, până la introducerea înotului obliga-tor în şcoli, ca în ţări cu mai multă apă decât noi, cum este Franța, pe care am putea-o imita şi în aceasta, dar şi ca în altele cu mult mai puţină, cum este Austria, şi până la în-zestrarea bugetară mai largă a marinei noastre comerciale şi de războiu.

Dar să nu uităm, apropiindu-ne de încheere, faptul cel

mare, bucuria populară şi noul capitol deschis în istoria marinei noastre viteze; intrarea chiar pentru această Zi a Apelor în Constanţa, a întâiului nostru submarin, plecat din apele italiene şi romane, de unde, deşi cu altfel de vase de războiu, a străbătut Adriatica, arătându-ne un drum, care trebue să rămână totdeauna deschis, Traian întemeetorul. Ieri era la Mangalia, pipăind parcă şi luând cunoştinţă treptat de toată coasta românească. „Năluca" noastră l-a văzut şi l-a salutat de departe. Cum stă aşa în largul porului, pavoazată toată de nenumărate steguleţe fâlfâite de vânt, parcă îşi prelungeşte bucuria de ieri. Ofiţerii şi oamenii sunt nerăbdători să ridice ancora şi să se ducă lângă noul tovarăş de luptă. Balcicul dela Ecrene şi dela Valea-fără-iarnă până la Tusla şi la Capul Caliacra străluceşte ca un colan de nestemate. Sau ca un corn răsucit de două ori şi bătut în pietre scumpe, din care cineva cântă cântecul de slavă al mării româneşti.

DRUMURI ŞI POPASURI PENTRU O VACANŢĂ DE IARNĂ

Nu este aşa de mult de când iarna era la noi anotimpul scitic, troene şi de viscole, care închid în casă. Nu numai în basme şi în poezia albă de pastele a lui Alecsandri, dar şi în povestirea de trei luni a fiecăruia, din viaţa zilnică, şederea la gura sobei era o imagine familiară. O plimbare cu sania, în clinchet de zurgălăi, sau alunecarea pe patine nichelate, în ţarcul destul de strimt al unui lac, pe care cânta o flaşnetă din alte vremuri, este tot ce ne vine, din trecutul de-acum treizeci de ani, ca bucurii de tinereţe ale anotimpului zăpezii. — De-atunci s'a schimbat sau nu s'a schimbat harta Europei, s'au prefăcut sau nu s'au prefăcut concepţiile despre lume, dar viaţa noastră de iarnă a ajuns cu totul alta. Turismului de vară îi răspunde astăzi un turism de iarnă, aproape mai ispititor decât cel dintâi, pentrucă dă şi mult mai înviorătoare şi concentrate plăceri. Omul-sanie, mersul pe tălpile lungi de lemn, skiul nordic şi-a făcut apariţia. Munţii şi văile s'au umplut de făpturi iernatice, mai totdeauna albastre pe alb şi în haine, bocanci, tricouri, şaluri şi căciuli de lână, aceleaşi pentru bărbaţi şi femei. Iarna nu mai este anotimpul fără drum. Muntele românesc nu mai este zovărît şase luni din an.

V'aduceţi aminte de începutul capitolului despre anotimpuri din Cartea Munţilor a Bucurei Dumbravă : „Când

e bine să te duci la munte? Totdeauna. Nu e anotimp, care ar putea să-ţi închidă drumul spre înălţimi. Pentru adevăratul drumeţ nu există vremea „rea", fiindcă el ştie să iubească natura sub toate înfăţişările ei". Numai că această natură se ascunde uneori îndărătul unor porţi de ghiaţă şi ani întregi n'am ştiut cum să trecem prin ele. N'am uitat nici astăzi ce fiori mi-au dat întâii skiori văzuţi în iarna grea din 1907 între Răşinari şi Sibiu. Erau doi soldaţi alpini austro-ungari, cari treceau uşori şi fantomatici prin pădurea încărcată de ceaţă. Umblasem alături de călugării dela Schitul Ialomiţei cu vârzoabele ţărăneşti, dar zborul acesta lin şi repede era cu totul altceva. Am avut atunci vedenia munţilor cuceriţi de noul mijloc de mers şi astăzi visul vechiu s'a împlinit întocmai.

Intre prospectele colorate, care se găsesc pe masa mea, cum trebue să se găsească pe multe din mesele dumneavoastră, este şi acela al Muntelui Mic. El ne chiamă dela Bucureşti, tocmai în părţile Caransebeşului la 1806 metri înălţime, pe cele mai frumoase şei cu zăpadă, şi mirarea nu este că ne chiamă, ci că ne ducem. Căci, şase case de adăpost aşteaptă acolo pe drumeţi, în singurătatea de argint, şi drumeţii urcă anevoe coastele, care cu skiurile puse, care cu skiurile pe cai, ca să ajungă sus şi să se bucure. Câteva sute de skiori pot să rămână pe munte fără nicio grije, nici de acoperiş, nici de mâncare. O adevărată colonie de hoteluri şi de adăposturi, ridicate mai mult pentru iarnă, le stau la îndemână chivernisite cu tot ce trebue. Este poate cea mai luminată dovadă a nouei vieţi de iarnă la care ne dedăm. Pe locuri unde, dela Sântă Măria plecărilor cu oile în văi, ale ciobanilor, nici ei, locuitorii lor fireşti, nu mai puteau fi întâlniţi, acum zburdă tinerimea oraşelor, veselă şi sprintenă pe spetezele întunecate de frasin, de parcă niciodată nu s'ar fi pregătit să facă altceva.

Ţinutul către care ne duc vacanţele rămâne însă şi iarna, cel care ne chiamă vara, Valea Prahovei. Este vorba de o vale a Prahovei mai întinsă şi mai bogată decât cea geografică, Sinaia în întâiul grup, Buştenii cu Poiana Ţapului în al doilea, şi Predealul, în al treilea, cu trecerile spre

Valea Timişului, în al patrulea grup, şi Braşovul, poenele lui, în cel de al cincilea. Nicăeri frumuseţea priveliştei şi arhitectura sclipitoare a zăpezii nu sunt mai mari şi mai felurite, nicăeri putinţele de găzduire mai numeroase şi mai bune, nicăeri vadul mai bătut. Plângerea obişnuită a staţiunilor noastre de aer şi de apă că anotimpul balnear de două sau cel mult trei luni pe vară, nu este îndestulător pentru o politică omenească a preţurilor şi a investiţiilor de capitaluri, aici nu-şi mai are rostul. Valea Prahovei este dela o vreme, şi mai ales dela coborîrea din Norvegia şi Canada a skiurilor până la noi ,valea celor patru anotimpuri. Luaţi trenul, numai pentru plăcerea ochiului, în orice zi de zăpadă, şi în deosebi în ajunul sărbătorilor, spre Sinaia şi Braşov, sau, dacă n'aveţi răgaz nici pentru atât, duceţi-vă în sala de cumpărare a biletelor din Gara de Nord cu puţin înainte de plecarea acestor trenuri, şi veţi întâlni lumea tânără şi veselă a skiorilor şi a excursioniştilor iernii, cu îmbrăcămintea care lasă pasul mai uşor, cu uneltele de alunecat pe umăr, şi cu râsul maicuseamă pe toate feţele.

Vara nu dă nici pe departe această bucurie a plecării. In frigul ascuţit mersul însuş ajunge o desfătare. Uitaţi-vă la şirul acesta înaripat, care trece într'un viscol de zăpadă, îndoit puţin înainte, cu cele două beţe cu vârzoabe gata, pe pista cu cotituri şi săritori anume pregătite ! Este frumos bobul şi goana nebună pe făgaşul de ghiaţă cu maluri înalte; patinatul este mângâios ca un dans într'o sală de bal cu draperii de mătase albă, dar cine ar putea să le pună alături de ski, cu libertatea, cu îndrăsneala şi cu iniţiativa lui neîngrădită de nimic, nu un sport, precum sunt celelalte, având nevoe de prezenţa şi de aprecierea privitorilor, ci un act de viaţă săvârşit de unul singur şi numai pentru sufletul lui, în singurătatea orbitoare a troenelor, drum de iarnă iute cum e crivăţul, turism, şi nimic mai mult !

Bucegii şi Carpaţii s'au împodobit de case de munte de jur împrejurul orăşelelor şi satelor de pe cele două văi unde coboară drumeţii. Sunt cel puţin treizeci cu o capacitate

de primire până la 3000 şi mai mult de oaspeţi, oaspeţi cari nu stau liniştiţi, că nu de aceea au pornit odihniţi de-acasă şi încărcaţi cu dor de ducă şi de umblet, ci roiesc pretutindeni. Poenele şi coastele sunt atunci mai vioae şi mai populate decât pământurile locuite din vale. Pe poiana dela Stâna Regală, unde astă toamnă, la umbra fagilor roşii, cei din urmă călători ai parcului din Sinaia sau ai bulevardului din Buşteni, şedeau în iarbă, cu grijă pentru hainele lor de oraş, şi se uitau pe gânduri peste brazi la piscurile până la care n'aveau niciodată să străbată, acum alunecă skiorii, cad şi se ridică. Fac şcoală. Lume de departe, încotoşmănată bine şi ajunsă până aici în blăni şi în şoşoni lăcuiţi, cu automobilele, se bucură de ei ca de un spectacol. Peste valea Peleşului, la 2—300 de metri mai sus, se cuibăreşte ca un castel medieval din părţile muntoase ale văii Rinului, hotelul de înălţime al Eforiei. El făcea parte din programul de organizare turistică de iarnă a regiunii, dar o soartă rea l-a oprit la jumătate. Este vorba acum să se găsească o formulă de colaborare între Eforie şi Oficiul Naţional de Turism, pentruca această mare şi mândră clădire, cea mai înaltă, cea mai cuprinzătoare şi modernă pe care o avem, să fie dată întrebuinţării. Pe şoseaua bogată în serpentine şi tăiată în pieptul muntelui până la ea, se vor mişca automobilele-omizi cu multe roţi, care să înfrunte povârnişul şi zăpada. Sunt şi Sinaioţi mai îndârjiţi, cari vor şi cer aici întâiul nostru tren funicular.

La Predeal, cu vederea lui neasemănată, de pe şeaua unde este aşezat ca pe o largă prispă, deoparte spre colţii Morarului şi cununa posomorîtă a Bucşoiului, iar de cealaltă, spre Piatra Mare şi Postovar, cu despicătura adâncă a Timişului la picioare, Societatea Amicii Predealului şi Oficiul Naţional de Turism îşi dau mâna ca să creeze o căutată staţiune de iarnă. Atunci când hotelul atât de dorit se va putea ridica din fondurile Oficiului, se va căpăta şi punctul de reazim cel mai însemnat. Pista de ski de astăzi de mai mulţi kilometri, care, pornind dela poalele muntelui Cioplea, urmăreşte într'un nesfârşit ocol, cele mai meşteşugite diferenţe de nivel, se va putea organiza într'o adevărată

pistă europeană, cu un sezon şi întreceri pentru întreaga ţară şi nu numai pentru România. Dacă Predealul este lăudat şi iubit pentru aerul lui curat şi întăritor de vară, care nu cunoaşte umezeala altor staţiuni, Predealul de iarnă are să-i dea zece înainte. De pe acum el şi-ar putea lua ca stemă skiul. Pe această unealtă ciudată şi exotică are să-i vie mai multă bogăţie şi dragoste de viaţă decât pe toate căile dinainte împreună

Păcat că studenţii civili ai Onefului n'au să mai fie întâlniţi anul acesta pe toate coastele care duc la Timiş. Ei făceau mai mult decât însemna numărul lor propriu zis pentru înviorarea regiunii, prin disciplina, şcoala de ski, tradiţia de sport şi publicul special pe care îl atrăgeau din Bucureşti şi din alte părţi. Mutarea la Borsec, fie şi numai pentru o iarnă, va fi simţită ca o pagubă atât de localnici cât şi de ei înşişi. Legătura, dela anul viitor, cu fosta Şcoală Normală, dată Oficiului de Educaţie a Tineretului Român şi trasformată pentru sezon într'un fel de cartier general, sau orice altă deslegare a problemei, în întâiul rând de adăpost, vor fi binevenite dacă vor întoarce Predealului şi Văii Timişului pe skiorii lor cei mai dragi. Un cuvânt de îndemn şi aproape de dojană am putea rosti, în treacăt, deoarece întârziem tocmai pe aceste locuri, şi pentru Asociaţia Creştină a Tinerilor, care are o aşa de minunată casă într'un aşa de minunat colţ, cum este intrarea văii spre Tamina, şi nu s'a gândit încă să le folosească decât pentru tabăra de vară de două luni, uitând cu desăvârşire până astăzi bucuriile zăpezii.

Poiana Braşovului rămâne până acuma cea mai bine organizată staţiune de iarnă românească, datorită nu numai spiritului mai gospodăresc al Ardelenilor, dar şi atâtor împrejurări locale deosebit de prielnice. Locul, întâiu, este ideal, atât pentru ski cât şi pentru mersul pe zăpadă. Hotelurile, casele de adăpost, restaurantele şi cantinele sunt multe şi nu scumpe. Drumuri şi mijloacele de transport până acolo sunt la îndemâna oricui. Oraşul este foarte aproape. Poiana are o căutare, în sfârşit, care nu este de astăzi, de ieri. Şoseaua desăvârşită, lucrată cu prilejul Jam-

boreei cercetăşeşti de astă vară, i-a sporit încă ispita şi faima. Automobilele-omizi, cu roţi pe lanţuri, care pentru Sinaia sunt numai o dorinţă, sunt aici de mult o realitate. Casa Touring-Clubului de pe Cristianu-Mare şi a Asociaţiei carpatine săseşti de lângă ea, de pe Postovaru, înlesnesc oricui o intrare mai adâncă în munte. Cele două antene ale postului de radio-emisiune dela Bod se deosebesc albe în zare, ca nişte semnale de circulaţie deschisă, cât vezi cu ochii, peste culmi şi peste şesuri. Pădurile sunt făcute numai din brazi de Crăciun. Intreagă firea stă îmbrăcată în veşmânt de sărbătoare.

Pe oamenii, speriaţi de mişcare şi de încordări, dornici deopotrivă de smulgere dintr'un mediu frământat şi de odihnă, trei locuri mai apropiate de Bucureşti îi îmbie, fiecare cu o făgăduială numai a lui. Cel dintâi e Sinaia. Zăpada, care a acoperit totul, din Vârfu cu Dor, Furnica şi Piatra Arsă până în Cumpătu şi Piscu Câinelui, aduce o linişte necunoscută vara. Casele cu ţigle roşii, cu prispe cu flori, cu grădini, cu forfota oamenilor se pierd în albul curat. Semnele care măsoară şi fragmentează depărtarea s'au pierdut pentru patru luni. Sportivii şi petrecătorii se duc la rosturile lor, fără să turbure, numai ca o ilustraţie într'o carte. Plugurile de făcut cărări au tras în toate părţile pârtii, pe care-ţi dai seama în atâtea dimineţi că eşti cel dintâi care calci, ca într'o ţară nouă. Inlesnirile traiului celui mai năzuros se îmbină cu singurătatea cea mai deplină a zăpezii şi a naturii. Ţurţuri loviţi de soare cântă ca o nesfârşită orgă cu sunete subţiri de cleştaruri.

Al doilea loc este Braşovul. Cetatea din veacul dinaintea ivirii Tătarilor, cu drumul pe sub ziduri, cu biserica ei neagră şi cu toată năvala de coşuri de fabrici şi de cartiere noui muncitoreşti, are un alt caracter şi o altă chemare. La câţiva paşi de inima oraşului, încep adevăratele alei de pădure, cu copaci bătrâni, sau urcuşurile la munte. Fiecare stradă are aproape altă înfăţişare şi altă viaţă. Este un fel de lume în mic, prin care te mişti cu o neistovită mirare. Toţi trecătorii îţi sunt parcă prieteni şi până nici prietenii nu stărue şi se topesc în mulţimea celorlalţi. Braşovul este

un adevărat oraş de Crăciun, cu cântece de brad din toate ferestrele, cu lumânărele aprinse la răspântii şi cu perspective medievale de culori tari şi de ciucuri şi clopoţei. Te crezi într'un alai de stea şi de vicleim, în care mergi prin zăpadă, privit şi privind, fericit de fericirea şi de zâmbetul proaspăt al celorlalţi.

Singura lipsă pentru oaspeţi este un al doilea hotel, în afară de „Coroana", prea încărcat totdeauna şi cu un caracter, care începe să fie prea propriu. Sibiul, în privinţa aceasta, cu cel puţin două hoteluri mari, vechiul „Impărat al Romanilor" şi „Bulevard", deşi cu o populaţie şi cu o circulaţie de călători mult mai mică, ştie să găzduiască mult mai bine. Fie că Astra va izbuti să-şi ridice hotelul dorit, fie că Oficiul Naţional de Turism se va hotărî să sară în ajutor, sau singur, sau în unire cu Astra, ceva însă trebue făcut. Putem să ne spunem cuvântul şi să ne amestecăm fără nici o sfială, pentrucă nu e vorba de nişte trebuinţe ale localnicilor, ci în cea mai mare măsură ale Bucureştenilor drumeţi şi Braşovul trebue lămurit şi îndrumat ca să le mulţumească.

Cel de al treilea loc de odihnă de vacanţă de iarnă al Bucureştiului este Balcicul. Cu toate glumele pe care crivăţul le face uneori, cum le-a făcut şi anul acesta, dar pentru foarte scurtă vreme, în această firidă românească a migdalilor şi a smochinilor, portul nostru cel mai de Miază-zi este localitatea din ţară cu cea mai urcată temperatură de iarnă. La doi paşi de aci se întinde Valea-fără-Iarnă a ciobanilor ardeleni. Suntem pe Coasta-de-Azur a României. N'are nicio însemnătate că drumul până acolo, prin Dobrogea vântoasă şi ninsă, ne aruncă în cel mai aspru Decembrie, pentrucă uimirea mării liniştite şi a golfului cald al Balcicului este cu atât mai nouă şi mai răsplătitoare. Tocmai după un asemenea contrast, cunoscut mai mult din cărţi sau din auzite, porniserăm de acasă şi acest contrast ne întâmpină în toată puterea lui. Balcicul fierbinte de vară, cu toate culorile tari, albastrul luminos al apei, galbenul prăfuit al malurilor, roşul ţiglelor, verdele plopilor, s'a făcut mai verzui şi mai auriu. Răcoarea, care numai câte-

odată se face frig, trage linii mai limpezi şi apropie lucrurile, scoţându-le din perspectiva lor nemărginită. Treci pe uliţi de colind, fără blănile şi mantalele dinăuntrul ţării, prin pacea mării şi a trecutului. Balcicul de vară este mai aproape de zei şi de veselii lor închinători, dar cel de iarnă este mai lângă om şi răspânditor de odihnă şi de visare. Când portul va avea legătura lui pe apă cu Constanţa, iar hotelul de cel puţin o sută de odăi, ridicat pe marginea mării de Oficiul Naţional de Turism, va putea găzdui mai multă lume decât se încumetă să-şi caute astăzi acolo un adăpost de luni de zăpadă, Balcicul va fi unul din întâile noastre oraşe de iarnă.

O AVUȚIE NAȚIONALĂ : TURISMUL ȘI ORGANIZAREA LUI

Cei ce au umblat ei înșiși dela munte până la mare, și au citit ziarele, cu zestrea lor de fapte și de propuneri, vor fi în stare să-și facă o părere despre ceeace a însemnat pentru țară cel din urmă anotimp turistic.

Iată, deocamdată, câteva cifre. Ele nu privesc decât 49 de stațiuni balneare și climatice din România, adică abia o treime, dar este drept că dintre cele mai căutate. Data până la care au fost culese este numai 1 August, ceeace ținând seamă de mișcarea foarte mare din această lună și de adausul din Septembrie, nu înseamnă decât o jumătate de vacanță. Cifrele în sine, însfârșit, sunt totdeauna mai mici decât cele reale, atât pentrucă în deobște statistica turiștilor este grea — gândiți-vă numai la cei cari o potrivesc așa încât să nu rămână noaptea într'o stațiune sau la cei veniți ca oaspeți la rude ! — cât și pentrucă la noi în deosebi această statistică mai are lipsuri.

Prin urmare în 49 de locuri de băi și de aer dela noi, cam în timp de două luni, dela 1 Iunie până la 1 August anul acesta, au fost 72.175 de oaspeți, dintre cari 67.277 români și 4898 străini. Pentrucă n'avem nici o lămurire despre numărul de zile petrecut de fiecare, dacă socotim numai 2000 lei de cheltueli de tot felul, de om, ajungem la o cheltuială totală de 144.350.000. Dacă ne gândim că ea pri-

veşte numai jumătate din anotimp şi o treime din staţiuni, nimeni n'are să ne învinuiască de o umflare de cifre când vom rotunji la 500.000.000 de lei, sumele de bani puse în mişcare de turismul românesc de vară în 1936. Nu este mult, dar este tot atât de sigur şi că nu este tot. Atât cât arată, dă destul ca să-şi facă oricine convingerea că turismul românesc nu este numai un prilej de împrospătare şi un prilej de bucurie de viaţă, dar că înfăţişează şi o adevărată avuţie naţională.

Mă opresc din cele 49 de staţiuni, la câteva din ţinuturi deosebite ale ţării, pentru o înţelegere mai bună a lucrurilor. De pildă, la Slănicul din Moldova au fost în acest răstimp 4.235 de oaspeţi români şi 12 străini. In tot sezonul de vară de anul trecut românii au numărat 4.188, iar străinii 2. Creşterea e vădită. La Predeal au venit din afară până la August 2.067 de oaspeţi români şi 18 străini. Anul trecut fuseseră 1.825 români şi 16 străini. Sportul e destul de însemnat. Dacă trecem la Mare, Carmen Sylva a adăpostit în cele dintâi două luni ale verii 4.125 de oaspeţi români şi 1349 străini. In tot 1935 românii fuseseră 3.363 şi străinii 1104. Carmen Sylva are de ce să fie mulţumită. La Budachi, pe coasta basarabeană, oaspeţii de anul acesta au fost 2878 românii şi 56 străinii, faţă de 2230 români şi 45 străini de anul trecut. Budachi înfloreşte. In Bucovina Vatra-Dornei a atras 3.191 români şi 60 de străini, alături de 2972 de români şi 58 de străini în celălalt an. Şi aici propăşire, deşi unele staţiuni cu renume vechiu şi veche clientelă ajung la o stabilizare firească. In Ardeal, Sovata a adunat 2160 de oaspeţi băştinaşi şi 1359 din alte ţări. In anul 1935 numărul lor a fost pentru cei dintâi 2099 şi pentru cei de al doilea 332. Numărul şi al unora şi al altora s'a mărit. La Stâna de vale, în părţile Crişului, unde nu e decât brad şi linişte, dela 413 oaspeţi români şi 53 străini, anul trecut, acum au fost 1184 de ai noştri şi 67 de peste hotare. Este un adevărat salt. Lumea a ştiut să preţuiască nu numai buna găzduire, dar toate îmbunătăţirile de drum făcute de proprietară ,episcopia română unită din Oradea. In Banat, băile Herculane şi-au păstrat faima lor de totdeauna. Ele

stau în fruntea staţiunilor, cu 5655 de vizitatori români şi 207 străini, faţă de 5439 băştinaşi şi 168 din alte ţări, câţi au venit în 1935.

La o cercetare mai de aproape a statisticei, vedem că din toţi oaspeţii veniţi de peste hotare, mai bine de jumătate se îndreaptă spre Mare. De aceea nu este o întâmplare că pentru întâiul hotel pe care s'a hotărât să-l ridice Oficiul Naţional de Turism, localitatea aleasă a fost Mamaia. Cu cât capacitatea de primire a oraşelor şi staţiunilor de pe ţărm va fi mai mare şi înlesnirile mai bune, cu atât şi numărul vizitatorilor străini va creşte. România va începe să fie o ţară de turism internaţional prin coasta ei maritimă. Prin alte părţi străinii vin, se uită şi trec mai departe ; la Mare se opresc şi se întorc. Să organizăm cât mai plăcut pentru ei acest ţinut de nisip cald, de undă lină şi de zare albastră !

M'am întâmplat la punerea pietrei de temelie a hotelului dela Mamaia. Zidarul îmbrăcat într'o manta de lucru albă, care punea mortarul cu mistria, nu era altul decât Majestatea Sa Regele Carol al II. Preşedintele Oficiului, în cuvântarea lui, vorbise de simbol. Acesta era simbolul şi deasupra lui fâlfâiau steagurile până departe, dela această singurătate de dune şi de scaeţi, din stâlp în stâlp, până la Cazino, şi kilometri dincolo de el, până la Constanţa ! Regele ţării punea el însuşi început clădirii, unde aveau să fie chemaţi să tragă mai cu seamă străinii. El era gazdă şi înţelegea să-şi facă datoria întreagă, fiind şi cel dintâiu la muncă. Mai ia odată cu mistria şi se uită împrejur. Numai lacul departe, surpăturile de nisip cât cuprinde vederea şi Marea îndărăt, gătită cu creste subţiri de spumă şi învineţită de apropierea orei şase după amiază la 15 August. Până la Iunie viitor locul n'avea să mai semene. De pe o movilă, la o aruncătură de băţ, se mişca un steag ciudat, cu coada scurtă, verde cu semilună. Zidarul nu înţelegea ; apoi a zâmbit. Acolo se cuibăriseră tinerii Egipteni veniţi la Jamboree şi fugiţi din Poiana Braşovului de ploaie şi de frig. Şedeau pe margine, parcă anume ca nişte trimişi ai străinătăţii, la această solemnitate, făcută puţin şi pentru ea. Oa-

menii dintr'o ţară de soare, se bucurau de România însorită. Noul hotel începea bine.

Ceeace a fost nou anul acesta în viaţa turistică a ţării a fost apariţia în mijlocul ei a organizaţiei de Stat, Oficiul Naţional al Turismului. Călătorit ca ideie pe la câteva Departamente, ca şi cum ar fi trebuit să-şi dea proba de putere, prin elementul care e caracteristic turismului, mersul, el s'a aşezat acum, prin legea dela 29 Februarie 1936, la Ministerul de Interne. Poate însă că întâia binefacere a acestei legi este că ea dă naştere la o instituţie aproape de sine stătătoare. Un articol cum este articolul 63 din legea pentru organizarea turismului, nu se întâlneşte prea des în legislaţia noastră şi în birocraţia care o aplică, mândră de ceeace a creiat sau i s'a dat în seamă şi înţelegând să le păstreze în forma dintâi, prin orice lupte. Acest articol 63 zice : „După terminarea lucrărilor pentru desăvârşirea punerei în aplicare a prezentei legi, Oficiul Naţional de Turism va putea, pe baza unui Decret Regal, trece dela Ministerul de Interne, pe lângă altă Instituţie". Nici unul din Ministerele unde s'au încercat până acum întocmirea unei organizaţii publice de turism, nu s'a arătat la fel de înţelegător şi de larg.

Intâia încercare, dacă nu de legiferare a turismului, dar de căutare a unei forme preocupării de Stat în acest domeniu s'a ivit numai decât după 1921. Propunătorii veneau nu dintre oamenii politici şi de legi, ci dintre turişti. Mai târziu, când s'a legiferat în adevăr, tocmai turiştii, membri şi conducători de societăţi puternice şi iniţiatorii de ieri, au fost uitaţi sau chiar învinuiţi că se pun deacurmezişul nouilor măsuri. Aceasta se vede că e soarta tuturor premergătorilor ! Fără îndrăsneala şi nevinovăţia acestora, de oameni pătrunşi de patima lor, ideia ar mai fi aşteptat însă cine ştie cât până să-şi facă loc printre gravele obiecte de legiferare.

A fost nevoie de trecerea în ştiinţă şi în societate a unei personalităţi, ca profesorul Emil Racoviţă, care pe lângă înfiinţarea unei ramuri de cercetări, a unei catedre noi şi a unei adevărate şcoli de tineri învăţaţi, la Universitatea din

Cluj, se apucase să facă tot acolo şi o societate de turism, **„Frăţia munteană"**, păstrată până astăzi şi foarte activă înlăuntrul Touring-Clubului-României, a mai fost nevoie şi de prietenia lui cu ministrul de atunci al Muncii, Georgel Mârzescu, şi de înţelegerea acestuia faţă şi de alte probleme decât cele obişnuite, pentruca să se fi putut înjgheba întâiul serviciu al turismului. Mai târziu, în întâia lege sanitară de după războiu, a apărut şi numirea cea nouă, Oficiul Naţional al Turismului, propus tot de domnul Racoviţă împreună cu domnul Mihail Haret, ca preşedinte al Touring-Clubului României. El trecea astfel la Ministerul Sănătăţii şi era legat de administraţia staţiunilor balneare ale ţării, sub forma unui inspectorat balneo-climatic. Oficiul Naţional al Turismului a rămas însă nemişcat în articolul lui de lege ca un fluture într'o crisalidă şi a aşteptat. Părerea veche a legăturei dintre turism şi sporturi a ieşit din nou la iveală, când a luat fiinţă, tot în Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, Direcţia Educaţiei Poporului. Un Serviciu mai cuprinzător al ei, de educaţie fizică, îmbrăţişa şi turismul. Când Direcţia Educaţiei Poporului, înfiinţată la începutul lui 1930, a trecut, pe la jumătatea lui 1931, la Ministerul Instrucţiei, turismul a plecat şi el cu ea. Peste doi ani el îşi găsea pentru întâia oară o fiinţă de sine stătătoare în Consilieratul Turismului, de rândul acesta pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri şi cu o subliniere a trăsăturii lui, de propagandă şi de legături internaţionale.

Foarte curând însă, şi înainte să fi putut arăta câtă viaţă cuprinde, Consilieratul se desfiinţa. Turismul, ca preocupare de Stat se găsea din nou disponibil şi gata de drum, în căutarea unui Minister binevoitor. Acest Minister a fost Ministerul Sănătăţii, care şi-a adus aminte de articolul lui din legea dela 1927 şi a pregătit un proiect legând din nou turismul, şi de rândul acesta mult mai trainic, de soarta staţiunilor balneare. Dar şi instituţiile sunt ca oamenii : după ce le-ai deprins să meargă pe propriile picioare, anevoie să le mai convingi să fie duse sau să ducă în cârcă pe alţii. Anul trecut ideia legiferării turismului, fără

alte tovărăşii şi atârnări, biruia. Şi-o lua asupră-şi Ministerul de Interne şi ea ajungea curând la legea dela 29 Februarie 1936. Era întâiul popas pe înălţime, popas meritat după un asemenea drum.

Turiştii privesc înfiinţarea Oficiului Naţional al Turismului ca o biruinţă a lor, şi îl urmăresc şi urmează cu dragoste în începuturile vitejeşti de activitate. Pentru trei luni de viaţă legală, cât avea la deschiderea anotimpului turistic de anul acesta, ceeace a putut face, atât ca fapte cât şi ca directive, îndreptăţeşte cele mai bune nădejdi. Dela început el a înţeles mai cu seamă acest mare lucru că, alături de acţiunea de ajutorare, îndrumare şi supraveghere de Stat, trăeşte şi se desvoltă liber acţiunea de creiare, a iniţiativei particulare. Cuvântul de ordine din întâile zile a fost punerea în aplicare a legei prin înfiinţarea organelor de lucru în toată ţara, Oficiile locale de turism, dar în acelaş timp sprijinirea societăţilor de turism şi a turismului activ. Principiul e cum nu se poate mai sănătos şi dela sine înţeles ; dar trebuia găsit şi mai ales pus în practică. Celelalte nu vor putea întârzia.

Aceasta ca metodă, care era datoare să descopere şi să folosească dela întâii paşi toate uneltele de lucru. Ca scopuri, Oficiul, plecând dela adevărul că turismul este o avuţie naţională, a crezut că în întâiul rând trebue organizată mişcarea înăutrul ţării, pentru băştinaşi, către locurile de frumuseţe şi sănătate, şi numai după aceea, ca o urmare firească, urzite legăturile mai strânse internaţionale. Acţiunea dintâiu a fost una de îmbunătăţire şi de propagandă la noi şi pentru noi, în legătură cu tot ce era vrednic de văzut şi de cercetat.

Cred că s'au întrebuinţat pentru aceasta vreo 4 milioane de lei, cea mai mare sumă de bani găsită până astăzi în România ca să fie schimbată în bunuri turistice. Jumătate din ea s'a împărţit ca ajutoare, însă totdeauna cu destinaţie anume, a cărei respectare se va urmări cu grijă, diferitelor Oficii locale. Intre ele se văd şi nume cunoscute, Sinaia, Mamaia, Eforie, Balcic, Budachi, Vâlcov, Turnu-Severin, Govora, Malnaş, Tuşnad, Păltiniş, dar se întâlnesc şi localităţi mai

umile, până acum lăsate în uitare şi în puţinătatea lor proprie de mijloace, Amara, Movila Miresei, Domneştii Muscelului, adăposturi de oameni mai înstăriţi, dar şi locuri pentru ceilalţi. Cealaltă jumătate s'a dat societăţilor de turism. Nu era o formă, mai îndeobşte convingătoare, pentru părerea că Oficiul Naţional al Turismului îmbrăţişează deopotrivă în luarea lui aminte atât acţiunea de Stat cât şi cea particulară.

Programul de lucru are în vedere toate elementele din care e alcătuit turismul, şi toate au fost într'o măsură înviorate. Comitetul de conducere el însuşi, prin cei cinci membri ai săi, s'a prefăcut într'o echipă de muncă luându-şi fiecare atribuţii anume, după pregătire şi alegere, unul capitolul drumurilor, altul pe al hotelurilor, al treilea capitolul stărilor sanitare şi al staţiunilor de băi, al patrulea capitolul societăţilor de turism şi cel din urmă capitolul publicaţiilor şi al propagandei. Preşedintele avea în seamă politica generală a turismului în România şi legăturile cu străinătatea.

Şosele de înălţime sau drumuri de munte au ieşit de aci, străzi pietruite şi trotoare prin staţiuni prăfoase sau noroite mai înainte, îndreptări și captări de cursuri de apă și de izvoare şi desvoltări de stranduri, începuturi de indicaţii şi de semnalizări pe căile mari ale ţării, marcări de poteci în ţinuturi carpatice. Adăposturi noi au început să se ridice în locuri unde nu erau încă sau de prea mare circulaţie, hoteluri acolo unde iniţiativa locală lipsea cu totul sau nu mai era îndestulătoare, cu ajutorul fondului special strâns de Căile Ferate Române, potrivit însă unui articol din legea pentru organizarea turismului, o statistică şi o anchetă care să ducă la publicarea unei călăuze a hotelurilor s'a pus la cale, măsuri de control şi de oarecare reglementare a preţurilor au pornit în ţară. S'au strâns datele unui prospect general al staţiunilor balneare, s'au făcut îmbunătăţiri edilitare într'un număr destul de mare al lor, s'a sporit printr'o intervenţie la timp și care a găsit ascultare, lista localităţilor cu tarif redus pe căile ferate. S'a legat activitatea Federaţiei Societăţilor de Turism de activitatea Oficiului, s'au dat ajutoare multor societăţi în parte, s'a căutat prin

diferite măsuri să se întărească asociaţiile cu membri noi şi noi putinţe şi feluri de lucru, s'a pregătit şi s'a încercat conlucrarea cu diferite oficii de călătorie şi în întâiul rând cu Oficiul de călătorie al C. F. R. Revista Oficiului, pornită ca un mic buletin, a ajuns o publicaţie bine scrisă, bogat informată şi strălucit ilustrată, ca o adevărată imagine a frumuseţilor pământului românesc, afişe, prospecte, fotografii şi filme, articole în ziare şi reviste, şi conferinţe, vitrine şi expoziţii au căutat să împlinească aceiaş lucrare, de răspândire şi de iubire a valorilor noastre turistice.

In ce priveşte legăturile internaţionale, de n'ar fi decât Expoziţia de turism a Micei Inţelegeri, în cadrul lunei Bucureştilor, întâia cu atât de mare orizont şi material artistic, şi participarea la conferinţa de turism a Micei Inţelegeri cu întâile hotărîri puse numai decât în practică, amândouă în colaborare cu Ministerul Afacerilor Străine, contactul şi călăuzirea grupurilor de turişti străini, căpătarea de înlesniri de viză a paşapoartelor şi de călătorie pe căile noastre ferate a oaspeţilor de peste hotare, pregătirea unei secţii anume în Pavilionul României la Expoziţia Internaţională dela Paris din 1937 şi ar fi destul, afară de o întreagă operă de informare şi de îndrumare, peste care trec !

Astfel se înfăţişează turismul românesc în trăsăturile lui de avuţie naţională şi de începuturi de organizare de Stat. Ţara stă înaintea noastră, ca de pe o înălţime de piatră sau de istorie, cu tot ce are ea mai plin de farmec şi mai chemător, isprăvi ale unei geografii binecuvântate, văi şi podgorii, singurătăţi vultureşti de munte sau coastă de mare cu foşnitoare valuri, şi isprăvi ale sufletului înzestrat şi ale muncii unui popor dealungul secolelor, mănăstiri ca bătute cu ciocanul în aur şi încrustate cu pietre scumpe colorate, sate şi oraşe, porturi şi obiceiuri. Lăudat şi sprijinit cu tot sprijinul să fie cine, cu pricepere şi iubire, ne deschide şi ne uşurează drumul, nouă şi oaspeţilor noştri străini, către toate aceste frumuseţi !

ROMÂNII DIN ALTE ŢĂRI

Vorbind despre Românii, cari n'au putut să intre nici între hotarele lărgite ale României, mă simt îndemnat să încep, nu cu oameni şi cu fapte de azi, ci cu Nicolae Bălcescu şi cu scrieri de la 1848. E mai mult decât numai un mijloc să ne întoarcem către izvorul de putere al trecutului: o dovadă de vechimea preocupării între noi şi de moştenirea unor îndatoriri. Zarea se va limpezi mai bine pentru înţelegerea stărilor de acum.

In „Amintiri din pribegia după 1848", scrisorile publicate la 1889 de Ion Ghica, figura care se desprinde mai luminoasă e aceea a lui Nicolae Bălcescu. E întâiul patriot român modern, destul de vijelios ca să-i întreacă şi pe cei mai vijelioşi contimporani, dar destul de chibzuit ca să fie între ei capul politic. Boiernaş cu rădăcini argeşene, el a tras brazda pe care alt boiernaş de peste apă, muscelean, trebuia s'o ducă mai departe şi să aşeze temeliile ţării de astăzi. Muntenii se dovedeau astfel, între ceilalţi români, poporul politic. De la 1848 încă, ei luaseră hăţurile. E caracteristic de pe acum şi vădit din aceste „Amintiri" că Moldovenii aproape lipsesc din fierberea ne mai pomenită a acelui an sau se mulţumesc numai cu locurile de al doilea. Ei visau şi pregăteau strunele pe care aveau să cânte cele mai adânci versuri şi cea mai frumoasă limbă a sufletului românesc. Rosturile se împărţiseră. Iaşul lăsase de atunci

pasul Bucureştiului şi anul 1859 avea să fie pentru Moldova anul de jertfă de mult pregătită şi de neînlăturat

Bălcescu a văzut problema întreagă a Românilor. In multe noi am mai pierdut de la el în înţelegere. In patimă şi convingere nici n'a fost ajuns. Iată de pildă latura aromână a preocupărilor lui. E la Paris, în 26 Octombrie 1849; era la puţine săptămâni după ce plecase din Câmpeni, de lângă Iancu, şi străbătuse ca doniţar moţ Ardealul şi Ţara Ungurească printre Cazacii şi Şvarţghelbii cari-l căutau :

„Eu aveam hotărîrea, viind la Constantinopol, de a mă aşeza între Cuţo-vlahi, căci socot de neapărat a developa naţionalitatea într'acest avantpost al românismului. De ai putea trimite un om sdravăn acolo, ca să ne facă un raport asupra stării morale şi politice a lor, apoi am căuta o şcoală, şi să dăm de lucru la atâţia tineri ce mor de foame. Ar trebui ca trimisul tău să se ia acolo bine cu popii şi episcopii şi să-i (îndemne) a căpăta fonduri pentru deschiderea unei şcoli".

Şi dovadă că nu era un gând trecător, la 13 Ianuarie 1850 revine asupra lui de la Londra, când aştepta să-i vorbească lordului Palmerston :

„Hotărîrea lui Ionescu e bună, dar ar trebui să nu uiţi ce ţi-am scris şi pe Coţo-vlahi".

Dar acest program pentru românitatea balcanică şi mărturisirea de credinţă a muntenismului lui activ ? Gândul e măreţ şi utopic, dar faptele pe care se reazimă aproape adevărate. Cea mai mare parte din locuri o călcase singur. Il izbise ceeace scrie, Românii pulverizaţi în toată Peninsula.

Din visurile lui Bălcescu nu s'a păstrat decât Dobrogea. Românii din lungul Dunării sunt uitaţi; de cei din Serbia abia se poate vorbi; Macedonenii încep să fie o amintire istorică. Iar vremurile merg din ce în ce mai repede :

„Naţia română din toate naţiile Orientului are cel mai frumos viitor, este mare, cred mai la zece milioane, este compactă şi cuprinde tot ţinutul dintre Tisa până la Marea Neagră şi din Carpaţi la Balcani, căci trebue să ştii că în Transilvania afară de vreo 400.000 de secui, saşi, ungurii

sunt numai câteva mii și încolo tot români. Asemenea în Banat. Dincoace de Tisa sunt foarte puţini sârbi. In Bulgaria m'a mirat încă foarte mult neîntâlnind din Balcani şi până în Dunăre nici un sat bulgăresc, ci numai sate româneşti. Unde sunt bulgarii ?

„In Bulgaria se află puţini prin oraşe şi apoi între Vidin şi Niş şi dincolo de Balcani. Românii se întind în toată Bulgaria proprie şi pe tot malul drept al Dunării până la Belgrad. In partea serbică, pe Dunăre, după cum mi s'a spus sunt mai mult de 40.000 de familii române. Bulgaria proprie dar, după locuitorii ei de astăzi este o ţară românească; vezi dar că am drept să reculez hotarele patriei noastre până în Balcani. O să moară Boliac de necaz că n'a avut el întâiu această idee. Românismul nu se va putea desvolta şi scăpa de atâţi vrăjmaşi ce-l apasă până când ambele principate nu vor fi libere şi nu vor organiza puterea lor armată, astfel cum o visam acum vreo cinci ani, și cu care să-şi tragă cu sabia hotarele naţionale. Puterea publică a unui stat organizat este singura garanţie a sa. Dumnezeul meu politic de mai multă vreme este **puterea,** este **Iehova,** este **Dumnezeul armatelor.** Este de trebuinţă a populariza între români aceste idei şi a întoarce ideea lor naţională către armă numai, căci numai cu dânsa se vor mântui şi vor fi mari şi puternici. Eu simt cu atât mai mult această trebuinţă, că se află între noi o școală romantică, care disprețuește puterea materială a unui stat și ne vorbeşte numai de puterea dreptului (vezi de ex. adresa guvernului provizoriu din Iulie anul trecut către Soliman Paşa). Şcoala romantică în care iau parte atât Ruset şi Eliade cât şi alţii a pierdut revoluţia noastră. Ştiu că şi tu ai ideile mele şi neștiind ce se va întâmpla cu mine aici, a-şi dori să nu le păstrezi pentru tine, ci să cauţi a le populariza".

De atunci, şi întrucâtva pe urmele lui Bălcescu, hotarele naţionale au fost trase cu sabia, însă pe linia arătată mai dinainte de drept. Ele stau astfel în istorie ca o frumoasă construcţie, numai pe alocuri cu mici dări îndărăt, dar de două ori mai puternică, tocmai pentrucă ambele principii au lucrat la înălţarea ei. Atât că hotarele ţării nu

sunt şi hotarele naţionale. Destui Români au rămas pe dinafară. Numărul lor nu e ştiut exact, dar e sigur că trece de un milion. Sunt state în Europa, care au mai puţini locuitori. O nouă Românie s'ar fi putut alcătui cu toată această lume de acelaş sânge, de aceeaş limbă, de aceeaş credinţă şi de acelaş suflet cu noi. Astăzi trebue s'a urmărim numai cum se scufundă fragment după fragment, în şapte sau opt ţări deosebite. Propriile noastre probleme sunt prea grele şi grabnice ca să putem întoarce către aceşti Români toată luarea aminte activă pe care primejdia în care ei se află, din punct de vedere naţional, ar cere-o.

Românii de peste graniţă pot fi împărţiţi în două mari grupe : Românii din Peninsula Balcanică şi ceilalţi. Cele două grupe sunt ca număr aproape egale, dar destul de deosebite ca obârşie şi ca stare de drept. Cea dintâiu o alcătuesc maicuseamă Românii de cari vorbea pentru întâia oară atât de frumos, Bălcescu, dându-le însă numele grecesc de Cuţovlahi, adică români schiopi, datorită poate mersului lor de munteni, cu toată greutatea corpului lăsată pe un picior, la urcat. De la Greci, numirea a ajuns la cronicari şi la întâii noştri istorici, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Şincai, unde a găsit-o şi Bălcescu. Dintr'o scrisoare de la 24 Ianuarie 1804, adică de acum o sută douăzeci şi nouă de ani, a lui Şincai către Engel, pe care o găsesc citată în studiul monumental despre Aromâni, publicat de curând de d-l Th. Capidan, în colecţia de Studii şi Cercetări a Academiei Române, marele ardelean zice în latineasca lui pietroasă: Gândul meu e să scriu istoria întregului neam românesc, şi chiar a Cuţo-valahilor, cărora li se zice Ţinţari, Meum quippe est Annales universae Nationis Valachiae, proinde etiam Kuzzo-Valachorum quos Csentsaros vocant conscribere. Acesta, Ţinţari, este numele pe care li-l dau Aromânilor în deosebi Sârbii, izbiţi de ciripitul pe care îl aduce în limba lor pronunţarea ţe şi ţi a grupului ce, ci.

In aceeaş lucare, d-l Capidan crede că numărul Aromânilor din întreaga Peninsulă Balcanică, ar fi astăzi de 300.000 până la 350.000. Cifra e dată în urma unor cer-

cetări făcute la faţa locului, dar nu poate avea o valoare ştiinţifică. Altfel ar fi dacă ea s'ar putea scoate din recensământul populaţiei ţărilor unde Aromânii locuesc sau din orice altă catagrafie bisericească şi neoficială. Un călător, fie el şi om de ştiinţă, îşi poate face foarte greu o părere exactă despre numărul unei populaţii pe un teritoriu atât de întins, sub atâtea regimuri politice şi cu un fel de viaţă atât de aparte. Distribuţia, din acelaş izvor, a acestor Aromâni, ar fi: 150.000 în Grecia; 100.000 în Jugoslavia; 50.000 în Bulgaria şi 65.000 în Albania. Ei ar înfăţişa în tot cazul starea de astăzi a romanităţii balcanice câtă s'a mai putut păstra în trecerea secolelor şi în marile răsturnări politice din Peninsulă ale vremii din urmă. Ar fi vorba de o a doua ţară românească, sau mai bine aromânească, pe care ar fi putut-o înfiinţa şi au încercat-o în Pind după dărâmarea frontului germano-bulgar, fără legătură de hotare cu ţara de la Dunăre. Cercetând însă în realitatea politică de astăzi pe Românii din Balcani, îi găsim nu în forma aceasta unitară aromânească, ci în forma mixtă nord şi sud dunăreană, într'un număr mult mai mare şi supuşi ai patru state deosebite, iar, dacă lărgim puţin cadrul până la Românii din mica peninsulă adriatică Istria, ai cinci state.

Aromâni curaţi în cuprinsul aceluiaş stat, fără vecinătate cu elemente plecate dintre noi, sunt Românii din Grecia şi din Albania. Ei nu sunt decât o rămăşiţă din ce au fost şi au însemnat altădată. Dacă pentru Românii de la nordul Dunării şi pentru toate popoarele creştine ale Peninsulei Balcanice, împărţirea imperiului turcesc a fost o condiţie a existenţei lor naţionale, pentru Aromâni ea a însemnat începutul risipirii. De unde înainte alcătuiau o masă de populaţie care se putea mişca uşor înăuntrul aceloraşi hotare, avea şi îşi putea împrospăta prin contact direct conştiinţa unităţii şi nu trebuia să se apere de tendinţe de desnaţionalizare, totul s'a schimbat după aceea. Ceeace le-a rămas, e armătura unei culturi materiale, care-i deosebeşte numaidecât de toate celelalte neamuri conlocuitoare, mai fericite din

punct de vedere politic, şi amintirea unor începuturi strălucite de cultură spirituală. E destul să amintesc de ceeace a însemnat oraşul Moscopole cu şcoala lui de cărturari ca Teodor Cavaliotti, cu program grec, şi Constantin Ucuta, cu program naţional. Singura apariţie a unei familii de Aromâni din Grecia, din Bulgaria sau din Albania, pe drumurile Cadrilaterului, cu portul măreţ de munteni, cu mersul şi cuvântul sigure de sine, dă oricui impresia unui popor de mândră tradiţie şi de veche cultură. Nepotrivirea cu mediul mult mai târgoveţ şi mai afânat nu trebue să înşele. Dealtminteri, impresia de la început se face în curând convingere, când după o scurtă convieţuire Aromânii aceştia veniţi de departe şi stângaci într'o lume nouă, se aşează în fruntea celorlalţi, prin spirit de întreprindere, prin mai bună stare şi prin îndrăsneală de luat pieptiş viaţa. Ceeace se întâmplă în mic la noi în regiunile mai mult de emigrare decât de colonizare organizată, ale Dobrogei, s'a întâmplat timp de secole în Peninsula Balcanică.

Starea culturală a Românilor din Grecia este mai bună decât în alte părţi. Ei au cele mai multe şi înalte şcoli întreţinute de Statul român, şcoli primare de la Livadz până la Samarina, dar şi şcoală superioară de comerţ la Salonic, la Săruna aromânească, şi gimnazii de băieţi la Grebena şi Ianina. Atât la Salonic, dar mai ales la Atena, în Universitate, în Parlament sau în instituţiile economice de Stat sau particulare, Aromânul ajuns profesor universitar, deputat sau bancher, e o apariţie aproape curentă. Cetăţeni de frunte ai ţării lor şi câştigaţi în întregime nouei culturi ei nu uită obârşia aromânească, legăturile cu satul de sub munte şi cuvintele dialectului matern cu care au plecat de acasă ca să birue în lume. Cunosc membri ai aceleeaş familii, unii porniţi spre miazănoapte şi ajunşi oameni de seamă în România sau Jugoslavia, alţii porniţi spre miazăzi şi intraţi în clasa conducătoare grecească. Uneori patrioţi înfocaţi români, sârbi sau greci, e înduioşător când, aduşi de întâmplare la un loc, se simt peste orice consideraţie actuală, una prin conştiinţa, mai puternică decât orice valuri şi îndatoriri, a obârşiei comune aromâneşti. Ca o re-

cunoaştere a acestei legături ei lasă atunci deoparte limbile de împrumut sârbă, daco-română cultă şi greacă şi se întorc la vechea limbă a copiilor şi a părinţior. Ai atunci ca o imagine a Peninsulei Balcanice de comunitate romanică, dar împrăştiată în cele patru vânturi, cu o moştenire politică, România în formele ei de astăzi, şi cu o moștenire etnică, aceşti Aromâni ai tuturor şi numai ai lor nu.

Românii din Grecia au avut nespus de suferit de pe urma atât a războiului purtat pe teritoriul lor, cât şi a păcii, cu vestitul schimb de populaţie cu Turcia. Intre cei plecaţi spre Anatolia, ca Musulmani, s'au găsit şi Români megleniţi, cari îşi schimbaseră mai demult legea strămoşească. Cea mai mare nenorocire pentru ei a fost însă aşezarea în mare parte în aceste locuri a refugiaţilor din Asia mică. Infăţişarea Macedoniei greceşti şi a provinciilor din jur, spre Tracia sau spre Tesalia, e astăzi alta decât acum zece ani. Pentru mulţi dintre ai noştri s'a pus atunci chestia plecării. Intâii Aromâni, cari ne-au venit, erau din aceste părţi şi împinşi de aceeaş strâmtoare. Cei rămaşi o duc foarte greu.

Românii din Albania, cari îşi zic Fărşeroţi, după un sat Frăşari, apărut şi la noi lângă Silistra, în toată curățenia lui sonoră, se pare că sunt pe cale să-şi recapete unele drepturi la cultură proprie, prin şcoală începătoare şi prin biserică, pierdute de câţiva ani. Albania e o ţară de opt sute de mii de oameni şi ar dori să nu-şi creieze o chestie minoritară. Românii au trăit în atât de strânse legături cu Albanezii încât fraţii lor ajunşi să-şi încropească un Stat propriu, parcă le-ar cere să nu le mai facă şi această greutate şi să vrea să fie mai departe de alt neam. In vremea din urmă ne-a venit însă vestea, de cinste pentru Albanezi, că se dă din nou voie limbii româneşti în câteva biserici şi şcoli. Ar fi fost nedrept şi ar fi fost şi primejdios să fi fost altfel.

In Bulgaria apar atât Românii macedoneni cât şi Românii dunăreni. Cei dintâiu sunt în grupuri mai strânse în miazăzi unde s'au pierdut în multe locuri în masa bulgară, şi se găsesc risipiţi în toată ţara. Cei din urmă au

rămas legaţi de Dunăre şi s'au suit cel mult pe unele râuri. Recensământul bulgar nu ne lămureşte destul asupra numărului nici al unora, nici al altora. Mulţi din Românii macedoneni ai Bulgariei au fost siliţi să se expatrieze pentru totdeauna şi să se aşeze în partea de Românie, unde totul le aducea mai mult aminte de locurile strămoşeşti. Cei rămaşi au două şcoli primare, una la Giumaia de Sus şi alta la Sofia, unde funcţionează şi un mic gimnaziu; toate însă întreţinute de Statul român şi cu program şcolar din Regat. Tot la Sofia există şi o frumoasă biserică, ridicată de colonia macedoneană locală, pe vremuri foarte bogată, cu îndemnul şi sprijinul Regelui Carol I, care a rămas totdeauna legat de amintirile războiului neatârnării purtat pe pământul Bulgariei. Românii din lungul Dunării sunt mai numeroşi în judeţul Vidinului, în peste 30 de sate fără vreun amestec, şi în judeţul Plevnei, unde înfloreşte mai ales satul Coslodui, de aproape 6.000 de locuitori, în covârşitoare parte Români, afară de mici colonizări programatice în coastă, şi unde a coborît depe vaporul Radeţki marele poet Botev, plecat tot de la noi, de la Giurgiu, ca să înceapă drumul lui de glorie şi de moarte înăuntrul Bulgariei, ,în ajunul războiului româno-ruso-turc. Românii de aici cari trebue să se urce, prin urmare fără Macedoneni, la cel puţin 60-70 de mii, au datorită şi vecinătăţii imediate cu România, o conştiinţă de neam aparte mai vie. Pentru păstrarea ei n'au însă şcoli în limba românească şi bisericile, puţine câte le-au rămas din vechi, dau îndărăt prin piedicile care se pun la pătrunderea cărţilor noastre liturgice şi la pregătirea unui personal bisericesc propriu. Tinerii de-acolo cari studiază la noi, nu s'ar putea zice, nici cu cea mai mare bunăvoinţă, că sunt chiar îmbrăţişaţi la întoarcerea în Bulgaria. Poate că iniţiativele din urmă, de apropiere între cele două popoare, român şi bulgar, vor duce şi la îmbunătăţirea vieţii culturale a Românilor din Bulgaria. Ea ar fi prin urmările ei de două ori bine întâmpinată, pentrucă nu trăesc numai Români în Bulgaria, ci trăiesc şi Bulgari în România.

Românii din Jugoslavia se împart în trei cuiburi, cu

soartă şi cu înfăţişare deosebită. Cei dintâi sunt Românii din Macedonia sârbească pe cari d-l Capidan îi socoteşte la 100.000, iar recensământul sârbesc din 1921, singurul publicat pe naţionalităţi, la 9.056 ! Intre ei este o tradiţie de mare mândrie aromânească, întrupată în liceul din Bitolia, prin care au trecut atâţia Români cu rosturi însemnate în literatura şi viaţa publică a României contimporane. El a stat deschis ca o făclie de cultură românească aprinsă în Balcani de la 1890 până la 1915. E păcat că ceeace s'a născut şi a putut înflori sub păgâni a trebuit să se stingă sub creştini şi prieteni.

Al doilea cuib e acela al Românilor din Timoc, foarte vechiu, găsit pe aici şi descris încă de pe când Austria izbutea prin vitejia lui Eugeniu de Savoia să se apropie de Dunăre, şi îmbogăţit prin emigraţii olteneşti în epoca de consolidare a Serbiei şi la chemarea Regilor ei. N'au ceeace se chiamă drepturi minoritare de şcoală şi biserică şi s'au apărat până acum de desnaţionalizare mai mult prin izolare. Statistica sârbească îi socoteşte la 142.773 de suflete, iar oamenii noştri de ştiinţă cari au călcat sau au cercetat regiunea, la cel puţin de două ori pe atâta. De multe ori e de aşteptat ca declaraţiile de naţionalitate în asemenea regiuni să fie nesigure şi să dea loc la interpretări, care să aducă rezultate de controversă ca acestea. In cazul de faţă poate că e şi ceva în plus.

Al treilea cuib e acela al Românilor din Banatul jugoslav, lăsat Serbiei prin tratatele de pace. Deşi conştiinţa românească e aci vie şi împrejurările sunt cunoscute şi din alte izvoare, nu s'a putut ajunge la o cifră de populaţie valabilă pentru ambele părţi. Recensământul Statului vecin şi aliat arată 72.377 de Români pe când condicile bisericilor noastre vorbesc de aproape 150.000. Din asemenea deosebiri de calcul reiese că în cele din urmă noi ştim că avem în Jugoslavia între 400 şi 450 de mii de conaţionali, iar statistica oficială jugoslavă nu cunoaşte şi n'a descoperit decât 229.398. E, în tot cazul, cel mai mare număr de Români cari trăiesc într'un Stat balcanic. Se înţelege atunci şi interesul deosebit pe care li-l arătăm. O co-

misie anume discută acum la Belgrad rezolvarea în folosul acestei minorităţi româneşti a unor probleme de ordin bisericesc şi şcolar din Banatul jugoslav, unde biserica funcţionează după Statutul şagunian şi în atârnarea ierarhică de Sfintele Episcopii ale Caransebeşului şi Aradului, dar şcoala confesională, oprită de Constituţia jugoslavă, a dispărut lăsând după ea numai ruina unor catedre, tot mai puţine, de limba românească. Dar am văzut că în Jugoslavia, afară de Românii din Banatul jugoslav, mai sunt şi alţii...

Despre Românii din Istria, aşa puţini cum sunt, pentrucă nu mai numără nici cele 3.000 de suflete de pe vremea lui Ion Maiorescu, am avut norocul unor studii amănunţite cu cercetări la faţa locului de d-l Leca Morariu. Tot d-sa a tipărit şi întâia carte de cetire fonetică în limba cu sonorităţi ciudate a acestor fraţi răsleţi. Doi copii învaţă la Cluj, aduşi de alt cercetător al acestor locuri, d-l Sextil Puşcariu, ca să ajungă la întoarcere, unul preot şi altul învăţător. Doi oameni pentru o întreagă naţie strânsă ca între două pietre de moară, de alţi prieteni jugoslavi, Croaţii !

Românii de la miază noapte de această linie sunt Românii rămaşi Ungariei dealungul întregei graniţe, între 50 şi 150.000, după cum se socotesc şi cei mărturisiţi ca atari şi cei cari încep să se înece în valurile etnice ungureşti ale pustei; Românii din cele câteva sate ale Cehoslovaciei, rămaşi aproape dintr'o greşeală ţării vecine şi aliate, cei 11.724 câţi îi arată în jurul Apşelor statistica din 1920; şi Românii de dincolo de Nistru, cu popasuri până către Caucaz şi către ţinuturile extrem orientale siberiene, pe cari scriitorii basarabeni cu pregătire şi răspundere ştiinţifică îi socotesc la 600.000. O confirmare a însemnatului lor număr a fost înfiinţarea acelei Republici moldoveneşti de peste Nistru, despre care astăzi nu se mai vorbeşte, dar a avut o activitate agitatorică ajutată şi de elementul cultural al publicaţiilor, periodice, broşuri, cărţi, manuale didactice, şi al conferinţelor, în săli publice sau la radio. Se pare că postul de la Tiraspol face să se mai audă ca un ecou slăbit al acelui început eroic, unele conferinţe basa-

rabene. Ceeace a fost mai deosebit, dar deopotrivă de zadarnic, s'a arătat încercarea creării unui fel nou de limbă, mai moldovenească decât a noastră, se vede din ce intenţii, şi care nu putea duce nicăieri.

Aceştia sunt Românii din afară de graniţele ţării, dacă nu amintim pe emigranţi şi lăsăm deoparte pe Românii americani. Există astăzi mai mult de un milion de Români minoritari, pentru cari suntem în drept să aşteptăm o legislaţie de apărare a sufletului lor propriu. România fericită, în formaţia ei de Stat actual, păstrat din trecut aceste lacrimi. Să n'o uite cei porniţi să ne pizmuiască pentru un noroc fără pereche, şi să n'o uităm, mai ales, noi!

Pământ şi oameni
din alte părţi

CELE TREI CAPITALE

Numele celor trei orașe ale Răsăritului și Miezului Europei, Belgrad, Praga și București, care nu s'au rostit mai înainte poate niciodată împreună, stau din ce în ce mai des alături. Legături noui s'au făcut între ele, de căi ferate, automobiliste, aeriene sau de căi ale sufletului. Cele trei popoare, care se găsesc îndărătul lor și le dau puterea și frumusețea, vor să le cunoască, fiecare pe al celuilalt, și să le ajute să se ridice, printr'o eroică întrecere. Destul au avut să sufere de strălucirea dela porțile lor, a Vienei, Budapestei și Constantinopolului, care, după ce se împodobiseră în bună parte îngenunchindu-le și storcându-le, la vadurile cele bune, au căzut. Ele ispitesc mereu, însă cu un farmec mai mult arheologic, de măriri apuse. Voiciunea, creșterea și tinerețea s'au mutat. Nicăeri ele nu se află mai colorat întrupate decât în cele trei Capitale, ale Jugoslaviei, Cehoslovaciei și României.

Cine vrea să simtă întreaga poezie a Belgradului, care nu este numai aceea de vechiu portar al Dunării, dar și de înoitor în plină fierbere de astăzi, să ia într'o dimineață, când soarele nu s'a desbrăcat încă bine de podoaba de nori, drumul înalt și înverzit al Kalimegdanului. Numele se vede că e turcesc și nu înseamnă decât curtea sau maidanul cetății. Aici ieșea pașa în cântecul meterhanalei, când Turcii mai pândeau țările creștine dela această mar-

gină întărită, şi a trăsnit într'o noapte ghiulele tunurilor lui Mackensen. Locul este îmbibat de istorie, cel puţin bimilenară, dela Singidunum roman până la visul din zilele noastre, al unui singur slavism sudic.

Undeva, în stânga, se simte mai mult decât se vede, vechiul Belgrad sau oraşul cel nou, cu bulevarde, grădini şi palate, ieşite din îngrămădirea către Capitala unei mari ţări a oamenilor din Serbia păduroasă şi munteană şi din milioanele şi materialele despăgubirilor de răsboiu nemţeşti. Dar drept înainte se desfăşoară una din cele mai minunate privelişti. De pe acest umăr de piatră, săltat deasupra luncii cu ape şi cu sălcii, iată cele două poduri de pe Sava şi Dunăre, plutitoare în ceaţă, aproape ca o închegare şi o vedenie a ei, câmpia până departe în pânza nesfârşită a pustei şi Banatul cu clopotniţe subţiri, legat cu al treilea pod tot aşa de monumental, de malul de dincoace. Până acum, adică până la acest pod dela Panciova, Belgradul rămânea la o parte de drumurile noastre. Il putem privi, de-aici de sus, cu trecerea lui de trenuri, de căruţe şi de oameni drumeţi, ca adevărata legătură cu noi. Parcă toată acea mişcare dintre grinzile de fier se îndreaptă către ţara noastră, cu Timişoara la întâiul popas şi cu Bucureştiul la capăt. Chiamă.

Calea ne este cu atât mai uşoară cu cât ea este presărată de sate şi de aşezări româneşti, care ne-o fac astfel de două ori dragă. Chiar în faţa Belgradului, pe locurile scăpate astăzi de inundaţie prin îndiguirile cerute de drumul de fier cel nou, dintre Tisa şi Timiş, stă cocoţată Ovcea, cu femeile ei vesele, cu fuste nenumărate înfoiate, unde am fost acum câţiva ani venind dela Vârşeţ şi când nu se putea ajunge de ceastălaltă parte decât în luntrea cu laptele, ouăle şi puii de găină ai Ovcenilor pentru piaţa din Belgrad. In Panciova este reşedinţa unui protopop al nostru, care crede că-i mai vrednic pentru el să locuiască la sat, şi în capela românească a oraşului, înjghebată cu altar şi icoană într'o casă oarecare, m'am rugat şi eu. Românii pot să pornească în cât de mare număr încoace, până se va clădi podul dela Turnu-Severin, pe care Sârbii înşişi ni-l cereau

acolo încă dela 1898, pentrucă Belgradul îi întâmpină de pe aceste locuri ca un oraş de două ori prieten. Alte drumuri mari se numesc drumuri împărăteşti sau drumuri ale bogăţiei, valuri romane sau şosele internaţionale; iată aici şi un drum al prieteniei.

Meştrovici, marele sculptor dalmat, însărcinat să ne dea şi nouă monumentul lui Ionel Brătianu, a ridicat aici coloana cu eroul sârb, care stă avântat în cer şi păzeşte, stăpân peste tot orizontul. Alt monument al lui, vijelios, închinat Franţei şi aliaţilor, se găseşte în cea mai frumoasă răspântie a grădinii. In oraş, la muzeul de artă modernă, făcut de Prinţul Paul, astăzi regent, se văd alte lucrări de acelaş Meştrovici, care dela Regele Petru de marmoră cu şoimul în pumn, dela intrarea în vechiul Dubrovnik, la cealaltă margine de Miazăzi, bătută de valurile Adriaticei, a ţării, împodobesc şi apără Jugoslavia cu un zid de frumuseţe. Belgradul începe şi vrea să fie un oraş de artă.

Praga, cu multele ei turnuri, de biserici gotice sau baroce şi de palate şi cetăţi, dela Hradcinul din deal până la Bastionul Pulberii, din fosta împrejmuire de piatră, este un oraş viteaz şi măreţ. Te-aştepţi să se lase un pod atârnat, zuruind de lanţuri, peste un şanţ plin de apă, şi să apară o trupă de coifuri de fier şi cu suliţe înalte, în seara care se coboară cu fumuri de fabrici, părând fumuri de istorie. Pe podul cu sfinţi al lui Carol al IV-lea orice Român cu iubire de trecut, poate să mai vadă, cu o silinţă de închipuire ,trecând cu marele lui armăsar alb pe Mihai Viteazul, înconjurat de cei câţiva viteji cu care străbătuse toată Ungaria, Austria şi Boemia, după Mirăslău şi bătăliile pierdute în Muntenia, ca să se plângă, de puţinul sprijin găsit, Impăratului Rudolf al II-lea.

Amintirea lui Huss, preamărit într'una din cele mai îndrăsneţe statui, ne întoarce la vremurile de două ori scumpe, când o ceată de fraţi, cerând adăpost lui Alexandru cel Bun, dupăce fuseseră siliţi să plece de-acasă, căpătau voia să se aşeze şi întemeiau oraşul Huşi, şi apoi, când credinţa cea nouă, care pusese foc rugului dela Constanţa, că Sfânta Scriptură trebue citită poporului în limba lui,

ne-a dat întâile texte sfinte româneşti prin vreo mânăstire din munţii Maramureşului. Sunt legături şi daruri care nu se uită. Praga, dela răsunetul întâilor noştri paşi în ea, ni le aduce aminte.

Dar poate că de nicăeri nu m'a mişcat Praga mai mult decât dela mânăstirea Strahov a monseniorului Zavoral. De-acolo, din înălţime, cu oraşul depărtat, ca văzut printr'un ochian, şi cu revărsarea de frunziş galben de toamnă, Capitala Cehoslovaciei era într'adevăr de aur, de care vorbesc legendele ei. Biblioteca măreaţă a Premonstratensilor, cu tot ce a dat mai dornic de viaţă arta barocă şi mai adânc ştiinţa călugărească medievală, se găsea alături, deasupra şi împrejurul meu, ca un stup dumnezeesc, unde pătrunsesem străin şi speriat, dacă n'aşi fi avut în faţă zâmbetul blajin al marelui prieten al Românilor, stareţul în alb dela Praga. Nimeni dintre noi nu trebue să uite acest loc, pentru vederea care i se desfăşoară la picioare, dar mai cu seamă pentru inima care bate acolo. Este o inimă, care a trecut de şaptezeci de ani. Trebue să ne grăbim.

Şi iată că deodată, chemată de aceste amintiri, toată Praga, aşa cum am văzut-o şi răscolit-o de nenumărate ori, încă înainte de răsboiu şi de reînvierea Cehoslovaciei, se înşiră fragment cu fragment : întâiu statuia lui Roland, marele armaş, rezemat în spadă, de lângă pod; cartierul Mala Strana, cu palatele vechi, cu iarba crescută printre lespezi ; palatul strălucitului condotier catolic Wallenstein, cu iesle de marmură pentru câteva sute de cai; bulevardul sfântului Venceslau, închis de terasele Muzeului Naţional ; Biblioteca nouă municipală cu faţa şi coloanele ei de travertin; Vâltava cu înotători în tricouri colorate; Opera, cu orchestra şi baletul ei strălucit; câmpurile de sport; grădinile suitoare de pe malul apei; magazinele cu cele mai frumoase porţelanuri; catedralele înfricoşate, pline de mângâerea porumbeilor; fabricile cu miile de lucrători dela ora prânzului; teatrele de păpuşi; alaiurile de socoli, o Pragă de ieri şi de mâine, oraş de muncă şi de cântec, prin care este înviorător şi este bine să rătăceşti. Ea este o uriaşă poartă

de bronz, cu baso-reliefuri slave, deschisă între două Europe.

Bucureştii sunt, faţă de celelalte două Capitale prietene, atât de fericit aşezate, un oraş de şes, cu flori, cu crânguri şi cu privighetori. Cetatea Dâmboviţei rămâne, la fel ca în veacul al XVI-lea, când a început să ajungă scaun domnesc, un loc de bucurie şi de viaţă. Afară de câteva biserici mai vechi, tot ce era trecut în el s'a dus, cu farmecul şi gustul Românilor de-atunci. N'avem decât să intrăm în palatul dela Mogoşoaia, al lui Constantin Brâncoveanu, cu pridvoarele şi scările cioplite ca nişte grădini, cu lacul plin de nuferi şi cu coşurile înalte de fum veneţiene ca nişte cuiburi de berze, ca să ne umplem de vis şi de păreri de rău. Dar tot ce a fost mai de demult s'a dus, aşa cum se trec frunzişul şi verdeaţa veche, ca să le ia locul altele noui. Bucureştii se găsesc şi astăzi într'o altă fază, care nu va fi cea din urmă, de mare şi de tinerească înoire.

Este ceeace ne izbeşte pe noi, şi nu se poate să nu izbească şi pe străinul oaspe, atunci când trece prin peisagiul şi pe lângă omul bucureştean. Oraşul înţelege să se arate vrednic de rosturile de Capitală a unei ţări mărite, în care atât localnicul, plecat de-atâtea ori dela 800 kilometri depărtare, dela Sighet sau dela Hotin, cât şi călătorul de peste hotare vin să întâlnească ceeace poate să dea şi să arate mai bun cel mai numeros neam aşezat în valea Dunării. Palate şi fabrici ies ca la o poruncă, parcuri şi câmpuri de sport acopăr întinderile, muzee îşi gătesc lăuntrul, străzi şi bulevarde se deschid, serbări pun în mişcare oamenii. Bucureştii nu se deosebesc în aceasta de marile oraşe care nu se mulţumesc să se păstreze aşa cum le-au apucat vremurile, ci vor să-şi facă loc şi să meargă mai departe. Ceeace este însă numai al lui rămâne acel zâmbet şi rămâne acea îmbrăţişare, care împacă pe oricine cu viaţa şi o înfrumuseţează. Ele aruncă peste toate ca o lumină, atât colţuri de natură cât şi creaţii urbanistice, prin care trecem şi ne simţim altfel decât oriunde aiurea. Este sufletul care nu-i decât al lui, al Bucureştilor.

LOCURI ȘI OAMENI DIN BULGARIA

Românii dintre Vidin și Timoc. — Ar trebui poate să începem ca în basme: a fost odată ca niciodată. Aş vrea să povestesc ceva dinainte de răsboiu, ca să ajung numai decât la o întâmplare de astăzi.

Eram în 1914 la Constanța, pe zăgazul cel lung de piatră, care apără portul de bătaia valurilor. Sufla vântul tare. Lumea se trăsese în oraş. Şi atunci am văzut deodată, ieşind de după un colț, un țăran. Era îmbrăcat în cămaşă şi în ițari şi purta opincile oamenilor de câmpie. Umbla încet şi se oprea să se uite, ca omul care se găsea pe acea punte, la mai mult de o mie de metri înăuntru în apă, pentru întâia oară. Eram singuri, cu seara care se lăsa, cu flueratul austrului şi cu duduitul mării, dar nu-mi venea să-i vorbesc eu întâiu. Nu vream să mă vâr în sufletul lui. Când am ajuns la capăt, acolo unde în fiecare seară lumina din turn arată corăbiilor drumul cel bun, drumețul s'a apropiat şi a început să-mi vorbească el. Plecase de-acasă, dintr'un sat de sub deal, pe banii lui şi neîndemnat de nimeni, ca să vadă Marea. Auzise de ea dela alții şi citise prin Alicsăndria şi alte cărți vechi. Nu-i venise să creadă întâiu că România are şi ea ceva din apa asta împărătească, întinsă până la marginile pământului. Pornise să se încredințeze cu ochii lui. Mă descosea arătându-mi spre Răsărit, peste ce țară am da dacă am pluti tot într'acolo zi

şi noapte, şi spre Miazănoapte la fel, şi spre Miazăzi aşişderea.

Era întâiul ţăran pe care îl întâlnisem în România de odinioară, pe alte drumuri decât ale târgului de lângă sat sau ale oraşului cu vreun tribunal mai înalt. Ardelenii ne luaseră încă de pe atunci cu mult înainte. Ei îndrăsneau, nu numai să pornească spre America sau încoace spre ţară, trecând vămile la alte stăpâniri, dar băteau cu piciorul atâţia dintre ei pământul lor ca să-l cunoască şi să-i cunoască oamenii. Cu mintea unui om e deopotrivă ca şi cu zarea unui sat: cu cât te urci mai sus, cuprinzi mai mult şi lumea ţi se arată altfel. A fost o vreme când oamenii, fie că erau meseriaşi, fie că erau învăţaţi, ca să se lumineze, călătoreau. Vedeau alte locuri, alte obiceiuri, alte destoinicii şi se întorceau mai ştiutori decât plecaseră. Şcoala cărţii e bună şi trebue ca început: dar şcoala vieţii e şi mai bună, şi la ea învăţăm cât trăim. Acel Român dela ţară, care plecase din satul lui ca să caute Marea, mă mirase atunci; pe urmă, după toate câte s'au petrecut, mi s'a părut un semn al lucrurilor care se pregăteau. Cu ochiul şi gândul numai al satului, Românii n'ar fi ajuns niciodată să treacă în valuri toate hotarele şi să descopere pe ai lor de acelaş graiu, cari-i aşteptau şi trebuiau să alcătuiască o singură ţară. Ţăranul meu dela Mare deschisese drumul.

La fel a pornit acum mai bine de şaptezeci de ani un Român bănăţean, dintr'un sat numai de Români, cu 7-8.000 de suflete, dar astăzi rămas Sârbilor. Era evlavios şi simţea în piept dorul şi darul preoţiei, al îndreptării semenilor în căile Domnului. A pornit dela el de-acasă, din împărăţia austro-ungară din acele vremuri, pe Dunăre în jos, până în părţile Calafatului. Peste apă, de acest sat de atunci, se ridicau mohorîte zidurile şi turnurile cu tunuri şi cu steaguri cu semilună, ale Turcilor. A trecut fără teamă în ţara păgânului, pentrucă auzise că acolo trăesc tot creştini şi Români, s'a călugărit şi a muncit ani de zile ca să deştepte satele. Uneori i se părea poate, trecând printre ostaşii cu fesuri, că se află, la fel acelor trimeşi ai bisericii prin pământurile chinezeşti şi arăpeşti, ca să întoarcă pe ne-

credincioşi la dreapta credinţă şi să piară în cazne, asemenea mucenicilor. Aşa a descoperit, pentru el şi pentru noi, pe Românii aşezaţi din vremuri uitate în Bulgaria, în pământul dintre oraşul Vidin şi apa Timocului. Locuiau în aproape patruzeci de sate şi ca la vreo 40.000. Câteva din acele sate au fost luate Bulgariei de către Sârbi, cari au arătat acolo unde se făcea împărţirea locurilor şi oamenilor după biruinţa în războiul din urmă, că şi la ei şi dincoace, la Bulgari, trăesc ţărani de acelaş neam şi aceiaş limbă. Străinii au înţeles că ar fi şi unii şi alţii Sârbi, şi i-au lăsat să-şi ia cele şase, şapte sate poftite. Adevărul era că atât de-o parte cât şi de alta a apei Timocului până în Dunăre, dincolo la Sârbi şi aici la Bulgari, se găsesc Români de-ai noştri. In mare număr ei se trag din părţile Olteniei, de unde au plecat cu grămada pe la 1830, ca să scape de tot felul de apăsări la care-i supunea stăpânirea rusească lăsată asupra ţărilor noastre. N'au plecat cumva oameni slabi, sperioşi şi săraci, ci fruntea cătunelor, sufletele dârze, care în loc să se îndoae, nu şovăiau să pornească, încărcându-şi neveste, copii şi avut, în căruţe, spre Ţara turcească, unde pe atunci, dacă erai creştin, nu te lua la oaste, iar biruri plăteai mai puţine decât acasă. Numai cu vreo opt ani înainte se sculaseră din aceleaşi locuri, atâţia dintre ei, în răscoala Pandurilor, sub steagul lui Tudor Vladimirescu, Domnul Ţăranilor, cel îmbrăcat în cămaşa morţii. De aceea satele româneşti din judeţul bulgăresc al Vidinului sunt şi astăzi atât de mândre. Duc mai departe datina strămoşilor.

La acei Români uitaţi, aflaţi în alte graniţe, au trecut de curând ca să-i cerceteze, o ceată de Români de-ai noştri. In inima lor era acelaş îndemn ca în a ţăranului călătorit dela el din sat, înainte de războiu, ca să vadă Marea. Numai că ei nu erau ţărani, ci studenţi şi profesori, cei mai mulţi Olteni, ducându-se la alţi Olteni.

Când te dai jos din barcă sau din vapor pe malul bulgăresc al Dunării şi laşi îndărăt Vidinul, care e locuit aproape numai de Bulgari, de Turci şi de Evrei, te trezeşti într'o adevărată ţară de ţărani, aşa cum nu se mai întâl-

neşte la noi. Ţara aceasta de ţărani e o ţară românească. Oamenii trăesc în sate. Li se zice şi haine-albe, cum e portul vechiu al Oltenilor, ca să se deosebească de albăstrimea oraşului sau de ţăranii Bulgari de mai la Miazăzi, îmbrăcaţi în strae întunecate. De aceea, chiar pe câmp, ştii dinainte când vezi o turmă de oi, dacă e românească sau bulgărească. A noastră e din oi albe, iar a lor din negre.

Dacă porneşti cu căruţa prin sate, străbătând un drum rotund de dus şi întors, vezi douăzeci de aşezări şi faci vreo optzeci de kilometri, adică cel puţin două zile. Numai cu autobuzul faci mai puţin, dar nici nu vezi atât. Iată câteva nume de comune, unele mai mici, de câte optsute de capete, dar altele de 5, 6.000 şi mai mult.

Când vrei să ieşi din Vidin, căruia şi azi Românii îi dau numirea veche, Dii, cum îl cunoşteau Domnii noştri de demult, carii-l cucereau pentru scurtă vreme cu sabia, nu uita să ieşi pe la Poarta Gunoiului. Cetatea turcească s'a tot dărăpănat dela 1878, de când au atacat-o Românii şi au luat-o Ruşii, dar tot şi-a mai păstrat ceva din ziduri şi mai ales unele porţi. De obiceiu cărăuşii, când le ceri să te scoată din Vidin, te duc pe Poarta cea mai înflorată, a Stambulului, pe care intrau Şahii şi Padişahii. Nu-i lăsa. Cere-le, oricât s'ar împotrivi, să te ducă pe Poarta Gunoiului. In acele părţi, apropiate de Dunăre, pesemne că se deşertau necurăţeniile şi gunoaele, de unde îi vine şi numele. Pe ea nu străluceşte mai puţin luna cu raze de piatră deasupra intrării şi are pentru noi marele merit că duce în mahalaua românească a Vidinului, Kumbair sau, tălmăcind acest cuvânt turcesc în limba noastră, Dealul de nisip. Aici s'au aşezat sub streaşina cetăţii păgâne şi dincolo de şanţul cu apă care o înconjură, Românii veniţi dela sate şi opriţi să se mute în oraş, păstrat numai Turcilor. Astăzi Kumbairul şi-a pierdut numele şi rostul şi nu mai e decât o mahala a Vidinului. O biserică îşi ridică turla albă peste copaci ; în ea se cânta încă până mai deunăzi, româneşte. Dacă vrei s'o iei chiar pe marginea apei, de unde vezi mereu malul românesc mai înalt din faţă, satele prin care treci se chiamă Şeu şi Cutova, pline

de salcâmi, Stanotârn şi Coşava sau Gumătarţi, cu trestii şi păpuriş, Isănul şi Florentinul, pe piatră, Satu Nou, cu mulţi Bulgari foarte ciudaţi, şi Vârfu, chiar în gura a trei hotare, bulgăresc, românesc şi sârbesc, Racoviţa şi Balei pe şerpuiturile râului Timoc, până la Bregova. Aici zidari aromâni veniţi din Macedonia au clădit acum vreo optzeci de ani, la 1857, biserica de piatră, care seamănă, şi cu zidurile mohorîte, şi cu turnul neisprăvit, şi cu zidul de împrejmuire, mai mult a cetate decât a loc de închinare, Dacă din Bregova, o tai drept peste plaiu, ca să ajungi iară în Vidin, laşi sătucele de pădure Răchitniţa şi Deleina la dreapta, şi te opreşti întâiu în Gânzova, cuibărit într'o scufundătură. De-aici, printre Tianuţul, Ciorocălina, Dincoviţa de-a dreapta, şi Ciunguruş, Negovaniţ, Halvagii şi Kirimbeg, de-a stânga, te cobori prin Inova, Smârdan şi Căpitanuţ, în oraş la Vidin.

Pe tot acest câmp tăbărau la 1878 trupe de-ale noastre, care se trezeau cu uimire tot între Români. Ştim de-atunci, între altele, că regimentul 5 se afla în Căpitanuţ şi că oamenii fiind lipsiţi de clopot, colonelul Iarca, comandantul, le-a adus unul din ţară, turnat anume. Pe chenarul dela buză ar trebui să se poată ceti şi astăzi, când şi cu ce prilej a fost ridicat în clopotniţa lui, dar al ţăranilor liberi din România, ţăranilor români rămaşi Bulgariei.

Poate pentru întâia oară de-atunci, după cincizeci de ani, s'au mai strâns atâţia Români dela noi pe acele locuri şi au trecut cântând şi râzând prin sate. Studenţii şi profesorii plecaţi de aici zilele trecute la Românii dintre Vidin şi Timoc legau firul rupt de atâta vreme. Câte un om răsleţ, sau cete de doi, trei, au mai ajuns pe-acolo, aproape nebăgaţi de seamă; dar patruzeci de inşi deodată, fie şi numai pe o singură zi, într'un zgomot de hăitaşi de vânătoare, nu. Şi ca de hăitaşii de vânătoare văzduhul s'a umplut nu de cornuri, ci de glasuri şi s'a curăţat de vorba străină care-l îneacă. Din Kumbair până în Stanotârn şi dela Stanotârn la Bregova satele au ieşit în marginea drumului, ori s'au strâns la ospăţ, ca să sărbătorească pe drumeţii iubiţi, de departe, de unde ele au plecat, în cea mai

mare parte, de o sută de ani. Era ca un mare praznic, pregătit lor de ţară, în acest mare an.

Am crezut că numele şi rostul acestor ţărani trebue rostit odată tare, în acest al o sutălea an, dela bejenia dintâiu. Puţini mai ştiu de ei, şi încă mai puţini le ştiu locul şi vechimea. Iată că o mână de Panduri ai lui Tudor au scăpat, prin mutare în altă ţară, de orice înrâurire a oraşelor noastre şi s'au păstrat până astăzi întocmai. Parcă ies din vreme la un cuvânt de vrajă, aşa cum arătau atunci. Vin înainte, femeile înalte, în mărămi albe şi zăvelci cusute în culori şi cu picioarele în papuci, nevestele cu un copil în braţe şi cu altul de mână, iar bătrânele cu furca în brâu; vin bărbaţii cu căciuli în cap, cu zeghea pe umeri şi cu iţari albi cu găitan negru şi deschişi puţin în părţi pe opincă. Malurile sunt pline de viţă de vie şi oamenii ies dintre araci cu căldăruşe pline de vin, ca să-ţi dea să bei, după ce ţi-au strigat să opreşti caii în şosea. Pe câmp stau coapte holdele de grâu sau fâşie porumbul, în care se pierde cal şi călăreţ. Căruţele scârţâe spre schele sub povara sacilor de grâne. Jos în luncă pescarii pleacă în zori cu halăul sau cu plasa la pescuit. Pe înălţimi, pădurenii cu securea pe umăr se înfundă în pădure. Haina lor se face posomorîtă şi privirea mai cruntă. Printre Olteni s'au amestecat aici şi Bănăţeni coborâţi prin Serbia. Pe o palmă de loc, atâţia ţărani trăesc din atâtea îndeletniciri.

Ţara românească se păstrează între ei ca într'o oglindă. Nu ne desparte decât un luciu de apă, şi despre noi se vorbeşte acolo ca în basme. A fost odată ca niciodată... Să le coborîm câteodată basmul pe pământ şi să-i căutăm, nu numai ca târgoveţii de zilele trecute, dar şi ca ţăranul acela care pornise să găsească Marea.

Crucea călătoare. — Auzisem mai de mult de Samocov, orăşelul bulgar de sub Munţii Rila, dar nu mă gândeam să-l văd. Prea e la o parte de marile drumuri, fără o cale ferată care să ducă la el şi în plină bulgărime. Il aveam numai în minte, ca un loc de legendă. De câte ori îi spuneam numele, un subiect de baladă îşi căuta în mine ri-

mele, ca o lovitură de toacă de argint în poarta Apusului. Apoi subiectul de baladă se pierdea încet, ca sunetul de toacă purtat de călugărul ciocănar în altă parte a poienii.

Zilele trecute am poposit însă pe neaşteptate în Samocov. Târguleţul porneşte dintr'o piaţă în mai multe părţi, ca aerul dintr'o trâmbiţă. Casele ies în marginea uliţei, iar cu catul al doilea de lemn, se întind până la mijlocul ei. Intr'o curte ascunsă e o biserică veche, şi nu prea veche, din veacul al optsprezecelea, cu frumoase tavane de lemn cioplit. In marea răspântie se ridică Citaliştea sau Palatul Cultural, cu o cingătoare de cavaleri de piatră sus, la acoperiş, îmbrăcaţi în zale şi proptiţi în paloşe lungi, aidoma Niebelungilor dela Monumentul Luptei Popoarelor din Lipsca, şi cu un cârd de vulturi pleşuvi, cu capul în fulgi şi întors într'o parte a jale, pe ciubucul şi pridvoarele dintre catul întâiu şi al doilea. Clădirea adăposteşte biblioteca şi sala de spectacole a oraşelului, dar e în acelaş timp ridicată în amintirea celor căzuţi în războaiele din urmă, începând dela 1912. Plăci de marmoră înalte cât zidul şi prinse în şurupuri mari de alamă, au pe ele săpate sute de nume. Tineretul trece pe dinaintea lor, cu toată bunăstarea vârstei, ca prin nişte răzoare de flori. Numai capul îngreuiat de bărbi al luptătorilor dela streaşină se afundă tot mai posomorât între umeri. In mijlocul pieţii, care azi e popas de automobile, curg cişmelele de pe vremea Sultanilor, dintr'un chioşc de apă cu acoperiş răsfânt ca o pagodă şi cântă acolo, pentru călătorul îngândurat, ca o orhestră a trecutului. Măgari de munte trec legănându-şi samarele pline de istorie.

In acest Samocov au fost odată Români, veniţi din Macedonia apropiată. Zadarnic am căutat însă urmele limbii şi cântecele lor. Ei au fost înecaţi pentru totdeauna de populaţia bulgară. Numai un semn a rămas, dar un semn pentru care atâta doream să ajung pe aceste locuri. Sunt câteva case în care călătoreşte o cruce de aur, frumos bătută din ciocan. Stă câtva timp într'o familie şi apoi trece la alta, vecină. Oamenii o ţin cu sfinţenie la icoane între flori, şi când îi vine timpul să plece, o sărută şi o dau mai

departe. Ea nu e a vreunuia în parte, ci a tuturor, adică a unei comunităţi tainice care în unii membri ai ei nici nu mai ştie limpede ce vrea să zică, ceeace nu-i împiedică s'o încredinţeze la fel din mână în mână, prin anii şi generaţiile curgătoare. Dacă şi-ar lua cineva osteneala să însemne casele unde crucea intră, ar ajunge foarte uşor să despartă Samocovul aromânesc de celălalt. Crucea a venit cu oamenii cei vechi, Aromâni, făptură de artă şi de credinţă a mâinilor lor, şi a rămas ca să-i moştenească şi să le păstreze sufletul în foiţele înflorite de aur, chiar şi după ce ei s'au dus, amestecaţi cu băştinaşii şi smulşi fără întoarcere de val.

Nu ştiu câte sunt acele case, o sută sau mai bine. M'ar fi durat să le număr. Am pătruns în câteva ca să descopăr crucea minunată care trage pe aceste locuri şi înoindu-l necontenit, hotarul unui neam. Neamul a murit, dar însemnătorul de aur al hotarului se mişcă singur, purtat mereu de puterea, acum fără fiinţă, dela început. Am vrut să întreb pe vreo femee, cu fruntea strânsă în legătură neagră. S'a uitat la mine cu o căutătură lungă şi tristă şi n'a înţeles. Unde, după care fereastră cu perdele trase, poposeşte acum crucea ? Cine ar putea să mi-o arate ? Samocovul tace, cu uliţele lui ţâşnite dintr'o singură piaţă, ca de sub ciocan. Am să plec şi poate nimeni din ai mei n'are să mai calce pe urmele mele şi pe ale legendei care m'a adus aici. O însemn repede şi cu spaimă, ca să nu se piardă. Crucea s'a ascuns ca de un nevrednic, şi n'a vrut să fie văzută în călătoria ei peste veac şi peste înţelegerea noastră de lut şi de umbră.

Biserica din Boiana. — Eram de curând la Sofia. Vântul rece care ieşea din munţi nu lăsa pomii să înflorească. Şi atunci, gazdele noastre, ca să ne schimbe gândurile, ne-au luat să ne arate împrejurimile.

Este la vreo şase kilometri de oraş, într'un sătuleţ care începe să-şi urce şi să-şi încolăcească uliţele pe înălţimi, o biserică vestită, Boiana. E de dinaintea Bisericii noastre Domneşti dela Curtea de Argeş. Picturile ei cele mai fru-

moase sunt dela 1259, de pildă portretul măreţ al sevastocratului Caloian şi al soţiei lui, Dessislava, frescă de o frăgezime până astăzi păstrată, împreună cu privirea adâncă şi cu ovalul gingaş al uneia din cele mai frumoase femei ale Evului Mediu bulgar. Alte zugrăveli sunt din alte vremuri. Biserica însăş e făcută în trei veacuri deosebite, din trei bucăţi care se recunosc uşor. In „Călăuză prin Bulgaria", Andrei Protici, învăţatul director al Muzeului Naţional din Sofia, care era în acea zi de vânt, cu noi, ca să ne fie de folos, zice : Mi se pare că-l aud vorbind, în faţa lespezii de bronz a mormântului reginei Bulgariei, care ţinea la acest colţ de linişte şi de vechime, unde a dorit de aceea să fie astrucată, sub pinii funebri şi pe perdeaua tremurătoare de viţă sălbatică, de pe pereţi.

Zice Andrei Protici în carte, cum zicea atunci din gură, în bulgăreasca lui repede şi clipită din ochi : „Biserica Sf. Pantelimon datează din veacurile al XII-lea, al XIII-lea şi al XIX-lea. Partea răsăriteană e o biserică centrală din veacul al XII-lea, partea din mijloc, o criptă cu două caturi din veacul al XIII-lea, şi cea apuseană, din veacul al XIX-lea. Frescele din 1259 sunt de o mare însemnătate, nu numai pentru pictura bulgară sau ortodoxă, ci în deobşte pentru pictura religioasă a veacului al XIII-lea. Ele înfăţişează o înoire şi o naţionalizare îndrăsneaţă a picturii religioase din Bulgaria prin întrebuinţarea de tipuri populare pentru chipurile lui Isus şi ale apostolilor în Patimile Mântuitorului şi a unui model viu (pictorul însuş) pentru chipurile din sărbători. Autorul a folosit ca modele şi portretele Ţarului Ion Constantin Asan (Isus Cristos Rege şi Isus binecuvântând), al Ţarinei Irina (Sfânta Ecaterina), al ctitorului sevastocrat Caloian (figurile de sfinţi şi marile compoziţii). Din punctul de vedere al stilului, frescele bisericii din Boiana desleagă nu numai problemele liniei monumentale, ale modelatului feţelor şi figurilor, mai ales prin culoare, şi ale reliefului formelor, prin lumină, dar cuprind semne deosebite de baroc, de rococo şi de impresionism în pictura religioasă răsăriteană".

Protici continuă în text, amintind de linia subţire şi rece

a portretelor care n'are asemănare decât la Holbein, aşa cum a continuat şi acolo, cu întreruperi numai pentru tâlmaciu, medicul acela roşcat, vorbind, deşi bulgar şi expatriat de mulţi ani, o românească în totul la fel cu a noastră. Mă gândeam la copiile din Muzeul Naţional din Sofia, pline de realism şi de usturoi lângă fiecare apostol, pe masa rotundă a Cinei celei de Taină, şi hotăram să le caut la locul lor .Biserica e îngustă şi mai mult lungă, iar ferestrele sunt umbrite de ani, de straturile mai noui aşternute deasupra şi de apele şi săpunurile spălăturilor. Dar ochii ctitorilor de demult urmăresc de pretutindeni, fie din firida proprie, fie din feţele bărboase sau serafice ale sfinţilor şi sfintelor. Se uită cu privirea de-atunci, şi împăenjenirea din ele nu pare decât tremur de lumânări şi de aer zguduit de cântări. Printre ascultători se poate să fie şi Români, drumeţi dela noi sau băştinaşi depe la 1260, din cei cari au lăsat pe aici nume de sate cum e Verdecap de lângă Banki şi teoria, reînoită de Weigand, a plecării spre Miază Noapte din aceste părţi a Românilor, ca să întemeeze întâiu un popor şi apoi o ţară în Carpaţi şi pe malul stâng al Dunării. Dacă n'ar fi şi umbrele lor amestecate printre noi, n'am putea fi atât de mişcaţi, străini şi departe de vatră, cum suntem.

Dintr'o şcoală, aşezată sub biserică, au ieşit tocmai copiii şi în faţa noastră, oameni de altă limbă, nu îndrăsnesc să izbucnească, aidoma crăcilor ţinute îndărăt de vânturile încrucişate ale Vitoşei şi Starei Planina. Peste noi, într'o crăpătură de munte, curge fără sfârşit o cascadă albă, ca un şipot de cerbi. Acolo se duc elevii mai răsăriţi din Sofia, ca la un lăptoc de moară să-şi pună spatele în bătaia apei îngheţate. Vremurile de odinioară se împletesc în cele de astăzi. Tineretul trece pe deasupra lor, înflorindu-le. Ochii ctitorilor voevodali sclipesc de o lumină fără moarte, şi ţin ca în ţinte de diamant, trecutul.

FOI DE ZIAR ELENIC

Bizantinologii la Atena. — Abia sosisem în Pireu de pe marea păzită de Parnas, de Helicon şi de Citeron şi poleită de lună, şi ne-a-m gândit că în ajun se deschisese congresul bizantinologilor în aula universităţii ateniene, unde avem de-ai noştri. In docurile dela dreapta portului stătea înfipt în apă „Regele Carol". Am luat o barcă şi ne-am dus până la el, până la scara lăsată jos bucuroasă de oaspeţi şi până lângă trupul lui alb de fier. Era de vreme şi pe punte nu se zărea decât un subofiţer de serviciu. Ne-a vorbit dela locul lui înalt. Plecaseră toţi şi nu mai aveam ce căuta sus. Lopeţile ne-au întors pe loc, într'un fel de tristeţe verde, care nu era decât faţa apei sfărâmată deodată în unde şi spume, şi parcă am intrat în singurătatea oceanului.

Pe străzi am găsit ziare şi în metropolitanul, care până pe sub străzile Atenei alunecă repede prin nouile cartiere sau printre grădini de zarzavat şi abia acolo se bagă sub pământ câteva sute de metri, pentruca partea să dea atunci numele întregului, am citit în clătinările mersului „Le Messager d'Athènes". Din el ne vorbea o frază cu întorsături şi cadenţe cunoscute. Ieri se deschisese congresul şi între alţi capi de delegaţie luase cuvântul pentru cea românească D-l N. Iorga. Acest cuvânt l-am păstrat şi l-am luat cu mine ca o frunză de laur sădit de noi pe coastele

Greciei. Poate că n'are să apară în altă parte, şi ar fi păcat, pentru caracterizarea lapidară a rostului Atenei păgâne şi artistice faţă de Bizanţul creştin şi politic, precum şi pentru partea de autobiografie, atât de înviorătoare dela o vreme în tot ce spune şi scrie marele istoric, împletită pe după locuri şi fapte :

„Ţara mea depărtată, dar pe care atâta istorie comună, ignorată deschis de ambele părţi, o leagă de Grecia nouă — martirii dumneavoastră, cari au îndrăsnit să opună o mică ceată închinată morţii, puterilor Sultanului, zac la Drăgăşani, al cărui nume a fost dat aci unei străzi, şi sunt ispitit s'o spuiu că, prin Arghiropolii bunicului meu după mamă şi prin Cantacuzinii cu cari sunt înrudit, am eu însuş strămoşi printre stăpânitorii Bizanţului — salută această a treia adunare a cercetătorilor Bizanţului în oraşul care ne-a făurit felul de gândire.

S'ar putea crede că, vorbind de Bizanţ, care aparţine creştinismului, ar fi să se aducă o ocară Pallas Athenei, care a îndurat în Evul Mediu şi altele mai rele. Poate pe nedrept, pentrucă datorită spiritului Atenei Iisus a ajuns Dumnezeul frumos al oamenilor inteligenţi şi e simţit şi el ca e „esteză". De oarece, dacă Atena e un pământ de arheologie, şi încă în ce măsură ! ea ne înfăţişează sufletul nostru al tuturor prin forma logică întipărită pentru veşnicie cugetării omeneşti.

„In acest Bizanţ sintetic, aceia cari sunt strămoşii şi ai dumneavoastră prin alcătuirea sufletului pe care îl aveţi, datorită păstrării limbii, îşi au partea, şi ea e largă. Ei au făcut să pătrundă lumina fără moarte, pe care au împrăştiat-o din plin, în întunecimea umedă a mormintelor dela Ierusalim. Bizantinii se temeau de păgânismul lor, dar erau pătrunşi de esenţa lui morală. Ei crezuseră că poţi să iei vasul fără să simţi vechea mireazmă, care e veşnică.

„Şi, în sfârşit, toţi aceia pe cari îi mâhneşte pieirea turnurilor vechi france, jertfite unui purism care nu mai are trecere, ştiu că aici au sub picioare un pământ udat de cel mai nobil sânge al acestei cavalerii franceze care a dat lumii un rând de eroi vrednici să fie aşezaţi alături de aceia ai

mitului elenic. Acești răsboinici ai norocului au avut la Bizanț ceasul lor pe care istoria nu poate să-l uite.

„Ne vom inspira de toate acestea în discuțiile, a căror serie țara mea a avut cinstea acum o sută de ani s'o deschidă, moștenitoare cu multe drepturi a imperialismului neo-roman, adică bizantin. Și dorim ca, pe deasupra amintirilor urîte de ieri și a urilor care mocnesc, puțin bizantinism internațional să ajute la apropierea gândurilor pentru care atunci munca noastră și-ar da partea, și încă mare".

In puținele ceasuri, pe care le mai avem până la plecare, l-am căutat pe rostitorul acestor cuvinte, ca să-i arăt, fie și numai prin apariție bucuria că-l știu acolo, la locul unde, prin el, se vede țara. Stătea, cum îi e obiceiul, singur într'o bancă, venit la timp, adică înaintea celorlalți. Indărăt, alți Români, ucenici ai aceleeaș științe, își răsfoiau prin comunicare sau ascultau, cu mirări de bunăcuviință, expunerea unui coleg debarcat alături și care își repeta astfel pentru un singur ascultător propria comunicare. Ședința sta să înceapă. Charles Diehl, Zlatarski și alți bizantinologi cunoscuți se apropiau. Nu puteam da, și nici nu puteam cere, decât un rămas bun în fugă. Afară Partenonul ardea în soare, de necrezut, ca o întrupare scurtă amăgitoare, cu răsfângeri de aur și de soartă.

Ințelegeri între popoare. — Oamenii cari s'au întâlnit la Atena, ca să cerceteze cum s'ar putea ajunge la o legătură mai strânsă între popoarele peninsulei balcanice, abia au sosit acasă. Fiecare privește încă odată îndărăt și încearcă să desfacă din înflăcărarea prilejului, totdeauna părând mai puțin la poruncă, sau din amănuntul ciocnirilor unei conferințe cu puncte de vedere destul de felurite, partea de înalt și de statornic. Steagurile încetează să fâlfâe și zarea celei mai albastre mări se scufundă, cu ostroavele ei locuite de zei și de zeițe peste care zboară porumbei. Ochiul caută adevărul fără găteli.

O conferință balcanică, de trimeși ai celor șase țări așezate între Dunăre, Carpați și Mediterană, are întâiu folosul ideii în sine, care răsună deodată și începe să umble

prin lume. Propunerea s'a născut la Atena, cu prilejul unei conferinţe de pace de anul trecut. Ea avea legătură cu toată acţiunea mai nouă a Societăţii Naţiunilor şi cu proiectul Briand, de federalizare a Statelor Europei. Se cerea nici mai mult nici mai puţin decât ca întâiul pas să se încerce tocmai pe acest pământ vulcanic şi de către Statele care au fost pricina, sau au avut mai mult de suferit de pe urma răsboiului. Discuţiile au izbucnit chiar de-a doua zi, în aceeaş clipă pretutindeni. Ele mergeau mai departe sau se opreau dincoace, dar făceau să se nască o preocupare care până atunci lipsise. Ţările balcanice, aşezate de curând în nişte hotare năzuite cu desnădejde mai ales de o sută de ani, se priveau cu neîncrederea şi uneori cu duşmănia luptătorilor abia ieşiţi din luptă. Prin urmare, se putea vorbi de o apropiere ? Se putea înjgheba un program minim care să facă obiectul unei conferinţe comune ? Se putea merge spre nişte hotărîri de toţi primite şi cari să fie ca întâele trepte pe un drum al viitorului ? Ideea aruncată între oameni lucra ca o formulă de cristalizare. Valoarea ei de propagandă îşi făcea loc cea dintâi, înainte şi în afară de orice putinţă sau început de faptă.

La noi se punea întrebarea, de mult uitată, dacă suntem sau nu o ţară balcanică. Un răsunet al acestei îndoeli s'a auzit şi dela tribuna Parlamentului din Atena, unde s'au ţinut şedinţele întâilor şapte zile ale conferinţei, dela 5 la 11 Octombrie. Ziua a opta şi cea din urmă s'a petrecut pe băncile de piatră ale teatrului dela Delfi, abia desgropat de sub molozul şi grohotişul a două mii de ani. Vorbitorul era fireşte un delegat român, şi el se întâmpla să fie din inima Macedoniei, ca o subliniere mai mult şi pentru toţi ochii a şovăelii noastre îndreptăţite. Adunarea a privit întâmpinarea ca o dibăcie sau ca o glumă, dar fără dreptate. Nu căutam nici să ne ţinem departe şi nici să dăm cuvântului balcanic înţelesul lui de negaţie. Căutam numai să ne dăm seama dacă mai aveam dreptul să intrăm în el.

Mi se părea că delegaţia românească trebuia să cuprindă, fie ca mădular obişnuit, fie ca preşedinte, pe una din cele mai puternice personalităţi culturale şi politice dela noi.

Ea a lipsit cu voinţă, tocmai ca fiind de părere că România nu e o ţară balcanică şi n'are ce căuta la o conferinţă a ţărilor din Balcani. Avea sau nu dreptate? Multe se pot aduce aici pentru şi multe împotrivă. Din punct de vedere curat ştiinţific toţi ar trebui să fim de-o părere. România e o ţară carpatică, aşa de covârşitor încât slaba punte balcanică a Dobrogii sau apariţiile ruseşti de bărăgane şi podişuri basarabene nici nu intră în socoteală. Cu Transilvania pătrundem în Europa Centrală şi ne schimbăm centrul de greutate al Statului. Dar nu asemenea şi alte argumente au vreo noimă, ci puterea care le-a scos din nou la iveală. Mi-aduc aminte că în 1914, numaidecât după războaele balcanice, d-l Iorga a avut gândul Institutului pentru studiul Europei sud-orientale, pe care l-a şi întemeiat împreună cu răposaţii Murgoci şi Pârvan. Institutul lucrează şi astăzi, după mai bine de 15 ani şi după ce atâtea s'au schimbat în acest colţ de lume, ca o dovadă a gândului sănătos aşezat la temelie. Ne întinseserăm prea mult, ca o floare dintr'o pivniţă la lumină, către Apus şi ceeace ne putea el da. Răsboaele balcanice izbucnite lângă noi şi în care ne treziserăm amestecaţi, ne desmeticeau. Institutul era o recunoaştere a adevărului, vechiu şi neschimbat, că suntem balcanici şi nimic din ce e balcanic nu-l putem socoti străin. Aceasta era de mult, în anul care urma păcii dela Bucureşti. L-am văzut pe d-l Iorga, la Atena, acum, cu prilejul congresului de bizantinologie, înconjurat de străluciţii istorici ai şcolii sale, în sala Ionică împodobită cu tablouri de ctitori ai universităţii din capitala Greciei. Valurile conferinţei balcanice se astâmpăraseră şi d-sa rămânea peste ele ca una din acele statui de bronz descoperite la vreun cap de insulă Eubee şi aruncând trăsnetul în muzeul lui Zappa. Umblam şi aici pe urmele lui.

In Bulgaria s'a ridicat altă întrebare, desbătută mai pătimaş, după jăratecul pe care îl cuprinde şi după firea mai aprinsă a oamenilor. Conferinţa dela Atena avea rostul să caute ceeace apropie, nu ceeace desbinase şi era în stare să ţie departe popoarele din Balcani. Latura aceasta, dure-

roasă, nu există mai puţin decât cealaltă, dar trebuia tocmai de aceea lăsată în umbră. Toţi aveau să ştie că e acolo, şi, dacă aveau să se ferească să se uite, fereala avea să fie cu bună ştiinţă şi această întâe dată, pentru putinţa întâlnirii şi stării laolaltă. Programul nu trebuia la început să cuprindă chestia minorităţilor. Cred că ar fi fost o greşală, cel puţin pentrucă ar fi pus o pecete de nesinceritate pe întreaga adunare. Una din cele mai grele nemulţumiri din ţările balcanice e adusă tocmai de această înfăţişare a chestiei populaţiei. O înlăturare a ei mergea deadreptul împotriva scopului primordial al conferinţei. Mersul viu, dar stăpânit şi în cele din urmă rodnic al desbaterilor, care au cuprins apoi în toată lărgimea şi chestia minorităţilor, a arătat cât de neîntemeiată fusese temerea şi cât de binevenită metoda privirii primejdiei în faţă. Bulgaria hotărîse de aceea să nu ia parte şi până în ajun stăruise în hotărîre. Am vorbit cu delegaţi ai ei, cari încă de-acasă îşi dădeau seama cât rău ar fi făcut să se abţie, iar acolo se convingeau, şi convingeau şi pe cei mai îndărătnici, de temeinicia punctului lor de vedere. Bulgaria, ca ţară învinsă şi supusă asprimii tratatelor, n'are decât de câştigat din orice discuţie, care năzueşte, pornind dela ceeace este, să treacă dincolo.

Dar o conferinţă balcanică are şi alt folos, mai adânc decât acela pe care îl reprezintă ideea în sine ca atare, asemenea unei stele noui pe cer, chemând tainic la ea toate privirile. Ea pune faţă în faţă oameni veniţi mai de grabă cu neîncredere şi în stare de apărare. Şi iată că după întâia uimire, urmează a doua! Legăturile se fac dela sine. Ceeace părea că desparte pentru totdeauna se dovedeşte mai puţin o prăpastie, cât un ţinut necălcat. Toate se pot discuta deopotrivă şi dacă nu toate se pot şi împăca, atâtea trec în chiar cursul discuţiei din lotul negru în cel alb. Duşmănia e făcută de cele mai multe ori din necunoaştere şi îndărătnicie în izolare. Un om sau un popor care vine spre altul deschide o poartă pe care se revarsă o lumină de zile mai bune.

Albanezii stau mai la o parte. Se simt într'adevăr trimişii

unei ţări mai mici sau se tem şi ei de conferinţă? Sunt între delegaţi foşti miniştri, mari specialişti, cel mai de seamă poet al poporului, părintele Fişta, profesor şi călugăr franciscan. Vorbim despre scrisul şi şcoala albaneză şi aflu despre începuturile duioase şi îndrăsneţe, întâii paşi în cultura cărţii cu acel întâiu liceu întreg dela Scutari. Ne înţelegem mai puţin în limba franceză şi mai mult în cea italiană. La discutarea înfiinţării şi alcătuirii Institutului de cooperare balcanică, plin de secţii de cercetări, aud însă la urechea mea, cu un glas şoptit şi în limba deacasă: „ştiu un proverb românesc — a cincea roată la căruţă. Aşa e şi Albania în propunerea asta şi mă scol şi plec". Părintele Fişta ştia româneşte! Nu era atâta de mirare că din Albania venea cineva care să ne cunoască limba. Scriu acum chiar secretarului Ministerului Instrucţiei, la Tirana, pentru câteva lămuriri, şi-i scriu româneşte. Poate a stat mai mult în România decât în propria ţară de curând liberată şi încă mai de curând aşternută pe muncă liniştită. E vorba însă de Albanezii din Miazăzi sau centru, pe unde Fărşeroţii uneori covârşesc pe localnici şi drumurile ţării româneşti erau cunoscute, pe când părintele Fişta e dela Miazănoapte şi catolic, lucrat de alte influenţe.

Bulgarii sunt încadraţi de profesori universitari, cu nume mare, de jurişti şi de ziarişti. Intre ei se deosebesc feţe cunoscute dela întâlniri naţionale sau internaţionale. Nu lipseşte cineva care să ştie împrejurările dobrogene, fiind dobrogean el însuş, mutat în ţara vecină de răsturnările răsboiului. Descopere între delegaţii români colegi de universitate dela Bucureşti. Vorbim ca doi concetăţeni şi ca doi drumeţi foarte umblaţi prin anumite părţi de ţară. Constanţa nu mai are nimic ascuns pentru noi, Balcicul se arată cu malurile lui deasupra golfului, pline de viţă de vie, de migdali şi de smochini. Pe unul din aceste maluri vorbitorul meu are o casă, în care am fost de curând şi dela care îi aduc veşti. E altcineva născut în Basarabia din Bulgari de-acolo, şi e altcineva din judeţul Vidinului, dintre Românii pe cari îi ştie şi-i iubeşte. Vorbim toţi româneşte şi ne găsim mai de obiceiu împreună, atraşi de o simţire

care e mai trainică decât înfrăţirea trecătoare a unei conferinţe. Spre deosebire de alte delegaţii, delegaţia bulgară face bloc şi se consultă mereu. Când au ceva de zis, şi au de multe ori, cuvântul lor cade astfel mai greu şi e de aceea mai ascultat. Ceva din închiderea în sine şi din hotărîrea dârză pe care le-o cunoşteam dinainte, îşi face loc în fiecare manifestare a lor. Prin multe ne credem aproape şi, printr'o singură ieşire în arenă, ne arătăm alţii. Când ne întoarcem de-acolo ne zâmbim iară şi ne căutăm. Vremurile au lucrat şi, peste deosebirile de fire, au tras punţile lor nevăzute şi unificatoare.

Jugoslavii sunt aici, profesori, specialişti în economie politică, sociologi, bărbaţi şi femei, Zagreb şi Belgrad. Hotărîrea lor de colaborare se vede nu numai în participarea vioaie la discuţii, dar în numărul mare de referate adus de-acasă. Se înşiră în această privinţă numaidecât după Greci, gazda noastră şi isteţii organizatori. Sunt colegii cei mai iuţi, mai hotărîţi şi uneori mai porniţi din toţi. O flacără mereu îi umple, care dă adesea pe dinafară şi arde. Toţi sărim s'o întoarcem îndărăt. In niciunul parcă ţara născută din răsboiu şi dornică de o semeaţă înălţare nu bate ca în ei. Noi suntem mai mult nişte oameni, mlădioşi şi îndatoritori, pe când Sârbii sunt nişte crâmpee vii de ţară trăind numai prin ea şi pentru ea. Când se ridică să vorbească un Jugoslav atenţia e alta. Ne simţim mai departe şi mai străini de ei decât chiar de Turcii, cu rădăcini în Anatolia, deşi la o schimbare de păreri apare că originile ţinţăreşti şi macedonene ale atâtora ne fac rude. Această origine, dacă nu e ferită cu grije, e amintită fără nici o înduioşare. Ţara a trecut pe deasupra ca un tăvălug de drumuri mari şi a bătătorit până la nerecunoaştere această floare fragedă. Jugoslavia se aşează prin conştiinţă patriotică dârjă şi necruţătoare în fruntea ţărilor din Balcani. Ea nu mai ştie să râdă şi stă întinsă ca un arc. Mă gândesc la statuile lui Meştrovici, mai ales la una, la monumentul Vlădicii Grigore de Nona dela Split, cel cu împotrivirea faţă de Roma dela anul 925. Capul e dat îndărăt, cu mitra ascuţită ca un coif de ostaş, de sub care ochii fulgeră.

Mâna care ţine cartea, depărtată ca un text de spaimă, e nemăsurat de mare, ca într'o deformare de aparat fotografic. Oasele se fac de fier, vinele fierb umflate. Ţi se pare că e o mână care creşte mereu şi trage tot trupul, scăzându-l şi nimicindu-l, în creşterea ei de bronz. Indărăt e palatul lui Diocleţian şi mai îndărăt Marea Adriatică. Vlădica le întoarce spatele şi citeşte. Ce cuvinte de spaimă i se desvălue şi ce-are să se întâmple când va ajunge la capătul foii?

Turcii sunt deputaţi, scriitori, ziarişti. Turcia nouă parcă şi-a făcut şi oameni noui. Ankara trebue să se găsească în fund, cu disciplina şi indicaţiile urmate cu sfinţenie, deşi în forme de desăvârşită curtenie, dar Constantinopolul, cu viaţa bogată şi gătită, cu diplomaţia europeană şi preocuparea de artă, precumpăneşte. Prietenul meu e un beiu, deputat de Stambul, fost în două rânduri Ministru al Instrucţiei Publice, scriitor. A înfiinţat acum douăzeci de ani mişcarea culturală a Turciei care a înflorit mai cu seamă după răsboiu. Ea se chiamă Turc-ogeac şi într'o traducere cuvânt cu cuvânt nu e altceva decât căminele noastre culturale, răspândite în toată ţara ca nişte puternice universităţi populare, cu local propriu, biblioteci, conferinţe şi alte putinţe de activitate. Toate popoarele Balcanului se poartă, faţă de atâta blândeţe mândră şi pricepere organizată, cu îndatorirea grăbită a unor egali proaspeţi, cari ştiu să le vorbească stăpânilor de demult. Legăturile sunt de oparte şi de alta cu un anumit farmec, asemenea cu ale unor soţi despărţiţi cari continuă să se întâlnească în lume. Poate că nişte străini le văd şi le judecă mai bine, observatorii internaţionali veniţi aci. Noi ne silim; dar fiecare din cele cinci ţări sunt în aceeaş stare. Soţul de care ne-am despărţit e Turcia cu fes şi cu tuiuri de pe vremuri, şi prea suntem parte ca să avem pătrunderea destul de sigură.

Grecii sunt nenumăraţi din toate straturile. Ca parcurile dela marginea oraşelor care se pierd în pădure, delegaţii lor intră şi se confundă în mulţimea intelectualilor, cari urmăresc, fie cu titlu fie fără, desbaterile conferinţei. Rar am văzut nişte oameni mai isteţi şi mai măsuraţi, prin im-

punere, în focul celor mai primejdioase ciocniri, decât aceşti cunoscuţi noui. Când totul părea scăpat din mâini, o intervenţie liniştită şi foarte calculată a lor, punea lucrurile la loc. De câteva ori am rămas cu sufletul la gură, în mijlocul unei greutăţi din cele multe, izbucnite pe negândite, şi atunci o argumentare, în care intra ceva din deşteptăciunea sclipitoare şi din dialectica de ameţeală a Atenei vechi, lăsa inima să bată iară în măsura obişnuită. Altminteri, oameni politici şi universitari, economişti şi gazetari, se amestecau în toate discuţiile cu o neaşteptată râvnă şi pricepere, o stăpâneau adeseori şi o îmbogăţeau şi o luminau totdeauna. Spiritul lor era deosebit de al nostru, nu mai uşor şi nici mai repede, dar mai subţire şi mai repezit, cu o ascuţime ca a munţilor ţării, piatră goală şi dinţată, şi cu o ştiinţă a trecerilor, de val moale peste un ţărm şlefuit. Intre cei mai sârguincioşi delegaţi se găseau şi Români macedoneni, cari vorbeau dialectul, dar se înţelegeau destul de bine şi în graiul din ţară. Profesori dela universitatea din Salonic sau dela Atena, deputaţi din Cameră, nu mai puţin de unsprezece, oameni alţii, mai răsăriţi şi mai mărunţi, învăţători şi negustori, erau de-ai noştri şi se înţelegeau cu noi, cu sufletul şi cu limba, tot aşa cum ne înţelegeam împreună Românii cei veniţi de departe.

Dar conferinţa balcanică e însemnată mai ales prin cadrul în care ne-a pus şi prin hotărîrile pe care ne-a îndemnat să le luăm. Pallas Athene, zeiţa cu coif şi cu suliţă, şi Apollo delficul, cele două fântâni de înţelepciune, ne întovărăşeau nevăzuţi paşii ca într'o rapsodie de poem omeric. Despre ele trebue vorbit însă aparte.

Costis Palamas. — Atena veche e un oraş care se ascunde. Sfărâmături din ea sunt prin toate muzeele Europei. Mi-aduc aminte mai cu seamă de coloana Erecteionului, aşezată în picioare, în toată înălţimea ei, într'o sală dela British Museum. Nici întreg frontonul Partenonului de alături, cu zeii şi zeiţele lui Fidias, nu m'a cutremurat atât. I-am căutat locul acum, pe Acropole, la colţul din mar-

ginea către Licabet. Subţirele templu şedea, în răsfrângerile unui cer prăpăstios de seară, cu o luptă de giganţi în zare, parcă adus dintr'un umăr. Din coardele lirei lui de piatră dela intrare, această coardă lipsea pentru totdeauna. Numai urma cuiului care o ţinea se mai cunoaşte ca un mic aghiazmatar de lacrimi. De partea cealaltă, cele şase fete ale lui Erecteu, cariatidele, privesc nepăsătoare, cu faţa la Partenon, trecerea secolilor. Vântul lor le-a smuls câte un braţ sau le-a tocit prin rochie sfârcul sânilor sau vârful nasurilor. Ele nu se clatină şi foişorul, pe care îl poartă pe creştete, deopotrivă. Clopotul care ne scoate de pe muntele sfânt, poticnindu-ne pe întuneric de stânci, trebue să facă loc altei lumi. E lumea cariatidelor, veche de douămii cincisute de ani. Vine, dupăce zăvoarele se trag şi paznici stau de veghe pe-afară, ca să le ţie de urât, lor, care cu o credinţă femeiască mai presus de orice pildă, n'au vrut să se desfacă din legătura dela început.

Dece mă gândeam la o asemenea coloană, mutată dela locul ei, înaintea celui mai mare poet al Greciei de azi, Costis Palamas? Iată-l în acest jeţ, într'o odae de lucru, din care cărţile aşezate pe rafturi până la tavan, îngrămădite prin colţuri sau aruncate pe biurou, pe scaune sau pe podele, aproape ne dau afară. E mic şi liniştit, un bătrânel trecut de şaptezeci de ani, după informaţia atâtor biografii. Il privesc speriat puţin. Il căutasem, întrebând sergenţii de stradă şi văcsuitorii de ghete, ferindu-mă de tramvae sau de automobile la trecerea drumurilor, râzând de încurcătura tovarăşului meu, atenian de baştină care-şi uitase deodată Atena, până la această casă cu scară dreaptă de piatră din Asclepiou No. 3, dindărătul Universităţii. Nimic tainic: de unde fiorul? Omul se strânge poate în jeţ, ca orice bătrân, şi pare mai mic. Să fie însă numai atât? Adineauri, când venea spre mine, era înalt şi aerian, întrecându-mă cu mult. Ochii mă priveau sclipitori, de sub o frunte umbrită de tot părul, abia încărunţit. Mă uit jos, dupăce se aşază şi aşteaptă să-i spun cine şi ce m'a adus, parcă aş putea să văd unde i-au intrat, ca nişte rădăcini, înălţimea şi sprinteneala. Sprâncenele, groase nespus, se

lasă pe ochi, ca pleoapele de vultur. Sunt ochii închişi dedesupt sau mă privesc, prin această perdea, dinadins lăsată ? Alături, în picioare, îl întovărăşeşte, ca un glas întrupat, fata lui, care trebue să aibă vârsta Antigonei şi are sigur părul ei galben, lipit la tâmple şi cârlionţat peste urechi, privirea albastră netedă şi pasul lin, dar hotărît. Vorbesc, aplecat puţin, ca şi cum simt nevoia să mă fac auzit, către acest om închis, şi pe neaşteptate răspunsul vine de deasupra mea, dela gura atentă a fiicei.

Poetul vrea să ştie care e starea literaturii româneşti de astăzi, dacă povestirea sau versul sunt mai iubite, câteva nume de scriitori şi de opere. Aflu câte ceva despre gândurile de-acum şi despre unele cărţi scrise mai de mult, dar care-i sunt mai dragi. I-ar plăcea să fie tradus în româneşte, împreună cu alţi scriitori greci, şi i-ar plăcea tot atâta să vadă scriitori români traduşi în greceşte. Făgădueşte să se aşeze, cel puţin pe timpul cât e nevoe de o iniţiativă necontestată, în fruntea unei organizări, care să poată duce la un schimb de legături.

Vorbesc, l-ascult, mă ridic la glasul întrupat, cu trăsături de Antigonă, dar Erecteionul, cu stâlpul lipsă, mă urmăreşte mereu. E o înrudire care-mi scapă şi după care nu cutez să mă afund. Palamas se scoală din nou, neaşteptat de înalt, şi mă duce până la uşă, cu ochii acoperiţi de înspăimântătoarele sprâncene negre. Spun în minte, ca un descântec, versuri de el, ca să mă apăr :

O mie de călătorii, toate fără pereche, pline de minuni
Mi-au desvelit lumea şi natura uriaşă cu genuni.
Iar eu ce sunt ? un fir de iarbă înfipt în ţărână,
Mic atât încât coasa a trecut şi el a putut să rămână.

Planuri de federalizare balcanică. — Planuri de federalizare au apărut de mult şi în toate ţările Peninsulei. Le-au avut şi oameni politici români, încă din zilele romantismului nostru politic. Nu de un istoric al lor e vorba. De altminteri, faţă de schimbările aduse cu el de răsboiu, între ce a fost şi ce este prăpastia e mai adesea fără punţi.

Depărtările nu sunt în materie, ci în duh. Cum să poţi sări peste acestea?

Vechile planuri de federalizare se năşteau printr'o constrângere din afară. Ţările din Balcani, abia scoase de sub acelaş jug, se vedeau primejduite de altele. Fiecare în parte îşi dădea seama că e o pradă uşoară; scăparea nu putea veni decât dintr'o apropiere. In unele cazuri ea a luat chiar forma unei propuneri de uniune personală, adusă de acelaş suveran unic pe două tronuri. Se visa realizarea unei unităţi politice, a cărei formulă rămânea să se caute, anume ca să se creeze un tot în mijlocul celor trei imperii aşezate pe margine şi cu tendinţe sau tradiţii de cucerire.

Astăzi împrejurările sunt altele. Pe deoparte, cele trei imperii au dispărut: Austro-Ungaria s'a împărţit între diferitele naţionalităţi, Rusia s'a sovietizat şi e deocamdată scoasă din comunitatea statelor europene, Turcia e o republică mai mult asiatică. Primejdiile nu mai pândesc la vreuna din laturile triunghiului balcanic. Ele s'au mutat înăuntru. In două rânduri, în mai puţin de douăzeci de ani toate ţările de-aici, afară de Albania, s'au bătut între ele cu toată patima distrugerii. Rănile sunt încă mari şi sângerânde. Pe de altă parte, în urmele călcate de Societatea Naţiunilor, Franţa a scos chemarea unei uniuni europene. Gândul era aproape ca întâia încercare să se facă în Balcani. Trebuinţa ei nu mai venea de afară. Toate cele şase ţări s'au ridicat atente. Desbinările erau mari şi uneori de neîmpăcat. Răsboiul le pricinuise sau le adâncise, răsboiul loviturilor armate sau al loviturilor diplomatice. Poate că venise în sfârşit rândul păcii prin bună învoială, pentru o deslegare. Putinţele ei s'au cercetat în întâia conferinţă balcanică dela Atena.

Capitala Greciei a dat acestei întâe conferinţe măreţia cadrului şi oamenii ei isteţi. Era ca o întoarcere pentru toţi la izvoare. Cultura elenă şi ateniană ne stăpâneşte încă. Oricât s'ar închide cineva în cămări ferite sau în păreri strimte, amintirea Partenonului pluteşte peste tot şi lumea veche în ruinele ei sfinte, e pretutindeni. De-aici a vorbit Pericle, pe acolo a trecut Socrate, iată teatrul unde s'a jucat

Eschil, Areopagul, unde Praxitel ca să scape pe Frine a desvelit-o deodată în fața judecătorilor. Niciun oraş din Peninsulă nu era mai potrivit să vorbească în numele unei unități cu putință, decât oraşul care a realizat-o pe vremuri pe cea spirituală. La anul, conferința se va aduna la Constantinopol, oraşul care a realizat-o mai ales pe cea politică, pentrucă pe cea creştină ortodoxă a împărtăşit-o şi cu altele, iar dela o vreme, dela pângărirea Sfintei Sofii, a pierdut-o. Cine nu simte însă că domnia Atenei e mai bună, mai adâncă şi mai primită? Că de-aici trebuia început?

Aş vrea să atrag de-acum luarea aminte asupra unei slăbiciuni a întâei conferințe, care e însă şi cea mai mare tărie a ei. Punctul de vedere politic mă tem că în cele din urmă va fi mai puternic şi va birui; să ne oprim la stările de astăzi, cât mai avem răgazul. Simt că de pe acum ele ne fug pe dinaintea ochilor.

Conferința interbalcanică s'a ținut cu participarea a tot felul de asociații culturale, economice, tehnice, dar nu a guvernelor. Acestea au trimis numai câte un observator, care n'a luat cuvântul ca atare, deşi avea dreptul prin regulament. Eu cel puțin, care n'am rămas încătuşat numai în comisia pentru apropierea intelectuală, nu i-am auzit. Iată, s'a zis, slăbiciunea, şi ea trebue cât mai curând înlăturată. Să vedem dacă e aşa, sau, cel puțin, dacă nu există şi alt punct de vedere.

Marile probleme politice de astăzi sunt tot pe atât o preocupare a guvernelor, privite ca nişte organe tehnice de deslegare a lor, pe cât sunt o preocupare a opiniei publice, care înțelege după răsboiu să pună ea în mişcare, aşa cum i se pare, acele organe. De-aici, chiar dacă nu participarea totdeauna la adunările care hotărăsc în acele mari probleme politice, a opiniei publice, deadreptul, dar partea tot mai însemnată făcută propagandei şi presei, care nu e în ultimă analiză, decât o participare indirectă. Indirectă, dar hotărîtoare.

Atunci când a fost vorba de proiectul unei uniuni europene, Franța a luat întâia cale, adresându-se guvernelor şi

cerând prioritate punctului de vedere politic. Răspunsul celor mai multe guverne a venit şi întâia adunare la Geneva, care se arată a trebui să mai fie urmată de atâtea altele, a avut loc. Pentru ideea, mai mult decât propunerea unei apropieri a Statelor balcanice, s'a luat cealaltă cale. Se va putea zice că dintr'o pricină de tactică şi de oportunitate, care poate foarte uşor cădea, sau a şi căzut după întâia conferinţă: teama sau că guvernele nu vor primi asemenea sarcină, sau că dela început conferinţa va da greş şi că va strica mai mult decât va îndrepta legăturile, de bine, de rău existente între guvernele diferitelor State balcanice. Intâiul rost al conferinţei, în afară de împlinirea unor ordine de zi, culmea cu prăpăstii numai de câţiva ochi văzută şi urmărită tot timpul cu spaimă cât conferinţa a făcut drumul până la ea, era dovada posibilităţii ei materiale. Se credea că e nevoe acolo de un Iason care să fie în stare să înhame la aceeaş osie lei şi tauri sau tauri scuipând foc pe nări şi cu copite de aramă. Posibilitatea materială a adunării unei conferinţe cu delegaţii din toate statele, cari să discute programul unei apropieri reciproce, a fost dovedită. Guvernele pot să treacă, din ascunzişul lor pe întâiul plan şi să ia frânele în mâini cu răspundere. Este un punct de vedere, şi el începe să-şi facă drum. Poate că în curând îl vom vedea realizat. Să rămânem deocamdată aproape de celălalt.

In problema unei uniuni balcanice diferitele asociaţii de specialitate sau personalităţi ştiinţifice şi culturale n'au numai valoarea unor organe de experţi, la care şi aşa guvernele pot, oricând ar fi nevoe, să se adreseze. Ele reprezintă opinia publică organizată. Ideea unei apropieri balcanice oricât de veche ar fi, în marginile vieţii politice de altă dată, are nevoe în întâiul rând de popularizare în toate cercurile. Lumea trebue s'o descopere şi să se împrietenească cu ea, auzind şi cetind, în presă, în studii sau în conferinţe, care îi sunt elementele şi perspectivele. O acţiune de realizare imediată, începută şi menţinută în cabinetele oficialităţii, e mai în primejdie să se fărâme decât în oricare parte a Europei. Lucrările de pregătire nu există

şi Statele balcanice n'au deprinderea şi încrederea conlucrărilor diplomatice, decât foarte palid, de a doua mână, prin Societatea Naţiunilor. Ocolirea guvernelor de către întâia conferinţă balcanică alcătueşte astfel puterea ei. Drumul e organic şi de aceea de încredere. Că atâtea din moţiuni nu s'ar putea realiza decât printr'o acceptare şi acţiune de guvern aceasta e altceva. Deocamdată realizarea în sine e mai puţin însemnată, decât pregătirea ei morală. Organizarea după criteriile în fiinţă, a întâei conferinţe inter-balcanice, era însă cum nu se poate mai nimerită tocmai pentru ajungerea acestei pregătiri morale. In Grecia sarcina ei şi-a luat-o „Societatea greacă a prietenilor păcii", iar în România, partea de alcătuire a delegaţiei şi de participare efectivă, Institutul Social Român.

Pentru cercetarea tuturor putinţelor de apropiere, conferinţa a lucrat în şase comisii, care arată prin câmpul de competinţă scopurile urmărite, oricât de întâmplător s'ar fi făcut clasificarea, ca să se poată da fiecărei ţări reprezentate satisfacţie prezidării câte unei comisii: o comisie de organizare, una de apropiere politică, una economică, una de comunicaţii, alta de politică socială şi cea din urmă de apropiere intelectuală.

Discuţiile şi moţiunile la care s'a ajuns în cele cinci comisii dintâi sunt dintre cele mai însemnate. Iată de pildă în ce aureolă ni se arată toată conferinţa cu ajutorul numai al rezoluţiei în legătură cu înfiinţarea unei uniuni balcanice. Sunt printre formulele de diplomaţie curentă, cu trâmbiţe subţiri şi line de îngeri ai păcii plutitori deasupra.

„Intâia conferinţă balcanică, ţinând seamă de hotărîrea celui de al 27-lea congres al păcii, care a dovedit că pentru întărirea păcii, pentru sprijinirea Societăţii Naţiunilor, pentru înaintarea intereselor civilizatoare şi economice ale popoarelor balcanice, uniunea lor se impune în mod absolut ;

Tălmăcind dorinţele acestor popoare şi ţinând socoteală de voinţa lor să-şi menţie fiinţa naţională şi neatârnarea politică;

Incuviinţează călduros ideea Uniunii balcanice, mulţu-

mită căreia se vor pune temeliile sigure ale propășirii popoarelor din Balcani;

Declară că Uniunea lor trebue să aibă caracterul unei grupări de naționalități neatârnate, să nu aducă vătămare suveranității Statelor participante, să nu năzuiască la înăbușirea entităților etnice existente, ci numai să întărească pacea dintre ele și, printr'un contact liber și mai strâns, printr'o înțelegere directă și o colaborare mai sistematică să înmulțească elementele comune de civilizație și să-și armonizeze puterile spre binele tuturor, fără deosebite; ba mai mult, să se constitue în cadrul și în spiritul Societății Națiunilor;

Pentru izbândirea acestui scop măreț, atât de binefăcător popoarelor balcanice, ea face apel la aceste popoare și în deosebi la conducătorii lor, să dea uitării neînțelegerile trecute și să lucreze sistematic, insuflându-se din simțiri umanitare și de solidaritate, pentru Uniune, care va alcătui un popas de seamă în istoria lor și locul de plecare a unei stări cu totul noui în Balcani, semn bun pentru viitor;

Consiliul conferinței este însărcinat să trimeată tuturor delegațiilor naționale un chestionar privitor la forma anume și la amănuntele organizării uniunii balcanice, poftindu-le să dea răspunsul înaintea întrunirii celei de-a doua conferințe balcanice".

E ca un fel de pisanie pusă pe clădire. Oricine va intra în Uniunea balcanică, atunci când se va face, va citi-o, oricât de lungă și de neplăcută rămâne ea, cu tot fiorul.

Voiu aminti numai în treacăt hotărîrile luate de comisii. Iată pe acelea în legătură cu înțelegerea politică balcanică și pactele de neagresiune, cu problema unificării treptate a dreptului țărilor balcanice și cu trebuința unui tratat multilateral în materie de extrădare și de asistență judiciară. Sunt toate lucrări ale comisiei politice, unde au clocit cele mai repezi lupte. Iată hotărîrile comisiei economice în legătură cu faptul unității geografice a Peninsulei, care duce și la o unitate pentru organizarea economică a ei, atitudinea față de criza agricolă a unor țări de plugari, înfiin-

ţarea unui Institut Central de Studii şi de informaţii economice din Oficii naţionale cu acest obiect, înlăturarea piedicilor comerţului, nomenclatură vamală, clasare tarifară a mărfurilor, ajutare a cooperaţiei, uniune monetară, colaborare a aşezămintelor de credit. Sunt toate lucrări ale comisiei politice, dela care s'a aşteptat atât de mult. Dacă politicul şi economicul sunt astăzi singurele categorii care au drept la existenţă şi lumea nu e decât o întrecere de precumpănire între amândouă, obiectul conferinţei, cel de mare interes, s'ar găsi sleit în ele. Nu e însă deloc aşa. Chiar lăsând deoparte chestiile de comunicaţii, transport pe mare şi pe uscat între ţările balcanice, poduri peste fluvii sau legături de telegraf, telefon şi de aviaţie, ca făcând parte propriu zis din preocupările economice ; sau lăsând deoparte şi chestiile sociale, îmbunătăţirea comună a orelor şi a împrejurărilor muncii, a asigurărilor, convenţiilor, liberei circulaţii, ca făcând parte din preocupările politice; şi tot de-acolo, chestia organizării viitoarelor conferinţe balcanice şi a statutului lor; rămân curate şi aparte, problemele de apropiere şi de colaborare intelectuală între ţările şi popoarele din Balcani.

Intâia condiţie a unei înţelegeri este cunoaşterea; cea mai tare chezăşie a înţelegerii însfârşit făptuite, legăturile sufleteşti. La unele şi la altele nu se poate ajunge decât pe căile activităţii intelectuale. Cercetarea datelor politice şi economice nu e decât o intrare în tehnică, de covârşitoare însemnătate, nici vorbă, dar în al doilea rând. Pentru descoperirea acestui suflet comun şi pentru pătrunderea până la el, profesori, scriitori, ziarişti, cu ştiinţă de acasă sau cu adevăruri scăpărate din ciocnirea discuţiei, cu orizontul dela Ankara sau dela Scutari, dela Atena sau dela Bucureşti, dela Belgrad sau dela Sofia, mai înceţoşat decât celelalte, s'au străduit în comisia intelectuală. S'a vorbit despre spiritul cărţilor şcolare şi despre noul învăţământ al istoriei, despre schimbul de profesori şi elevi, despre traduceri de literatură, jucări de piese de teatru pe scenele diferitelor ţări, conferenţiari deoparte şi de alta, expoziţii de pictură, turneuri orhestrale şi echipe atletice. S'au dat lupte aprige

în jurul înfiinţării unui Institut de cooperaţie balcanică. S'a ajuns la o moţiune deosebită pentru presă. De altminteri asociaţia presei balcanice s'a şi constituit şi întâia ei adunare se ţine la Sofia, la 1 Decembrie. E singura închegare a conferinţei, care a şi început să lucreze. E destul de caracteristic că ea se întâlneşte în domeniul conlucrării intelectuale.

Conferinţa şi-a avut apoteoza între ruinele fără moarte dela Delfi. Acolo a fost găsit singurul text de muzică al celor vechi, imnul lui Apollo. Am stat mult timp înaintea plăcii de piatră în care e săpat. Aud încă peste tot lucrul nostru, notele lui înalte.

INTRE CONTINENTE

Cele două Turcii. — Incercările de modernizare a Turciei sunt destul de vechi. Cea dintâi care a îndrăsnit o rupere cu trecutul a fost aceea a Comitetului pentru uniune şi progres. Şeful Statului Major a lui Mahmud Şefket Paşa, când acesta a pornit în capul oştirilor macedonene la 1907 spre Constantinopol, era un ofiţer foarte tânăr, de douăzeci şi opt de ani, membru asiduu al lojilor de Juni Turci, Mustafa Kemal. Nimeni nu ştia atunci, şi mai puţin decât oricine el, pe ce drum intrase. Toţi ceilalţi nu erau decât o gardă a lui, care a mers cincisprezece ani neîntrerupt, prin cele mai minunate întâmplări, până a ajuns pe înălţimile dela Ankara. Era drumul care despărţea cele două Turcii. Turcia nouă nu putea veni din stăpânirile ei europene, cu formule din această Europă şi mai mult pentru ea. Ultimul act de romantism al împărăţiei bătrâne de cincisute de ani şi-a creiat şi eroul, frumos, viteaz, nesocotit, pierit într'un epizod mărunt de războiu, ca alt Carol al XII-lea neîncoronat, Enver bei. Regimul cel nou, care e revoluţionar şi laic, a dărâmat toate misticismele şi a pus în loc altul necunoscut înainte: misticismul obârşiei şi aşezării anatoliene. Semnul lui vădit este mutarea capitalei dela Stambulul împărătesc, acea chee a lumii de toţi râvnită timp de secole, în orăşelul sărac de podiş asiatic dela Ankara. Eroul acestui început de epocă istorică e un om

hotărît şi cumpănit, ostaş mare şi legiuitor îndrăsneţ, după trebuinţă, dictatorul realist, cum i s'a zis, Mustafa Kemal, întemeetorul şi întâiul preşedinte al Republicii turceşti. Dela eroul în sine, în care eroismul e scop, tip Carol al XII-lea, s'a trecut la eroul cu socoteală, în care eroismul e mijloc, tip mai mult Napoleon întâiu.

Dar nu pentru asemenea caracterizări, şi nici ca să înşir titluri, de legi sau date economice, care se pot găsi de oricine în publicaţii de specialitate, m'am hotărît să spun câteva cuvinte despre cele două Turcii. Despre o ţară nouă sunt mai preţioase impresiile călătorilor. Faptele nu s'au aşezat încă destul şi n'au trecut prin proba de foc a timpului ca să poată fi judecate obiectiv. Totul e în prefacere. Drumeţul care trece cu ochiul neastâmpărat şi scotocitor, prinde mai lesne şi fără teamă ceeace e caracteristic. De aceea volumele de impresii de călătorie au fost cele dintâi care ne-au vorbit, de pildă despre Rusia sovietică şi alcătuesc încă isvorul de informaţie cel mai căutat despre starea de moment a unei colectivităţi sau unui pământ. Asemenea impresii de drum voiu încerca să dau, menite să pună în lumină obiectul acestei comunicări.

In vechiul serai din Stambul, în pridvorul de marmură al unuia din pavilioane se găsesc nişte discuri mari, cred că patru, prinse sus ca să poată fi văzute de toţi ochii. Pe ele sunt însemnate circular toţi stăpânitorii Turciei, dela începutul depărtat până la cel din urmă Sultan. Scrisul e de aur pe albastru tare, în tainice şi frumoase litere arabe. Nicăeri n'am simţit mai viu că istoria s'a oprit în loc şi că Turcia de odinioară nu mai e. Ea a intrat în muzeu şi călăuza noastră universitară ne-o arată cu aceeaş linişte arheologică, pe care o are pentru tot ce vine din trecut. Jumătate din cel de-al patrulea disc a rămas nescris. E ca o parte din cer din care au căzut stelele. Nu republica laică are să le mai aşeze la loc.

Palatul dela Yildik Kiosk, înconjurat de două rânduri de ziduri şi ridicat pe o înălţime, la o parte de viaţa mare a oraşului, aduce numai decât aminte de ziditor, care a fost Abdul Hamid, sultanul roşu. Faima acestui palat a ajuns

de mult şi la noi. Sala de festivităţi, aşternută cu unul din cele mai mari covoare din lume, a fost cred, făcută cu rostul unei săli de teatru pentru Impăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei, cu prilejul călătoriei lui răsăritene. Sub noul regim palatul fusese concesionat unei întreprinderi italiene de jocuri de noroc, şi se bagă de seamă în unele stricăciuni. Astăzi este din nou la dispoziţia autorităţilor. In el s'a ţinut a doua conferinţă interbalcanică. La întâia şedinţă a luat parte şi primul ministru al Turciei, Ismet paşa. Călca pentru întâia oară în acest faimos palat, de care îl ţinuse până atunci departe tocmai origina lui despotică. Nu-mi venea să-mi cred urechilor, dar nici n'aveam de ce să mă îndoesc de adevărul spuselor strălucitului om de Stat.

Aceasta o leg de un alt episod, povestit la întoarcerea prin Sofia, de un scriitor cunoscut localnic. Venise acum de curând în Capitala Bulgariei un grup de ziarişti turci. Presa, aproape necunoscută în vechea Turcie, e astăzi una din marile puteri ale ţării. Printre aceşti oameni ai condeiului erau personalităţi de întâia mână, fireşte partizani ai nouei aşezări. Turcia nouă e prea prinsă la treabă ca să îngădue criticismul vreunei opoziţii. După ce a vorbit despre câte se pot vorbi într'o atât de vioae tovărăşie, scriitorul meu a amintit şi de măreaţa moschee din Şumla, care nu poate să stea alături decât de moscheea lui Selim dela Adrianopol, cum se ruinează încet şi ar trebui făcut ceva de Turcii de-acasă pentru scăparea ei. Prea târziu şi-a dat seama cât de nepotrivită fusese vorba începută. Toţi au fost de părere că trebue lăsată să cadă, pentrucă vine dintr'o vreme, care nu e vrednică să fie păstrată în nicio înfăţişare a ei.

Stambulul e plin de acea vreme. Coama de pământ de deasupra Mării dinspre Miazăzi începe cu bolţile odihnite ale Sfintei Sofii, stărue pe loc, ascuţit, cu minaretele moscheei lui Ahmet şi se avântă spre marmurele de mare preţ ale casei sfinte a lui Soliman cel Drept şi Măreţ, care trebuia să întreacă isprava arhitectonică a ghiaurului de Justinian. Trecusem într'o după amiază luminoasă prin toate.

Vedenia oamenilor de altă dată începând dela anul cinci-sute şi până în zilele mai apropiate, plutea peste locuri. Intra în suflete. Atunci caravana noastră de automobile s'a îndreptat către turnul lui Baiazid şi către fostul palat al Ministerului de răsboiu schimbat în Universitate. In piaţa nesfârşită, pardosită cu plăci mari de piatră, ne aşteptau două aripi de studenţi cercetaşi aşezaţi în semilună. In locul stelei dintre coarnele ei, un stegar cu un steag bogat în care intra vântul, privea drept înaintea lui. La apropierea noastră trompetele au fost duse la gură şi un cântec tânăr, înalt, nestăpânit, ne-a însoţit paşii. Garda aceasta de onoare era îmbrăcată în uniformele cu cămăşi şi cravate colorate ale armatei de pace a lui Baden Powell, dar îndărătul ei şi pe scări şi în săli, forfoteau în haine de stradă şi în rochi de studiu, sutele şi miile de studenţi şi de studente ale Stambulului. Iată Turcia nouă cu cei mai însufleţiţi partizani ai Gaziului şi ai programului lui de reforme! Au început vânând fesurile pe străzile oraşului şi dau acum echipele de legiuitori şi de specialişti cari gândesc şi realizează schimbările. Niciodată n'am văzut mai limpede puse în faţă Turcia bătrână cu amintiri de Turcia tânără, nerăbdătoare şi clocotind de viaţă.

Această Turcie a cutezat să-şi dea şi un alt alfabet. Ceeace însemna fesul pentru îmbrăcăminte însemna alfabetul pentru gândire. Am vorbit cu vicepreşedintele comisiei numite de capul Statului pentru cercetarea problemei şi propunerea înlocuirii. Dupăce au isprăvit lucrarea s'au înfăţişat foarte mulţumiţi lui Mustafa Kemal. Acesta i-a ascultat privindu-i străbătător cu ochii albaştri, luminoşi ca nişte ochi nordici. I-a ascultat până la urmă cât i-au expus principiile şi apoi modalităţile de aplicare. Apoi a întins mâna după hârtiile cu text, le-a rupt şi le-a dat drumul pe jos. Comisia era de părere că noul alfabet trebuia să fie introdus treptat în timp de zece ani. Alfabetul avea să fie introdus în şase luni. Timp de nouă ani şi jumătate s'ar fi făcut tot felul de încercări şi s'ar fi combătut tot felul de împotriviri. Tot numai în ultimele şase luni s'ar fi săvârşit munca cea mai multă. Cel mai bun lucru era atunci

să se mute cele şase luni dela urmă în faţă şi să se facă în ele repede şi deplin, ceeace altfel s'ar fi hotărît peste un răstimp atât de lung — Hotărîrea lui Mustafa Kemal s'a urmat întocmai şi după şase luni Turcia avea un scris nou, toată presa şi întreaga literatură în alfabetul schimbat.

Cred că fostul vicepreşedinte, ca un prea însufleţit şi convins părtaş al Gaziului, s'a supus cu bucurie poruncii. Dar n'am vrut să-l întreb cum se face că el însuş scrie încă în frumoasa caligrafie arabă plină de curbe şi de puncte, ca nişte ochi cari privesc din toate rândurile foii? Mă uitam la el fără să mă vadă, de-afară de pe punte, pe geamul unei cabine de vapor, cum umplea foae după foae cu acest scris minunat şi oprit. Nu cumva şi fesul mai e întrebuinţat în odaia de culcare? Când am intrat în Turcia, am văzut pe o câmpie goală o turmă cu un cioban măreţ. Ciobanul era ceva mai departe de calea ferată, dar purta fes. Când am întrebat la Stambul, mi s'a răspuns că pe la sate oamenii nu l-au aruncat şi, când ies la câmp şi ştiu că nu-i poate vedea nimeni, îl mai poartă. Duioasă stăruinţă în ce-a fost! Scrisul arab al vicepreşedintelui comisiei pentru schimbarea alfabetului face parte din aceeaş categorie de fapte. Pentru stârpirea fesului a trebuit să se tae capete. Bine că nu s'a hotărît să se tae degete şi pentru scrierea mai departe cu litere arabe!

După reforma alfabetului se urmăreşte mai adânc reforma limbii. O comisie lucrează la un fel de dicţionar general, în care trebue să intre numai cuvintele turceşti şi de o întrebuinţare obişnuită. Tot ce-a adus legătura prea strânsă cu literatura şi cultura arabă şi persană trebue lăsat deoparte. Intâile volume sunt gata de tipar. Metoda urmată a fost destul de simplă. In tot cazul comisiei i s'a părut practică. Au luat dicţionarul Larousse cu cele câteva mii de cuvinte ale lui, au împărţit toate noţiunile după categorii şi le-au distribuit la un şir de specialişti, în mare parte universitari, ca să traducă, să prelucreze şi astfel să fixeze limba, prea curgătoare şi bogată. In alfabetul nou s'au tipărit până acum vreo mie de volume şi altele mai vechi se retipăresc în această haină grafică schimbată. In

limba cea nouă o întreagă literatură, de bărbaţi şi femei, se desvoltă plină de culoare sau de probleme. Tipografia de Stat scoate nişte lucrări, care sunt cea mai bună dovadă de credinţa în binefacerile culturii a noului regim.

Scrisul şi limba veche erau o piedică pentru răspândirea învăţăturii în popor. Cei mai înaintaţi şi învăpăiaţi înoitori de acum cred că, într'o lună, cu înlesnirile de astăzi, oricine are să fie în stare să înveţe carte. Şcoala primară a răsărit ca din pământ. Au câteva mii, aproape zece mii de învăţători, şi lucrează, cu un program de rândul acesta de zece ani, pentru pregătirea a încă douăzeci de mii. In aşteptarea acelei şcoale peste tot răspândită, se gândesc să folosească unele mijloace sovietice de accelerare. Redau o convorbire de tren dela Haidar Paşa, dela coasta europeană, la Ankara. Drumul e de paisprezece, cincisprezece ceasuri, cu destule frumuseţi, mare închisă de munţi, văi păduroase şi înalte, oraşe spânzurate pe coaste, singurătăţi catifelate de privelişti din lună. Trec trenuri încărcate de cercetaşi voinici, foarte bine echipaţi. Acolo în fund, în miezul podişului, se ridică lampioane şi steaguri pentru sărbătorirea celei de-a noua întoarceri a zilei când s'a proclamat republica turcească. A doua zi seara aveam să văd, ca şi cum ar fi fost scris pe cer, un nouă uriaş făcut din lămpi roşii pe zidul cetăţii de pe Akropolea Ankarei, sus la orizont. Vorba tovarăşului meu de drum parcă povesteşte, într'o călătorie spre ţara celor o mie şi una de nopţi, de pământuri ale tehnicii sociale şi industriale ultramoderne. E plin de foc şi de încredere.

Turcia, ţară nouă, ieşită din revoluţie şi vecină cu Rusia sovietică nici nu vrea şi nici nu poate să se apere de orice înrâurire a metodelor de lucru comuniste. Unele, mai potrivite cu împrejurările de-aici, sunt împrumutate şi experimentate fără nicio stare la gânduri. Există un anteproiect înaintat Marii Adunări Naţionale, prin care se organizează educaţia poporului după asemenea criterii. Numărul analfabeţilor în Turcia e foarte mare. Se vor organiza pentru ei acele trenuri-şcoală, cu conferenţiari şi afişe ilustrate, cu litere mari, pe care le ştim dela Ruşi. Se

vor face toate jertfele pentru educaţia sanitară, pregătirea mamei, apărarea copilului şi combaterea boalelor. Cazarmele vor avea o secţie foarte desvoltată pentru şcoala şi petrecerea soldatului. Ascult şi, ca într'un film în care se suprapun două episoade, înecându-se şi ieşind unul din altul, văd stâlpii roşii atât de asemenea ridicaţi deoparte şi de alta a bulevardelor pentru primirea comisarului dela afacerile străine ale Rusiei. Pe un steag e semiluna cu luceafărul în mijloc şi pe celălalt secera încrucişată cu ciocanul. In legănările trenului şi în piroteala priveliştilor tot altele, semiluna capătă mâner şi se face seceră, iar luceafărul creşte şi ia formă de ciocan. La o bătae de vânt secera se strânge în cutele steagului şi nu mai e decât o semilună mai vânjoasă, iar fierul ciocanului se micşorează şi străluceşte ca stea. Rusia e iară sub invazia tătară, şi Turcia în îmbrăţişarea ursului nordic.

Oprim la Eskişehir. Iată carele vechi asiriene, cunoscute dela Egipteni, dela Greci, dela Etrusci şi dela Romani! N'au decât două roţi, pline, fără spiţe şi obezi. Aripile ajung aproape pământul cu partea dindărăt şi se urcă sus peste bivolii trăgători, cu partea dinainte. Sunt acoperite cu cergi negre de cânepă, care par piei. Oamenii au şalvari, brâu lat şi cealmale pestriţe. E aici o Asie puţin schimbată, de două sau de trei mii de ani. Carele fac împreună cu oamenii grup neregulat şi apar pe marginea cerului, în nemişcarea lor, care arată atentă şi e numai nepăsătoare, ca o friză de templu. Turcii dela noi din Cadrilater aşezaţi în regiune îşi duc viaţa destul de greu şi visează deacasă. Unii ar vrea să se întoarcă. Dar alături sunt aşezăminte ridicate de curând. Un institut special de selecţia seminţelor a fost înfiinţat în oraş. Sate model s'au înjghebat pe-aproape. Fabrici noui şi turnuri de apă, care sunt o biruinţă a ingineriei moderne, nu numai ca realizare tehnică, dar şi ca arhitectură, se arată la tot pasul. Suntem la o încrucişare de cale ferată. 2000 de kilometri s'au construit şi s'au dat în exploatare şi alte două mii sunt în lucru, prin munţi cu tuneluri spre toate porturile celor două mări. In toate părţile se munceşte. Mă uit şi mă gândesc la casa de pe

deal a Gazului, la 5 kilometri de Ankara, care e şi ea în mijlocul unei mari ferme. Acolo pe unul din pereţi e un portret al Stăpânului, singurul din toată locuinţa. Mustafa Kemal e pe capra unei secerători americane, conducând singur prin grâul cu spice înalte cât omul şi aşezându-l pale, pale la pământ. L-am văzut în multe alte părţi, ca şef de stat, general, de bronz, de marmură sau în uleiu, dar nicăeri ca în acea înfăţişare liberă, de fermier american, el nu mi-a apărut mai simbolic. Nicăeri, cele două Turcii nu erau mai prezente şi mai depărtate, pentru totdeauna, una de alta. Cea de-a doua e aşa de puţin cunoscută încât am putut să aud pe unul din tovarăşii mei de călătorie, a cărui naţionalitate prefer s'o trec sub tăcere, că-l bate gândul să facă drumul până la Ankara cu vaporul. Aceasta numai pentrucă Mustafa Kemal urma să ne primească în Marmara Kiosk, aşezat însă la aproape o mie de metri deasupra Mării. Acolo am auzit, în schimb, spunând fără nici-o fanfaroandă, pe Ismet Paşa, că nu există greutate pentru care guvernul turc să n'aibă soluţie !

Iată semnul după care se poate recunoaşte Turcia nouă şi tot ce-i aparţine, ori în ce instituţie sau formulă politică ar fi încă amestecate: optimismul zâmbitor, activ, sigur de sine.

O nouă Filarmonică. — Cine se duce în inima Asiei Mici, la Ankara, vede multe de care se minunează. Pământul a fost frământat de istorie timp de secole, ca un aluat darnic. Oraşul e ca un gorgan desgropat, dela cetatea cu metereze din vârf, zidită de două mii cincisute de ani, până la gara dela poale. Rânduri de oameni şi de civilizaţii fierb alături. Pe deasupra lor se aud note de orhestră. E filarmonica Preşedintelui Republicii, care n'a crezut că e de ajuns dacă trage în acest colţ de podiş ars de soare sau biciuit de crivăţ, bulevarde şi parcuri, sau dacă înalţă lângă moschei mici şi cocioabe, palate şi monumente, sau dacă sădeşte în mijlocul pustiului ferme cu cele mai înaintate culturi. Poate că nu e decât firesc să-l întâlnim, până şi în statui, îmbrăcat în haine negre de seară: Mustafa

Kemal e omul nou al altei ţări şi cap de republică. Dar iată-l pe o secerătoare, între valuri de spice, cu mâna pe volan, ducând ca un inginer agricol soarta nouei Turcii. Aşa se arată pe unul din pereţii casei lui de ţară, fără nimic soldăţesc şi biruitor, acest Napoleon al Asiei, castaniu şi cu ochi albaştri, ca şi celălalt, şi tot ca el, mare comandant şi reformator la treizeci şi cinci de ani. Seara, când vrea să se odihnească sau are oaspeţi, chiamă orhestra.

Am ascultat această orhestră într'o seară de Octombrie, cu vânt din munţi cari trecea peste stele ca peste jăratec, însufleţindu-le. De pe pridvorul sălii de concert, zarea avea glas, cu toate punctele cardinale amestecate de întuneric. Sala de concert însăş era acel Ogeag turc, dorit încă din Bucureşti, unul din căminele culturale înfiinţate de Habdulah Subhi Bey, ca preşedinte mulţi ani al acestei mişcări de înoire a Turciei, şi astăzi ministru al Gaziului la Bucureşti.

Programul făgăduia a opta simfonie şi Dansul Salomeei de Glazunov, preludiul lui Lohengrin şi concertul cu solo de vioară de Max Bruch. Profesorul Zeki Bey avea să conducă.

Trecusem numai cu două zile înainte prin Aya Sofia, cu bolţile ei de marmoră bizantină. Intr'un perete se mai vedea urma mâinii rezemată de un Mahomet Cuceritorul călare: într'altul, e acea gaură închenărată cu aur, în care cine îşi strecoară mâna, i se împlineşte orice dorinţă. M'am oprit fără să mă îndemn să-mi strecor şi eu mâna înăuntru. Văzusem pe rând moschea cu porţelan albastru a lui Ahmet sau moschea măreaţă a lui Soliman, cu muzeul de alături care aduce aminte, cu mica lui curte cu avuzuri şi chiparoşi ,de mânăstirile franciscane; văzusem Seraiul cu pavilioanele lui dantelate şi cu toată arta de aur şi de pietre scumpe arabă şi persană, caftane şi turbane cu surgiucuri, arcuri şi fluere. Acum ascultam din fotoliul catifelat instrumentele de coarde şi alămurile unei orhestre moderne şi compozitori dela Bayreuth sau Viena, pe o scenă a Ankarei. Era aproape prea mult. Gorganul desgropat era ca o piramidă a istoriei, pe care forfoteau, puse

alături, toate tipurile, cu oameni şi civilizaţii din toată lumea.

Când întorceam capul ca să mă dumiresc, dela aceşti orhestranţi în frac, turci până la unul, întâlnim sus la balconul central, privirea lungă şi atentă a lui Mustafa Kemal. El urmărea execuţia cu aceiaşi ochi albaştri şi cu aceeaş încordare, cu care îşi pornise cu zece ani în urmă oştile eliberării. Sala asculta în acelaş timp de doi şefi de orhestră, simţea acest adevăr şi se înfiora.

A fost cel mai zguduitor concert pe care l-am auzit vreodată. Când am ieşit, puţin ameţit, vântul se oprise. Stele sclipeau din cele şase mii de diamante, pe care sunt în stare să le numere telescoapele, pe cerul nostru nordic. Melodiile continuau.

Muzică răsăriteană. — Ne adunaserăm câţiva cunoscuţi, într'una din serile trecute, la o masă de despărţire. Printre noi se afla un oaspe de pe Bosfor, care dusese pe umeri o bună parte din greutatea conferinţei balcanice, de astă toamnă. Ne aduceam aminte. Parcă scurta lui trecere pela noi n'avea decât rostul să facă iară aevea zilele fără asemănare. Când deschideam ferestruica micii ospătării de margine de Bucureşti şi dam la o parte perdeaua, o semilună adamantină se legăna în cerul vânăt. Totul era ca atunci.

Oaspele nostru era un membru al Marii Adunări Naţionale dela Ankara şi un artist al condeiului. Dacă n'ar fi fost călător, ar fi ţinut o conferinţă despre literatura modernă turcească,pentru care îl poftise mai de mult în România, Uniunea intelectuală română. Conferinţa vom auzi-o fără îndoială cu alt prilej. Eu păstrez în amintire numai caracterizarea poeziei mai vechi, pe care ne-o făcea tot aşa ca acum, la o masă, însă în trenul dintre capitala asiatică a Turciei şi coasta europeană. Această poezie se împarte în două grupe deosebite. In cea dintâi poeţii aseamănă pe femee numai cu flori; e o adevărată întrecere persană şi arabă de apropieri cu toată grădina. In a doua grupă poeţii nu aseamănă pe femee decât cu poame; stro-

fele sunt livezi coapte, pline de ispită. Vorbitorul ne spunea versuri cu flori de cireş sau cu piersici catifelate, sonore şi tainice, şi ni le traducea. Prin faţa geamurilor alergau îndărăt peisagii de podişuri arse, sau de strâmtori verzi, sau de golfuri cu pânze albe. Erau ca o ilustrare de miniaturi colorate, schimbătoare ca şi subiectele şi timpurile din care meşterul nostru îşi alegea lecţia de literatură.

Din seara de acum câteva zile nu vreau să povestesc decât două fapte. Ele se revarsă peste orizontul unei simple adunări prieteneşti şi se cuvine să fie păstrate şi dincolo.

Oaspele mai fusese odată în România, la 1913. Bucureştiul era al doilea oraş din lume, pe care îl cunoştea după Constantinopol. Cu ce cuvinte aprinse de îndrăgostit oriental, vorbea despre el, acum, la aproape douăzeci de ani de-atunci ! I se păruse un loc al libertăţii şi al vieţii aşa cum numai o visa şi vrednică să fie trăită. Umbla prin grădinile lui, prin casele care i se deschiseseră, cu necuoscuţi, cu prieteni proaspeţi sau singur, şi se întreba de ce acasă nu se putea să-l aştepte o lume şi împrejurări la fel. Mă gândeam că noi nu-l vedem destul, dar că Bucureştiul nostru trebue să aibă această trăsătură, dacă ea izbeşte atât de puternic pe un străin şi se păstrează în el atâta de trainic.

Străinul acesta oprea din când în când pe lăutarul, care ne cânta, şi spunea întors către noi, cu faţa plină de lumină : „e un cântec din 1913 !" Şi uneori îl ducea el mai departe, cu o memorie melodică explicabilă numai printr'o adevărată iubire. După alt cântec, mai legănat şi mai plângător, el închidea ochii şi ne cânta o arie populară anatoliană, cu totul asemănătoare. Cântecul nostru vechiu nu era decât o manea călătorită peste Dunăre în trecutul fără ţăruşi de oprire. Intre noi era şi un român macedonean; la fiecare cântec al lui, cu „gioni" şi cu „muşată", oaspele cânta un viers propriu, din al cărui izvor se hrănise celălalt. Asia cu minarete şi cu chemările lungi către Răsărit era printre noi.

Ascultam mişcat. Sunt legături uitate care apar deodată.

O conferință a mării. — In cele două conferințe balcanice ținute până acum, la Atena și la Istanbul, pentru apropierea țărilor Peninsulei, Marea a fost mereu prezentă. Ea nu putea fi uitată. Locurile și oamenii de aici au mai fost în multe rânduri uniți, fie de Bizanț, fie de Turci. Unirea cea mai veche a înfăptuit-o însă tot Marea. Pontul acela care purta navele cu vâsle ale Elenilor până unde se băteau munții în capete, sfâșia vulturul lui Zevs din ficații lui Prometeu, păzea balaurul lâna de aur sau veneau dinnăuntrul țării Sciții pe cai mici și zbârliți până la schelele apei ca să vândă și să cumpere. Aceasta cel puțin pe latura răsăriteană a Peninsulei. Dincolo, în părțile Itacei lui Ulise și până pe coastele Ilirilor și Dalmaților, Elenii erau la ei acasă. Marea a fost într'adevăr ca o zare de civilizație de jur împrejurul acestor pământuri, pline de munți, de păduri, de smârcuri și de grozave legende. Ea e chemată să le mai apropie odată.

Dintre cele șase comisii în care lucrează membrii conferinței, e una cu deosebire atrăgătoare: aceea a comunicațiilor. Ea își va adăuga pe viitor și specialiștii pentru problemele legăturilor pe apă. Deocamdată s'a amintit, mai mult în formă de deziderat, de organizarea prin serviciile de Stat sau de companii particulare, a unor curse regulate între porturile diferitelor țări. Eu mă gândeam la greutatea astăzi a unei călătorii pe apă dela Brăila la Constanța, sau deadreptul la neputința ei între Constanța și Mangalia sau Balcic și mi-era aproape teamă să nu se discute cumva problema cea mare și să se ajungă la cine știe ce încheeri îndrăsnețe. Țară cu peste 400 kilometri de coastă, noi n'am făcut decât prea puțin pentru înviorarea ei. Constanța e un dar al Regelui Carol I, ca o urmare a așezării noastre temeinice în Dobrogea. Peste cincizeci de ani au trecut de-atunci fără o nouă faptă, de aceeaș putere, care să dovedească înțelegerea noastră pentru Mare.

Din mijlocul comisiei de comunicații a ieșit încă de anul trecut o Federație turistică balcanică. Ea a început să lucreze foarte vioiu. Trei ani reședința și președintele i le dă Istanbulul. Reșid Savfet Bey a fost o alegere cu noroc.

Cine l-a cunoscut, ca mine, atât în discuţia şedinţelor cât şi în adunările intime, a rămas cu amintirea unui om îndrăgostit de rostul care i s'a încredinţat, hotărît să facă neapărat ceva, oricare ar fi greutăţile, şi de-o curtenie zâmbitoare într'adevăr rară. E drept că activitatea Federaţiei şi a preşedintelui ei se îndreaptă numai spre drumurile de uscat, şi în deosebi spre cele de automobil.

Ea însă nu priveşte mai puţin şi interesele româneşti dunărene şi maritime. Iată cum.

Reşid Savfet Bey a făcut de curând o călătorie în Europa, cu popas în multe ţări, ca să împlinească una din dorinţele Federaţiei. Trebue să se urmărească adică înfiinţarea unui birou de călătorie şi de propagandă, care să atragă pe drumeţii lumii şi prin părţile noastre. Nu e locul aci să arăt nici constatări, nici propuneri de realizare. E destul dacă voiu spune că un biurou propriu n'ar fi potrivit, pentrucă ar costa prea mult şi n'ar avea niciodată puterea de contact şi de înrâurire, pe care o are o instituţie ca Wagons Lits sau Cook. In cele din urmă se va căuta o colaborare cu ele. Organizarea aceasta turistică înglobează în complexul ei atât peninsula continetală cât şi peninsula maritimă. Una din cele dintâi chestiuni ridicate a fost, de pildă, aceea a podului peste Dunăre, a celor două poduri, unul spre Jugoslavia şi al doilea spre Bulgaria. Amândouă trebue să plece dela noi şi să ne lege cu Adriatica şi cu Bosforul şi Arhipelagul.

Dunărea capătă, aş putea zice, zilele acestea un nou pod. E podul dela Panciova, care uneşte Belgradul şi Serbia veche de Banatul sârbesc. O nouă legătură mult mai dreaptă se deschide şi pentru România, fie pe la Timişoara fie pela Reşiţa, atunci când ne vom hotărî să străpungem munţii dintre valea Cernei şi valea Timişului şi dintre valea Bărzavei, ca să ajungem mai repede, şi mai sigur, la marile uzine şi topitorii de fier.

Dar podul dela Panciova are pentru noi şi însemnătatea unei lecţii. Ne-am desvăţat de lucrările puternice, care birue natura, dau încredere în propriile puteri şi înmulţesc avuţia poporului. La noi podul peste Dunăre dela

Fetești la Cernavodă e de poveste și, ca și versul poetului, parcă ar fi dela o mie patrusute. Parcă ne ferim să-i dăm tovarăș, ca să nu-i stricăm singurătatea lui simbolică. Sârbii au acum trei poduri mărețe mai în acelaș loc. Cel din urmă, care a fost ridicat de Germani din despăgubirile de războiu, ar fi costat 330 de milioane de dinari sau un miliard de lei. Mai trebue să se întărească malul de dincoace și să se zidească un dig, pentrucă tot teritoriul e inundabil, și trenurile vor putea trece încă odată fluviul, care nouă ne face, pentru o ispravă asemănătoare, atâta spaimă. Nu știu ce se va alege de proiectatul pod la Giurgiu, pentru care ar pune bani, pe lângă noi, și Bulgarii și Polonezii, dar stărui să cred că suntem datori să legăm neapărat malurile românești ale Dunării undeva în dreptul Cadrilaterului. Acest pământ prețios, care ne dă încă o bucată de Dunăre și de țărm de Mare, rămâne și mai departe izolat de marile centre de viață românească. Până când nu-l vom introduce în alt sistem de circulație, dela Răsărit la Apus, decât cel de azi, dela Miazăzi la Miazănoapte, nu-l vom avea într'adevăr. Oltenița și Turtucaia fac aproape un singur port al județului Ilfov și al Bucureștiului și țin ca de un mâner cele două județe cu care România s'a sporit în 1913. Aici trebue aruncat podul cel nou, atât pentru cale ferată cât și pentru automobile și călători cu piciorul, cu rosturi interne și nu internaționale, dar putându-le foarte bine mulțumi și pe acestea printr'o legătură spre Rusciuc. Pilda Sârbilor dela Panciova nu trebue pierdută.

Altminteri, conferința s'a desvoltat cu știință într'un cadru de apă. Drumul spre Yldiz Kiosk, unde se țineau ședințele, ducea pe marginea celei mai albastre mări din lume, cu vedenia Asiei în față și a turnului lui Leandru, înotătorul fără moarte al antichității. Câte odată un vas alb înainta încet prin mijloc, venind din Miazănoapte și, cu toată depărtarea, deosebeam culorile pavilionului român, și, după siluetă, pe „Principesa Maria" sau „Regele Carol". Altădată, în sânul de Bosfor de sub noi, bubuia tunul dela vase cenușii de războiu îmbrăcate în semnale de toate felurile, și știam că alte distrugătoare au sosit

pentru flota turcească şi sunt primite cu alaiu. Mintea şi braţul Turciei s'au retras la Ankara, pe podişul păzit de plugarii şi de ciobanii credincioşi, dar grija mării rămâne o grijă de zi şi de noapte. In golful lung de zeci şi de zeci de kilometri al Mării de Marmara dela Ismid e vorba să se aşeze cea mai largă şi mai bine apărată bază navală a Răsăritului.

Trei mari plimbări s'au făcut, ca întregire a conferinţei: una a dus în miezul Asiei Mici, la noua capitală, unde apare în trăsături tari noua Turcie, dar celelalte două au fost expediţii maritime. Cea dintâi a trecut pe lângă întreg malul european, cu cheurile, verdeaţa şi turnurile vechi ale Therapiei. Ne-am oprit, într'o răbufnitură de vânt de Sud care ridica valuri, la marginea cu nesfârșit orizont a Mării Negre. Caicuri mari de pescari, cu pândarul aşezat sus pe crucea unei prăjini, s'au apropiat de noi şi s'au prins c'o svârlitură de cange, numai atât cât să arunce pe punte, repede şi pe neaşteptate, într'o acostare ca de piraţi, zeci şi zeci de scrumbii albastre. Era darul lor, acelui vapor al păcii venit până între plasele şi cârligele meseriei de larg şi de primejdii. Intoarcerea s'a făcut pe ţărmul asiatic şi cu popasul de basm din o mie şi una de nopţi dela Baylerbey, palatul de marmoră şi de decor arab al Impărătesei Eugenia. Cea de-a doua plimbare ne-a dus în insulele Prinkipo, cu amintirile pentru noi ale lui Ion Ghica, iar pentru toţi ale aşezării lui Troţki. Am văzut în marginea şoselei, care face înconjurul insulei celei mari, vila lui arsă, cu o coloană turtită ionică rămasă. O gură rea de grec din Istanbul, pe care îl avem în brişca noastră cu coviltir, pretindea că vestitul refugiat sau exilat sovietic şi-ar fi dat singur foc la casă, numai ca să poată încasa uriaşa sumă cu care îşi asigurase manuscrisele. Timeo Danaos... Yachting Clubul turc ne-a dat acolo o gustare şi un apus de soare neuitat. Preşedintele şi membrii împărţeau pe la mese din panere împletite şi întinse ca nişte tăvi, celor vreo douăsute de oaspeţi, flori, flori, flori. Buchețelul meu alb l-am adus cu mine. In el văd mereu Marea de-atunci şi zâmbetul oamenilor cari mi l-au dat. Se aprind luminile

pe apă. Constantinopolul ne chiamă. Farul mişcător din provă luminează calea şi prinde câteodată în fâşia albă de văpae, ca un precipitat care se topeşte din nou în neguri şi e parcă numai o amăgire că l-am ocolit, câte un barcaz cu pânza pe o parte, umflată. Sunt drumeţii tainici ai nopţii, spre ţărmii cei de mult ai miturilor. Toate stau ascunse în bucheţelul alb căpătat atunci, din care ies şi în care intră la un suspin.

Am vorbit acolo şi în alte părţi pentru o conlucrare cu oamenii dela noi legaţi de viaţa de apă. Şi am întâmpinat cea mai mare bunăvoinţă. Intâile lucruri mici au şi fost propuse. Ne trebue nişte pueţi de pini şi de chiparoşi, aproape aclimatizaţi, pentru pripoarele şi firidele Balcicului. Dacă ar prinde, ar fi ca o continuare a peisagiilor dela Eyub şi dela Therapia. Vrem nişte planuri ale porturilor turceşti din Marea Neagră pentru Secţia cu asemenea cuprins a plănuitului muzeu al Ligii Navale Române. Dorim o excursie pe un vapor a Yachting Clubului constantinopolitan la Constanţa, ca să întoarcem bucheţelele de flori cu ispite de Răsărit, care ne urmăresc. Ne trebue, vrem, dorim... Marea Neagră se poleeşte la soare şi aşteaptă catargele care s'o umple de viaţă şi de belşug.

DRUMURI POLONEZE

După ce am intrat în Polonia prin toate hotarele şi am întârziat în atâtea oraşe, înainte de liberare şi mai apoi, rămâiu la părerea că tot Cracovia e locul de unde ţara şi oamenii pot fi mai bine înţeleşi, turnul de unde se poate vedea mai adânc în pământul şi în sufletul polonez. Aşezarea însăş şi urmele ei vădite, în monumente şi obiceiuri, îndreptăţesc o asemenea părere. Cea mai veche istorie a acestor slavi, cari duc până şi în numele lor amintirea câmpiei, s'a petrecut aci ; pe-aproape, spre Apus, ţinutul cărbunelui şi al furnalelor de fabrici de tot felul, metalurgie şi ţesături, Katovice şi Lodz, iar spre miazăzi ţuguele de piatră goale, acoperite pe faţa de miazănoapte de zăpadă şi în Iulie, ale Tatrei poloneze; undeva la orizontul lui se întâlneau cele trei hotare, austriac, prusian şi rus, care ţineau necontenit vie, sub ochii acestui oraş rămas încă multă vreme liber, nemaiauzita nedreptate a istoriei. Nicăeri nu s'a lucrat cu mai mult foc la corectarea acestei nedreptăţi decât la Cracovia. In palatele şi bisericile ei stăpânea un spirit, care a umplut pe legionari şi pe Pilsudski şi s'a revărsat apoi nestăvilit peste întreaga Polonie, ca într'un stol de heruvimi.

Iată unul din palate, sus pe măgură, îmbrăţişat de o parte de Vistula care-l răsfrânge întreg şi-l plimbă pe loc în undele ei călătoare. Vase mici albe, cu abur şi pânze, sau

plute coborîte din munte trec prin clopotnițele cu acoperişuri baroce sau ies de sub streșini prin ferestrele gotice. Apa se joacă și amestecă amintirea cu zilele de astăzi şi cu dorința năvalnică de mărire a tinerimii poloneze. Tocmai dincolo, la celălalt capăt al acestui fluviu, aproape de Gdansk, portul liber al Germanilor, ea a ridicat numai în câțiva ani, într'un cot stătut al Balticei, noul port Gdynia. Cași Italia fascistă, Polonia se reazămă pe tinereţe şi în toate faptele ei se simt neastâmpărul şi zvâcnirea sângelui nou.

Țara e îmbibată şi ea de un cunoscut mesianism slav. Părerea despre putreziciunea lumii apusene şi despre înoirea care va ieşi din Răsărit, şi anume din acest răsărit, de pe Vistula, nu e o raritate. Dar în ea se dă de gol mai mult încrederea în sine a tinereţei scăpată din lanţuri, decât vre-o îngâmfare ezoterică slavofilă, de pecete mai curând rusă, ortodoxă şi dostoievschiană. Dacă s'ar scutura de penele lui de stemă, vulturul alb al Poloniei, şi le-ar pierde ca o zadarnică podoabă heraldică, în locul lui ar rămâne un tânăr gol cu braţele ridicate în soare. Acesta e semnul în care vrea să învingă Polonia reîntregită.

Palatul e un castel, început din zilele întâilor regi ai ţării şi mărit şi înfrumuseţat în stilul Renaşterii sub Sigismund I, numai decât după moartea lui Ştefan cel Mare al Moldovei. Pe tot acest arc al Carpaţilor, dela Ceremuş la Pocuţia şi Colomea până la Cracovia, gândul la voevozii de demult şi la învăţaţii boeri dela Suceava şi dela Iaşi urmăreşte pe drumeţul român. Atâtea din marile clădiri, din cadrul puterii regeşti şi catolice, păstrate până astăzi şi care ne uimesc şi ne pleacă genunchiul în faţa unei culturi cunoscute mai mult din carte, trăiau aproape neschimbate în veacul al cincisprezecelea şi al şaisprezecelea. Porniţi după negocieri politice la curtea regilor sau după învăţătură la universitatea din preajma lor, cu ce ochi le vor fi privit ai noştri toate, sosiţi într'o bună zi aici călări, în mijlocul vâlvei târgului cu lănceri, şi cu ce hotărîri în piept pentru acasă, le vor fi părăsit ? Catedrala din curtea castelului Wawel covârşeşte şi acum. N'am mai simţit a-

ceiași fiori dela abația dela Melk, de deasupra Dunării, din sus de Viena, locul de obârșie dinaintea anului o mie, al Babenbergilor austriaci și al întâilor suverani ai acestei mărci de Răsărit, înfiptă și crescută ca un bastion în calea păgânătății. Dela altar ușa se vede îndărăt mică și, deschisă cum stă în pulberea albastră a luminii și a fluviului, pare o pânză fermecată pe care se vor proiecta pe rând cele mai frumoase episoade ale istoriei. Dar numai câte un călugăr negru sparge păinjinișul de soare și calcă rar coborând dintr'un cer al altarului, păzit de pâlcul în zbor al îngerilor de aur baroci. Aceasta la Melk. La Wawel locul e mai puțin liber. Läuntrul, înalt nesfârșit gotic, e tăiat în două de racla de argint cu moaștele sfântului Stanislau, sfântul de hram al Poloniei, ucis de regele Boleslav încă din 1079. Baldachinul de aur îl umbrește cu lumina lui galbenă, într'o așezare ciudată de pe capac, mitră și coroană și cruci, arătând umilirea puterii pământești înaintea puterii de sus, întrupată în biserică. Cum vor fi intrat printre acești pereți de pădure, boerii moldoveni învățați cu bisericuțele lor, mai mult ca să încapă Domnul cu Doamna și câțiva curteni, un paraclis de curte horbotat pe-afară cu piatră sau cu fresce strălucitoare ? Vor fi simțit numai sila dreptcredinciosului, rămas cu sufletul închis, în asemenea clădiri uriașe papistășești, mai mult dela diavolul decât dela Dumnezeu ? Cum cuteza mica Moldovă, după ce capii ei vedeau toate acestea, să facă răsboiu, și de atâtea ori să-l câștige, măreței Polonii ? Șaizeci de sfinți, de regi, de episcopi și de mari magnați sunt îngropați în acest Panteon al Poloniei și îl țin pe umerii lor de os și de slavă fără moarte. Aici e Ion al treilea Sobieski, despresurătorul Vienii și regele Plăeșilor dela Neamțu ai lui Costache Negruzzi, aici Tadeu Kosciusko, cel din urmă Polonez dinaintea împărțirii Poloniei așezat de țarul Alexandru I în cripta Regilor, aici prințul Poniatowski, generalul lui Napoleon, înecat în retragerea dela bătălia popoarelor dela Lipsca din 1813, aici poeții Slovacki și Mickiewicz. Cine putea crede înainte de 1918 că Polonia e moartă, când ea avea Wawelul și toți

aceşti morţi mari cari o păzeau şi aşteptau? Morţii au fost mai tari, şi ei o păzesc şi aşteaptă încă.

Palatul propriu zis de-alături a ieşit încet, prin lucrări de restaurare începute dinaintea răsboiului, din ruina şi uitarea lui. Sălile măreţe cu cele 150 de gobelinuri flamande, ţesute la Bruxelles între 1553 şi 1564, ca dar de nuntă al regelui Sigismund August miresei lui Caterina de Austria, îşi prăbuşiseră podoabele sau fuseseră împărţite prin pereţi noui în cămăruţe de posturi de gardă; pridvoarele curţii interioare, cea mai mare în stil Renaştere care se cunoştea, fuseseră zidite şi ciudatele arcade în trei caturi, cu stâlpi dubli la cele de sus, se pierduseră în zidărie. Din minunatele fresce abia s'au putut curăţa câteva, foarte decolorate, de jur împrejur pe peretele de sub streaşina monumentală. Toată zugrăveala cealaltă, care era aşa de deasă încât merge vorba că nu puteai să pui un deget pe ceva alb, s'a risipit pentru totdeauna. Abia dacă se mai ghiceşte pe rotunjimea stâlpilor că odată ei au fost coloraţi. Dar în schimb, ce încăpere e aici, pe pardoseala de piatră! Câteva mii de curteni puteau să se adune şi să se mişte în voe, priviţi dela ferestre şi dela pridvoarele de sus de ochii regeşti. Cei vreo mie de spectatori ai teatrului liber instalat aici, cari ascultau piesa lui Kochanowski într'o seară de Iunie din anul patrucentenarului poetului, nu umpleau decât o parte a nesfârşitei pieţi. Piesa învia ca pe vremuri, în anul 1576, când s'a jucat întâia oară lângă Varşovia, într'o zi de iarnă aspră. Fusese poruncită scriitorului de cel mai învăţat şi mai puternic om al Poloniei de atunci, cancelarul şi marele hatman, făcătorul de regi, Jan Zamoyski. Mai târziu el trebuia să coboare în Moldova ca să aşeze pe Movileşti şi să înfrângă, în expediţia lui valahă, pe Mihai Viteazul. Din nou se străvede, ca în filigrană, prin istoria poloneză, istoria noastră. Ianuarie 1578! Pe când „Solii" aceştia „greci la Troia" îşi declamau plângerile în mijlocul corului de fete, iar Casandra urla despletită şi trebuia să fie purtată pe braţe, pe dinaintea castelanelor şi a reginei înfiorate, Mihnea Turcitul, în Muntenia, îşi vedea de viaţa lui necăjită între boerii ne-

siguri, iar Ion Potcoavă îşi vărsa sângele de mâna călăului într'o piaţă din Liov, sub oblăduirea aceluiaş strălucit cancelar şi mare hatman, doctor jurist dela universităţile între toate vestite ale Parisului, Strassburgului şi Padovei. Ceasornicul bătea rar, sus în turn, orele unui timp fără ani şi se amesteca în tiradele monologate ale lui Priam sau ale Helenei. Câte un aeroplan, cu cele trei lumini de noapte aprinse, tăia anacronic cerul şi îşi risipea uruiala motorului spre lunca Vistulei. Odată cu noi, poate atâţia oameni ai trecutului, ridicau neînţelegători capetele şi aşteptau să se piardă sgomotul acesta fără noimă.

Las deoparte alte colţuri ale Cracoviei, deopotrivă de evocatoare. Las cetatea cu zidul, porţile şi cele trei turnuri păstrate. Ce trebue să fi fost toate cele patruzeci, dacă singur acest fragment cutremură atât ? Numai fortăreaţa rotundă, cu turnuleţe şi creste maure, Barbacane, din faţa cetăţii, se păstrează nestricată, aşa cum a clădit-o pe aceste locuri înrâurirea din timpuri uitate, a Cruciatelor. Las târgul, cu forfotitoarea hală a pânzarilor, cu viaţa mai mult de bazar oriental jos, care dă o icoană a negustoriei de odinioară cu carele ei ferecate şi cu drumurile spre Mare şi spre Bizanţ, care au creat sau au îmbogăţit Principatele româneşti, şi cu muzeul naţional de deasupra, plin de pânzele uriaşe ale lui Matejko şi între ele şi de o lucrare argintie a pictorului cunoscut şi la noi din pânzele dela castelul Peleş, Ajdukiewicz. Las biserica din vecinătate a Sfintei Maria, cu cel mai mare triptic de sculptură în lemn din lume, al lui Wit Stwosz, mort undeva prin Germania pe la sfârşitul secolului al cincisprezecelea, cu dumnezeeştii ochi cari au cioplit această viaţă sfântă, crestaţi şi orbi, pentrucă ar fi semnat fals o poliţă. Pe peretele din stânga un alaiu de îngeri desenat în culori deschise cereşti de Matejko întinde ca nişte eşarfe sub bolţile gotice şi peste tragicele sculpuri în lemn, ale artistului medieval, nu se ştie de unde poposit în acest oraş regesc polon.

Trebue în schimb să întârziem o clipă la biblioteca Jagellonilor, nu pentrucă are peste un milion de volume, 3260 de atlase şi manuscrise rare, un manuscris al lui Plato

din secolul al nouălea ; nu pentrucă reprezintă propriu zis vechea universitate, cea înfiinţată de Cazimir cel Mare în 1364 ; nu pentrucă are o curte interioară gotică, o minune, cu arcade, balcoane cioplite, chenare cu turnuleţe de uşi şi de ferestre, scăricele de piatră care duc la amvoane în zid, fără nimic împrejur, de ameţeală ; nu pentru că adăposteşte statuia lui Copernic în mijloc, al cărui astrolab se păstrează în colecţia colegiului cu arătarea, înainte de 1492, în locul Americii a unui uscat necunoscut : Terra incognita, şi despre care studenţii, colegii lui de-aici, spuneau că desleagă totul : solvit totum. Nu pentru fiecare din aceste daruri în parte, ci pentru toate la un loc. In faţa Cracoviei regale a vremilor de mărire, iată, cu aceeaş grijă întemeiată, şi pe cealaltă, Cracovia universitară ştiinţifică şi artistică. Ce pierdea cealaltă ,apăra şi păstra aceasta. Şi iară mă bate gândul că prin aceste locuri, călcând pe lespezile sonore cu cismele lui fieruite, la fel cu mine astăzi, a trecut şi a visat acum douăsute cincizeci şi mai bine de ani, cronicarul filozof, Miron Costin. Nu ştiu dacă urma lui până aci s'a descoperit, dar ea mi se pare neîndoioasă şi prezentă.

O asemenea Polonie, adâncă şi bogată, deşteaptă în mine cu monumentele şi cu viaţa ei de astăzi, Cracovia. Dar, am ales acest loc vrăjit mai mult pentru uşurinţa cercetării: atâtea mai sunt care ar trebui străbătute pentru o imagine întreagă. Au dreptul să oprească la ele !

Amintesc între ele pe două, foarte deosebite. Unul e la aproape 350 de km. departe, spre Miazănoapte : Varşovia, capitala, oraşul cu palate, cu poduri şi cu parcuri. Viaţa cea nouă fierbe în el şi se adună din ce în ce mai mult din toate părţile pământului polonez şi nu numai ale pământului polonez. Vorbeam cu un mare iubitor de muzică din Varşovia, prin casa căruia au trecut şi se păstrează amintirea lui Enescu, Georgescu, Nona Ottescu, despre fenomenul Românilor artişti, poeţi, actori, muzicanţi trăitori la Paris. Omul nu înţelegea. Cum se putea ca toţi aceşti oameni înzestraţi să caute străinătatea şi să rămână ai ei? In Polonia, după liberare, au venit toţi Polonezii cari în-

semnau ceva, din toate cele cinci continente, ca să se pue în serviciul patriei. Toţi sunt în ţară, în cele mai înalte locuri, afară de câţiva, mai ciudaţi şi neputându-se cu niciun chip adapta mediului, cutare chimist întors în Germania sau profesor rămas în Anglia.

Al doilea loc trebuind neapărat amintit e la vreo 150 de km. de Cracovia, spre Miazăzi. E vorba de orăşelul Zakopane, lângă Tatra, aşezat şi desvoltat în mijlocul celei mai mândre populaţii de munteni pe care o are Polonia, Goralii. I-am văzut pe Dunaieţ, în bărcile lor dintr'un singur trunchiu scobit, legate câte patru la un loc, într'un fel de alunecare primejdioasă pe apă ca pe o Bistriţă cu Toance, şi i-am văzut în vestitele jocuri, cu toporaşele, aruncate jos şi iară luate, într'o horă de haiducie şi de viaţă din plin. Hainele lor atât de asemănătoare cu ale ţăranilor noştri dela munte, casele de lemn, lucrul mâinilor, cântecele, au dat naştere unui stil naţional foarte iubit. Cercetători de filologie şi de istorie, dela noi sau localnici, au găsit între ei răsunete româneşti, din vechia civilizaţie ciobănească a Românilor pătrunsă până în Sudeţi şi la Moravi. Atâţia din aceşti Gorali sunt oameni dela noi, dela 1200 şi 1500, pierduţi în apele slave. Le-au rămas cuvinte ca vatră, urdă, strungă, sălaş, chiag, turmă, fluer. La o mie de kilometri de ţară, pe locuri unde admiraţia şi munca pentru parcurile naţionale, crează o nouă natură şi o altă viaţă, suntem ca între ai noştri şi în bătaia tuturor fiorilor.

Aceasta e o Polonie numai din fugă, plină de deschideri neaşteptate sau de firide cu comori. Ea ne e însă aproape şi ca atare trebue să ne deprindem s'o privim şi s'o vedem.

PRIMĂVARĂ NORDICĂ

Marea Nordului fusese rea. Vapoarele plecate dela Anvers înaintaseră anevoe împotriva vântului care sufla drept în piept — şi erau vase grele oceanice! Vaporaşul dela Newcastle la Bergen, lovit toată vremea în coastă, se mişcase mai mult în loc şi-şi îmbolnăvise toţi călătorii. In Marea daneză, vasul de poştă dela Hamburg, după ce străbătuse canalul Kiel, intrase între insule în căutarea Köbenhavei, pe o zi ceţoasă şi rece. Dela Sassnitz la Trälleborg, Marea Baltică ne legănase vânătă, cu izbituri de talazuri. Oton Zupancici, urcat în aeroplan la Viena, venise prin ploae şi grindină. Parcă trebuia să dea o luptă toţi, stârnită în aer şi pe apă de vechile zeităţi scandinave, ca să ajungă în Oslo, într'o zi de Iunie, cântăreţi de câteva continente. Miss Dorothea Mackellar pornise de mai bine de-o lună de-acasă, şubredă şi albastră, din Sydney al Australiei.

Dar dela locul întâlnirii puţini lipseau. Lipsea Bojer, romancierul, care atâta stăruise anul trecut la Bruxelles, ca să ne aibă. Zăcea doborît de o aprindere de plămâni, la doi paşi de noi. Lipsea Galsworthy, care se întorsese din drum, din Germania. O telegramă de boală a soţiei, îl chemase acasă. In schimb feţe noui înviorau adunarea. Uite capul pletos şi uite mădularele de mitologie germanică, ale lui Theodor Däubler. Când se mişcă el, parcă se întâmplă mutări din loc în toată sala. Un secretar, bălaiu şi sub-

ţire, atent de după ochelari, îl însoţeşte pretutindeni. El vorbea de odăiţa florentină, cu fereastra sub streașina lată a Renaşterii, cu porumbei albi şi cu vedenia măgurilor cu campanile de chiparoşi şi cu campanile de piatră, unde transcrie manuscrise de-ale maestrului. Acesta, însuş, întrebat de amintirile studiilor greceşti, făcute ani la Atena, între ruinele fără moarte, şi apoi prin insule şi pe sub Olimp, povestea de origina triestină, de legăturile pe care le avea la Liubliana, de şederea la Paris, ca o adevărată întrupare de fiziologie şi de cultură, trirasistă, a Europei. Uite alături, mic, fin şi alb, ca un contrast voit, pe Carles Riba, scriitorul şi omul de ştiinţă catalan. El se strecoară şi zâmbeşte. E din oamenii cari vorbesc prin simplă apariţia lor şi cu cari duci dialoguri sufleteşti fără cuvinte. După ce au trecut, eşti mai odihnit şi plin de propriile răspunsuri, ca un tufiş de liliac de mireazma lui. Stări pe care le lasă după ele mai de obiceiu femeile, când sunt candide şi fără zguduiri sensuale în jur, ca nişte figuri prerafaelite sau ca o statuie greacă. Riba e un mediteranean îndrăgostit de Barcelona unde e profesor auxiliar la Universitate, dar îndrăgostit şi de Acropole, pe care o cercetează des. Conduce secţia greacă a Fundaţiei Bernat Metge, care la expoziţia cărţii catalane dela Madrid, de anul trecut, a stârnit admiraţia şi pisma Spaniolilor. Riba era însoţit de alţi doi conaţionali, poeţi şi eseişti, născuţi tot după 1893 ca şi el, şi tot ca el îndârjiţi luptători pentru drepturile la viaţă proprie a Cataloniei. Spania şi Primo de Ribera sunt pentru ei pânza roşie plimbată pe dinaintea taurului în arenă. Trec, tineri toţi, cu flacăra din ochi, cu mişcările iuţi şi cu limba dulce, atât de asemănătoare cu a noastră, care stârnesc o bunăvoinţă caldă şi liniştită, ca un subiect desvoltat şi coborît în lume, de metopă clasică ateniană. Nimeni nu poate vedea în ei nişte revoluţionari şi dărâmători de State. Spun aşa de frumos versurile şi sunt aşa de bine crescuţi şi de parizian îmbrăcaţi ! Uite pe Julius Germanus, profesorul orientalist dela Universitatea din Budapesta, care luase anul acesta locul contesei dramaturge Teleki, şi cu zâmbetul lui roşcat şi împăciuitor căuta să slăbească

supărările de trombon naţionalist, ale celui de-al doilea scriitor ungur dintre noi, doctorul Anton Rado. Ca să-mi facă plăcere vorbea de chestia optanţilor, cum în Ungaria publicul era prin urmare tendenţios informat, când i se spunea că pământul expropriat dela magnaţi se împărţea numai Românilor, şi se scăpa, pesemne din obişnuinţă, să ceară lămuriri despre „Transilvania de sub ocupaţie". La îndreptarea mea, care fără să vrea se făcea ascuţită, cunoscătorul de limbi arabe şi mic-asiatice, dădea îndărăt cu zâmbetul şi mai trandafiriu ,pe când, pentru mine, contesa dramaturgă în călătorie de propagandă naţională, îşi arăta alături de el, gura cam trecută, cu buzele roşii prea răsfrânte de ani, dar cel puţin cu argumentul deadreptul. Uite-l pe Felix Salten, hotărît să ducă pe toţi scriitorii anul viitor la Viena şi începând din ziua întâia convorbirile de culise ; pe puternicul Ferdinand Goetel, care, deşi de obârşie germană, se uită la toată această societate învechită, de ţări în decadenţă, cu încrederea în sine de înoire mesianică panslavă, a Polonezului de astăzi; pe Iosif Opatovsky lângă el, prognat violent şi cu fruntea fugătoare de necrezut, ca o mască de luare în râs, a scriitorilor în idiş, cu organizaţia la Vilna; pe Ivan Şişmanov, cu lunga lui redingotă. mereu vânturată de neastâmpărul curios şi adânc omenesc al purtătorului, care nu lasă pe nimeni neîntrebat şi nescotocit ; Pe Martin Andersen Nexö, danezul aşezat în Germania, cu toată înfăţişarea rotundă, plină de viaţă, tunătoare şi filogermană, până la punerea în încurcătură a colegilor germani de baştină înşişi, care mi-aduce aşa de bine aminte de anii mei de studenţie şi de profesorul Roethe dela Berlin. Uite, din cunoscuţi, pe Jules Romains, politicos şi precis; pe Benjamin Crémieux, vorbăreţ şi vesel, care istoriseşte despre minunile parcului Tivoli, o grădină aproape obişnuită cu „distracţii americane" şi altele, de lângă staţia centrală de tren a capitalei daneze, şi unde a trebuit să văd, atunci când nu m'aşi fi gândit niciodată în Bucureşti, pe inginerul Zechini aruncat din tun într'o plasă la cincizeci de metri; uite pe Svend Borberg, cu soţia lui diafană, ca un Hamlet uitător de răsbunare, însurat cu

Ofelia şi scriind piese de teatru; uite pe toţi Englezii şi Olandezii, pe Arne Kildal, gazda, şi pe ajutoarele lui, Barbra Ring, ascunzându-şi foarte bine anii, şi pe Frits von der Lippe, îndatoritor şi spelb ca un german crescut în nisipurile pomeraniene.

Alcătuiau toţi la un loc, al şaselea Congres al Clubului internaţional al poeţilor, eseiştilor şi nuveliştilor (P. E. N.), deschis într'o zi de Iunie însorită, la Oslo.

Douăzeci şi trei de ţări şi o sută de oaspeţi erau de faţă. Şedinţele puteau să înceapă!

„Centrul norvegian simte o adâncă recunoştinţă pentru hotărîrea ca acest congres să se ţie în ţara noastră. Luăm aceasta ca un semn de prietenie şi de bunăvoinţă şi ca o dovadă de recunoaştere a părţii date de noi literaturii şi cuvântului scris. O mai luăm şi ca o preţuire a interesului arătat de Norvegia mişcării pornite de cluburile P. E. N. spre înjghebarea unei mai strânse conlucrări între popoare în silinţele şi năzuinţele literare şi culturale.

„Norvegia e încredinţată că o conlucrare internaţională în acest înţeles e de cea mai mare însemnătate, şi încă de o însemnătate care anevoe ar putea fi depăşită. Toţi recunoaştem faptul că scriitorii lumii înrâuresc prin cărţi, reviste şi gazete un mai mare număr de oameni decât orice altă breaslă. Urmează dela sine ca scriitorii dintr'o ţară să caute să cunoască şi să înţeleagă, să respecte şi să simpatizeze pe scriitorii din celelalte ţări, scopurile şi idealurile lor, speranţele şi dorurile, precum şi umila încordare către o împărtăşire la îmbunătăţirea lumii".

Peste patru, peste cinci rânduri de bănci circulare din aula Universităţii din Oslo, se revărsau, în engleza cântătoare a lui Arne Kildal, cuvintele acestea de bunăvenire, care încercau şi o formulare de crez. Ascultătorii aplecau o ureche puţin distrată. Se auzea apoi ceva despre o mai bună înţelegere şi prietenie între popoare, despre o întindere a literaturii celei bune şi despre sărirea tot mai uşoară, prin scrisul înalt, a hotarelor. Gândul acesta, de care nu mai putem scăpa, politic prin excelenţă şi copil şubred lăsat de războiu fără părinţi şi fără altă avere decât o ramură de

măslin în mână, ne urmărea şi la Oslo. Se pare că a nu face politică e cea mai grea dintre politici, precum cel mai crâncen dintre războaie, e războiul împotriva războiului. Mi-aduc aminte de o şoaptă a lui Duhamel, întors către mine în mijlocul unei şedinţe de anul trecut dela Bruxelles: „Crezi dumneata că facem altceva decât politică aici ?" Incerc şi acum să mi-o lămuresc şi nu văd altă lămurire decât aceasta, care nu se potriveşte poate tocmai cu ce voia să zică scriitorul francez abia întors atunci dintr'o călătorie rusească. Ne-am adunat şi noi într'un colţ, ca paznici şi cântăreţi, şubredului copil al păcii. Suntem aripa, de purtători de condeiu, cum e o aripă de purtători de suliţi a pacifismului universal. Am face o treabă de zăgaz, anonimi în noapte şi fără eroism. Dacă nu ne-am lăsa înlocuitori şi n'am alerga, în răstimpuri, pe toate căile pământului, îndrăgostiţi de alte gânduri, înaripate şi inteţitoare, ca să ascultăm de legea creaţiei din noi ! Pacea e ca sănătatea: o stare care face totul cu putinţă, chiar şi boala, dar pe care nu trebue s'o simţi, s'o trâmbiţezi şi mai cu seamă s'o îngrijeşti de dimineaţa până seara. Atunci ea nu mai e decât un nume, iar pasul în starea opusă ei, a şi fost făcut.

Ordinea de zi s'a desfăcut în trei grupe, cu o limbă tot alta, a celor mai răspândite literaturi, cu discuţii şi rezultate deosebite şi aproape cu alt spirit, după limba care prezida. La început a fost engleza, când s'a hotărît că pot să facă parte din P. E. N. Club şi femeile, deşi nimeni nu înţelegea de ce se aduce o problemă de mult deslegată. Intemeetoarea însăş a Asociaţiei a fost o femee, şi ceeace e mai ciudat, care lua parte ca vicepreşedintă a şedinţei, la discuţie şi la vot. Sala era pe jumătate plină de scriitoare membre, şi scriitoare membre se găseau destule între delegaţii oficiali; Africa, Australia, Austria, Belgia, Finlanda, Scoţia vorbeau prin femei. Marele vinovat nici nu era măcar de faţă. Se pare că el se chiamă Spania, unde scriitorii au vrut să rămână în societate masculină şi au respins încercările de transgresiune ale celuilalt sex. De altminteri, cele mai însemnate ţări latine nici nu apar decât prin a-

semenea încurcături indirecte şi în lipsă, la congresele internaţionale ale Clubului. Prezenţa copilului gol, cu creanga de măslin în mână, le supără. Guverne autoritare cu prea mult catolicism mediteranean în metodă, sperie participările. Spania, pe deasupra, probabil că nu vrea să dea ochi cu Catalonia, pusă aici pe picior de egalitate. Italia tace, cu toţi Alpii ridicaţi zid la mijloc. Portugalia deleagă vreun membru al corpului diplomatic. Stăruinţa lui în câte o chestie imposibilă, cum a fost la Oslo aceea care ar fi dus la atârnarea de Stat a Clubului, printr'o cerere de recunoaştere de funcţionare, a dat mare bătae de cap tuturor preşedinţilor de şedinţă. Trebuia găsită, în faţa rămânerii pe poziţie, morţişe şi aproape hazlii, a propunătorului, o formulă de amânare a acestui nou cutremur dela Lisabona, pentru ca nicio parte să nu iasă zadarnic jicnită. O vizită la Rege, în palatul alb cu foarte puţine aurării, a încheiat ca un imn scoţian, cu fluere şi tobe şi cu desvelire de sub draperii a coroanei, ciclul britanic.

In ciclul german, care i-a urmat, cu preşedinte Däubler şi biurou german, s'au rezolvit unele puncte teoretice sau de regulament. Discuţia a ieşit pe-alocuri din albie şi a încurcat pentru scurtă vreme configuraţia ordinei de zi. S'a ridicat, pentru a nu ştiu câtea oară şi s'a lăsat în seama unei comisii, chestia votului pe centre sau pe naţiuni. Ea priveşte mai ales Anglia. Dacă centrele de limbă engleză, african, australian, canadian şi scoţian, ar avea drept de vot aparte, e de prevăzut că ele s'ar solidariza cu Anglia, care ar exercita astfel o adevărată dictatură asupra adunărilor. Anglia a tăcut, celelalte centre care se găseau în situaţia să fi trimis delegaţi fără drept de vot, au protestat, dar deocamdată s'a respectat vechea procedare, şi literatura de limba engleză n'a putut să hotărască decât cu un glas. E glasul însă care se aude. Ciudat e că de obiceiu celelalte ţări se întâlnesc şi aici grupate, după simpatii de sânge sau de politică, şi tocmai Anglia stă între ele izolată, izolată tot splendid, pentru că spiritul ei, mai cumpătat şi mai realist, răzbeşte. Ţările slave păşesc totdeauna împreună, din datorie dela sine înţeleasă. Voturile Poloniei,

Cehoslovaciei, Jugoslaviei şi Bulgariei rămân mănunchiu, oricare ar fi chestia. Am avut discuţii, în timpul cărora abia îmi stăpâneam râsul pe obraz, ca să-i dau drumul în argumentare, cu trimişii tuturor celor patru literaturi, când credeam că trebue să fiu public de altă părere decât a lor. România e socotită ca făcând parte din grupul slav sau îndatorată să-i stea alături, cel puţin ca mădular al Micii Înţelegeri. Copilul gol cu ramura de măslin în mână se alegea o clipă din aburii abstracţiei, rupea melancolic peste noi câteva frunze din ramura lui, care se roteau veştejindu-se şi veştejind aerul. Ţările germanice lucrează la fel. Anglia se uită, iar Franţa trece dintr'un grup în altul, zâmbind şi ducând cu ea cele câteva ţări care o iubesc. In acelaş ciclu s'a primit, cu destul de slabă majoritate, propunerea poloneză ca Liga Naţiunilor să fie rugată să înfiinţeze un premiu pentru autorul celei mai de seamă opere a anului, care pe lângă însuşirile artistice deosebite, să întrupeze şi ideile scumpe tuturor popoarelor: credinţa în om, adâncimea moralei şi a cunoaşterii, precum şi năzuinţa de răspândire a bunei stări obşteşti. Mi s'a părut că o societate de scriitori nu putea da ea singură sarcina de judecător al celei mai bune lucrări literare unui organ cu desăvârşire ne pregătit şi care ar fi trebuit s'o încredinţeze la rându-i altcuiva: Comisiei internaţionale de cooperare intelectuală, unde între întâii judecători s'ar fi întâlnit tot membri ai Clubului; aceasta ca principiu şi în al doilea rând, ca procedare, că o asemenea propunere, înainte să fie votată, ar fi fost potrivit să fie adusă la cunoştinţa celui interesat. Primea sau nu ? O respingere publică ar fi fost penibilă şi unei părţi şi celeilalte, celei dintâi fără nici o vină. Francezii credeau că Liga sau Comisia, totdeauna în lipsă de fonduri, n'aveau să găsească niciodată banii ceruţi de acest nou premiu Nobel. Polonezii sunt însă oameni stăruitori şi vorbeau nemţeşte.

Ciclul francez a desbătut marea problemă a traducerilor privite ca o unealtă de cunoaştere peste deosebirile de limbă, ca un schimb de frumuseţi între popoare şi ca un spor de capacitate al fiecărui scriitor în parte. Spiritul logic

şi practic al Francezilor a ţinut discuţia în margini de realitate. Incheerea la care s'a ajuns a fost destul de rotundă şi de arătoasă, deşi n'a deslegat nimic, ci a intrat numai pe drumul deslegării. Congresul a hotărît să se lărgească începutul de acest an al conlucrării cu Institutul de cooperare intelectuală. I se va cere să centralizeze şi să facă publice toate informaţiile în legătură cu schimburile literare internaţionale, care îi vor fi puse la îndemână de centrele naţionale ale Cluburilor P. E. N., şi în deosebi despre operele în curs de traducere şi despre specialitatea traducătorilor ; să înjghebeze în fiecare an o bibliografie a traducerilor apărute, cel puţin în limbile de mare răspândire, şi pe cât cu putinţă s'o aducă la cunoştinţă ; să centralizeze şi să facă publice recomandările de opere potrivite să fie traduse, care îi vor fi transmise de diferitele centre ale Cluburilor P. E. N. ; să servească de organ de transmitere a dezideratelor Federalei Cluburilor P. E. N., care privesc diferitele ţări, pe lângă Comisia de cooperare intelectuală a Societăţii Naţiunilor.

S'a mai hotărît tot în acest ciclu ca un scriitor străin şi cu locuinţa în altă ţară să nu poată fi numit membru al unui centru, membru obişnuit, fireşte, şi nu membru de onoare; ca buletinul Clubului, care iese acum la Paris, să fie îmbunătăţit; ca să se facă o carte de membru. O moţiune a Ungariei, nevinovată în formă, până într'atât că delegaţii celorlalte ţări, nepreveniţi, nu pricepeau cum mai poate stârni o discuţie, a stârnit cu toate acestea o discuţie. Intr'un ton plângător, veşnicul nostru coleg, d-nul dr. Anton Rado, cerea ca operele spiritului, de factură literară sau ştiinţifică, să nu mai fie oprite la graniţele unor anumite ţări. Noi simţeam, trimişii literaturilor din Statele aşa zise succesorale, că nu era vorba nici de republicile din America centrală, de Japonia sau de Colonia Capului, ci de Ungaria milenară, schimbată deodată printr'o ironie a istoriei în cea mai lirică apărătoare a dreptului minorităţilor, şi de ţările noastre aşezate în graniţele ei. Din nou au început să cadă frunze veştede din ramura, tot mai goală a copilului gol din abstracţia păcii, prezent deasupra

noastră ca într'un vitraliu tăiat din pietre scumpe şi legat cu sârmuliţe de soare. Jugoslavul era un Sloven, mai nesimţitor la aceste atacuri piezişe, Croatul era un eseist ataşat de presă dela Stockholm, aşa că mi-a rămas mie să mă lupt cu termenii prea drastici ai moţiunii, până la o pilire a lor, fără nici o primejdie. Intre altele a trebuit să amintesc de legea bibliotecilor comunale cehoslovace, pe care o studiasem doi ani la faţa locului, cu cărţile bibliotecilor din satele maghiare, numai în limba populaţiei, fără un singur exemplar în limba Statului, alese de o comisie din care făceau parte şi scriitori maghiari din Slovacia şi care cărţi în mii şi mii de exemplare se cumpărau dela Budapesta; să amintesc, şi cu toată lauda, de literatura ardeleană maghiară în plină înflorire, cu producţie neîmpiedicată locală; şi să amintesc apoi de unele răsboae vamale, cu toate acestea, chiar împotriva Bibliei, care în locul cuvântului dumnezeesc încercau să treacă în România, prin substituire de foi, îndemnuri iredentiste. Vorbeam, şi simţeam pe frunte aceeaş cădere înceată, de frunzuliţe ofilite. Ciudat era pentru mine că preşedintele care îmi dăduse cuvântul şi mă asculta, zâmbindu-mi parcă din ochii foarte albaştri, era Jules Romains. Trecuseră numai câteva luni de când îi trimisesem o scrisoare deschisă, tot despre propaganda cu orice preţ maghiară, la alt congres al Clubului. Ştiam acum că o citise şi vorbiserăm despre unele propoziţii ale ei. Veşnicul domn dr. Anton Rado şedea între noi, nemişcat în vechea atitudine.

Peste toate aceste ciocniri şi altele, ca şi peste zarea senină a problemelor celor adevărate, s'au ridicat, trosnind în scântei răşinoase, flăcările păgâne de bucurie ale focului aprins în marginea Mării, lângă vechile urme de viaţă scandinavă din muzeul dela Bigdö. De pe terasa bogătaşului, armator de vapoare ca toţi bogătaşii Norvegiei, care dăduse în cinstea noastră serbarea de noapte într'un fund de parc, priveam dârdâind vâlvătaia de jos, dintre pini. Trecuse de mult de miezul nopţii, şi întuneric nu era decât puţin, în apă şi pe marginile de piatră. Aerul s'a păstrat luminos, catifelat şi rece, fără nicio aşteptare, necunoscător

de urmarea zilelor. Acea izbucnire împletită de flăcări, cu siluete negre prin ele, o văd şi acum, ca un semnal dela marginea trecutului şi a basmului. Mi-e frică să intru, ca să n'o pierd din ochi pentru totdeauna. Dârdâiu înaintea ei, în noaptea fără întuneric, de primăvară de Iunie norvegiană.

Dela Holmenkollen se vede în fund întregul Oslo şi fiordul cu insule şi vase nemişcate. Acum câtva timp şedeam acolo sus, la o masă a restaurantului din verdeaţă, trei oameni veniţi de foarte departe. Unul era un prieten din Liubliana, pe care nu-l mai spun pe nume, pentrucă aceste îndurerate rânduri nu trebue să cuprindă decât unul singur, altul eram eu, iar celălalt era atunci şi nu mai este astăzi, profesorul şi scriitorul Ivan Şişmanov. Vorba despre ţările noastre se împletea cu Marea aspră a Vikingilor şi cu granitul veşnic. Incepeam să facem parte din peisaj. Nu bănuiam că unul din noi, cel mai vioiu şi mai dornic de toată această lume, avea să închidă ochii păstrând-o pentru totdeauna sub pleoape.

Ne găseam acolo, delegaţi în repaus ai congresului, în seara care-şi prelungea lumina. Pe sub noi vâjâia scurt şi tăcea înghiţit de o cotitură, câte un automobil pornit pe serpentină în căutarea de singurătate. Avuseserăm frământarea şedinţelor, cu propuneri şi proteste. Ascultaserăm pe Ibsen, în Strigoii lui, neaşteptat de concentraţi în mediul curat norvegian. Rătăciserăm prin cimitirul cel mare din miezul oraşului, ca să vedem piatra roşie lipită de pământ, cu un steag, tot din daltă, peste ea şi cu uriaşul plop plin de vânt, dela capul lui Björnson. Stătuserăm de vorbă cu Regele, în palatul înconjurat de liliac înflorit ca de nişte vetre de foc albastru ale primăverii. Ne opriserăm înaintea luntrei din veacul al nouălea, desgropată din pământ, ca şi cum tot pământul acesta ar pluti pe nevăzute corăbii în spre cine ştie ce alt soare. Şi acum ne odihneam în faţa largului orizont.

Pofteam pe profesorul Şişmanov la conferinţele Universităţii de vară dela Balcic. Avea să vorbească franţuzeşte pentru noi şi bulgăreşte pentru publicul bulgar. El

ştia de altminteri destul de bine româneşte. Câte odată uităm amândoi franţuzeasca şi nemţeasca în care ne înţelegem ca să spunem ceva în româneşte. Deşi născut acum şaizeci şi cinci de ani la Şiştov, se trăgea din Vidin, îşi aducea aminte de o bunică româncă şi era rudă, prin familia Şişman dela noi, cu ministrul Angelescu. Mărturisea că împământenise în Bulgaria, ca ministru al învăţământului, multe înoiri din şcoala românească de pe vremea lui Haret, când făcuse dincoace de Dunăre o călătorie oficială de studii şi de triumf, şi-mi spunea de bustul de bronz al lui Brătianu bătrânul, care-i împodobeşte masa de lucru, a lui şi a multor intelectuali bulgari de aceeaş vârstă. Din multele asociaţii în care era membru, nu mai lucra acum decât pentru Paneuropa şi pentru P. E. N. Club. Catedra lui de literatură, la umbra căreia creştea şi se învolbura tineretul altei generaţii, îl umplea de duioşie. Imi vorbea şi de o căsuţă de ţară, unde abia aştepta să ajungă, după ce ar fi făcut examenele anume amânate din pricina acestei călătorii nordice. Râdeam împreună de piedicile pe cari vameşii sârbi le pun mai ales Bulgarilor la trecerea graniţei, şi cum scăpase de curând numai arătând decoraţia Sfântului Sava, luată de acasă şi cu acest gând, că la necaz putea servi acolo de iarbă a fiarelor. Puneam la cale în acelaş timp culegerea din prozatorii bulgari contimporani în româneşte, vizite ale scriitorilor bulgari, la Bucureşti, şi ale scriitorilor români, la Sofia. Eram pe locul unde iarna trec, vâjâind, într'un viscol de zăpadă, skiorii din toate ţările sosiţi la marile matchuri internaţionale.

Plănuiam, priveam, râdeam, şi nu vedeam că un mare skior alb, care n'avea nevoe de nicio pârtie ca să alunece, se avânta aerian spre colţul nostru liniştit. El a trecut printre noi, acoperind pe cel mai vioiu şi mai însetat de câte ispite de viaţă ne împresurau. Când ne-am trezit din vântul rece făcut de trecerea lui, nu rămăseserăm decât doi, fulgeraţi de năpraznica pierdere. Una din luminile, de care cu atâta îndreptăţire Bulgaria se simţea mândră, se stinsese. Un prieten, găsit la o răspântie cu o inimă de aur în mână, se scufundase deodată în mijlocul fiordurilor.

Arta cărţii

şi arte plastice

MONITORUL OFICIAL

Joi, în 8 Decemvrie 1832, ieşea la Bucureşti întâiul număr dintr'o publicaţie cum nu cunoscuseră încă Românii. Ea apare de atunci fără întrerupere şi e astfel cea mai veche tipăritură periodică pe care o avem. Se chema „Buletin", cu subtitlu : „Gazetă administrativă", şi e părintele Monitorului Oficial. Ţara Românească, sau Rumânească, aşa cum îşi zice în acei zori de viaţă publică modernă, se înzestra şi cu acest semn de nouă organizare de Stat. „Insemnare a călătoriei mele", cu drumurile în Europa ale luminatului boier Dinicu Golescu, e abia din 1826. Mergeam repede.

Se cuvine să ne oprim înaintea acestei gazete, cu prilejul împlinirii celor o sută de ani, pentrucă ea începe şi oglindeşte cele mai bogat capitol al istoriei tiparului românesc şi pentrucă nu cunoaşem alt loc unde toate faptele şi toţi oamenii cari au împodobit secolul cel fără asemănare, să poată fi întâlniţi împreună ca sub o boltă de aur. „Monitorul Oficial" e, publicistic, un aşezământ de cultură, iar, cetăţeneşte, un izvor de încredere.

Trebuinţa de comunicare directă cu publicul a autorităţilor descoperise şi la noi acest mijloc, al tiparului, încă de la sfârşitul veacului al optsprezecelea ; întâia formă a fost aceea a Proclamaţiei, lipită pe toate zidurile, de un comandant militar în trecere. O armată de ocupaţie şi un

regim de administrație militară aveau nevoie de mai mult. Legătura între puterea publică și populație urma să fie nu numai deadreptul și deodată, dar și statornică. De-aci „Buletin, gazetă administrativă", la sfârșitul anului 1832, în București, pentru Muntenia, și „Buletin, foaie oficială", la 22 Iunie 1833, în Iași, pentru Moldova. Se afla atunci printre noi Excelența Sa Prezidentul Plenipotent al Divanurilor, Generalul Aghiotant, conte Pavel Dimitrievici Kiselev. Prin Organicescul Regulament se încerca să se dea o altă așezare țărilor românești.

Când s'au încuviințat, în 1829, „Curierul românesc" lui Eliad și „Albina Românească" lui Asachi, ele au fost privite ca niște organe care aveau să mulțumească acest fel de trebuințe. Cele patru pagini de text chirilic aduceau maicuseamă Inștiințările dinăuntru și Inștiințările din afară, în care intra foarte mult material oficial. Gazeta administrativă n'a fost decât o desprindere, ca un fel de supliment oficial ajuns de sine stătător, din cele două dintâi reviste românești. Până într'atât însă ele căpătaseră acest caracter, încât o vreme, chiar când, ușurate de o asemenea povară, parcă ar fi trebuit să se ridice pentru totdeauna în ținuturile senine literare, continuă să publice comunicări din cancelarii.

La 16 Noembrie 1832 Sfatul administrativ extraordinar al Țării Românești ia această hotărîre. O redau chiar în fraza plină de mădulare socotite, cu amintiri de stil clasic, pe care au redactat-o caligrafii celei mai de seamă dregătorii a țării : „Astăzi la 16 ale lunii lui Noembrie anul 1832 în adunarea Sfatului administrativ extraordinar luîndu-să în băgare de seamă trebuința ce este de a să întocmi un buletin pe seama Statului, prin care să să publicuiască de două ori pe săptămână în câte-o coală toate cele din partea oblăduirii acestui Prințipat, puneri la cale, măsuri, orânduiri în slujbe, hotărîri de judecăți și porunci ce vor ieși dela fieșcare ramură de dregătorie care trebuesc a fi știute de obște, precum și legiuirile ce să va face ca după acele să se povățuiască fieșcare, s'au hotărît ca acest buletin să se pue în lucrare și să se tipărească pă seama Sta-

tului trei sute trupuri, pentru care să se plătească tipografiei câte doi şi jumătate galbeni pentru fiecare trup, răspunzându-se aceşti bani din suma de lei douăzeci şi patru mii ce prin organicescul Regulament la tabla cheltuelilor a slujbelor publice însemnată cu litera A. sânt hotărîţi pă tot anul pentru cheltuiala unui asemenea buletin". Redactor al Buletinului a fost numit Eliad, care era şi redactorul Curierului. Ambele foi semănau dealtminteri întru totul la înfăţişare şi se tipăreau în aceeaş tipografie.

Numărul întâiu a ieşit în frunte cu acest „Program" : „După punerea la cale a Guvernului s'a hotărît să se întocmească un Buletin al Statului sau Foaia oficială, care puindu-se în lucrare să dă în cunoştinţă obştei că a început a se tipări.

Această foaie va ieşi odată pe săptămână Joia, după formatul ce să vede, până la sfârşitul anului acestuia; iar pe anul viitor după trebuinţă se vor da şi de două ori.

Ea se va împărţi în două părţi de căpetenie: Partea administrativă şi cea judecătorească.

Partea administrativă va coprinde puneri la cale ale Guvernului, măsuri, legiuiri, orânduiri în slujbă şi înălţări, răsplătiri şi pedepse.

Iar cea judecătorească: întăriri de judecăţi, mezaturi şi secfestruri.

Pe fieştecare Expediţie pe la toţi slujbaşii se va trimite câte un exemplar spre a lua cunoştinţă de toate punerile la cale ale Guvernului şi măsurile ce se vor lua, şi după care va şti fieştecare a se regula.

Câţi din particulari vor dori a se prenumăra la această foae se va adresa la redacţia Curierului rumânesc. Preţul prenumăraţiei pe un an va fi patru împărăteşti (galbeni ? nota red.). (I. Eliad, Redactorul Buletinului Statului)".

Eliad a îndeplinit acest rost până i s'a încheiat concesia, în 1847; la câtva timp după aceea, în numărul de la 15 Iunie 1848, fostul redactor şi tipograf apărea pe aceleaşi pagini, între membrii Guvernului Provizoriu şi vorbind în numele poporului român, cu lozinca revoluţionară : Dreptate şi frăţie. Cel care supraveghiase tipărirea atâtor legiuiri

şi măsuri ale altora fusese ales de soartă să dea el acum legiuiri şi să ia măsuri de obşte. In Aprilie 1872, Buletinul, schimbat în Monitorul Officiale al României, publica deschiderea unui credit de 2.500 lei pentru înmormântarea lui Eliade Rădulescu. Un strălucit capitol al istoriei culturii româneşti se închisese.

La început tirajul Buletinului era destul de mic, 400 de exemplare, care se împărţiau fără plată diferitelor birouri. Nici prin cuprins, nici prin desfacere el nu trecea de marginile serviciilor administrative. Numai stilizarea isteaţă, a unei ştiri întâmplătoare, vreun cutremur sau vreun foc, dădea la iveală deodată existenţa în vecinătate a condeiului născocitor al marelui scriitor. Abia de la 1853 tirajul se urcă, fără altă trecere, la 4.000 de exemplare, şi arată interesul şi amestecul publicului în viaţa de Stat. Se pregăteau vremurile întrebării ţării pentru Divanurile ad-hoc şi pentru cea dintâi unire. Cifra aceasta capătă o nouă însemnătate dacă punem alături tirajul de astăzi, care este de 9.000, dupăce ajunsese la maximul de 14.000 în 1928.

In numărul 2 din anul întâiu se văd ce anume autorităţi primiau Buletinul şi în acelaş timp care era înfăţişarea administrativă a Ţării Româneşti de acum o sută de ani. Se trimeteau :

„3 Ecsemplare sau foi la Dvornicia cea mare a pricinilor dinlăuntru.

3 La Visterie.

2 La Secretarul Statului.

15 La Dejurstva Miliţiei Pământeneşti.

20 La Logofeţia cea mare a dreptăţii spre a se împărţi la divanurile şi tribunalurile din Bucureşti, şi la cele din Craiova.

6 La Logofeţia cea mare a pricinilor bisericeşti spre a se împărţi şi la Eforiile caselor făcătoare de bine.

5 La Sf. Mitropolie.

6 La trei Episcopii câte două de fiecare.

6 La Agie spre a se împărţi şi la Comisiile plăşilor.

6 La Dvornicia Temniţelor spre a se împărţi şi la subt ocârmuitorii săi.

15 La Comitetul Carantinelor, spre a se trimite la toată carantina câte una.

1 La Dvornicia de poliţie.

90 La toate ocârmuirile de judeţe socotindu-se câte cinci de fieştecare ocârmuire; spre a se opri una la ocârmuire şi celelalte patru a se da la Tribunal, la Sfatul Orăşenesc, la Poliţ-maister, şi la Protopop.

95 La toţi sub ocârmuitorii duprin plăşi, care se vor trimite iarăşi la ocârmuirea fieştecărui judeţ, dela care subt ocârmuitori vor avea drept să le ceară, însă".

Iată şi judeţele de la 1832, cu însemnătatea lor, cel puţin din punctul de vedere al comunicărilor de caracter administrativ :

„7 La Slam-râmnic;
2 La Brăila ;
4 Buzău;
4 Ialomiţa;
5 Ilfov;
4 Vlaşca,
5 Teleorman
4 Olt;
5 Săcueni;
7 Dâmboviţa;
5 Muscel;
7 Argeş;
5 Romanaţi;
7 Dolj
7 Mehedinţi;
9 Gorji;
7 Vâlcea;
4 Prahova".

Numele publicaţiei oficiale a suferit foarte multe schimbări. A fost la început: „Buletin, gazetă oficială". E, din Ianuarie 1847 : „Buletin ofiţial al Prinţipatului Ţării româneşti". Sapte luni din 1848 îşi zice: Foae ofiţială pentru secfestre şi licitaţii". Din Februarie 1853 se face : „Buletinul Oficial". E ca o apropiere înceată de titulatura de astăzi, înrâurită, atunci când a apărut întâiu de modèle franceze. In Ianuarie 1859 iese la iveală: „Monitorul Oficial a Ţerei Româneşti", cu acordul ciudat moldovenesc. Unirea celor două ţări, în loc să aducă o liniştire în căutarea de nume tot mai fericite, aduce o şi mai grăbită pornire de schimbare. Unele din schimbări înseamnă a dare îndărăt.

In Ianuarie 1860 frontispiciul Monitorului poartă acest text : „Principatele-Unite-Monitorul, diaru oficial alu Ţerei Românesci". „Al" apare în sfârşit acordat cum trebue, dar cu un u scurt, care e hazliu. Din Maiu 1861 cade cuvântul „diaru", înlocuit de „jurnalu" şi din Decemvrie acelaş an sunt lăsate afară cuvintele „alu Ţerei Românesci". Se pregătea titlul : „Monitorulu, jurnalu oficialu alu Principateloru Unite", cu această cascadă de u scurt, pus unde trebue şi unde nu trebue, dela 9 Februarie 1862. Dela 31 Martie acelaş an înceta „Monitorul oficial al Moldovei", care mersese mai sigur spre calificarea cea dreaptă. Din 1863 „Principatele Unite" din subtitlu sunt şi „Române". In Ianuarie 1866 ni se dă: „Monitorul, jurnalul oficial al României". Peste doi ani cuvântul „jurnal" se face din nou „diariu". La 10 August 1869 iată-l în sfârşit, într'o formă sunând astăzi puţin caragialesc: „Monitorul officiale. România". Dacă publicaţia împlineşte o sută de ani, în care timp a ieşit fără nici o întrerupere propriu zisă, numele ei n'are decât 63. Atât de anevoie i-a fost să se curețe de sgură şi să se nască !

Intre 1832 şi 1860 Monitorul a apărut de cele mai multe ori în două numere pe săptămână de câte patru pagini, într'un format mai mult mic, de revistă (27×20 cm); a apărut şi de trei şi de patru ori. De la 2 Ianuarie 1860 el a ieșit în fiecare zi, sporit şi cu suplimente. De pildă, „Protocoalele şedinţeloru Adunării Legislative a Ţerei Românesci" de la 1860 până la 1865, şi mai ales „Desbaterile Camerei Deputaţilor" şi „Desbaterile Senatului României", numai decât după 1864. Ceva din această împărţire se păstrează şi astăzi, când „Monitorul Oficial" are obişnuit trei părţi, întâia cu publicaţii de interes general, într'un tiraj de peste 9.000 de exemplare, a doua cu publicaţii de interes limitat, într'un tiraj de peste 3.000 de exemplare, şi a treia, vechea parte a Desbaterilor Parlamentare, într'un tiraj de vreo 1.200 de exemplare. Ea alcătueşte, pe lângă documentarea de fapte, cea mai bogată colecţie românească de oratorie parlamentară și politică. Cei mai buni meşteşugari ai cuvântului românesc pot fi oricând găsiţi

acolo, împreună cu împrejurarea care i-a stârnit. Istoria celor şaptezeci de ani din urmă de viaţă publică se înşiră înaintea noastră prin oamenii reprezentativi şi cu un material direct, fremătând de bune intenţii sau de patimi vijelioase. Monitorul e, în acest înţeles, un izvor unic şi nişte anale, la care orice cercetător va găsi răspuns pentru atâtea fenomene ale vremii.

Scrierea chirilică a întâilor ani aduce o altă limbă administrativă şi cancelarială, în care se întâlneşte, cu mici schimbări, factura biurocratică de astăzi. Nouile aşezăminte cereau noui forme şi o altă rostire. Condeiul se poticneşte de multe ori, îmbină vorbe vechi în hotărîri şi legiuiri înaintate, se pierde în întorsături stângace, prin care expresia proprie nu-şi poate face loc, dar de la număr la număr şi de la an la an, noţiuni neaşteptate sunt puse în circulaţie şi tiparele cele noui se închiagă. Suntem la izvoarele administraţiei şi biurocraţiei româneşti moderne. Nicăeri nu putem fi mai bine faţă la naşterea şi creşterea lor. „Curierul românesc" ne poate lămuri mai uşor despre luptele şi biruinţele limbii literare, vorbită în saloane şi pusă în scrisul frumos. „Buletinul" ne ajută să vedem dincoace, în graiul, mai făcut şi mai abstract, diplomatic, ministerial şi judecătoresc. Printr'unul se rosteşte societatea, veşnic tânără şi răscolitoare, pe când prin celălalt, Statul, fără vârstă şi fără patimă. Iată care e glasul Statului român de la 1832 şi numaidecât după aceea, în diferite ramuri de preocupări.

Generalul acesta abia trecut de patruzeci de ani lucra repede şi adânc. De n'ar fi decât centenarele, pe care le sărbătorim mereu de un an încoace, şi ar fi îndeajuns dovadă. Nu ne place însă totdeauna să-l mai amintim pe Kiselev. N'avem dreptate. El stă la începuturile vieţii noastre de Stat, cu faţa lui serioasă umbrită de ochelari cu ulube date după urechi, ca un gospodar cuminte, plin de înţelegere şi de hotărîre. Mai ieri s'au împlinit o sută de ani de când Brăila, pierzându-şi zidurile de cetate şi vămile de raia, s'a schimbat într'un oraş cu străzile trase cu linia, cum i le ştim, şi despre care localnicii credeau că generalul

a pus să dea cu tunul şi, pe unde a mers ghiuleaua, a făcut strada. Centenarul Brăilei e un centenar al lui Kiselev. Astă primăvară au fost mari serbări în amintirea a o sută de ani de când fiinţează Eforia Spitalelor Civile, cu moşiile, spitalele şi idealul ei de iubire de oameni. Centenarul Eforiei Spitalelor e un centenar al lui Kiselev. Tot anul acesta s'a împlinit o sută de ani de când oştirea românească a fost, după o lungă odihnă, din nou înfiinţată şi ţara a început să se simtă apărată şi mai aproape de marile ei destine. Centenarul oştirii româneşti e un centenar al lui Kiselev. Ne pregătim să ridicăm steaguri în oraşul trandafirilor, Turnu Severin, pentrucă s'au făcut o sută de ani de când, la un alt capăt al Dunării româneşti, se zidea aici un nou oraş de apă, cu o aşezare înaltă, deasupra podului lui Traian, şi cu aceleaşi străzi lineare. Centenarul Severinului e un centenar al lui Kiselev. Aş putea să urmez la fel încă mult. Mă opresc să dau acele probe de limbă de legi şi de preocupări variate ale ţării. Intâii doi, trei ani ai „Buletinului" aduc din belşug şi eroic toate pietrele de temelie ale noului Stat. Nici un domeniu nu rămâne fără legiferare. Totul e în construcţie. Ai impresia aceasta, şi acum, la o sută de ani, răsfoind foile „Buletinului" cu scriitura lui de buchi. Unde se arată generalul :

„Sâmbătă la 25 Mart încheindu-se seria obişnuitei obşteştei adunări ce s'a început anul trecut 1832 mădularele sale într'o glăsuire au făcut următoarea adresă către Ec. S. D. Prezidentul Plenipotent.

„Inalt Ecselenţii Sale D. deplin împuternicitul Prezident al Divanurilor Prinţipaturilor Moldavii şi Valahii, General Adiotant, General Leutenant şi a feluri de ordine cavaler Pavel Dimitrievici Kiselev.

Domnule General,

„Obşteasca adunare asupra închiderii ei doreşte a arăta de iznoavă Ecselenţii Voastre plecata ei recunoştinţă ce întradins o simte despre fericita stare a ţării, pre care mai presus de toată nădejdea au dobândit-o".

Poate că e cam răsucit, ca formă, şi cam umilit, ca ati-

tudine, dar ca act public e de o mare frumuseţe, mai ales pentru noi, cu vorbele lui de demult ca nişte paftale cu pietre scumpe legând trecutul de viitor. Generalul stă înaintea boerilor, fără să zâmbească, şi ascultă. Face parte din programul de guvernământ.

Urmăriţi acelaş amestec de vechiu şi nou în această minunată pagină de :

„Regulament al Şcoalelor publice din Prinţipatul Ţării Româneşti. Introducere.

Buna creştere este cea mai dintâiu trebuinţă a unui neam, ea e temeiul şi chezăşia pentru paza tutulor aşezământurilor obşteşti.

Lucrarea ce buna creştere face pentru întemeerea fericirii fieşcăruia om în parte şi a tutulor oamenilor de obşte, este foarte mare şi netăgăduită, de aceea meşteşugul de a împodobi pe om cu bune obiceiuri a fost în toată vremea cea mai mare îngrijire a legiuitorilor celor mai luminaţi, şi o adâncă gândire pentru cei mai învăţaţi filozofi.

Datoria unei oblăduiri este a înlesni tinerimii mijloacele trebuincioase pentru ca să-şi desvolteze puterile înţelegătoare şi morala, şi a le da o povăţuire cuviincioasă pe calea vieţii în Societate, căci dacă bunăcreşterea va rămânea neîngrijită la o vârstă când oamenii îşi fac cele dintâi obiceiuri de care se simt în toată viaţa, cele mai bune fireşti aplecări vor rămânea într'o stare de amorţire, sau se vor strica de tot, atunci buna creştere lipsind se va pierde şi binele ce ar putea izvorî dintr'aceste fireşti aplecări, nu numai pentru fieşcare în parte, ci şi pentru toată soţietatea...

Paragraf 2. Şcoalele începătoare vor cuprinde patru ramuri deosebite adică :

1-iu Şcoale începătoare ;

2-lea Umanioare;

3-lea Invăţături complementare;

4-lea Cursuri speciale.

Paragraf 2. Şcoalele începătoare vor cuprinde patru clasuri de un an fieşcare.

Paragraf 3. In clasul întâiu copiii vor începe a învăţa să citească şi să scrie după metodul lancastrian...

Pentru scriere şcolarul va începe a face slove pe nisip, pe urmă se va deprinde pe piatră şi apoi pe hârtie".

In puţine cuvinte, pline de greutatea pe care i-o dădea lui Petrache Poenaru o adevărată credinţă sfântă în învăţătură, se strävede toată viaţa şcolii de atunci, de la cugetătorul grav şi puţin pedant până la învăţăcelul aplecat peste tabla lui cu nisip, în care vecinul suflă pe furiş, strică slovele şi-i umple gura deschisă şi ochii de praf.

Iată apoi întâile urme ale Depozitului nostru legal în „Măsuri pentru cenzură", tipărite în n-rul 47 de la 15 Octombrie 1833 :

„Art. 7. Editorul, autorul şi tipograful sunt datori a depune la secretariatul Statului un exemplar din cartea ce se va tipări, cinci la biblioteca naţională de la Sfântul Sava din Bucureşti şi două la biblioteca şcoalei din Craiova".

Era o răspundere solidară a celor trei făuritori ai cărţii, mai întreagă decât astăzi, dar nu putem şti dacă şi mai cu bune urmări.

In 1835 Reşid Bei, ambasadorul turc din Franţa, în trecere spre Paris se opreşte la Bucureşti, unde e primit cu mare pompă. Cu acest prilej apare pentru întâia oară în „Buletin" teatrul vremii :

„Duminică seara s'a dat teatru unde s'a reprezentat de către şcolarii şcolii filarmonice un fragment din opera Semiramida și Preţioasele, comedie dela Molier, la care In. S. prea Inălţatul Domn a binevoit a fi de faţă unde a fost poftit şi Ec. Sa Reşit Bei, în loja I. Sale".

Dar să ne întoarcem, la despărţirea de aceste texte bătrâne, spre Generalul Kiselev şi să-i citim cele din urmă rânduri dintr'un „Ofiţ" trimis de la Iaşi, în 27 Decembrie 1832, Eforiei Spitalelor Civile de la noi. Din celelalte se descoperea o minte ; din acesta se vede şi o inimă :

„... Eforia după acestea dă nădejde că după câţiva ani în Spitalurile Bucureştilor dinpreună cu ale judeţelor va putea să se aşeze aproape cu 300 paturi. Acest număr nu mi se pare destul; mă socotesc însă că până atunci Guvernul va avea mijlocul de a-l mai adăuga. Cu mare mulţumire văz simţimenturile cele lăudate care au însuflat Eforiei idea de

o subscripţie spre folosul spitalurilor Colţii şi Filantropiei; doresc a vedea pusă în lucrare această idee; şi drept datorie a mea voiu socoti a mă înscrie ca subscriptor".

Cu această gură de demult Monitorul ne vorbeşte şi ţine foile lui la îndemână pentru atâtea alte minunate lucruri tot de-atunci. Nu sunt numai ştiri moarte oficiale şi înşirare de legi obosite ,ci izbucnire de încredere tânără şi o năvală de încercări pentru întâia oară făcute. Centenarul Monitorului Oficial e însă şi el un centenar al lui Kiselev. Când în 1843, pe vremea lui Gheorghe Bibescu, ţara a vrut să-i mulţumească şi a strâns bani pentru o statue, el, gospodarul, iubitor al locurilor unde săvârşise bune isprăvi, a cerut ca banii să se întrebuinţeze mai bine pentru vreo cişmea sau vreun pod. Şi atunci, din cei 50.000 de lei ai subscripţiei publice, s'a făcut şoseaua Kiselev. Culeg ştirea şi această întrecere pentru o faptă bună, tot din „Buletin". La 1846 găsesc la mezaturi încă ceva : „Pentru Grădina Publică de la şoseaua Kiselev este trebuinţă a se face patru putini de lemn de ştejar şi cu cercuri de fier, spre înlesnirea udatului grădinii". Numele lui Kiselev începea să se acopere de flori. Aleea aceasta de verdeaţă, al cărei nume, aproape într'o sută de ani de sălbatice schimbări şi de atâtea pricini ca să ştergem urmele convieţuirii primejdioase cu Ruşii, nu s'a gândit încă nimeni să-l înlocuiască, e şi ea un monument, mai dăinuitor, deşi mereu înnoit, decât oricare altul.

Monitorul Oficial nu se poate înţelege însă fără o altă instituţie, care îl întregeşte. Ne-am deprins să le întâlnim unite şi nu se poate să vorbim de unul şi să nu spunem nimic de cealaltă. Mă gândesc la Imprimeria Statului. Pentru atâţia din Bucureşteni, cari se simţiau, ca mine, atraşi de tipograficescul meşteşug şi se abăteau prin partea din bulevardul Elisabeta unde seara, din gura Cişmigiului, se vedeau prin peretele de sticlă luminat al atelierelor toate maşinele la lucru, Imprimeria a însemnat totdeauna chiar mai mult decât Monitorul. Astăzi casa s'a schimbat şi farmecul s'a dus.

Acum treizeci, patruzeci de ani, clădirea aceea cu brâuri

roşii de cărămidă şi cu brâuri galbene de tencuială stătea singură şi văzută din toate părţile. Deadreapta se deosebea bine biserica Sfântul Ilie Gorgani, aşezată pe înălţimea ei ca o Mitropolie sau ca un Mihai Vodă în miniatură. Părea numai o podoabă a Imprimeriei Statului ca o stemă a Bucureştiului sau a Ţării Româneşti crestată într'un cap de coală. De partea ceastălaltă, spre Eforie, era un singur maidan până în Dâmboviţă, pe care se ridicau însă corturile panoramelor şi bărcile şi căluşeii copilăriei noastre. Pe delături şi peste drum, până spre Sărindar, se întindeau anticarii, cu cărţile lor la vedere, pe unde ne învăţaserăm să întârziem. In spate erau alte câmpuri şi în faţă Cişmigiul, cu gardul de fier acoperit de calendare şi de istorii de haiduci. Iar la mijloc, măreaţă, casa cea tainică, de unde pândeam cum la anumite ceasuri ieşeau oameni în ceată şi băieţi cari rămâneau cu noi la bărci. Ştiam că sunt tipografi, că fac tot felul de cărţi şi o mare sfială ne cuprindea. Eram încredinţaţi că ei lucraseră tot ce ne înconjura, tot acel cartier de anticari şi de clopotari de vremea veche, boccegii ai trecutului, pieriţi odată cu el. Ce trecere putea să aibă Monitorul Oficial, depărtat şi abstract, faţă de Imprimeria atât de prezentă şi de activă ?

Imprimeria Statului s'a mutat în această clădire, care de doi ani s'a prefăcut aproape cu totul, în 1887, după plimbări prin foarte multe adăposturi nepotrivite. Stătuse câtva timp în palatul Domniţei Bibescu, unde ajunsese după ce se dărâmase Hanul Şerban-Vodă, ca să se ridice Banca Naţională, şi plecase rând pe rând aici dela tarapana şi la tarapana dela Academie, adică dintr'o aripă a palatului Universităţii. Ce fusese înainte e istorie, istorie a Bucureştiului şi istorie a vechii culturi româneşti a tiparului. Imprimeria Statului e din 1863 şi, ca s'o alcătuiască, s'au vărsat în ea Tipografia Mitropoliei sau Nifon Mitropolitul, Tipografia Sfântu Sava, Tipografia Comisiei Centrale din Focşani şi altele. Până şi o maşină a Mânăstirii Neamţu ajunsese aici. Era ca un fel de unire a tot ceeace răspândise în scris până atunci gândul nostru, ca să-l facă să străbată mai departe şi mai puternic în ţara unită. Mai înainte,

timp de 30 de ani, Monitorul Oficial se tipărise când în tipografia, îndreptată încă dela început spre litera latină, a lui Eliad, când în tipografia chrilică, tradiționalistă și mai ales negustorească a lui Carcalechi. Acum el se rotunja într'un așezământ de sine stătător.

Am văzut tipărituri din trecut ale Imprimeriei Statului, făcute de aceiași oameni și de aceleași teascuri, cari trimeteau zilnic țării știrile oficiale ale Monitorului, împletite uneori cu dări de seamă literare și cu polemici chiar de idei sau cu o literatură pentru sate. Foaia sătească, de după 1860, contopită cu Monitorul, nu era altceva decât o „Albină", cu un P. S. Aurelian în frunte, adesea întru nimic mai prejos decât cealaltă, de după aproape o jumătate de secol. Dar iată, în afară de reviste și magazine istorice ale timpului, care n'ar fi găsit alt editor și nici putință să apară și să înrâurească, atâtea lucrări, ca marile dicționare, folosite și de noi astăzi, cel român-francez al lui Frédéric Damé, cel englez-român al lui Lolliot, cel român-german al lui Tiktin, toate din inițiativa lui Take Ionescu, sau publicații grele de chirilică, un fel de răspuns la activitatea din întâia jumătate a secolului, Tetraevanghelul găsit la Londra și tipărit aici ca să fie o ediție critică, dar părăsit poate din pricina războiului de editor, Moses Gaster, și rămas numai text, fără comentarii. Și suntem martori de la 1930 încoace, de când Cultura Națională a ajuns o secție a Imprimeriei Statului, ca o a doua creștere după a doua unire, corespunzătoare celei de pe la 1860 după întâia unire, la cele mai frumoase tipărituri, prin literă, prin gust și prin cuprins, ale artei grafice românești.

Astăzi, ca atunci, Imprimeria Statului e nu numai cea mai puternică, din punct de vedere tehnic, dar și cea mai luminoasă, din punct de vedere artistic, tipografie pe care o are țara. Ea se întoarce, cu noui rosturi, la strălucirea de odinioară. Un program măreț o așteaptă. Vaza Monitorului Oficial și a Imprimeriei Statului nu sunt în scădere. Amintirea întemeetorului și brazda de lumină trasă eroic

de el îndeamnă la fapte asemenea. Publicaţia noastră oficială şi întreprinderile alipite ei nu trebue să uite că au avut din ziua întâia şi încă cincisprezece ani în frunte, cu toată dragostea lui de ţară, de bună limbă şi de literatură legată de năzuinţele timpului, pe Eliad.

CÂND SCRIITORII AU ŞAIZECI DE ANI

Multă vreme am crezut că Maiorescu avea ochii albaştri.

Era între 1905 şi 1910, când aveam grijă, înainte să intru în sala IV sau XVIII a Universităţii, să-mi ascund şapca mea de liceu sub manta, care-mi acoperea şi tresele de aur şi de argint ale uniformei militarizate, sau când, după curs, băteam străzile cu pomi şi stele groase de chiciură ca să-mi astâmpăr fierberea gândurilor. Faima lui Maiorescu şi a lui Iorga pătrundea până în clasele noastre de program analitic. Seara ne strecuram, puţin ameţiţi, prin coridoarele cu studenţi zgomotoşi. Ce ochi deschideam, din banca cea mai înaltă a amfiteatrului, când Maiorescu îşi începea jocul lui de sprâncene şi de degete, scoţând cea mai gândită frază a veacului ca un giuvaer, cu sclipiri iubite de femei dintr'un galantar, sau când furtunosul profesor, pe care istoria medievală nu-l mai încăpea în matca ei, rostogolind papi, împăraţi şi noui continente, chema înaintea tinereţei noastre aiurite de spectacol, pe întâii ţărani împuşcaţi de răscoale! Nu mai erau nişte simple lecţii asemenea prelegeri şi, după ele, uitai cursul următor sau casa, te despărţeai cât mai repede de prieteni, dacă aveai, şi te înfundai în noaptea de iarnă sau de primăvară, singur cu ce duceai, ca un fur de fiori, cu tine.

La una din aceste prelegeri, nu-mi mai aduc aminte dacă era de logică sau de istoria filozofiei, Maiorescu a amintit,

cu opririle și sublinierile lui, de o comparaţie din nuvela unui scriitor. Comparaţia se desfăcea în faţa noastră, în părţile ei, cu pregătirea materialului incolor înaintând neştiut spre clipa aceea de scăpărare a apropierii neaşteptate. Dela ea tot gândul îndărăt se lumina, iar mintea pornea mai departe, pe firul povestirii, odihnită şi fermecată. „Cu cât te uitai mai spre dreapta marea se făcea mai albastră, ştii, cum e peruzeaua". Cum e peruzeaua: bine şi frumos. Ca o piatră oarecare, pe care nu toţi am văzut-o, dar ne-o închipuim, din noutatea sonorităţii şi din această mărginire alături de nesfârşirea orizontului apei, într'un fragment de cristal strălucitor. O putea găsi şi altcineva. Suntem gata să trecem, abia uimiţi peste ea. Dar, nu, scriitorul nu se mulţumeşte cu această întâie mărginire, ci stărue, se apropie, ne pune marea sub ochi, la un deget: „A ! uite aşa. Şi arăta un inel cu o peruzea mare cumpărat din Viena tocmai în amintirea albastrului mării".

Peruzeaua aceea a trecut prin sală şi, când s'a oprit în aer urmărită de sute de priviri, s'a aprins deodată și s'a prăfuit în scântei albastre. Multă vreme de-atunci am crezut că Maiorescu avea ochii albaştri. Scriitorul era un obişnuit al Junimei, iar nuvela, Pană Trăsnea Sfântul.

Ceeace ne-a legat numai decât de Brătescu-Voineşti au fost duioșia şi dragostea lui de trecut; aveam în sfârșit un scriitor al bunătăţii şi al amintirii.

Era, pe urmă, tânăr ca noi. Ii dădeam fireşte, vârsta bucăţilor, care ne încântaseră. „Pană Trăsnea Sfântul", „Două surori" şi mai toate schiţele lui apăruseră în „Convorbiri literare" când scriitorul abia împlinea douăzeci și cinci de ani. Ce ne păsa nouă că aceasta se întâmplase în 1893 ? Că eroi mai bolovănoşi, ieşiţi din brazdă sau din istorie năvăliseră în câmpul literaturii ? Protestarea poate fi făţişă şi revoluţionară, dar poate fi şi cu ocoluri, prin punere alături de alte stări sau de înfrângeri sub răutatea vremii. Calea a doua era a lui Brătescu-Voineşti şi mulţi umblam pe ea. Nu ieşiserăm din micul romantism. Ne mai plăcea să plângem, cu toate că în ascuns.

Scriitorul încercase în acelaş timp versurile şi povestirea.

Dar pe când în povestire a fost el dela început, versurile îi sunt pline de şovăială. Cele mai multe din cele nouăsprezece bucăţi sunt eminesciene :

Iar prin tufişul de răchită
Şi pe sub crăci de lilieci
Se scurge gârla liniştită
Cântându-şi doina ei de veci.

Poezia, un sonet, e din 1892 şi intitulată „Unei domnişoare".

Dar alteori, ca în „Răzbunare", câştigă strofa lui Coşbuc :

Era o zi cum astăzi nu-s,
In vremea ce de mult s'a dus
(Şi pentru ce se duse oare?
Ia doar aşa, să 'mbătrânim
Şi ca s'avem ce să dorim !)
Era o zi de sărbătoare.

Dragostea de cei mici, fiorul pentru lucrurile trecute şi slăbiciunea muzicii, care-i umplu întreaga operă, se întâlnesc în „Târziu" :

Oraşul doarme de demult şi-atât de-adâncă
A nopţii linişte domneşte 'n preajma mea
Că mi-ar părea c'ar face zgomot cât o stâncă
Orice grăunte, cât de mic, care-ar cădea.
Şi-acum când mintea-i cu hotarele deschise
Imi zboară gândul cu-o iuţeală de nespus
Şi-mi pierd simţirea, adâncindu-mă în vise
De lucruri dragi ce-au fost odată şi s'au dus.
Dar de odată mă trezeşte-un cântec drag.
E-un organist ce umblă'n uliţe pribeag
Ducându-şi orga 'mbătrânită ca şi dânsul.
Şi bine ştiu că orga-i veche discordată,
Dar are-un farmec mult duios de astă dată
Şi nu ştiu cum, dar cum l-aud, m'apucă plânsul.

Sonetul, ca şi celelalte bucăţi de proză sau de versuri de până acum, e semnat I. Brătescu. La câteva pagini după el, în „Convorbiri literare" dela 1893, e tipărită marea nuvelă „Pană Trăsnea Sfântul", cea mai puternică realizare a scrii-

torului în această întâe perioadă. Abia sub ea numele apare aşa cum ne-a rămas şi îl iubim: Ion Al. Brătescu-Voineşti. Era ca o luare în stăpânire şi o intrare, cu adevărata faţă, în literatură.

A venit după aceea studiul lui H. Sanielevici în 1902. La retipărirea lui în „Studii critice", la Casa Şcoalelor, după douăzeci şi cinci de ani, autorul pune această: „Notă. — Recitind acest mic studiu critic scris la 1902, el îmi apare ca o pălărie frumoasă, dar prea largă pentru capul d-lui Brătescu-Voineşti. Nu face nimic... Dacă nu-i vine d-lui, o să-i vie altui scriitor..." Criticul era în căutarea scriitorului clasic român, tăiat după Goethe, „clasicul clasicilor"; aventura îl pândea pe el şi nu pe nuvelist, care a rămas egal cu sine însuş. E marea lui putere şi tocmai de aceea, în ochii celor cari au vrut să-l lovească, marea vină. H. Sanielevici plecând dela Brătescu-Voineşti şi mereu pe aceeaş linie, a ajuns la Panait Istrati! Armătura ştiinţifică şi scoabele de calificative în care a încercat să-l fixeze, au fost proporţionale cu numărul anilor trecuţi şi nu cu siguranţa de sine însuş a criticului, rămasă neschimbată. Aşteptăm, dacă lui îi va mai fi dat s'o scrie şi nouă s'o citim, nota dela sfârşitul unei retipăriri de după alţi douăzeci şi cinci de ani. Pălăria se va dovedi tot aşa de largă şi pentru scriitorul jos-dunărean de limbă franceză şi va porni să colinde după alte capete. Numai Korolenko mi-aduc aminte că a rătăcit, pe vremuri, tot când eram adolescenţi, prin toate prăvăliile de pălării din Bucureşti fără să fie în stare să-şi găsească una potrivită capului. Pentrucă pălăria aceasta, de felul celor confecţionate de critica normativă, nu este de purtare, ci de agăţat afară la firmă, pentru ispita drumeţilor. Brătescu-Voineşti n'are de ce să se ruşineze că nu i-a venit. Ce se făcea veacul, dacă-l vedea depărtându-se de istoria literaturii sub o asemenea podoabă megalitică!

Veacul întrupat atunci, în tinerii de cinsprezece până la douăzeci de ani, vârsta marei crize, era în toate de-o părere cu criticul şi asculta din pagină, dogmatizate, ecoul propriilor credinţe. El a fost martor, fără să se mire, drumului de triumf dela „Viaţa românească", entusiasmului

stârnit de „Lumea Dreptăţii" şi de „Niculăiţă Minciună". Schiţele dintâi ieşiseră în aceleaşi numere de revistă cu „Viaţa la ţară" ; cele din urmă se înşirau, fără să pălească, lângă Sadoveanu, Galaction. Caragiale trăia încă. In această strălucită academie de prozatori, despărţită de tot ce-a fost înainte şi de ceeace se încheagă azi, după noui formule, Brătescu-Voineşti se păstrează ce-a făgăduit din întâia zi, într'o tovărăşie din cele mai felurite ca fire, scop şi stil. E scriitorul de citire neîntreruptă, intrat cu scrisul anecdotă şi lumea prinsă în el, fără sbucium şi fără bătrâneţe, în literatură. Focul albastru al peruzelei licăreşte în mijloc, răsfrângere a unei întregi societăţi, odihnitor. Imprejur sunt alte pietre, mai neliniştite sau mai adânci. Ochiul, după ce le îmbrăţişază, într'o beţie de lumini, pe toate, se opreşte cu drag la acest colţ al sufletului.

Uităm de obiceiu, sub porunca acestei impresii unitare, că Brătescu-Voineşti a lucrat pe mai multe laturi, dela cele curat subiective, ale catrenului liric, până la cele mai desfăcute, prin tehnică şi cuprins, de personalitate, ale teatrului. In această schimbare de genuri nu se putea ca şi factura să nu difere. Bucuriile diferenţierii, mari deopotrivă pentru cititor şi scriitor, nu lipsesc. Numai marginile, puse dela început, n'au fost depăşite, de înfrânare realistă pe un fir de compătimire, făcută pe din două din milă şi din umor. Artistul şi omul, plecaţi împreună, nu s'au despărţit niciodată.

Nu e caracteristic destul că Brătescu-Voineşti a început la douăzeci şi trei de ani cu scrisorile publicate în „Convorbiri Literare". Arta lui se arată de intimitate şi de convorbire. Plăcerea cea mai mare din viaţa trăită, să mi se dea voe mie, drumeţului, s'o preţuiesc aparte, e o plăcere de singurătate : pescuitul. Cea mai nouă publicată scriere a lui, e tot o scrisoare, către Mihail Sadoveanu, plină de izvoare de păstrăvi, de undiţe şi de plase mici, curgând şi întinse toate, către moartea unui prieten necunoscut din altă ţară. Intr'o întâmplare, într'un nume sau într'un calificativ — îmi vine în minte şi titlul singurei bucăţi de teatru, atât de voineştian: Sorana ! — răsună acelaş acord

minor de violoncel al mâhnirii şi al fatalităţii, care însoţeşte toată opera lui Brătescu-Voineşti. Celelalte două iubiri ale lui sunt tot patimi de singurătate şi mai toţi eroii le cunosc: muzica şi florile.

Dar din această literatură de amintire, ţesută cu spovedanii şi aproape toată petrecându-se în aceeaş ramă de istorie şi de viaţă veche a Târgoviştei, bunătatea îndrăsneşte să se organizeze aproape în sistem. Meditaţia nu e străină scriitorului. Ea caută îndărătul faptelor resortul ascuns. O înclinare proprie sau câştigată, dacă nu doar întărită în mediul criticist al Junimei, desface cu grijă maşinăria de ceasornic a vieţii. Nu ştie sau nu vrea să stărue, ca de teama unei stricări de cumpănă, dar e mereu la lucru. Iat'o şi într'o strofă din întâia tinereţe.

Nu vezi cât eşti de mic şi de plăpând
Şi mintea 'n mărginita ei oglindă
Nu ştii că e făcută rând pe rând,
Doar petice de lume să cuprindă.

Micul tratat filozofic al bunătăţii se chiamă „In slujba păcii" şi a ieşit din spaima morală în faţa răsboiului. Intrebarea vie pentru orice om de gândire sau de condeiu, de amestec sau de şedere deoparte în mijlocul vâltorilor istorice, îl frământă dela început. Personagiile de-aici sunt poate aceleaşi care trebuiau să dea romanul pierdut şi nereluat. Amândouă se poate să fie numai cele două suflete din acelaş piept, de care aminteşte cu un suspin Goethe. E sigur că autorul cu preocupările lui e mereu prezent. Se poate apoi ca punctul de plecare chiar al politicii care nu aduce nici un folos omenirei şi ţine în loc orice progres, să nu se poată susţine decât pasional sau în legătură cu anume aspecte locale .Dar setea de mai bine, de înlăturarea cruzimii şi de creşterea iubirii în lume, nu umple mai puţin de freamăt fiecare pagină a cărţii. Increderea în puterile zămislitoare ale artei şi ştiinţei nu strigă mai slab la toate cele patru zări ale luării aminte. Iată ce rânduri arată fărărostul părăsirii unei meniri de creator pentru îndeletnicirile politice. Şi să nu se uite că scriitorul însuş a fost deputat în 1907 şi că frecventează, pe când scrie, clubul unui mare

partid politic: „Inchipuește-ți un muzicant, compozitor sau executant de seamă care, încredințat de efectele educative ale muzicii, într'o bună zi ar zice: vreau să lucrez pentru propășirea muzicii, și în vederea atingerii acestui scop ar înceta de a mai cânta sau de a mai compune și s'ar duce să se bage lucrător într'o fabrică de sacâz, să toarne sacâz în cutioare. Nu râde și crede-mă, că partea de contribuție a oamenilor politici de toate zilele la înfăptuirea progresului e tot atât de secundară, cât e pentru propășirea muzicii partea lucrătorului care toarnă sacâz în cutioare".

Dar acest crez ? „Intr'o singură formulă, progresul omenirii constă în realizarea unui minus de durere, unui minus de egoism și unui plus de putere de cunoaștere și de conștiință".

Dar aceste mărturisiri îndrăsnețe și într'un regim de stare de asediu fără îndoială subversive: e vorba de amintiri dela mobilizarea din 1913 ? „Iată în curtea cazărmii oamenii alergați din toate unghiurile țării, veniți nu de bunăvoia lor, nici mânați de ură, nici de dorința de a pune capăt unei suferinți obștești, ci aduși cu amenințare de aspre pedepse în caz de nesupunere, înscrise din vreme în codul justiției militare, ca să meargă să ucidă alți oameni, pe cari nu-i cunoșteau. Iată cum îi înflăcărează șefii, cum le toarnă în suflet otrava urei împotriva unor oameni, contra cărora n'aveau până în ajun niciun fel de resentiment" ?

Dar acest pastel, tot de-acolo, la sfârșitul unei cercetări a izvoarelor dragostei de viață ? „In văzduhul vioriu sclipeau fire de funigei, soarele îmbrăca firea într'o lumină caldă și dulce ca o mângâere ; din vale, ca sunetul a mii de clopoței de argint, venea ciripitul rândunicilor, adunate pe vârful treștiilor, să ție sfat despre o lungă călătorie ce se apropia ; din depărtare se auzea glasul duios al clopotului unei biserici. Sute de nuanțe se amestecau în vestmântul de toamnă al codrului, de pe dealurile ce închideau zarea și îndărătul cărora dormea coama munților albăstrii cu crestele încununate de atâta zăpadă".

Scriitorul e azi de șaizeci de ani, dar cine ar putea zice că a îmbătrânit ? „In slujba păcii" e tot un schimb de

scrisori, de demult şi provinciale, cu „iubite nene Mache", iar ideologia e aceeaş până la amănunt cu ţesătura patetică-satirică, din întâia schiţă, „Inspecţie", semnată în 1893, I. A. Brătescu ! Galbenul acesta cu zimţii întregi, deşi pajura e mai de mult, sună pe lespede plin şi valoros.

Mi-aduc aminte încă, ce spaimă am simţit când am văzut că Maiorescu n'avea ochi albaştri. Era la examenul de logică. Bătrânul avea obiceiul să aşeze în întâia bancă seria care era de întrebat, iar el se muta cu scaunul, de partea cealaltă, jos în sală, rând pe rând pe dinaintea fiecărui student, până-i isprăvea. Eram al patrulea şi aşteptam, fără să mă uit, pe profesorul care se apropia. Un zgomot de scaun, altul şi altul; la întrebări şi răspunsuri nu luam aminte. Ajunsese la mine ! Ce va fi crezut bătrânul de spaima care nu se poate să nu mi se fi răsfrânt în faţă ? Ochii lui erau căprui, dar de-o nuanţă mai concentrată şi aprinsă, cu ceva cărămiziu şi roşu, poate datorită streşinii albe a sprâncenelor. Unde era peruzeaua din Pană Trăsnea Sfântul, pe care mă pregătisem s'o privesc în sfârşit numai pentru mine ? Adevărul era celălalt şi mă sfredelea dela un pas cu încordare şi cu jocuri de creţuri de frunte, de jos în sus. Dar până astăzi, când mă gândesc la Maiorescu, îl văd pe cel vechiu, al iluziei, aşa cum l-a zugrăvit o clipă Brătescu-Voineşti, din pensula cu vopseli de apă, a unei comparaţii : cu ochii albaştri.

CÂND FILOZOFII IMPLINESC ŞAIZECI DE ANI.

Vestita strofă a lui Goethe despre personalitate trebue să fie pe undeva prin Divanul lui apuseano-răsăritean, ca un rubin, meşteşugit şlefuit, într'un ghiordan. Mi-aduc aminte, dintr'o proprie încercare de traducere, numai de cele două versuri din urmă: Toate le poţi pierde'n lume, Dacă te păstrezi ce eşti, sau: Numai să rămâi ce eşti. Ştiu că m'a izbit totdeauna, că aceste cuvinte de încheiere, cum sunt învăţăturile înţelepciunii, nu le-a spus vreun alt personaj masculin şi meditativ din grădina persano-germană de poezii, ci anume Suleica. Trebue să fie în aceasta şi un adevăr mai adânc. Descoperirea şi preţuirea a ceeace e mai propriu şi prin urmare mai statornic într'o fiinţă, e o lucrare de iubire. Analiza atâtor manifestări explosive, care alcătuesc viaţa cuiva şi încântă, una mai mult decât alta, pe contimporani şi pe urmaşi, poate sa urmărească valorile obiective, înglobate şi pierdute cu timpul în corpul, mereu în creştere, al unei ştiinţe, dar poate să urmărească şi pe agentul creator însuş, mai multiform şi inegal, rămas fără asemănare cu altul, pe om în apariţia lui de o singură dată. Incerc şi eu astăzi să spuiu ceva despre personalitatea culturală a d-lui Rădulescu-Motru, oaspe pierdut la un adevărat ospăţ platonician de sărbătorire. Indrăsneala e mare, dar e vorba de o lucrare de iubire şi ei i se iartă. Iubirii şi greşelile îi stau

bine, pentru că nu sunt decât silinţe ca să-şi iasă din sine şi să înţeleagă.

Am avut prilejul să cunosc pe d-l Rădulescu-Motru în multe înfăţişări, deadreptul în operele sale şi prin alţii. Întâia mea mişcare a fost o mişcare de mirare, şi ea se întoarce oridecâteori mă apropiu de om. A fost, când l-am ascultat, acum douăzeci şi cinci de ani, ca profesor, figură aparte între ceilalţi împărţitori de filozofie, Maiorescu, Coco Demetrescu, Negulescu. S'a păstrat când norocul a vrut să lucrăm, aproape ca nişte tovarăşi de redacţie, el înţeleptul, venit de departe şi încărcat de roadă, iar eu, învăţăcelul, neastâmpărat şi iconoclast, la „Ideea Europeană". Am simţit aceeaş mirare când l-am urmărit ca om politic sau când am străbătut împreună, într'o trăsură legănată, drumul plin de toamnă de pe valea Motrului, cu locurile părinteşti de unde-i vin ciorchinii cei buni ai propriilor podgorii, jumătate din nume, toată fiinţa trupească şi atâta din cea sufletească, Dacă aş putea să explic această mirare aş înţelege şi aş face înţeleasă fără nicio greutate personalitatea culturală a d-lui Rădulescu-Motru. Chiar prin aceasta însă aş goni-o pentru totdeauna din mine. Am să încerc, de aceea, un lucru mai mic şi printr'o metodă deprinsă de la fostul meu profesor, el obiect şi subiect în acelaş timp; am să încerc să descriu acea mirare.

Lipsa de mirare, care e aşa de aproape de atitudinea în lume a filozofului, consfinţită de cunoscutul proverb latin, înseamnă o potrivire întreagă între cauză şi efect, liniştea înaintea unor fenomene prevăzute. Nepotrivirea între ceeace aşteptai şi ceeace te întâmpină, dă naştere la o stare, care e chiar mirarea în căutarea de temeiuri şi de deslegări. Ea ţine mereu trează luarea aminte, o împinge la cercetare şi e ca o tinereţe neobosită a spiritului. Mi s'a părut din întâia zi de când l-am cunoscut, însuşirea de căpetenie a d-lui Rădulescu-Motru ca om de cultură. E cea mai izbitoare trăsătură a omului de gândire şi de faptă, care trece prin lume ca un învăţător. Ca să mă fac înţeles mai bine, am să mă opresc la o anumită împrejurare.

D-l Rădulescu-Motru e băiatul diacului Radu, secretar şi

om de încredere al lui Eufrosin Poteca. Nimeni nu ştie să povestească mai adânc despre acest întâiu kantian al nostru, călugăr cu tainică putere asupra oamenilor, fire hotărîtă şi dreaptă, gânditor de sine stătător şi îndrăsneţ. Mi-aduc aminte că numai din nişte fărâme de vorbe auzite de la el am înjghebat povestirea mea din Stareţul gândului. In ea, atât profesorul de odinioară cât şi profesorul de astăzi, şi mai ales ţinutul de unde ne-au venit amândoi, sunt încondeiaţi cu toată dragostea pe care le-o port. N'am spus încă la nimeni cine sunt, pe nume, eroii ei :

„Călătoream într'o trăsură de ţară pe o şosea dreaptă şi abia jilăvită. Era între două ploi, asupra culesului viilor, pe o vale de râu poleită şi caldă, pe urme de panduri şi mari egumeni.

Trecutul ne fura. El ne ducea pe roţile lui fără zgomot, şinuite cu amintiri.

Unul din noi venea de acolo. Anii şi legătura cu locurile ni-l făceau de două ori scump. Nu era numai o gazdă binevoitoare, ci cu vorbele lui care înviau vremurile, cu lespedea frunţii prăvălită peste doi ochi de cărbune, şi un sol şi călăuz de umbră. Printre toate aceste porumburi suind cu pămătufuri de scamă şi mântăluţe de mătase culmile, printre podgoriile coapte, de care e greu şi dulce văzduhul, conacele vechi cu pridvoare albe arcuite, pânzele de păduri, resfirările de gârle, prin decorul acesta neschimbat, el era viaţa mereu alta, dintr'o mare clipă dusă, singurul purtător de aduceri aminte de atunci. Ducea o lume, şi o lume se putea surpa, fără întoarcere, cu el.

Pe drumul călcat de noi trecuse vijelios, după ce întărise Strehaia, Domnul Tudor.

Altă mânăstire, cu zidurile ei tăcute, ghintuite, îl aştepta pe o măgură, la unghiul unde valea aceasta se îmbină cu a Jiului. Mai târziu, dar nu aşa de târziu ca liniştea arhondaricului, deschis către pâlpâiala dintâi a luceafărului, şi adâncile bolţi să fi uitat cu totul răsunetul glasului de ţăran ridicat până la înălţimile de ameţeală ale stăpânitorului de oameni şi îndreptătorului de stihii, un călugăr venit de departe într'un poştalion de surghiun, poposea în această

singurătate. El venea de departe, din acele laturi ale țării gândului, pe unde ai noștri nu fuseseră niciodată. Rosturile lumești, din orașul de pe Dâmbovița, încărcat pe acele timpuri de a doua zi de Eterie, ca o Gomoră, de uneltiri și stricăciune, nu-l încătușeau. Avea liniștea ermetică a inițiatului pornit în Europa după cunoștințe și înapoiat sub nevăzuta cunună mistică, așișderea lui Saul, ieșit din cort după măgărițele lui tată-său și găsind regatul lui Iuda".

Cred că, deși mort cu zece ani înainte să se nască profesorul de filozofie de astăzi, Eufrosin Poteca a hotărît, de dincolo de viață, îndreptările lui spirituale. Diacul Radu a fost întâiul lui elev, pătruns și ducând mai departe felul de gândire și de purtare, al sfântului alături de care trăise. Ca orice părinte, a vrut ca măcar într'unul copii să pună ceeace avea mai bun și să desăvârșească lumina pe care numai o întrezărise. Copilul Rădulescu-Motru a trăit cei mai fragezi ani, aceia în cari întipăririle sunt mai adânci, într'o casă unde amintirea și cultul lui Eufrosin Poteca erau valori vii și poruncitoare. Intâile cărți citite erau din aceeaș bibliotecă, nespus de prețioasă, rămasă de la el, cu nume de mari gânditori germani, francezi, englezi și italieni, pe tocul aurit al volumelor. Bucura Dumbravă, care-l studiase pentru romanul ei pierdut în manuscris pe vremea ocupației germane, îl credea un teozof, afiliat unor cercuri de inițiați din Apus. Știu că numai numele lui, ca o formulă taoistă și el singur simbol și început de nouă filozofie, „Poteca", m'a ispitit și pe mine mulți ani. Mă apucasem chiar să caut elementele unei monografii. A fost o personalitate prea covârșitoare ca să nu zgudue sensibilitatea deosebită, crescută în umbra amintirii lui, a lui Rădulescu-Motru. Aș îndrăsni să-l cred părintele lui sufletesc.

Am dat de trei prilejuri de uimire, numai în legătură cu acest gând al meu. Ele sculptau însă într'o lumină de adevăr, și nu într'una închipuită, personalitatea lui Rădulescu-Motru.

Atunci mi s'a arătat întâiu, când l-am căutat acasă, dornic să-l descos, ca un filozof de țară. Cugetătorul însuși nu putea fi înțeles decât în această lume primitivă, în care se

încadra toată documentarea strânsă în universitatea şi bibliotecile din Bucureşti ca şi în strălucitele aşezăminte de cultură ale Apusului. Cărţile grele semnate cu numele lui, în care ea se închegase într'un sistem propriu, nu apăreau aci decât ca o podoabă pusă pe urmă. Omul de învăţătură era cel pe care îl ştiam şi la care ne aşteptam din tot ce ştiam despre el ; omul de cultură era mai ascuns şi mai neprevăzut. Intre ţăranii subţiri şi desgheţaţi ai acestui miez de Oltenie, el era un asemenea ţăran, gândind cu mintea lor şi plin de nedumeririle şi de deslegările lor în faţa vieţii. Fără să mai fie de mult un om al brazdei, el trăia până într'atât de traiul lor încât înţelegea şi ierta, sau şi mai mult, întemeia, lipsa de tragere de inimă între ei pentru scris şi citit. L-am auzit spunând că, pe când în toate săpăturile preistorice de sub picioarele celorlalte popoare, s'au desgropat dovezi despre semne menite să păstreze amintirea unor fapte, prin urmare dovezi ale întâiului scris, singur la poporul român ele n'au fost descoperite. E ca o osândă de veci pe care filozoful o aduce şi un fel de consacrare in aeternum a analfabetismului, cel puţin rural, al Românilor adevăraţi. Cred că această părere se găseşte şi tipărită într'o conferinţă ţinută la Institutul Social Român. Fără să fie un om al credinţei, s'a oprit mereu înaintea bisericii ca o legătură a ţăranului cu viaţa şi o poartă pe care se poate ajunge la el. Fără să fie un locuitor de ţară, cu tot conacul şi moşioara dela Butoieşti, nu numai că are toţi fiorii întoarcerii la izvoarele puterii de câte ori porneşte la drum într'acolo, dar este întru toate un gospodar muncit de starea vremii, de preţul produselor, de rânduiala muncilor şi de viaţa de economie completă a satului. Nu este vorba aci de vreun junimism de împrumut sau de rezultatul unor teoretizări lucide, ci de o chemare a pământului şi de nişte legături păstrate neslăbite, în ciuda anilor de studiu şi a deceniilor de orăşenizare. Era întâia nepotrivire între ceeace aşteptam şi ceeace mă întâmpina, şi întâia uimire.

Atât din cunoaşterea deadreptul a oamenilor din diferite părţi ale ţării româneşti cât şi din cercetarea documentelor

de tot felul despre ei, ştiam că Muntenii sunt mai puşi pe faptă, Ardelenii pe muncă, Moldovenii pe visare, Oltenii pe vorbă. Dacă trebuia ca neamul românesc să facă un filozof, el nu putea să ne vie decât din Moldova. Cronicarii cugetători, ca Miron Costin, tăiaseră pârtie, oamenii aproape de profesie, ca Vasile Conta, deschiseseră pe neaşteptate orizonturi, şi o întreagă ideologie populară nu mai îngăduia să fie altfel. Oltenia e ţara oamenilor, cari, pornind chiar de la făptura fizică, sprintenă, frumoasă, tânără fără bătrâneţe, sunt hotărîţi să trăiască numai în viaţa aceasta, închinători şi înfrumuseţători ai clipei. Basmul şi cântecul lor bătrânesc sunt scurte, de observaţie ascuţită şi fără culoare. Poezia lirică, aceea care întârzie în destăinuire, în proprie analiză şi în descriere, aproape nu există. Abia câte o pădure de troiţe, aşezate multe la rând şi cu braţe prăpăstioase, cum nu se întâlnesc nicăieri în altă parte între Români, dau ca o bănuială repede de fulger a unui drum în suflete, părăginit cu vremea, către întrebările înfricoşate despre cealaltă viaţă. Incolo Olteanul trece şi astăzi prin lume, ca haiducul din cântecele lui, singur pe cal, cântând din frunză şi fără să se gândească la ziua de mâine. Şi iată că tocmai din această parte de ţară se desface şi vine către noi, cu fruntea îngreuiată de cugetare, cel mai mare filozof Român al vremii, filozoful ca atare şi în sine, nu numai prin dogmă, dar prin înţelegere a vieţii. A fost pentru mine a doua nepotrivire şi mirare. Nu mă gândesc la oamenii cari prin studiu şi apoi prin împrejurări de ierarhie socială ajung deţinători şi de atâtea ori ilustratori de înalte rosturi în învăţământ. Nu e vorba de un filozof de catedră, de cari avem mulţi, la patru universităţi şi în mai multe societăţi sau cercuri filozofice, şi în cazul cărora ar fi fără noimă să se mai caute legi de origine geografică. Rădulescu-Motru se desfăcea chiar pe acest fond oltenesc, şi prin contrast, ca o minte pentru care lumea văzută şi nevăzută sunt un prilej de întrebări. Ca printr'o lege a firii lui, mai puternică decât legea pământului care îl născuse, el înoia şi

aci şi silea Oltenia lui dragă să dea în el anume un filozof şi nu altceva neamului românesc.

A treia nepotrivire şi mirare, numai în acea singură confruntare a filozofului cu mediul primordial, mi s'a dat la iveală chiar în legătura dintre părintele lui sufletesc şi el. Mă gândesc la Eufrosin Poteca. Am mers cu d-l Rădulescu Motru la mormântul de sub zidul de Miazăzi al mânăstirii, unde cântă încă versurile lui Ion Heliade Rădulescu săpate în piatră. Alături sunt chiliile şi sălile ruinate în care a trăit, a meditat şi a frământat oameni odinioară, tainicul egumen. La fel de ruinată e şi amintirea lui. Cărţile i s'au risipit, acuma, de curând. Carnetul, în care îşi făcea însemnările zilnice şi s'au păstrat atâtea trăsături ciudate şi îndrăzneţe, a ajuns în mâinile unui preot istoric, împiedicat însă de haina şi de darul lui să împărtăşească o experienţă nerespectuoasă totdeauna faţă de canoane şi de rânduelile cinului. A ajuns acuma, de curând. Si unele şi altele, au fost în paza şi în stăpânirea moştenitorului direct al lui Eufrosin Poteca. Dar d-l Rădulescu-Motru vorbeşte, aş cuteza să zic, olteneşte şi la fel, cu aceeaş duioşie nevăzută şi înfrânată, de „ăl bătrân", adică tatăl de carne, ca şi de Poteca, adică tatăl sufletesc. Eu mă aşteptam, nevinovat şi năvalnic, la trebuinţa unui studiu al personalităţii, la ostenelile fixării unui moment din istoria începuturilor filozofiei româneşti, înflorită tot aci, dintr'un vrej din altă parte, pe pământ oltenesc, la pregătirea unei monografii, care să fie şi o mărturisire de credinţă. Filozoful e însă altfel. El nu vrea să facă din nişte stări de suflet şi fiori cari îi aparţin, prilej de teoretizări, date apoi tuturor. El e puţin ca stejarii din valea Motrului, cari se înalţă negri dintre frunzele căzute şi le lasă vântului sau poeţilor trecători, ca să dea numai din sine, altele la anul.

Aşa se arată, cel puţin în ce mă priveşte, personalitatea culturală a d-lui Rădulescu-Motru. Imbogăţită nespus, în cursul atâtor ani, de cunoştinţe de viaţă şi de cunoştinţe de carte, ea îşi merge drumul sub ochii noştri miraţi, cu tinereţea şi neaşteptatul, de care m'am ostenit, poate cu mijloace prea ocolite, să dau o părere. In adânc se simte aceeaş cunoş-

tinţă încordată ca într'un turn de unde se vede totul, dar în acelaş timp, fiecare cu rosturile adevărate şi fără surprinderi. Noi, cari i-am trăit alături şi ne putem bucura de aceste bunuri, îi întregim personalitatea şi suntem asemenea atmosferei care prinde şi dă făptură razelor unui astru. Poate că alţii îl vor vedea altfel, dar noi l-am simţit şi l-am trăit aşa. Nouă nimeni nu ni-l poate lua sau schimba.

CASTELUL CU POEŢI

Am fost de curând într'un castel pe Mureş, clădit lângă drumul roman al văei şi poate pe temelii din acelaş timp, ale strămoşilor. In Evul Mediu, cam odată cu Cetatea Neamţului de dincolo de munte, din Moldova, aceiaşi meşteri, Cavalerii Teutoni, l-au ridicat aici ca un meterez de apărare împotriva păgânilor stepei. Vremurile mai noui i-au adus schimbări. Jumătate din el e încă jupuit şi pe dinăuntru gol şi cum a fost lăsat de ani şi de revoluţii, iar jumătate a suferit o restauraţie de gust clasic de pela jumătatea secolului trecut. O curte interioară cu ganguri boltite, dar şi cu coloane aplicate aparente întâmpină pe drumeţ, geamlâcuri de patru părţi, cu trofee de vânătoare pe pereţi şi cu stâlpi politici şi culturali ai vechei Ungurii, de-atâtea ori rude cu castelanii, şi mai ales odăi şi săli, sufragerii şi salonaşe, biblioteci şi încăperi de locuit, cu cel din urmă confort al civilizaţiei. E acum, la începutul lui August, locul de adunare a scriitorilor unguri din Transilvania, membri ai societăţii Helicon. Mă găsesc printre ei, alături de cunoscuţi mai vechi sau de doamne şi domni pe cari cu acest prilej îi întâlnesc întâiu, şi mă las cu drag în voia stării de bună înţelegere, de preocupări subţiri şi de desfacere de lume, a tuturor.

Această desfacere de lume e numai vremelnică. Lumea, scriitorii o au mereu prezentă în dările de seamă des-

pre ce-au putut realiza în anul dintre cea din urmă întâlnire şi aceasta, în acelaş loc, şi mai ales în planurile de viitor. E întâia parte a ordinei lor de zi. Societatea Helicon adună în cuprinsul statutului ei aproape şaizeci de oameni ai condeiului, de vederi estetice destul de felurite, pentru ajutarea scrisului şi a celor cari îl practică. O revistă cu acelaş nume, lunară, arată păreri şi popularizează creaţii, şi o întreprindere de editură proprie publică lucrările membrilor sau ale altor scriitori unguri din Transilvania cari-i trimit manuscrisele. Ies în felul acesta până la două volume pe lună, într'un tiraj de cel puţin o mie de exemplare, desfăcute dinainte prin subscriere. Asociaţiei de editură îi corespunde un fel de asociaţie a cititorilor, care-i asigură în cea mai mare parte existenţa, materială şi spirituală. Atât cuprinsul cât şi forma grafică a tipăriturilor Heliconului se deosebesc printr'un gust sigur. Cine a avut în mână numai unul din cele mai noui volume, traducerea cu desene de Demian a Mioriţei şi a altor bucăţi din poezia noastră populară, de Emerik Kádár, decorat de curând mai ales pentru aceasta cu Meritul Cultural, îmi dă numaidecât dreptate. Volumaşul despre satul Călăţele al lui Koş, cu desene în culori de mâna acestui înzestrat arhitect şi artist în multe ramuri, între care trebue aşezată şi aceea a bunătăţii de inimă, e încă o dovadă. Iată, din lucrările gazdei, tânărul baron Ianoş Kemény, din neamul cronicarului care a scris despre Mihai Viteazul, volumul în care zugrăveşte starea de spirit a Ungurului dela ţară din Transilvania după război, năucit de tot felul de gânduri şi de îndeletniciri orăşeneşti, până să descopere în cele din urmă din nou drumul îndărăt spre brazdă. Tiparul e aerisit şi din când în când un desen din câteva linii de cărbune acopere o pagină întreagă, vedenie neaşteptată şi deadreptul spre lumea aevea. Il răsfoesc rezemat de biblioteca plină de volume frumos legate, fie copii de cronici din vremea bătrână, fie publicaţii ale Heliconului, pe când la masa din mijloc joacă ping-pong o tânără care s'a descălţat de pantofi ca să se mişte mai uşor în ciorapii ei de mătase, şi un scriitor care n'are ochi decât pentru mingea minusculă a bietului tennis de interior.

In călăuza României, abia apărută şi pe care am adus'o cu mine ca s'o arăt colegilor unguri, „Reiseführer durch Rumänien", de Alexandru Cicio Pop şi Zoltán Németh, găsim la pagina 400 următorul pasaj, pe care îl citim împreună, în cadrul de-acolo şi aproape cu toţi cei amintiţi, dar şi cu mulţi alţii lăsaţi de o parte : După Deda, valea Mureşului se lărgeşte şi râul, şoseaua şi calea ferată apucă spre Miazăzi. Drumul merge pe lângă cetatea cunoscută din cântece populare „Leánykavár" (Cetatea fetelor) şi pe lângă minunatul castel al baronului Ianoş Kemény, cu cele cinci turnuri caracteristice.

In acest castel s'a ţinut în 1926 o adunare de tineri scriitori unguri ardeleni, care a dus la înfiinţarea societăţii şi revistei literare „Erdélyi Helikon".

In jurul revistei se grupează următorii scriitori reprezentativi: autorul prea de timpuriu mort, al romanului „Mânăstirea neagră", Aladár Kuncz, contele Nicolae Bánffy, poetul Ludovic Aprily, Ianoş Bartalis, un poet al sufletului popular săcuiesc, romancierul Ernö Ligeti, baronul Ianoş Kemény, Géza Tábery, Maria Berde, Remény, Tamássy Rodeon, Marcovici, autorul romanului „Garnizoana siberiană", care a câştigat cu el o faimă universală, dramaturgul Alexandru Hunyadi, publicistul Emeric Kádár şi alţii".

După Cetatea Fetelor sosiseră chiar cu două zile înainte nişte turişti internaţionali, cari căutau, cu Călăuza în mână, ruina cu nume atât de tainic. Ea nu e decât o datină, de fior şi de cântec popular, şi n'a lăsat nici un colţ de cărămidă în urmă. Călăuza trebuie îndreptată. In schimb, sunt personagii noui şi atracţii cari ei i-au scăpat. Poeţii dela Helicon îşi ţin şedinţele de obiceiu pe mai multe bănci din parc. De o parte se întind fostele şanţuri ale castelului, astăzi îmbrăcate cu iarbă, iar dincolo se prăbuşeşte râpa spre Mureş, care coteşte măreţ dedesupt pe după pintenul de deal înalt de o sută de metri. Stejari uriaşi multicentenari aruncă umbră. Dela un loc Parcul se opreşte pe nebăgate de seamă şi începe codrul. Aleile în loc să mai fie măturate sunt acoperite de frunze. Desişul începe să

aibă o viață a lui, nevăzută, care se poate să fie pas ferit de fiare. De-acolo a ieşit la una din şedinţe un cerb înrămurat şi s'a oprit în aşteptare, la zece paşi de bănci. S'a făcut în cinstea lui o pauză de nemişcare şi de tăcere de un minut, după care cerbul a rupt-o fără pricină la fugă, iar discuţia s'a reluat. Intre scriitori sunt şi vânători, cari pleacă înainte de zori cu puşca. Mirarea, jertfa şi eroismul au fost de două ori mai mari, dar adunările Heliconului s'au îmbogăţit cu un episod de baladă. In fiecare an participanţii la adunare vor întoarce capul fără voe după oaspele de odinioară. Vorba lozincii dela poartă, păstrată până astăzi în literele ei romane de piatră: Fata inveniunt viam. Ursita găseşte drumul, îl găseşte în cele din urmă sau îl găseşte singură. Cum l-am găsit şi aici, la Cetatea Neamţului de pe Mureş.

Am căutat în aceste zile de început de August, în care cădea Schimbarea la faţă, şi căi de colaborare între cele două literaturi, rămase poate prea mult fără să vrea să ştie una de alta. Aici poate că în mai mare vină decât scriitorii unguri ardeleni suntem noi. Am amintit de Kádár şi de minunatele lui traduceri din poezia populară românească. La Mioriţa, pe care-l apropia în deosebi nu numai faima ei, dar şi acel tainic cioban Ungurean, poate din Ţara Bârsei, a lucrat zece ani. Mi-o spunea, pe când stăteam cu coatele pe parapetul punţii dela marea intrare a castelului Kemény, îndărătul celor doi lei de piatră heraldici şi supt grinzile rămase sus în zid, fără lanţurile care lăsau pe vremuri podul peste şanţuri. Veneau până la noi svonuri din trecut, cari erau şi de ciocniri între popoare pe această vale atât de umblată, dar şi de tălăngi de oi şi de viaţă măruntă ţărănească. Le ascultam pe gânduri şi unul şi altul. Dar acelaş Kádár a tradus Scrisoarea pierdută a lui Caragiale, Meşterul Manole al lui Goga, Prometeul lui Victor Eftimiu, Molima lui Ion Marin Sadoveanu, precum şi din Ion Minulescu şi Valjean. Noi, afară de lucruri prea mărunte, n'am românizat decât pe cei câţiva scriitori unguri ardeleni din Antologia lui Ioan Lupu, pe care mi se pare că eu am adus-o la „Cartea Vremii", Elek Benedek, Maria Berde, Dominic Gyallay, Ilie Kaczér, Ernest Ligeti, Daniel Nagy,

Iosif Nyirö, Dominic Sipos şi Geza Tabéry. Tot de Géza Tabéry a apărut o nuvelă, poate întâia de un scriitor ungur ardelean în româneşte, în Almanahul prozei, scos de „Ideea Europeană" prin 1923. Pe lângă bucăţi caracteristice din literatura noastră, fusesem de părere să dăm atunci câte ceva din literaturile ardelene. Cu acest prilej am descoperit pe Cisek şi am alergat până la Oradea, unde locueşte şi scrie Geza Tabéry, ca să-l cunosc şi să-i cer voia să traduc. Iar acum de curând a apărut în „Boabe de Grâu" măestrita traducere a Săliştencelor de Coloman Mikszath, ardelenizat cel puţin prin subiect. Mă legasem mai demult faţă de traducător, Avram Todor, împins de aceeaş convingere a datoriei cunoaşterii literaturii concetăţenilor de altă limbă, şi mi-a părut bine să-i pot face un loc în revista pe care o redactez cu un program atât cultural cât şi literar tocmai într'un asemenea spirit. Mi se pare că e aproape tot ce s'a făcut, pentrucă nu pot să mă gândesc la traducerile, mai ales de piese de teatru de succes, din literatura maghiară propriu zisă, care nu intră aci.

Cred că e mai mult apropiat decât depărtat timpul când organizarea bibliotecilor populare pentru toată ţara va stârni o mai mare şi regulată cerere de cărţi şi va duce la un program general de tipărituri.. Astăzi înzestrarea cu cărţi româneşti din toate domeniile a unei biblioteci pentru toţi e o grea problemă. Las de o parte lipsa lucrărilor în legătură cu ştiinţele pure sau aplicate sau de cunoştinţe generale, care, prin prea mica desfacere, n'au ispitit editurile. N'avem însă decât producţii întâmplătoare din marile literaturi ale lumii, din clasici şi din moderni. Toate aceste goluri trebue umplute. O lege a bibliotecilor, care ar crea debuşeuri sigure şi fondurile corespunzătoare, ar deslega dintr'odată problema. Va trebui să urmărim atunci în două direcţii în acelaş timp înzestrarea cu traduceri a ţării : cu traduceri în româneşte a ceeace e caracteristic în toate literaturile şi în scrisul popoarelor conlocuitoare, pentru bibliotecile noastre; şi cu traduceri în limbile mai ales germană şi maghiară din literatura română, pentru bibliotecile lor. In bibliotecile populare cehoslovace pentru

minorităţi, de pildă, nu se cumpără cărţi decât în limba acelei minorităţi, dar în schimb între ele se găsesc obligatoriu creaţiile de seamă ale literaturii cehoslovace în traducere. E în tot cazul mult mai cuminte decât dacă s'ar impune cărţi în limba Statului, pentrucă impunerea poate merge până la cumpărare, dar nu se poate întinde până la citire; pe când altminteri, curiozitatea firească sau, la bibliotecile mici, neputinţa înoirii la nesfârşit, pune vrând, nevrând o asemenea traducere chiar în mâna celui mai refractar.

Felul acesta, sigur şi automat, de scurgere a cărţii, nu e însă totdeauna şi cel mai bun. Crearea cărţii atât ideal cât şi tehnic, iese într'o mare măsură dintr'un anumit entusiasm. Desfacerea prin biblioteci mai curând îl slăbeşte, de vreme ce n'are ce face cu el. Propaganda prin recenzii, prin expoziţii, prin zile ale cărţii, îşi păstrează, chiar într'o ţară cu o bună lege a bibliotecilor publice, toate drepturile. Cu atât mai mult într'una ca a noastră. Am vorbit cu scriitori dela Helicon şi despre acest loc dureros din cultura părţilor de lume răsăritene, pe care le locuim. Trebuinţele culturale nu sunt la noi, ca aiurea, trecute în obişnuinţă şi orice şovăială în starea economică sau politică le face să scadă catastrofal. In alte ţări, cu toată criza, bibliotecile, teatrele, cinematografele, concertele şi-au păstrat în bună parte, şi în totul cazul într'un mult mai însemnat procent decât la noi, publicul. Fiecare simte, ca o durere abţinerea dela o manifestare de artă, şi mai mult decât o durere, care ar rămâne intimă, ca o decădere şi ca o declasare, care apare astfel tuturor ochilor. Trebue să reluăm acea Zi a Cărţii, pe care am încercat-o în anul întâiu de activitate a direcţiei Educaţiei Poporului. Ar fi bine ca atât editorii şi librarii, cât şi scriitorii şi Statul să-şi dea mâna pentru izbutirea ei. Atunci să-şi cumpere bibliotecile cărţile lor, să se facă vitrine speciale, să se înjghebeze care alegorice, să pornească autocamionete cu librarii ambulanţi la ţară, să se întocmească o expoziţie naţională, să se ţie conferinţe, să se facă lecturi şi să se dea autografe de autori. Ziua Cărţii s'ar putea uni cu o zi a bibliotecii, care nu e decât cartea strânsă, orga-

nizată şi pusă la îndemâna tuturor. Cred că în Maiu viitor visul acesta al nostru, şi al oricărui iubitor de carte, se va împlini.

Toate gândurile noastre aveau ceva larg, împrumutat cadrului în care ne mişcam. Eram la atâta înălţime peste satele dimprejur, chiar peste satul unde în ziua din urmă era să fiu martor în sala şcolii primare la o şezătoare în limba ungară ţinută de scriitori ţăranilor unguri de-acolo, încât acea desfacere de lume, despre care am amintit la început, se făcea dela sine, deşi toate cele puse la cale n'o aveau în vedere decât pe ea şi ne pregăteau pentru întoarcerea în mijlocul ei. Departe în zare se vedea albastru şi turtit Muntele Scaunul lui Dumnezeu. Printre culmi mai apropiate se recunoştea drumul ca prin chei, cu pipăeli spre o deschizătură şi cu ocoluri al Mureşului. Eram chiar deasupra plaiurilor unde se întâlnesc încă odată cele trei popoare ale Ardealului. Valul mare al Românilor cu tivul unguresc şi săcuesc mureşan şi cu grămăjoarele mai împrăştiate ale Saşilor bistriţeni, pământ de margine, de grăniceri, de vitejie şi de folklor şi arte populare. Baronul Kemény îmi spunea, cu dovezi în sprijin, cum tocmai această apropiere şi împrumutare de motive a dus la creaţii cu totul caracteristice şi de o înaltă valoare obiectivă. Ţesăturile femeeşti, de pildă, şi cromatica lor.

Heliconul e un munte singuratic, iubit de muze, dar dă izvoare pentru mulţimile însetate din vale. Invinuirea că ar fi cam strimt, izolat şi aristocratic poate să se rezeme pe alte temeiuri, potrivite cu altă luare în seamă. Eu l-am văzut în culorile lui de sărbătoare, plin de cântece şi de ascultători.

GLASUL DE PE MUNTE.
(de vorbă cu Regina Maria)

La toate ferestrele Palatului Cotroceni e toamnă. A-leile încărcate altădată de flori s'au închis în sine. Pergolele, de pe care se căţărau vrejuri, stau goale, cu stâlpii şi grinzile lor ca nişte gratii. Numai dincolo de ele, Bucureştiul cu mânăstiri din alte secole, găteşte zarea, subţire şi argintat, ca o evocare. De aici se vede, cum vine până la porţile parcului şi pătrunde şi înăuntru cu biserica lui Şerban Cantacuzino, domnul tălmăcirii Bibliei şi al vulturilor cu două capete, cari ne-au umplut istoria.

Regina Maria intră încet, caşicum s'ar teme să nu răscolească fâşâit de frunze sub paşi, în sala lungă albă, cu stâlpi, arcuri şi pleoape de trapeză şi cu toamna la toate ferestrele. Ne-ascundem aproape într'un colţ, îngrămădit de jeţuri şi de pereţi mişcători de mătase. Intâile foi din romanul Ei „Glasul de pe munte", editat de Ciornei, au început să iasă din maşini şi autoarea încoronată binevoieşte să ne povestească ceva despre duhul care a îndemnat-o să scrie, despre eroii cărţii, despre gândurile de noi opere. Ascultăm pe regina literată, cum se destăinue cu un eroism zâmbitor, şi o undă caldă de omenie ne acopere. Farmecul citirii a şi început, cu paginile încă nescrise, păzite de ochii aceia albaştri căutători, cari de patruzeci de ani pun senin peste plaiurile noastre.

— „Cum am început să scriu? Am avut întotdeauna o închipuire foarte vie. Locurile şi întâmplările despre care vorbesc, îmi apar limpezi, în culoarea şi trăsăturile lor amănunţite. Sunt ceeace psihologia numeşte un tip vizual. Dar nu mă gândeam că am să ajung să scriu. Intâiul îndemn mi-a venit dela copiii mei. Le povesteam, poveştile mamelor sau lucruri din viaţă. Ei se mirau totdeauna de puterea cu care zugrăveam privelişti sau oameni și îmi ziceau că e păcat să las să se piardă toată această lume reînviată. Imi puneau aproape condeiul în mână. Am ascultat de copii... Pe urmă a venit şi Carmen Sylva. Scrisesem întâia mea carte, „Crinul Vieţii". A citit-o. Mi-a spus că am talent şi că trebue să merg mai departe. Ii datorez foarte mult că nu m'am oprit. Mi-am ales atunci, ca parte a Mea în literatură, poveştile şi legendele. Dela ele începusem şi voim să le fiu credincioasă. Dacă voiu mai avea prilejul, voiu spune şi altă pricină, pentru care am rămas la acest gen.

Mai târziu a isbucnit răsboiul. Din Anglia mi s'a cerut ceva, care să vorbească despre noi și să ne facă cunoscuţi şi iubiţi. Am scris şi am trimis „Ţara Mea", care a avut o strălucită primire. Când eram în Moldova, Dl. Iorga a tradus-o şi a stăruit să urmez. Am scris astfel al doilea volum, „Ţara pe care o iubesc", apărut în mai multe limbi. Pentru legătura de-adreptul dela suflet, cu poporul Meu şi cu voinicii de pe front, am povestit, în zilele negre care se lăsaseră peste noi, „Gânduri şi icoane din Răsboiu", tipărite în ziarele duse în întâia linie. Mi se părea că într'adevăr Mă amestec între oameni şi că le vorbesc mângâindu-i, cu veşti din ţara frumuseţii. Scrisul era pentru Mine cea mai bună cale, şi o cred încă. Atâţia se întreabă: — O Regină, de ce să scrie? Regina să domnească! Insă Regina are un suflet şi vrea să se împartă, iar în el găseşte acest dar, găseşte şi poarta celorlalte inimi. Cine ar putea fi destul de păgân să nu o înţeleagă sau, înţelegând-o, să vrea să o împiedice? Am scris tot pe acea vreme „Visătorul de vise", „Regina cea Rea".

Cum anume scriu? Intâiu văd o figură sau o întâmplare. In jurul acestei vedenii se aşează povestirea. Când

mă apuc să scriu, nu ştiu mai mult şi mă las dusă. Cum sunt însă o fire filozofică, ideea vine. Scriu mai departe şi, iată, morala a intrat în povestire. Subiectul rămâne cu înfăţişarea de poveste minunată, pe care o avea în întâia zi şi la întâia închegare, dar dedesubt îşi trăeşte viaţa pe alt plan, acest oaspe necunoscut atunci, din care sunt făcute luminile stelelor şi menirea magilor. In orice carte a Mea trebue căutate ambele aceste lumi.

Cine ar crede acum, că tot gustul Meu merge către romanul de atmosferă şi de mare stil personal, cu eroi de scenariu de operă şi că n'am nici o tragere de inimă pentru romanul de analiză şi de documentare omenească, s'ar înşela. Lectura Mea e făcută mai cu seamă din cealaltă literatură şi visez o cercetare a omului, a societăţilor şi a puterilor din ele, dar deasupra lor, pe care nu Mi-e îngăduit s'o încep. Mă simt în stare s'o fac. Din pragul vieţii însă, care Mă chiamă, trebuie, ca artistă, să Mă întorc în legendă. E lumea care li se lasă Reginelor când scriu, un gherghef cu flori frumoase de mătase, peste care toţi se apleacă şi caută să descopere, fără să mai poată, sub degetele isteţe ale cusătoarei, modelele din grădină.

Documente dau şi astăzi, dar documente de amintire. In cartea cea nouă la care scriu, şi Mi-e mai dragă dintre toate, am ajuns tocmai la încoronarea Impăraţilor Rusiei. Când cei doi oameni, cari s'au dovedit pe urmă că nu erau cei aşteptaţi de popor, au răsărit înaintea lui, încununaţi şi în mantii poleite, numai scăpărări de pietre scumpe şi luciri calde de aur, toţi au căzut în genunchi. Erau nişte idoli frumoşi şi scumpi. Ii văd încă, în piaţa cea mare din Moscova, cu turlele de biserici şi cu crestele roşii de ziduri de cetate, jumătate bizantine, jumătate asiatice. Acolo se găseşte azi racla lui Lenin şi poporul se opreşte înaintea altui Idol, care nu e nici el cel aşteptat. Basedowski, a cărui carte abia a ieşit, a văzut în schimb la Paris pe omorîtorul de căpetenie al familiei Ţarilor şi cronica lui de sânge pusă alături de cronica albastră a Romanovilor dă fragmente ca de film grozav al istoriei. De o parte sunt idolii, pe trepte sus, nemişcaţi, ca să fie văzuţi de departe, şi o în-

treagă piață în genunchi închinându-li-se, iar de alta, un beciu plin de sânge în care se căsăpesc, se taie mâini și se mai lovesc zadarnic morții, femei și copii împărătești, aceiași idoli și aceiași închinători de ieri.

Să împărtășesc ceva despre cartea Mea, care are să se tipărească peste puțin și în traducere românească? Am scris „Glasul de pe Munte" înainte de răsboiu. A apărut întâiu în America după răsboiu și apoi într'o traducere într'adevăr strălucită, în Germania. Cine vrea să înțeleagă de unde vine tonul povestei, de unde vin arătări ca ale bătrânei Volona și toate vorbele adânci, cu tendință spre forma scurtă și închisă a maximei, trebue să-și aducă aminte că sunt protestantă. Noi, protestanții, citim foarte mult Biblia, care este cartea noastră de toate zilele. De aceea în cărțile Mele e multă Biblie, mult din spiritul și încă mai mult din stilul și atmosfera ei. „Glasul de pe Munte" aduce chiar în titlu ceva din această înrâurire. Vântul Bibliei sună prin pagini.

Am vrut să descriu acolo conflictul dintre femee și iubire. Am văzut pe femeea singurătății, pe eroina Mea, pe Glava, care vrea să iubească și cred că iubește pe Goromo, un tânăr ales, dar schilod. Ea n'are numai puterea frumuseții, ci are, lângă el, și puterea tainică de vindecare și mângâere. Toată valea urcă la ea în munte, și toate suferințele vieții, și pentru toți Glava are leacuri, rănilor cărnii, și împăcare, rănilor sufletului. Iubirea nu este însă milă și femeia nu poate nici să o trezească, nici să o ție cu voință. Goromo vede, înțelege și se resemnează. Intr'o zi iubirea adevărată vine și pentru Glava, și în ziua aceia toate legăturile vechi cad, cad printr'un proces natural, pe care nici femeia, nici nimeni altul nu-l pot opri sau schimba. In aceeaș clipă însă puterea ei de vindecare încetează.

Am început să scriu și „Glasul de pe Munte" în felul Meu, Vedeam pe eroi și vedeam cadrul, real și aproape, ca o lume în care Mă mișcam. Forma a venit singură în cursul povestirii. Viața care se îngrămădise și stătea, ca după stăvilire, îndărătul eroilor și conflictului, a pornit și a umplut totul. Cred că, din această pricină, Glava și-a

pierdut până la urmă locul minunat, de întâiu erou, pe care a trebuit să-l lase lui Goromo. Pe sub ţesătura de viaţă şi de natură de deasupra, au început să curgă în adânc ideile şi simbolurile. Goromo este puterea spirituală, iar Glava, un clocot de puteri naturale care, pe măsură ce pierde legătura cu iubirea desinteresată, pierde şi atributele ei supra-fireşti.

Intâia idee, pe care se zideşte povestirea, este aceasta, că iubirea porunceşte şi nu lasă să i se poruncească ; cel care iubeşte n'are nici o vină, şi nici nu i se poate face vre-una, că se descopere într'o bună zi altul, cu simţirile îndreptate într'altă parte. A doua idee este că iubirea fără egoism, nu pentru sine şi nu pentru simţuri, are puteri pe care cealaltă nu le cunoaşte şi, când vrea să le mânuiască, îi scapă ; iubirea se retrage şi arde în cercul ei strîmt, sub acoperământ, pierdută pentru obşte. A treia idee ese mai gea şi mai ascunsă, că Dumnezeu e prea mare, măsurat cu măsurile noastre omeneşti, şi de aceea nici o mirare şi nici dreptul la revoltă că îşi împarte neegal darurile.

Ce cred despre mijloacele mari de propagandă pentru pătrunderea unei cărţi noui în public, pe care încep să le întrebuinţeze şi editorii români, într'o adevărată întrecere ? Cred că s'a făcut prea puţin până acum la noi şi mă bucur că lucrurile se schimbă. Publicul aşteaptă să fie câştigat. E vina noastră, dacă nu vrem sau nu putem să o facem. Scriitorul scrie şi adună în paginile lui iluzii şi mângâieri. E păcat ca ele să nu ajungă la cei, şi la toţi cei pentru cari au fost visate şi de atâtea ori în durere zămislite. După cum este o artă a scrisului, care ne aparţine nouă, scriitorilor, şi trebue să dea sub degetele noastre înfrigurate cât mai mult, ca dela o zdrobire de struguri mistici, este şi o tehnică a răspândirii scrisului, care trebue să-şi creieze specialişti şi să pue pe toate buzele vinul acesta de împărtăşanie cu trupul Domnului.

Ce părere am despre literatura românească de astăzi ? Mi-aduc aminte de criticile pe cari le citeam în reviste englezeşti. Criticii englezi credeau că literatura românească se dedă mai mult povestirii scurte, — din pricina împrejură-

rilor istorice şi sociale ale societăţii şi ale scriitorului. Marea compoziţie cere o închipuire de dimensii şi o stăruinţă în timp. Ei bănuiau că ne lipsesc şi aşteptau să ne menţinem în aceeaş artă de miniatură, în care s'a ajuns la realizări preţioase. Ştiu, şi ca Preşedintă a Comitetului Românesc al premiului „Femina", că lucrurile s'au schimbat. Citesc mult din literatura cea mai nouă şi pot să-mi dau seama de evoluţie, care e de forme, dar e şi de esenţă. Imi place mult literatura aceasta românească, în care ştiu câteva opere de viaţă primitivă şi puternică".

Simţiam toţi că era încheierea, această laudă a scrisului nostru.

Ca secretar al comitetului „Femina" ştiam cât de hotărîte şi de documentate păreri îşi face Regina Maria, cu cartea în mână, despre cele din urmă produse ale editurii româneşti. Pereţii mişcători de mătase s'au cutremurat puţin. Castelana cu privirea dreaptă şi căutătoare, deasupra gurii cu zâmbet, se ridicase. Micul nostru colţ, făcut cu jeţuri, s'a revărsat în sala lungă albă, cu stâlpi şi arcuri de trapeză de mânăstire. Ne depărtăm, plini de răsunetul vorbelor regeşti, de două ori mai mulţi. Soarele îşi făcuse loc prin ferestrele pline de toamnă şi ne întovărăşise pe fiecare cu câte o umbră scurtă de amiază de Noemvrie, clătinată pe lespezi şi peste chilimuri, către ieşire.

P. E. N. CLUBUL ROMÂN

Anul când începe să se vorbească la noi de PENClub este 1923. Nici în străinătatea de unde ne venea, numele acesta, atât de englezesc, de asociaţie internaţională de scriitori, nu era mult mai vechiu. El apăruse numai decât după războiu, ca un manifest. Fie că e poet, eseist sau nuvelist, omul de condeiu mişcă lumea. Dacă scriitorii cei mai de seamă ai fiecărui popor, în loc să răscolească patimile, s'ar lega să pună în lumină ceea ce apropie pe oameni, ei ar alcătui cea mai strălucită armată a păcii. Prin aşezarea împreună a iniţialelor celor trei categorii de scriitori amintiţi se căpătase cuvântul PEN, care în englezeşte înseamnă pană sau condeiu. Prin strângerea în jurul unei mese, la o cină, a câtorva reprezentanţi ai breslei cu acest program, PENClubul se născuse. Dela o formaţie tipic londoneză, având ca părinte pe scriitoarea plină de voie bună, Dawson Scott, el trebuia să iasă din insula cea mândră şi să cucerească lumea. Englezii sunt deprinşi cu micile înjghebări, aproape familiale la început, din care mai târziu au scos regule de viaţă sau imperii. După zece ani de lucru sub preşedinţia lui John Galsworthy PENClubul pătrunsese în 43 de ţări. Intre ele se număra şi România.

Cel dintâi scriitor român care a aflat de PENClub şi a făcut parte din el a fost Marcu Beza. El era menit să fie părintele spiritual, un fel de Dawson Scott mai stăpâ-

nită şi mai stilizată, al secţiei române. Cred că prin 1923, la îndemnul lui, putuseră să apară la Stratford-pe-Avon, la o adunare anuală a Societăţii în preajma lui Shakespeare, d-nii I. Al. Brătescu-Voineşti şi M. Antoniade. Era ca un fel de întâe luare de legătură, după care trebuia să urmeze în ţară organizarea. Prin Noemvrie acelaş an, Marcu Beza se găsea în Bucureşti şi, între altele, alergând din om în om, izbutea să înjghebeze acea întâie şedinţă a PENClubului român, căreia până astăzi n'a mai putut să-i stea o a doua, la fel de măreaţă alături.

Ştiu că în „Ideea Europeană" de pe vremuri a trebuit să îmbrac un stil de mare sărbătoare ca să nimeresc tonul şi speranţele serii din sala trandafirie a Hotelului Bulevard şi s'o pot schiţa în câteva rânduri. Mai bine decât mine, Victor Ion Popa putuse să prindă, pe sub masă, ca să nu rănească, te miri cum, gravitatea atâtor oaspeţi, cel puţin chipurile mai apropiate de el. Unele din acestea au plecat dintre noi. Ar fi păcat să se uite acelea al lui Vasile Pârvan, pentru care viaţa, tragică, şi elevii lui, adoraţi, au răspândit cu predilecţie masca atentă şi întinsă înainte ca şi cum ar asculta glasuri numai de el deosebite. Buzele parcă şoptesc şi ele, ca şi cum ar repeta neauzit, pentru sine, ca să nu le piardă mai târziu, destăinuirile acelor glasuri. Victor Ion Popa n'a mers aşa de departe. El avea în faţă, plin de veselie, făcând glume şi primind împunsături, pe un Vasile Pârvan mai vremelnic, dar chiar prin aceasta mai viu şi mai bine cunoscut. Iată-l cu exactitatea pe care n'o păstrează nicio fotografie şi mai ales nicio prelucrare plastică, a părului asvârlit la întâmplare în căldura mesei, cu tonsura monahală şi cu ceafa şi urechea lui de ţăran moldovean. Sunt atât de veridice şi astăzi, încât dau fiori, ca o prezenţă. Şi iată-l, cu sprâncenele viforoase, cu nasul şi cu buzele hilare, aşa cum l-au cunoscut atâţia, înainte să-l întunece boala sau sarcinile tot mai numeroase şi înalte, naţionale şi internaţionale.

Marcu Beza făcuse însă greşeala de perspectivă, care lui, macedoneanului trimis de Titu Maiorescu de ani de zile la Londra, i se poate ierta, că văzuse în Vasile Pârvan un

secretar, la ordinele unui preşedinte. Il înşelase poate calitatea lui de Secretar general al Academiei Române, unde se socotea însă urmaşul hotărît să-l întreacă, al lui Mitiţă Sturdza, care fusese mai tare decât toţi preşedinţii. Preşedinte al secţiei româneşti trebuia să fie Brătescu-Voineşti, scriitorul bunătăţii ! Cât a trăit el, Vasile Pârvan a înţeles să lucreze singur. Nenorocul lui a fost că şi-a luat ca ajutor de secretar, întâiu pe Dragoş Protopopescu, celălalt scriitor român care fusese împreună cu Beza membru al PEN-Clubului dela Londra, dar chiar pe acea vreme îndepărtat de Bucureşti prin numirea la catedra dela Universitatea din Cernăuţi, sau prin călătorii de studii în Anglia, şi apoi ca un înlocuitor al acestuia, până s'ar fi putut întoarce la datorie, pe mine. După dispariţia neaşteptată a lui Pârvan, comitetul, alcătuit din preşedintele, uitat, şi din secretarul, locţiitor de zile rele, s'a trezit cu puterea pe braţe şi a păstrat-o în aceeaş formaţie, necontestată sau neluată poate destul în seamă, până în alegerile din 1932. E vorba, fireşte, de alegerile de comitet ale PENClubului. Trecuseră cinci ani de interimat. Şedinţa din Noemvrie 1923 arătase altfel şi făgăduise altceva.

„Intre pereţi şi stâlpi de marmură s'au adunat întâia oară membrii centrului român al clubului PEN, la o masă care trebue să aibă totdeauna ca arhetip Ospăţul lui Plato cu ghirlandele de trandafiri ale gândirii. Erau scriitori bătrâni şi scriitori tineri, scriitori vechi şi scriitori noui, Poeţi, Eseişti şi Nuvelişti, după litera statutelor, şi era, mai preţios decât atât, după adevărul acela că o sumă, atunci când e vorba de oameni, e mai mult decât punerea la olaltă a unităţilor alcătuitoare, şi un fragment de atmosferă încă necunoscută.

Se întâlneau scriitori români, dintre cari mulţi altminteri şi-ar fi rămas ca mai înainte străini sau s'ar fi ocolit, fără alt scop decât al acestei întâlniri. Nu-i stârnise un interes de breaslă nici nu se sărbătoarea vreunul din ei. Nu se pregătiseră nici discursuri sau toasturi de-acasă. Discurs şi toast erau chiar oprite. Cei mai mulţi nu ştiau cine-i chemase şi de ce veniseră. Dar un orânduitor era şi nici săr-

bătoritul nu lipsea. Se simţea chiar prin răceala dela început între grupele în picioare şi răsleţe, vorbind încet, dinaintea recilor oglinzi. A răsărit şi când frânele au scăpat deodată pentru o clipă din mâinile criticii şi telegarii primejdiei au trecut cu copitele lor de tuciu peste creştete. Orânduitorul şi sărbătoritul se afla de faţă numai în duh. El era ideea că toţi purtătorii de condeiu cu năzuinţă de artă sunt legaţi între ei prin aceleaşi ţinte, dorite şi urmărite mai presus de orice ispite şi piedici, şi că această comunitate, ca să fie activă, trebue să ajungă prin punere în contact la simţul propriei solidarităţi.

Scriitorul nu creiază pentru artă decât în singurătatea personalităţii lui. Inchis acolo, el îşi ascultă propriile legi şi li se supune. Orice înrâurire de afară primeşte numai decât tratamentul şoricelului strecurat pe urdiniş în cetatea cu chiliuţe de aur a stupului. Numai undele vagi, aerul plin de muzica mirosurilor grădinii, intră şi ies nevăzute. Prin ele lucrătorii se mişcă şi prin ele trăesc, fără să-şi dea seama, aplecaţi pe un lucru care nu se poate naşte decât din credinţa că e unic, fără pereche îndărăt şi într'un singur exemplar peste secole. Nimic mai individual decât scriitorul.

Dar această creaţie se alcătueşte din elemente care sunt rupte din lumea înconjurătoare. Ea o răsfrânge şi nu poate fi auzită decât în ecourile pentru care acea lume a pregătit urechea. Când creaţia e o mare depăşire a clipei, trebue organul mai ascuţit al criticii de rasă sau e nevoie de o trecere de vreme până la un răstimp cu sunete asemănătoare, pentru ca să fie în sfârşit înţeleasă. Şi aceasta ca direcţie de venire! Dar, după ce a fost închegată, ca direcţie de pornire? O asemenea concentrare a epocii în trăsăturile fundamentale, în care epoca haotică şi abia conştientă de puterile ei, se regăseşte uimită şi-şi descopere uneori firul roşu, rămâne, chiar după trecerea acelei epoci, ca nişte stâlpi înfipţi din loc în loc, tumuli şi ghergani de îndreptare, cu tot secolul îngropat în ele între scule scumpe şi arătând mereu urmaşilor căile gândului. Nimic mai social decât scriitorul".

In întâia lui vreme PENClubul român s'a mulţumit cu o existenţă oficială, ca o recunoaştere a principiului de temelie al Asociaţiei şi ca o putinţă de păstrat legături cu ea. Intâia adunare de alcătuire, la care luaseră parte atâţia scriitori, mai târziu pierduţi în mare număr pe drum, n'a fost urmată, în cei vreo doi ani şi jumătate cât a mai trăit după aceea Pârvan, decât de încă o adunare, aceasta de caracter festiv. Era în zilele întâiului congres de bizantinologie ţinut la Bucureşti. Intre oaspeţi se afla şi marele savant catalan, Puig y Catafalch. Spre uimirea colegilor români, dintre cari unul, N. Iorga, fusese proclamat membru de onoare al secţiei dela Londra, odată cu câte un reprezentat al scrisului fiecărei ţări culte şi probabil la arătarea lui Marcu Beza, dar n'a ştiut niciodată precis despre ce e vorba, iar al doilea, Pârvan, era un fel de preşedinte al centrului român, fără să-l preţuiască destul, ei au descoperit, nu ştiu prin ce întâmplare, că veselul şi verdele bătrân făcea parte din secţia catalană a PENClubului. Invăţat cu tradiţia Asociaţiei, el a arătat poate dorinţa să-şi cunoască şi colegii literari români la o cină împreună. In felul acesta, a doua adunare a PENClubului român o mulţumim Cataloniei depărtate, despre care puţini credeau atunci că va fi în stare să ajungă vreodată o ţară. Ea izbutea deocamdată un lucru mai greu şi care putea să-i dea încredere pentru sarcina, dovedită mai uşoară, de mai târziu : să strângă din nou pe PENClubiştii români, cari tocmai bine începuseră să-şi uite de ei.

Masa a fost dintre cele mai calde, dar nu mulţi îşi pot aduce aminte de ea. Pârvan nu era, în deobşte, un prieten al numărului, chiar când el era alcătuit din scriitori, iar atunci, în deosebi, înţelegea să-l înconjure pe Puig y Catafalch într'o atmosferă, ca să amintesc de numele Asociaţiei, mai mult eseistă decât poetică şi novelieră. Aceasta se petrecea pe la mijlocul lui Aprilie 1924.

Participarea centrului român la adunările anuale, care se ţin tot în altă ţară, de unde vine o invitare a centrului local, şi au un caracter de adevărate congrese internaţionale, se făcea regulat. Biuroul nu ştia însă totdeauna nici

cine-l reprezintă nici cu ce mandat pleacă. Chemările şi ordinea de zi din străinătate n'ajungeau la adresă decât după ce nu mai erau actuale. Aceasta n'a împiedicat să fim foarte bine înfăţişaţi şi, fireşte, uneori să creem şi situaţii hazlii, pe care aveam grija să le cunoaştem numai noi. Aşa s'a întâmplat, de pildă, delegaţiei alcătuită din doi mari scriitori ai noştri, care, pe de o parte, din întârzierea pusă în înzestrarea cu mijloace trebuitoare, şi apoi din lipsă de informaţie, a ajuns la Berlin tocmai după ce congresul se încheiase şi congresiştii plecaseră într'o excursie de a cărei urmă nu s'a mai putut da.

De altminteri, PENClubul însuşi îşi căuta pe acea vreme formele de organizare. Surprins de o biruinţă prea repede, el se trezise răsbit în câteva continente, împodobit numai cu un crez ideologic într'o singură propoziţie, ca un Apollo cu o ramură de măslin în mână. Incepea să se simtă nevoie de mai mult. Dovadă ceea ce găsesc în aceeaş „Idee Europeană" din Iulie 1924, unde îmi împlineam, cel puţin în forma unor notiţe informative, sarcina pe care o aveam şi mai mult n'o aveam, de ajutor de secretar, dacă Pârvan era secretar al PENClubului român.

„Pe la jumătatea lunii florilor s'au adunat la Washington scriitorii din toate ţările, membri ai Clubului internaţional PEN. Sol al ţării şi literaturii noastre pornise într'acolo încă dela 3 Mai, prietenul şi colaboratorul nostru, Marcu Beza. Starea leului împiedica şi alte plecări.

Primirea a fost vrednică de gazdă şi vrednică şi de gândul care strângea la un loc atâta floare a minţii. Scriitorii apăreau, lumii şi lor, ca o putere. Ei veneau ca să se cunoască şi să se apropie şi, prin aceasta, să ducă la o cunoaştere şi la o apropiere între ele a ţărilor care-i trimiseseră. Scutieri ai idealului, se întâlneau pentru o pace, mai adâncă decât acea a tratatelor.

Printre hotărîrile luate au fost :

1. Formarea unui comitet central internaţional la Londra în care să fie reprezentate toate naţiunile unde s'au întemeiat PENCluburi şi

2. Trimiterea la Londra de către fiecare secţie de ra-

poarte despre activitate şi redactarea din aceste rapoarte a unei dări de seamă anuale.

La strălucita cină dela Hotelul Pennsylvania chiar şi bucatele au manifestat pentru o înfrăţire a celor mai deosebite popoare. Cantalupul frapat cu care s'a început masa era Old England, supa mexicană, ţelina belgiană, ridichile germane, măslinile spaniole, peştele american, cartofii, fireşte, cehoslovaci, sosul la sparanghel olandez, friptura franceză. Nu lipseau nici bucătăria daneză şi nici cea italiană, cu toate că literatura nu venise. Cu ce se putea încheia mai bine acest ospăţ decât cu Café Roumanie, care era probabil cafea turcească ?

D-l Marcu Beza, care nu s'a cinstit numai pe sine, dar şi ţara şi breasla, prin chipul cum a ştiut să ne înfăţişeze şi să se facă preţuit la această adunare internaţională a scriitorilor, a ţinut cu acest prilej frumoasa cuvântare de mai jos :

E o plăcere osebită pentru mine a vă saluta în astă seară din partea scriitorilor români, cari dintru început au îmbrăţişat din toată inima ideea lui PENClub, având în frunte pe însăşi Regina lor ca prezidentă de onoare. România e la o mare distanţă şi puţin cunoscută d-voastre; dar literatura stă deasupra oricăror mărginiri de loc şi de timp. Ba, cu cât o literatură e mai distinct naţională prin depărtare, cu atât mai interesantă devine, completând într'un fel concepţia noastră asupra umanităţii. Vă amintiţi în Pantagruel al lui Rabelais, acea carte caracteristică pentru larg vederea Renaşterii, cum călătorii spre templul lui Bambuc ating în sfârşit mult căutatul oraş şi cum marea preoteasă le dă să bea vin, care, fiind din aceeaş fântână, pare totuş fiecăruia dintr'înşii cu totul deosebit. De mi s'ar făgădui să folosesc aci o comparaţie din lumea oprită a băuturii, aş zice că literatura este ca vinul din templul lui Bambuc. Are în fiecare ţară aroma ei proprie, pe care suntem încântaţi s'o gustăm".

Cuvântarea a mers mai departe, dar ea a fost o slabă răsplată, ca şi călătoria peste Ocean în Berengaria, cel mai frumos transatlantic al şantierelor engleze, ca şi toată a-

meţeala Lumii Noui, pentrucă Beza avea să piardă mai mult, lipsind tocmai pe acea vreme din Londra. Atunci, în Mai 1924, în capitala Angliei fără ploi ca niciodată, afară de ziua Derbyului dela Epsom, când a turnat cu găleata, a fost cel mai frumos episod din viaţa aceasta de zece ani a PEN-Clubului român. Mă întâmplasem acolo pentru mai mult timp, dus de alte treburi. Cred că era de faţă şi Dragoş Protopopescu. Ar fi fost păcat să lipsească un martor, pentrucă m'aş fi sfiit, fără el, să spun tot adevărul, de teamă să nu pară mai mult decât a fost acest adevăr. In acel timp au venit la Londra, în întâia lor călătorie prin Europa de după războiu, Suveranii României, iar Regina Maria a fost sărbătorită ca Preşedinte de onoare a PENClubului român într'una din cele mai strălucite şedinţe pe care şi le-a putut visa vreodată centrul englez. De nu i-am fi dat decât putinţa şi măgulirea acestei şedinţe, şi toată existenţa noastră ca secţie aparte, fără nicio altă faptă, ar fi fost cu prisos îndreptăţită.

Erau faţă vreo 250 de scriitori în soarele unei amiezi primăvăratice, care te făcea să crezi dindărătul geamurilor Londra năvălită de stoluri de porumbei albi. La o masă pătrată, la capătul meselor lungi, crini mulţi, crini puternici, ca o vedenie de Kew Garden, umpleau vasele. Spre un loc de-acolo însoţea pe Regină, cu o pălărie mare albă ca un fond pentru obraz, John Galsworthy şi o curte de câţiva mari scritori, cari aveau să se aşeze la masa pătrată. Intre ei se afla şi oaspele obişnuit al zilei, Carol Ciapek. Preşedinta noastră de onoare îşi mai aducea aminte acum câteva săptămâni, când i-am amintit de ziua dela Londra, de englezeasca lui tăioasă şi de privirea albastră îndrăsneaţă, pe care o plimba peste acea lume ascuţită, în cuvântarea de răspuns la salutul lui Galsworthy. Numele i-l uitase. Ar trebui refăcută poate acea clipă, cu Regina prezidând o masă a PENClubului român şi cu un oaspe de departe la dreapta ei, care ar aştepta, de grija răspunsului, cuvântul citit al vreunui membru din comitet. Norocul lui ar fi numai că nici Preşedintei de onoare nu-i plac discursurile, şi lucrul se ştie.

Alţi Români, primiţi ca oaspeţi de onoare şi directori de ziare la Londra, au fost d-nii N. Lupu şi Stelian Popescu.

Incepând chiar din 1927, PENClubul român intră într'un nou fel de viaţă, cu manifestări poate mai puţin mărețe, dar cu forme obişnuite celorlalţi membri din alte ţări ai Federaţiei şi copiate după ele. Penclubiştii români au aflat treptat că se pot aduna la o masă camaraderească odată pe lună. Numărul celor prezenţi nu era totdeauna mare, dacă nu se ivea vreun prilej neaşteptat, ca o vizită de scriitor străin, o discutare de problemă internă sau ceva care putea să semene cu o alegere de comitet. Propriu zis comitetul în toţi aceşti cinci ani a fost alcătuit numai din preşedinte şi din secretar şi a avut caracterul interimar de care am amintit. Se poate spune că nimeni nu l-a ales, ci a fost găsit, cum s'a găsit şi el, fără să-şi mai dea seama în ce fel şi de când, în cele două locuri de răspundere.

PENClubul român a putut în acelaş timp să primească mai mulţi oaspeţi şi să facă legături şi chiar programe de lucru comun cu alte PENCluburi. Scriitori francezi mai cu seamă, Maurois, Maurice Bedel, Colette, Géraldy, Duhamel, scriitori italieni, Marinetti, Agnoletti, scriitori şi artişti germani, Däubler, Ponten, Roda-Roda, Thea Maria Lenz, scriitori polonezi, Jellenta, scriitori englezi, Baerlein, scriitori bulgari, Balabanov, Costov şi alţii au apărut în cursul anilor, chiar în mai multe rânduri la întrunirile PENClubului român sau la membrii Comitetului şi au învăţat să ne cunoască la noi acasă. Scriitori români au călătorit în străinătate anume ca să viziteze şi alte PENCluburi şi au fost întotdeauna bine primiţi. In Bulgaria s'au pus chiar începuturile unei colaborări, prin traduceri şi schimburi intelectuale, care au dat câteva roade neaşteptate. S'a mijlocit, la Atena, într'o întâlnire cu marele poet Kostis Palamas şi după discuţii cu alţi scriitori mai tineri, pentru înfiinţarea, astăzi faptă, a unui PENClub elen. S'a luat parte la comemorarea unor scriitori internaţionali, cum a fost aceea a împlinirii de 50 de ani a scriitorului de idiş din Polonia, Şalom Asch.

Dar cea mai mişcătoare serbare din acest timp a fost

poate proclamarea de membru de onoare al PEN Clubului român, singurul pe care îl avem, a abatelui Metodiu Zavoral. Această proclamare o făcea însuşi Ministrul Cultelor şi Artelor, d-l Alexandru Lapedatu, la o cină anume întocmită, într'o seară de Mai 1928. Stareţul alb, cu inel albastru de episcop catolic, e nu numai cel mai mare orator bisericesc al ţării lui, dar şi un scriitor foarte citit.

„Povestea, care-l leagă de noi a abatelui Zavoral, o cunosc astăzi şi copiii. In timpul războiului, sălile sihăstriei lui de deasupra oraşului Praga, se schimbaseră într'o casă samariteană care adăpostea răniţi. Printre ei se nimeriseră destui români transilvăneni. Ca să-i mângâie sufleteşte stareţul le-a învăţat limba şi a descoperit astfel România. Prin rugăciunile lui, în afară de socoteala oamenilor şi de vitejia vitejilor, au putut să se întoarcă din trecut în puternice forme de Stat Cehoslovacia şi să iasă mărită ţara pe care începuse s'o iubească. Lângă scaunul bătut în pietre scumpe al lui Dumnezeu am putut ajunge şi prin el. Acestea au fost începuturile de sânge ale legăturii noastre.

După ce timpurile s'au aşezat, abatele dela Strahov a înfiinţat o societate ceho-română, al cărei preşedinte este încă. Ce vizite şi studii de cunoaştere a făcut ea cu putinţă, în câte fapte de apropiere între cele două ţări, unele mai zgomotoase şi de toţi cunoscute, dar altele pentru totdeauna rămase într'o voită umbră creştinească, s'a găsit în cei mai bine de zece ani amestecată, nu vreau să înşir aci. Ştiu că smerenia înaltă a monahului ar fi îndurerată şi că m'ar căuta cu privirea în mulţimea închinătorilor, ca să mă certe. Ele sunt mai multe decât ne închipuim şi nu e nici una care să nu fi pus ceva la mai bunul nostru nume în lume şi la o mai sănătoasă încredere în sine şi în puterile cele fără veştejire ale poporului.

Călcând pe urmele lui Iarnik, Metodiu Zavoral a ajuns la noi prin Transilvania şi prin folklor. Limba lui însăşi are ceva din asprimea de scoarţă sau de icoană a Bibliei şi din tinereţea isteaţă şi crudă a unei şezători de ţară. Intre noi, la Bucureşti sau în Iaşi, cu vorba noastră iute şi neologistă, abatele ascultă, zâmbeşte şi tace. I-am fost călăuză

şi ştiu. Dar l-am văzut şi la Blaj, în sala de mâncare a mitropoliei unite, cu mitropolitul român de faţă, el însuşi un baciu măreţ de suflete, şi cu toţi canonicii şi prelaţii întâmplaţi acolo, ca să-i facă o curte de învăţaţi şi de smeriţi întru Domnul. Era altul. Se simţea la larg. Spusa lui se împletea cu a lor, fără nicio silinţă. Parcă vlăstăriseră pe aceeaş tulpină. Nici biblioteca barocă din mânăstirea de departe, nici Maica Domnului cu mantie albastră, de Dürer, din Pinacotecă, nici întreaga tradiţie romană, atât de vii la el acasă şi înconjurându-l cu un chenar străin, nu se mai simţeau dincoace. Sub hainele de înalţi prelaţi şi prin rama de aur a bisericii catolice, ţăranii ardeleni şi ţăranul ceh se simţeau aproape".

Participările prin delegaţi împuterniciţi în regulă, la adunările anuale, au dus, în afară de foloasele prezenţei şi ale legăturilor individuale, la o colaborare efectivă. Existenţa PENClubului român a putut fi urmărită în publicaţiile internaţionale ale asociaţiei şi în dările de seamă ale congreselor ei. In câteva rânduri, cuvântul lui ducând la alcătuirea unui quorum necesar, a putut fi hotărîtor. Textul moţiunii dela Budapesta, hotărîtor pentru activitatea şi îndreptările viitoare ale PENClubului, în ultima lui formă, mult slăbită, se datoreşte intervenţiei noastre, la care s'au alipit numaidecât Italia, Elveţia, Suedia. In chestiunea încuviinţării de funcţionare a unei subsecţii a scriitorilor de limbă ungară din România, în cuprinsul PENClubului român, două congrese au stăruit şi în cele din urmă a intervenit însuşi John Galsworthy, ca să dăm această pildă a înţelegerii spiritului în care a fost gândit PEN Clubul şi să servim o lecţie altora mai puţin largi. Incercarea noastră, de înjghebare a unei colecţii de traduceri din literaturile mai ales ale popoarelor vecine, a stârnit, cum era firesc, un deosebit interes şi o prietenească pismă. E de altminteri singura experienţă făcută şi întâia ieşire în domeniul practic din propunerile şi discuţiile pline de perspective şi de bunăvoinţă ale adunărilor generale, dar care n'au izbutit să treacă din ideal în real. Cel mai tipic fapt în această privinţă rămâne Premiul literar al PENClubului, care trebuia

să fie începutul şi semnul unei conlucrări internaţionale, nu numai cu elemente ideologice. Lucrarea premiată nu urma să aibă o răsplată în bani, ci să găsească porţi deschise prin traduceri în toate ţările care au o secţie a PENClubului şi, prin imitaţie, şi mai departe. Numărul romanelor şi nuvelelor trimise spre cercetare n'a trecut niciodată peste şapte. Intreprinderea a căzut din multe pricini, dar în deosebi din lipsa de interes a marilor literaturi, care îşi găsesc, şi fără o asemenea recomandare, calea lor largă în lume. Inlesnirea privea în cea mai mare parte literaturile cu o limbă de rază restrânsă. Apoi, poate că şi condiţiile de prezentare erau destul, dacă nu de grele, de incomode. Lucrarea trebuia să fie nu numai inedită, şi să aştepte o hotărîre a juriului care s'a amânat trei ani, până a fost lăsată în lumea bunelor gânduri neîmplinite, dar să fie într'o traducere franceză, scrisă la maşină în cel puţin 50 de exemplare şi într'o formă fără greş, gata de tipar, care să nu-i ştirbească valoarea din limba originală. Limba franceză ea însăşi, pe care noi pe continent suntem, printr'o veche tradiţie, deprinşi s'o privim ca limbă universală, rămânea închisă cel puţin pentru jumătate din secţii. Premiul literar al PENClubului a căzut şi lucrările înaintate au fost, cu arătare de părere de rău, întoarse autorilor.

PENClubul român începe tot de atunci să aibă o cronică, pe care oricine o poate găsi răsfoind revistele vremii şi mai ales „Gândirea" şi „Boabe de grâu". In fiecare an el e întâlnit tot în altă ţară din Europa. Incheierile şi aspectele congreselor anuale au fost popularizate, prin comunicări publice, prin scris şi prin radio. Uneori a fost nevoie şi de scrisori deschise, ca aceea către Jules Romains. Asociaţia, care era la început numai o ciudăţenie, prindea o închegare proprie şi îşi câştiga un rost, în care oamenii de bună credinţă tot mai mulţi, se obişnuiau treptat să creadă. In 1927 delegaţia noastră la Bruxelles era alcătuită din Nichifor Crainic, Marcu Beza, venit de peste mare. Se mai găsea de faţă, Panait Istrati, mai mult ca scriitor francez şi legat de literatura Franţei, şi se mai găsea locţiitorul de secretar, care era mai dinainte în capitala

Belgiei, adus de alte însărcinări, mai puţin literare. In 1928 delegaţia română, alcătuită de rândul acesta numai dintr'un membru, acel locţiitor, lua drumul de miazănoapte al capitalei Norvegiei.

Iată în „Gândirea" din Octomvrie 1928, ca un fel de punere în scenă şi prezentare a unui congres de acestea anume, care seamănă în linii mari cu toate celelalte, o schiţă a zilei întâia dela Oslo. Poate că e mai bine ca PEN-Clubul să vorbească el singur, spunându-şi mica poveste aşa cum şi-a schiţat-o în cursul anilor, decât să fie făcut din nou, bucată cu bucată, de mâini străine.

„Marea Nordului fusese rea. Vapoarele plecate dela Anvers înaintaseră anevoie împotriva vântului care le sufla drept în piept — şi erau vase grele oceanice ! Vaporaşul dela Newcastle la Bergen, lovit toată vremea în coastă, se mişcase mai mult în loc şi-şi îmbolnăvise toţi călătorii. In marea daneză, vasul de poştă dela Hamburg, după ce străbătuse canalul Kiel, intrase între insule în căutarea Kjöbenhavei pe o zi ceţoasă şi rece. Dela Sassnitz la Trälleborg, Marea Baltică ne legănase vânătă, cu izbituri de talazuri. Oton Zupancici, urcat în aeroplan la Viena, venise prin ploaie şi grindină. Parcă trebuiau să dea o luptă toţi, stârnită în aer şi pe apă de vechile zeităţi scandinave, ca să ajungă în Oslo, într'o zi de Iunie, cântăreţi de câteva continente. Miss Dorothea Mackellar pornise de mai bine de o lună de acasă, şubredă şi albastră, din Sidney al Australiei.

Dar dela locul întâlnirii puţini lipseau. Lipsea Bojer, romancierul, care atâta stăruise anul trecut la Bruxelles, ca să ne aibă. Zăcea doborît de o aprindere de plămâni, la doi paşi de noi. Lipsea Galsworthy, care se întorsese din drum, din Germania. O telegramă de boală a soţiei îl chemase acasă. In schimb feţe noi înviorau adunarea. Uite capul pletos şi uite mădularele de mitologie germanică, ale lui Theodor Däubler. Când se mişcă el, parcă se întâmplă mutări din loc în toată sala. Un secretar, bălaiu şi subţire, atent de după ochelari, îl însoţeşte pretutindeni. El vorbea de odăiţa florentină, cu fereastra sub streaşina lată a Re-

naşterii, cu porumbeii albi şi cu vedenia măgurilor cu campanile de chiparoşi şi cu campanile de piatră, unde transcrie manuscrise de ale maestrului. Acesta, însuşi, întrebat de amintirile studiilor greceşti, făcute ani la Atena, între ruinele fără moarte, şi apoi prin insule şi pe sub Olimp, povestea de origina triestină, de legăturile pe care le avea la Liubliana, de şederea la Paris, ca o adevărată întrupare de fiziologie şi de cultură trirasistă, a Europei. Uite alături, mic, fin şi alb, ca un contrast voit, pe Carles Riba, scriitorul şi omul de ştiinţă catalan. El se strecoară şi zâmbeşte. E din oamenii cari vorbesc prin simplă apariţia lor şi cu cari duci dialogurile sufleteşti fără cuvinte. După ce au trecut, eşti odihnit şi plin de propriile răspunsuri, ca un tufiş de liliac de mireasma lui. Stări pe care le lasă după ele mai de obiceiu femeile, când sunt candide şi fără zguduiri senzuale în jur, ca nişte figuri prerafaelite sau ca o statue greacă. Riba e un mediteranean îndrăgostit de Barcelona, unde e profesor auxiliar la universitate, dar îndrăgostit şi de Acropole, pe care o cercetează des. Conduce secţia greacă a Fundaţiei Bernat Metge, care la expoziţia cărţii catalane dela Madrid, de anul trecut, a stârnit admiraţia şi pisma Spaniolilor. Riba era însoţit de alţi doi conaţionali, poeţi şi eseişti, născuţi tot după 1893 ca şi el, şi tot ca el îndârjiţi luptători pentru drepturile la viaţă proprie a Cataloniei. Spania şi Primo de Ribera sunt pentru ei pânza roşie plimbată pe dinaintea taurului în arenă. Trec, tineri toţi, cu flacăra din ochi, cu mişcările iuţi şi cu limba dulce, atât de asemănătoare cu a noastră, care stârnesc o bunăvoinţă caldă şi liniştită, ca un subiect desvoltat şi coborît în lume, de metopă clasică ateniană. Nimeni nu poate vedea în ei nişte revoluţionari şi dărâmături de State. Spun aşa de frumos versurile şi sunt aşa de bine crescuţi şi de parizian îmbrăcaţi ! Uite pe Julius Germanus, profesorul orientalist dela Universitatea din Budapesta, care luase anul acesta locul contesei dramaturge Teleki, şi cu zâmbetul lui roşcat şi împăciuitor căuta să slăbească supărările de trombon naţionalist ale celui de-al doilea scriitor ungur dintre noi, doctorul Anton Rado. Ca să-mi facă plăcere vorbea de

chestia optanților, cum în Ungaria prin urmare publicul era tendențios informat, când i se spunea că pământul expropriat dela magnați se împărțea numai Românilor, și se scăpa, pe semne din obișnuință, să ceară lămuriri despre „Transilvania de sub ocupație" La îndreptarea mea, care fără să vrea se făcea ascuțită, cunoscătorul de limbi arabe și mic-asiatice dădea îndărăt cu zâmbetul și mai trandafiriu, pe când, pentru mine, contesa dramaturgă în călătorie de propagandă națională își arăta alături de el gura cam trecută, cu buzele roșii prea răsfrânte de ani, dar cel puțin cu argumentul de-a-dreptul. Uite-l pe Felix Salten, hotărît să ducă pe toți scriitorii anul viitor la Viena și începând din ziua întâia convorbirile de culise; pe puternicul Ferdinand Goetel, care, deși de obârșie germană, se uită la toată această societate învechită, de țări în decadență, cu încrederea în sine de înoire mesianică panslavă a Polonezului de astăzi; pe Iosif Opatovsky lângă el, prognat violent și cu fruntea fugătoare de necrezut, ca o mască de luare în râs, a scriitorilor în idiș, cu organizația la Vilna; pe Ivan Șișmanov, cu lunga lui redingotă, mereu vânturată de neastâmpărul curios și adânc omenesc al purtătorului, care nu lasă pe nimeni neîntrebat și nescotocit; pe Martin Andersen Nexö, danezul așezat în Germania, cu toată înfățișarea rotundă, plină de viață, tunătoare și filogermană, până la punerea în încurcătură a colegilor germani de baștină înșiși, care mi-aduce aminte așa de bine de anii mei de studenție și de profesorul Roethe dela Berlin. Uite, din cunoscuți, pe Jules Romains, politicos și precis; pe Benjamin Crémieux, vorbăreț și vesel, care istorisește despre minunile parcului Tivoli, o grădină aproape obișnuită cu „distracții americane" și altele, de lângă stația centrală de tren a capitalei daneze, și unde a trebuit să văd, atunci când nu m'aș fi gândit niciodată la București, pe inginerul Zechini aruncat din tun într'o plasă la cincizeci de metri; uite pe Sven Borberg, cu soția lui diafană, ca un Hamlet uitător de răsbunare, însurat cu Ofelia și scriind piese de teatru; uite pe toți Englezii și Olandezii, pe Arne Kildal, gazda și pe ajutoarele lui, Barbra Ring, ascunzându-și foarte bine anii, și

pe Fritz von der Lippe, îndatoritor şi spelb ca un german crescut în nisipurile pomeraniene.

Alcătuiau toţi la un loc al şaselea congres al Clubului internaţional al poeţilor, eseiştilor şi nuveliştilor (PEN), deschis într'o zi de Iunie însorită la Oslo.

Douăzeci şi trei de ţări şi o sută de oaspeţi erau de faţă. Şedinţele puteau să înceapă !".

Iar cronica ştie să povestească mai departe, alte şi alte întâmplări.

In 1929 PENClubul se aduna la Viena. Din partea României luau parte Nichifor Crainic şi locţiitorul de secretar. Pentrucă se găseau de faţă Emil Riegler, care se nimerise în capitala Austriei ca să-şi întregească lucrarea lui de doctorat muzicolog şi descoperise delegaţia românească, precum şi soţiile celor doi scriitori, şedinţele PENClubului puteau număra nu mai puţin decât cinci Români. Faima împărătescului oraş a ispitit între zidurile lui lume şi probleme. Atât că vechea ospeţie vieneză şi frumuseţe a locurilor au avut grijă să nu lase prea mare răgaz lucrului. Cei mai activi membri s'au dovedit şi de rândul acesta Francezii. Pe lângă nelipsiţii Jules Romains şi Benjamin Crémieux, a apărut Julien Benda, filozoful eseist de la Nouvelle Revue Française, care a prezidat una din adunări. Propuneri, moţiuni, discursuri, intervenţie pentru aşezarea din nou în şea a unei discuţii care alunecase, glume, avânt, curtenie şi uneori mână tare, toate erau puse, cu voe bună şi luare aminte, la îndemâna liniştitului John Galsworthy, ca să ţie în făgaşul cel bun atâtea fiinţe aprinse şi gata să se ciocnească. Meritele centrului francez pentru ceeace PENClubul a izbutit să ajungă ar fi vrednice de cea mai caldă preţuire, dacă n'ar fi tot el care a adus cu sine obiceiul de-acasă al punctelor de vedere politice şi al principiilor doctrinare cu valoare în sine. Mă tem că bună parte din zbuciumul de astăzi al PENClubului faţă de biruinţa în atâtea ţări a curentelor dictatoriale de dreapta se datoreşte acestei înrâuriri franceze. Mi-aduc aminte că la Bruxelles, când protestam în plină şedinţă, nu mai ştiu cu ce prilej, că a discuta mai departe cum se discuta, însemna să facem

politică, Georges Duhamel, care şedea pe scaunul din faţa mea, s'a întors către mine, cu privirea lui spirituală de sub ochelarii puşi pe după ureche, şi mi-a zis mirat într'adevăr: „Crezi că facem altceva aici decât politică?" O politică a drepturilor omului şi a libertăţii oricărei păreri rostite artistic, dar nu mai puţin o politică şi care a dus la conflicte atât cu lumea de afară cât şi în sânul însuş al asociaţiei. Francezii au fost în această privinţă neînduplecaţi. Am impresia că linişteа nu se va putea întoarce decât atunci când puterea lor va fi înlocuită sau slăbită. Pentruca PENClubul să nu sufere, va trebui să se găsească altcineva cu aceeaş râvnă pentru idee, simţ al organizaţiei şi ştiinţă a conducerii din umbră, pe care le exercită până astăzi scriitorii francezi. Lucrul e din cale afară de greu şi PEN-Clubul va merge mai departe, încă multă vreme, pe acelaş drum semănat de primejdii.

In 1930 PENClubul poposea la Varşovia. Centrul românesc era înfăţişat de Jean Bart şi de locţiitorul de secretar. Radu Dragnea, care se afla în acel timp în capitala Poloniei ca ataşat de presă, a însoţit pretutindeni pe delegaţii români şi lucrările congresului, crescând astfel reprezentanţa noastră cu încă un membru. Şedinţele au fost instructive şi strălucite. Cadrul lor s'a păstrat măreţ, atât când a fost vorba de discuţii, cât şi când a fost vorba de festivităţi. Planul zilelor şi împlinirea lui au fost uimitoare şi fără greş. In câte o zi puteam să vedem Casa ovreiască din Varşovia, unde ne primea, ca o elegiacă, dar îmbietoare gazdă, însuş Şalom Asch, cu o întreagă expoziţie în jurul nostru, de cărţi, reviste şi grafice, a literaturii de idiş. Descopeream acolo lucrări şi autori dela noi, pe cari nu-i cunoşteam de-acasă. Evreii polonezi puteau să arate această informaţie bogată, pentrucă au un centru al lor, la Vilna. Câte un mare liric locuia în faţa Bucovinei noastre, într'o fermă pe dealurile Ceremuşului de pe malul stâng, şi voia să ştie tot felul de amănunte despre scriitorii şi viaţa românească, de care se simţea foarte aproape. El şi alţii se legau maicuseamă de delegaţia românească, pe care o urmăreau şi călăuzeau în toate părţile, în propriile taine şi în tainele

țării slave din câmpiile Vistulei. Nisipurile pe-aici sunt ținute în loc de plantații nesfârșite de pini, care aduc aminte de celelalte plantații de pini, ale Hohenzollernilor, din întinderile de depozite glaciare ale Prusiei. Viața oamenilor, primejduită și ea, încă din zilele șleahtei, să fie ridicată și purtată din loc în loc de vânturile istoriei, a trebuit să fie prinsă, deopotrivă, de așezăminte, ca biserica latină, sau de idealuri, ca panslavismul, care, după ce a apus, cel puțin deocamdată, ca panrusism, își mișcă astăzi pendulul de aur între Varșovia și Praga. Pe o piață de-aici Mickievici de marmură așteaptă mereu, chiar și după ce unitatea Poloniei e un fapt împlinit In câte o altă zi eram prin Cracovia, cu palatele și școlile ei de demult, pe unde ne pierdeam căutând urme de-ale Moldovenilor învățați din veacul al XVII-lea. Pe lespezile curții închise între clădiri a bibliotecii jagelone auzeam pași cunoscuți; la reprezentația sub cerul plin de stele, din tinda cea mare a Palatului Regal, a unei piese din zilele Movileștilor, ni se părea că nu suntem singuri și că boieri din cronici ascultă lângă noi.

In 1931 PENClubul, chemat în Olanda, apărea la Amsterdam. Datorită împrejurărilor din țară, unde era de puțină vreme Prim Ministru un membru de onoare al PENClubului englez, pentru întâia oară după atâția ani centrul român nu-și putea trimite un reprezentant. Noroc numai că el avea un membru al său la Haga, pe Ștefan Nenițescu, atașat de presă, care a primit însărcinarea să ia în numele nostru parte la adunarea generală. Lucrarea ei de căpetenie a fost o moțiune destul de buclucașe, dacă nu începutul, cel puțin vestitorul necazurilor de mai târziu. PENClubul înțelegea să facă răspunzătoare guvernele pentru orice om prigonit sau întemnițat pentru ideile lui. Moțiunea trebuia să găsească, prin membrii PENClubului, cea mai mare publicitate. Când m'am dus la Prim Ministru ca să-i cer părerea, atât ca om de Stat cu puterea în mână cât și ca membru de onoare al Asociației noastre, am fost zeflemisit și împiedicat să împlinesc porunca Londrei. Aceasta nu mai era o inițiativă de ordin literar, ci deadreptul o acțiune politică în care PENClubul n'avea nici dreptul

nici pregătirea să se amestece. Niciodată nu m'am bucurat mai mult că nu mi-am făcut datoria. Eram şi eu de aceeaş părere. Scriitorii francezi, doctrinari ai libertăţii şi ai Revoluţiei, pe cari îi vedeam îndărătul moţiunii, împinseseră iară lucrurile prea departe. Tragedia pentru noi, tragedie amestecată ca în antichitate cu antracte de comedie, era alta. Şi, când zic: noi, mă gândesc nu numai la Români. In cazul celor mai multe centre, dacă nu există o atârnare faţă de guverne, există însă o destul de strânsă legătură de colaborare. In unele ţări PENClubul seamănă aidoma cu o simplă secţie a unui serviciu de propagandă în străinătate. Centrul primeşte o subvenţie, delegaţia la adunarea generală se face în acea ţară, după încuviinţarea prealabilă a guvernului, acesta ia asupra lui organizarea şi mai cu seamă finanţarea. In asemenea împrejurări i-ar fi stat bine PENClubului naţional să se ridice într'o bună zi ca judecător al propriului guvern ! Dar mai era ceva, mai adânc. In ţările din centrul şi din răsăritul Europei, PENClubul, atât prin membrii cât şi prin activitatea lui, nu mai arată de fel ca o mişcare de stânga. Un patriotism sigur de sine şi care poartă pe umerii lui, fără să-i simtă greutatea, mantia cu stele a celor mai înaintate cuceriri sociale şi politice, umple asociaţia cu spiritul lui şi-i duce paşii. Declaraţiile de internaţionalism cu orice preţ sunt întâmpinate cu neîncredere şi nu sunt puse în aplicare decât într'o oarecare măsură. De aici şi primejdia de rupere în două a PENClubului, furat prea mult de controversele politice ale timpului şi încercând să ridice un steag pe care cei mai mulţi din comunitate nu-l mai pot recunoaşte ca fiind al lor.

In 1932 PENClubul ajungea însfârşit, după ce atâta se ferise, la Budapesta. Noi, Românii, şi împreună cu noi şi alţii, nu fuseserăm prietenii acestei idei, din temere tocmai pentru ideile cele mai dragi ale PENClubului. In nici o ţară naţionalismul nu e astăzi mai vulcanic şi toată viaţa publică organizată ca un protest împotriva unei aşa zise nedreptăţi, a istoriei. In ce priveşte în deosebi pe Români, Iugoslavi, Austrieci şi Italieni, ne puteam găsi în starea să fim prinşi în valurile acestui protest. Au fost clipe când ne-am

îndoit dacă lucrul nu s'a întâmplat: înaintea Ungariei milenare făcute din flori în grădina unei staţii balneare de pe lacul Balaton, a plimbării oficiale prin piaţa provinciilor înstrăinate, sau a cuvântului lui Jules Romains dela masa primăriei Budapesta. In al doilea rând, scriitorii unguri înşişi se găseau desbinaţi într'un grup foarte aproape de principiile politice ale Ungariei de astăzi, care organiza congresul PENClubului, şi altul, mult mai aproape de principiile PENClubului însuş şi exclus dela program. PENClubul s'a găsit în împrejurarea, destul de neplăcută, să fie găzduit şi sărbătorit de cel dintâi şi să ia contact mai mult clandestin, ca să n'aducă jicnire gazdei, cu cel de-al doilea, cum a fost vizita la scriitorul ostracizat Hatvany. Centrul român era înfăţişat de Victor Eftimiu şi de locţiitorul de secretar.

„Scriitorii din toată lumea, cari s'au adunat la Budapesta pentru o săptămână de cunoaştere şi de lucru n'au uitat să pună în ordinea de zi a congresului lor problema păcii. Ea avea această formulare : In ce fel membrii PENClubului pot servi cauza păcii în afară de orice politică, şi urma să fie organizată de delegaţia germană ca o serie de comunicări şi de discuţii. In ziua hotărîtă s'a constatat că delegaţia germană făcuse mai mult decât i se ceruse, dar nu ce i se ceruse, şi marea şedinţă n'a mai putut să se ţie. Aceasta n'a împiedicat apariţia părerilor în materie şi de-atâtea ori ciocnirea lor de fulger. Pacea se pare că nu poate fi discutată niciodată în linişte, nici chiar între pacifişti.

O adunare internaţională de scriitori nici nu se poate închipui fără această preocupare, ca de altminteri, orice adunare la fel, de orice breaslă. Pacea începe să fie ca oceanul, mijlocul de legătură între cele mai depărtate popoare şi o stare firească intercontinentală. Să o primim ca atare şi să ne încredinţăm ei. Să înţelegem în acelaşi spirit, mai larg, şi luptele care se dau pentru ajungerea până acolo, la orizontul oricărei linişti, cu mirajul unei lumi noui mai bune şi plutirea fără piedică sub constelaţiile, aproape să le apuci cu mâna, ale tuturor idealurilor. Suntem doar mai în domeniul oamenilor de închipuire decât oriunde aiurea. Ori-

cui pe pământ i s'ar putea închide, cu lanţuri de datini şi de imperative, un fragment de lume, dar nu lor. M'am trezit de aceea luând parte şi eu la discuţie şi ajutând-o, cât mă iertau puterile, să înainteze, cu toate că aş fi vrut-o lăsată în seama altor cercuri şi prilejuri...

Când este vorba de atitudinea PENClubului faţă de problema păcii, am avut impresia chiar la Budapesta că s'ar putea strânge elementele unui adevărat istoric al ei. La început când a fost numai cuvântul dela Londra, se urmărea crearea de legături între scriitorii tuturor ţărilor, cunoaşterea lor personală prin schimb de vizite, putinţa discutării împeună în fiecare an a unor probleme generale. Mişcarea, din jurul unor mese cu sticlărie, tacâmuri şi şervete de o strălucire anglo-saxonă la un restaurant londonez, s'a revărsat însă în lumea largă şi a prins mai mult poate decât orice aşteptări. I se adăuga astfel conştiinţa unei mai mari puteri şi freamătul, mai greu de înfrânat, al ideologiilor continentale. PENClubul încăpea încet pe planul înclinat al acţiunii. Ceeace se înţelegea dela sine înainte, că organizaţia, în ultimă analiză, lucrează pentru pace şi că punerea la un loc a scriitorilor de diferite naţionalităţi înseamnă cel puţin o manifestare a unei dorinţe şi putinţe de apropiere între naţiuni, căuta o formulare precisă. Ea era încă destul de generală şi putea întruni, cum a întrunit, toate voturile. S'a auzit întâia oară la Haga şi şi-a găsit loc în statutul Federaţiei Internaţionale a PENCluburilor, cu următoarele trei puncte :

1. Literatura, dacă ştie de naţiuni, nu ştie de hotare, şi schimburile literare trebue să rămână tot timpul neatârnate de accidentele vieţii politice a popoarelor.

2. Membrii PENCluburilor cred că, în orice împrejurări şi cu deosebire în timp de răsboiu, respectul operelor de artă, avut obştesc al omenirii, trebue să fie menţinut mai presus de patimile naţionale şi politice.

3. Membrii PENCluburilor îşi vor folosi tot timpul înrâurirea, care ar putea decurge din persoana şi scrierile lor, în sprijinul bunei înţelegeri şi al respectului reciproc între popoare.

La Budapesta s'a încercat un pas mai departe. El a întâmpinat împotriviri şi n'a putut fi făcut decât cu unele amendamente de îngrădire. A fost ca un semnal, cel dintâi, că nu trebue să se treacă peste anumite margini...

Pasul acesta mai departe era o moţiune prin care se hotăra să se protesteze pe lângă acele guverne, care ar pune piedici libertăţii de păreri a scriitorilor. Am crezut că oricât se vorbea de limpede despre punctul de vedere literar şi nu politic, nu era mai puţin o alunecare într'un domeniu, care poate fi tot atât de respectabil, dar criteriile şi luptătorii sunt alţii. Principiul în sine e un bun câştigat încă de Revoluţia franceză, nu numai pentru scriitori, ci pentru orice cetăţean al lumii, dar transformarea lui într'o metodă de acţiune a PENClubului mi se părea tot pe atât de primejdioasă, pe cât nerodnică... In cele din urmă a trebuit să se dea întâmpinărilor noastre o formă, care să intre în textul primit cu unanimitate. Protestul se face de comitetul executiv, dar numai la cererea unui PENClub prin comitetul lui şi cu valabilitate numai pentru ţara de origine a acestuia. Principiul înaintaţilor şi al activiştilor era scăpat. Împrejurările în care el se putea aplica îi luau însă orice primejdie de surpriză locală sau de manifestare de solidarizare universală pentru cazuri şi interese care de obiceiu nu se cunosc decât de prea puţini. Scriitorii din PENClub rămâneau aceiaşi prieteni ai păcii şi apărători ai celor nedreptăţiţi, dar fără să se transforme într'o simplă secţie a vreunei Ligi a drepturilor omului şi fără să lase nimănui, nici celor mai prepuelnici, impresia că servesc vederile, chiar numai prin găsire pe aceeaş cale, ale unor direcţii spirituale extremiste".

Adunarea generală din anul următor dela Ragusa, în 1933 şi se pare că şi aceea de anul acesta, dela Edinburg, n'au mai putut scăpa de urmările stăruirii în acest făgaş. Fumul dela focul care a ars cărţile neplăcute noului regim german, a împăenjenit toţi ochii şi a înecat toate piepturile. Exodul scriitorilor urmăriţi de rasişti şi aflarea unora dintre ei la adunările PENClubului, ca membri ai lui, au desăvârşit învălmăşeala. Scriitorii s'au găsit rupţi în tabere şi

şedinţele aproape nu s'au mai putut ţine. La Ragusa, delegaţia română a fost cea mai bogată pe care am avut-o vreodată : Victor Eftimiu, ca nou ales preşedinte, Ion Sângiorgiu, ca secretar, Liviu Rebreanu, Corneliu Moldovanu, Ion Pillat, fostul locţiitor de secretar, la care dacă se adaugă şi soţiile unor membri, ele însele artiste, dramatice sau plastice, numărul Românilor prezenţi s'a ridicat la zece. La Edinburg nu s'au putut duce decât Victor Eftimiu şi Leopold Stern. In răstimp însă împrejurările se schimbaseră, nu numai înlăuntrul PENClubului internaţional, dar şi în acela al PENClubului român. Se alesese în sfârşit un comitet. Se înjghebaseră întâile statute scrise. Se deschiseseră porţile unui mai mare număr de membri. Pentru noua istorie trebue şi un alt cronicar. Eu mă mulţumesc numai cu câteva cuvinte de încheere.

Viaţa PENClubului român s'a îmbogăţit prin înfiinţarea unei subsecţii a scriitorilor unguri din Transilvania la Cluj. Pusă mai de mult la cale, amânată şi reluată în lupta punctelor de vedere deosebite, cum se simte şi din articolul lui Nichifor Crainic în „Gândirea", „PENClubul românesc" din Septembrie 1927, ea s'a închegat curând după congresul dela Budapesta, unde a apărut şi preşedintele ei de mai târziu, contele Nicolae Bánffy. Intâiul pas în activitate a fost o serie de conferinţe despre legăturile dintre scrisul şi scriitorii români şi unguri, care însemnau şi un punct de program. PENClubul are rostul, între propriile hotare, să facă în folosul conlocuitorilor, când ei sunt de altă limbă şi cultură, ceeace urmăreşte să ajungă în lumea fără hotare a scriitorilor de pretutindeni. Subsecţia ungurească dela Cluj e întâia formă de colaborare, sinceră şi efectivă, între scriitorii români şi unguri. De n'ar fi realizat decât acest lucru şi PENClubul şi-ar fi îndreptăţit existenţa printre noi. Mă bucur că vechea conducere a PENClubului român a putut să treacă noului comitet deslegată această problemă, destul de controversată, descărcându-l de orice răspundere şi îngăduindu-i, în schimb, să aibă toate foloasele unei viitoare împreună activităţi.

Ceeace s'a putut câştiga în ţară, între locuitorii de dife-

rite naţionalităţi, s'a căutat să se ajungă tot prin PENClub, între noi şi literaturile vecine. Aş îndrăzni chiar să spun că puţinul făcut până astăzi, în această ramură, se poate aşeza între cele mai originale şi mai pline de perspectivă dintre îndeletnicirile „cursului vechiu" al PENClubului român. Literatura bulgară modernă ne era cu totul necunoscută ; nu se mai poate zice acelaş lucru de când a apărut, prin grija PENClubului, „Nopţi la hanul din Antimovo", volumul de puternică observaţie dobrogeană al lui Iordan Iovcov, Sadoveanul bulgar. La fel şi cu literatura modernă grecească ; iată însă în româneşte „Stânca Roşie", romanul de tinereţe şi de sclipire de mare elenică al lui Gregorios Xenopoulos. Deopotrivă, cu literatura modernă ungară din Transilvania ; romanul, care se găseşte sub tipar, al lui Iosif Nyirö, săcuiul plin de un tragic talent, „In jugul Domnului", ne va spăla de această ocară. De asemenea cu literaturile sârbă, cehă, poloneză ; opere reprezentative vor apărea şi din ele la timp. E poate cea mai frumoasă sarcină lăsată literaturii : să deschidă o poartă către sufletul altor popoare. Până acum porţile noastre către sufletul popoarelor vecine au rămas zăvorîte. PENClubul român a cutezat să strice rugina şi să tragă puţin zăvorul. Cei de dincolo au făcut ochi mari de uimire şi de bucurie.

Cei zece ani de viaţă ai PENClubului, pe care am încercat să-i schiţez aci, mai ales în resfrângerea lor românească, şi-au avut însă o încheere dureroasă. Preşedintele lui, marele romancier englez, John Galsworthy, a murit pe neaşteptate. Schimbarea preşedintelui român a corespuns şi cu schimbarea preşedintelui internaţional. Wells e un scriitor de dimensii, dar l-am văzut prezidând şi nu m'a ajutat prin nimic să uit pe Galsworthy. Să mi se dea voe să sfârşesc prin acest slab plâns de clopote. Anii nu sunt decât nişte ţesătoare, la mii de războaie, ale amintirii.

„Iată că se apropie opt ani de când l-am cunoscut pe scriitorul englez John Galsworthy. Nu cetisem încă nimic din el şi nu mi-l închipuiam în niciun fel. Eram în întâiele mele zile londoneze, nişte strălucite zile de Maiu, cu adevărate păduri de bujori înfloriţi în toate colorile, în Kew

Garden. Flămânzeam de viaţă engleză şi o căutam în toate părţile. Şi într'una din seri Beza m'a dus la o cină a PEN-Clubului.

Când am ajuns, într'o sală lungă de restaurant la etaj, grupuri, grupuri stăteau de vorbă, creşteau şi se desfăceau. Intr'un colţ al mesei plină de cristaluri se frământa un domn îmbrăcat în haine de seară fără greş, spunând ceva, când la dreapta, când la stânga, răguşit, mai mult scurt, cu ochii albaştri, cu mustaţa de un galben copt bătând în roşu. — „Wells !" îmi şopteşte însoţitorul meu. In mijlocul sălii, sub unul din marile candelabre ca sub un duş de lumină, se aşezase un adevărat uriaş. Vecinii îl ascultau şi izbucneau în râs cu explozii. Numai el vorbea mai departe liniştit, fără să ia parte, ca o recitare. Din când în când îşi potrivea ochelarii sau mişca un picior adăpostit într'o lărgime de pantalon că ar fi încăput în el Cromwell întreg, aşa cum se vedea lângă Westminster Abbey, cu pălăria cu margini mari şi cu pintenii lungi cu tot. „Chesterton !" mă lămureşte aceeaş călăuză. Şi am trecut aşa căutând pe gazda acelei seri, ca să-i fiu înfăţişat, pe dinaintea întregii literaturi engleze contimporane, adesea cu figuri pe care le cunoşteam din fotografii sau din cărţi, dar de multe ori şi cu nume pe care nu le auzisem niciodată. Gazda acelei seri era John Galsworthy.

După aceea l-am văzut atât la Londra cât şi aproape în fiecare an tot în alt oraş al Europei, la Bruxelles sau la Budapesta, la Varşovia sau la Viena. M'am deprins cu apariţia lui înaltă şi dreaptă, cu vorba cumpătată şi împăciuitoare. L-am cetit. In seara întâia ştia de o revistă la care scriam, cu un orizont larg, „Ideea Europeană". Mai târziu putuserăm să vorbim şi de alte lucruri româneşti. Se informa, după Budapesta, unde congresul PENClubu-rilor a fost pus la atât de grea încercare şi bunul preşedinte trebuia să ni se arate pentru cea din urmă oară, se informa când vor putea scriitorii din toată lumea să se adune la Bucureşti ? Scriitorii din toate ţările pământului se vor putea strânge în capitala României, mai curând sau mai târ-

ziu, dar fără el. John Galsworthy ne-a părăsit pe neaşteptate, cu tâmplele abia încununate de Premiul Nobel.

Nu ştiu dacă trecuseră două săptămâni de când îmi răspunsese mulţumind la telegrama mea de felicitare. Mă gândisem chiar la întreprinderea de spaimă a unei „Forsyte Saga" în româneşte, romanul cuprinzător cât o lume, aparte, dârză şi biruitoare, societatea de mijloc engleză, cu atâtea rădăcini în viaţă. Cred că am stat de vorbă şi cu omul dela noi, care trebuia să se încingă la munca cea grea. Veţi zice că astăzi cu atât mai mult trebue să stăruim, pentru amintirea bătrânului prieten plecat pentru totdeauna dintre noi. Dar unde mai e dorinţa ca să-i facem o bucurie, gândul că întâiul volum avea să încapă în mâinile lui, amestecul lui viu în toată această punere la cale şi împlinire treptată a ei, care, fără el, îşi pierd orice reazim? Răsfoiesc numărul din Fevruarie al revistei PENClubului englez, „P. E. N. News". Două pagini sunt acoperite de telegramele de părere de rău, aşezate cinstit după alfabet. Intre Polonia şi Spania o întâlnesc şi pe a României, şi îmi recunosc textul trimes cu durere adevărată, într'o dimineaţă cu fulgi mari, cari începeau să aştearnă ca un giulgiu de uitare. O viaţă frumoasă şi mândră se oprise în loc. Resorturile ei plesniseră deodată.

John Galsworthy s'a născut, cred la 1867 şi a învăţat la Oxford ca să fie advocat. A desbrăcat însă curând toga, de dragul călătoriilor şi al literaturii. Intr'un drum într'adevăr englez, între Adelaida şi Africa de Sud, a întâlnit pe Conrad, care, dacă nu i-a dat un model literar, pe care l-a avut mai mult în Turgheniev şi în Maupassant, i-a dat un îndemn la scris şi o prietenie până la moarte, cel mai Englez dintre Englezi şi acest polon britanizat. Romanul care îl descopere ca scriitor, după multe dibuiri, sub pseudonim, „Proprietarul" (Man of Property), e din 1906. Era întâiul din seria fericită „Forsyte Saga". Pe cel din urmă „Deşertul înflorit", îl dăduse la tipar cu puţin înainte de moarte. Ziua de 31 Ianuarie 1933 a pus capăt unei strălucite cariere literare.

Galsworthy era de mulţi ani preşedinte al P. E. N. Clu-

bului dela Londra şi ca atare, preşedintele Federaţiei PEN-Cluburilor din toată lumea. Greu ne putem închipui, toţi câţi l-am văzut la lucru, asociaţia aceasta de scriitori, fără omul de o vază recunoscută, cu un cumpăt fără pereche şi pătruns de însemnătatea celor puse la cale. Nelipsit la şedinţe sau la plimbările de cunoaştere, prin ţara care ne poftise, el se pricepea ca nimeni altul şi fără să se scoată în vedere, să spună cuvântul potrivit la locul potrivit, sau să dea cel mai frumos element de decor, fie la o recepţie de rege, fie la o serbare populară. Il văd încă, privind cu un ochiu destul de îndepărtat valurile unei şedinţe contradictorii, stăpân pe sine şi hotărât să nu se amestece decât în ultimul moment. Atunci citea o lămurire sau o declaraţie cu fraze gândite, printre care scăpa grăunţe de umor. Zâmbeau chiar şi cei mai îndârjiţi şi împăcau sau amânau ciocnirile cu un an, pentru alt colţ al Europei. Adunarea scăpase însă, fără zguduire, de vreo retragere sau dizolvare zgomotoasă.

Primise premiul Nobel, dar boala care-l slăbise, nu l-a mai iertat să se ducă în Decemvrie la Stockholm. Ceeace a mai putut face a fost ca, din toate coroanele suedeze primite, să alcătuiască un fond ale cărui venituri să treacă P. E. N. Clubului. E vorba de vreo 250 de lire sterline anual. Oricât de însemnată ar fi suma, ceeace trage mai mult în cumpănă e darul acesta total. Poate că legăturile făcute prin PENClub şi-au avut şi ele partea în repedea răspândire pe tot pământul a operei lui Galsworthy şi el n'a vrut să se lase îndatorat nici după moarte. Gândul a fost însă bun şi mare. Numele lui în primejdie să pălească treptat, s'a aprins deodată şi rămâne. Preşedintele nu mai e, dar continuă.

Comisia de cooperare intelectuală între popoare şi-a pierdut pe unul din membrii subcomisiei pentru literatură. Ea îl va înlocui. Dar ce ne vom face noi, cari nu vom putea uita, când nu vom mai descoperi pe nicăeri făptura, cu care ne deprinseserăm şi care ne dădea încredere ? Mi-e frică de întâia întâlnire, fără el. Pământul fostei republici a Ra-

gusei îl aştepta şi îl aşteptam şi noi, iar John Galsworthy de-acolo de unde e, nu mai poate mulţumi nici portul cu ziduri de cetate medievală şi nici mulţimea solilor de artă alergaţi din toate unghiurile ca să-l înconjure din nou, cu acelaş inel multicolor al lui Saturn".

SCRIITORI DE LÂNGĂ NOI

Când te apropii de Sofia în Decembrie, cum m'am apropiat eu, crezi întâiu că intri într'o staţiune de sporturi de iarnă. Munţii se ridică la toate zările, albi. Trenul trece printre ziduri de zăpadă. Oraşul e aşezat la mai bine de 500 de metri. Deoparte Balcanul, Stara Planina, se duce până în fund, cu tot felul de muşuroaie şi de văi, iar de dincolo îi vine în întâmpinare ca o singură muche, cu câte un gheb posomorît, Vitoşa.

Pe urmă vezi că nu e chiar aşa, sau nu e numai atât.

Intâiul scriitor bulgar pe care l-am întâlnit a fost Iordan Iovcov. Avusesem o zi, aproape două trăite după gândul meu. Vream să mă feresc de cunoscuţi, ca să descopăr locurile şi ceeace căutam, fără călăuză. Incepusem. Ce uimiri proaspete, întâia folosire stângace a limbii, biserica Sfânta Nedelia, ridicată ca un vis bizantin de cupole, stâlpi şi ocniţe mici chiar pe locul vechei catedrale, sfărâmată acum câţiva ani de bombe, amintirile dintr'o vară pe care le regăseam !

Iovcov şedea la o masă rotundă într'o cafenea, Royal, care e mai mult Küblerul de pe vremuri al Bucureştiului, decât Capşa de astăzi, un loc de întâlnire după ora cinci a scriitorilor şi ziariştilor. Şedea trist şi absent. Am intrat fără voe în tristeţea şi absenţa lui, şi uit de cruzime pentru cât mi-a dat în schimb.

Am vorbit numai despre Sadoveanu. Cred că el e cel mai bun cunscător şi cel mai cald prieten de peste hotare al povestitorului moldovean. Lângă el îl simţi o mândrie a noastră şi ţi-e ruşine de şovăelile de-acasă. Eu sunt un prea statornic îndrăgostit, şi de aceea chiţibuşar cititor al lui, ca să fi putut fi încurcat de întrebările lui Iovcov, dar m'aş fi temut pentru altul. Nu era vorba numai de o preţuire pe deasupra sau largă ci de amintirea unei bucăţi oarecare, poate dintr'un volum de tinereţe, şi de analiza ei, sau de luminarea unui amănunt duios.

— Ştii, cutare trecere !

— Cum răsare luna peste vale, în cealaltă povestire.

— Fata dela han ! E minunat lucru că volumul în care scriitorul bulgar, după părerea a lor lui, s'a realizat mai deplin, sunt acele „Seri în hanul din Antimov", luat din lumea dobrogeană şi apărut în acelaş an şi mai cu acelaş cuprins ca şi „Hanul Ancuţei", în care deopotrivă Sadoveanu e mai Sadoveanu decât oriunde. Judecaţi de părerea de rău a lui Iovcov, care tocmai acest îmbălsămat mănunchiu de istorii de pe valea veche a Siretului, nu l-a avut. Mă bucur însă de bucuria lui, ştiind că poate chiar acum îl citeşte.

Iovcov e astăzi de vreo cincizeci de ani şi a venit, când era numai de cinci, din satul balcanic al Kotelului, cu ciobani şi oameni dârji, în părţile Dobrogei Noui. A fost prin multe locuri de-acolo învăţător, şi mă tem că ceva din durerile de azi trebue să i se tragă din îndurările de-atunci. Şi-aduce aminte şi povesteşte, simplu cum e şi scrisul lui, şi de aceea atât de adânc, de multe întâmplări de graniţă, de graniţa dintre cele două Dobrogi de până la 1913. Ofiţeri, mici negustori, oaspeţi veniţi de dincoace dela Bucureşti şi despre cari se afla numai decât dincolo, Caraomerul, cu verdeaţa lui mai vie şi cu căsuţele cu roşu, pe care i le ştim, un fel de metropolă a bărăganului dintre Dunăre şi Mare şi prilej de vis pentru un mic învăţător bulgar ascuns după un tufiş al marginii lui de-atunci de ţară, toate tremurau în vorbele puţine ale tovarăşului neaşteptat. Ştia pe acea vreme foarte slab româneşte. Are să scrie poate în-

tâmplarea fetei, trecută dela postul de vamă român, cei câțiva pași până în Bulgaria, cu care tinerețea lui, uimită de atâta frumusețe și stăpânire de sine bucureștene, ar fi vrut să schimbe vorbe cu un înțeles mai adânc. A descoperit prea târziu că tâlmaciul pe care și-l alesese, un ciorbagiu de șaptezeci de ani, furat de acelaș fior, în loc să-i spue de el, îi spunea de sine, și făcea să petreacă o urechiușe ștrengară de niște cuvinte fără dinți, în loc s'o facă să se oprească la suspinul cel de demult al unei inimi primăvăratice. S'au dus astăzi toate. Iovcov e de cincizeci de ani și povestește într'o cafenea întâmplări de care nu se mai sfiește și care sunt ca poamele neculese și uitate într'un pom. Mai târziu a stat ani de zile la București, într'o însărcinare la legația bulgară. Acum vorbește în limba noastră destul de bine și știe să spue de frumusețile parcului Carol și ale altor grădini dela noi. Are rude și pământuri în Dobrogea. Se gândește să vie pentru puțin timp la ele. Mi se pare un pic al nostru.

A doua zi am cunoscut pe alt scriitor bulgar, pe care eram dornic să-l văd. Era singurul, împreună cu Vasov, citit de mine în traduceri germane încă dinainte de războiu. Mi se pare că trebue să fie un patriarh cu o barbă spulberată, de sfânt bizantin venit pe la Ohrida întâilor capi de biserică bulgari, cu glasul rar și de tunet. Erau de vină anii și întâmplările așezate ca niște nămeți între acest odinioară de poveste, care e vremea universitară din preajma lui 1914, și zilele cu desăvârșire schimbate de acum. Când prietenul lui cel mai bun și marele meu portar cu chei de argint în lumea bulgară, Alexandru Balabanov, l-a oprit în stradă și mi l-a pus în față: — Elin Pelin ! m'am prins încercând să mă uit împrejur, ca să-l descopăr. Nu era însă nimic de făcut; acesta era și nu altul, un om aproape de vârsta noastră, a generației care a trecut de patruzeci de ani, roșcovan și aspru la față, cu câte un zâmbet încurcat în mustața tunsă, ca o farfurie tare de țară, cu o pasăre și o floare albă în smalțul strălucitor. Ne-am dus ca să mai sfătuim, în casa caricaturistului Bojinov, casă bulgară cum era să mai văd la pictorii Denev și Tanev, la poeta Dora Gabe. Popor de

ţărani, trăit mereu în realităţile de port şi de suflet ale satului, suntem, şi noi şi ei, mai de grabă porniţi să nu le vedem. Omul descopere întâiu lumea de afară şi abia la urmă pe a lui. „Cunoaşte-te pe tine însuţi" şi beţiile introspecţiei vin abia la un sfârşit de cultură. Costov, autorul dramatic şi directorul muzeului etnografic, îmi spunea, lucru pe care nu-l cred întemeiat, că desenul cusăturilor noastre, mai puţin îmbâcsit şi ţipător, s'ar datora mişcării începute de Carmen Sylva încă de-acum şaizeci de ani pentru îngrijirea artei populare. Treceam pe dinaintea vitrinelor cu ţărani parcă dela noi, şi pe dinaintea Macedonencelor în flăcări de purpură şi de aur, între care trebue să se păstreze în traducere ţărănească strălucirea de haine a curţii bizantine, pe lângă uneltele vieţii zilnice dela ţară, cu atâtea numiri întru totul la fel cu ale noastre, şi vorbeam în răgazul pe gânduri al popasurilor. O mişcare asemănătoare a început la Bulgari numai de scurt timp. Scriitorii întâiu, şi artiştii mai de curând, pun în circulaţie nu numai pitorescul, dar şi starea de suflet şi de cultură a vieţii primitive săteşti.

La Bojinov se opreşte uneori şi Regele, ca să trăiască în acest mediu bulgar, câteva clipe, din care iese o nouă iniţiativă sau cel puţin o schiţă de portret. Noi nu ne duseserăm decât pentru o ceaşcă de ceaiu, într'o după amiază de iarnă cu întuneric timpuriu, dar farmecul lucra. Printre scoarţele, fotele, ciorapii şi blidele ţărăneşti, aproape de vatra bătrână, Elin Pelin arăta într'adevăr vechiu şi de totdeauna, scurtat puţin în sine şi cu gândurile în altă parte. Il priveam numai câteodată şi-atunci ochii noştri sclipeau, ca un răspuns. Apoi ne întorceam fiecare în uitările dinainte. Dela o vreme şi-a descoperit dragostea de copii şi versurile lui pentru ei l-au făcut popular în lumea măruntă ca pe un personaj de basm. Când se duce la sat, omuleţii îl urmăresc pretutindeni, ca pe o carte mare cu scoarţe de om, şi-i spun la spate cântecele pe dinafară. Bojinov ia dintr'un raft un volum puternic şi-l răsfoeşte încet, rezemat de marginea mesei. E cartea de aur scrisă de Elin Pelin şi ilustrată de el. Noi n'avem ceva asemenea. Insă scriitorul

se face şi mai fără vârstă şi neaevea. Strofele lui sunt nişte picături de izvoraş printre pietre sau un cântec de pasăre fără nume într'o vâlcea neumblată sau numai glasul de tăcere al pădurii care creşte secular cu toţi copacii ei, ceva al Firii, desfăcute de timp şi fără scop. Din cele două sobe ale odăii, una s'a stins. Se face frig. Elin Pelin se trage lângă foc, în colţul cu mai puţină lumină. Incepe să-l cuprindă întunericul. Mă uit la el cum se duce. Şi numai din când în când ochiul lui care mă caută, sclipeşte. Şi-mi mai dă de veste că Şopul vrăjitor e încă între noi.

Intr'un muzeu vechiu, din piaţa rotundă a Ţarului liberator, am urcat într'o zi ceţoasă, cu zăpadă îngheţată, ca să găsesc pe Costov. E un om puţin obosit, care începe să se mişte încet. In neclintirea lui, din mijlocul ţăranilor aduşi din toate părţile Bulgariei şi aşezaţi aici pe lângă pereţi ca să pue sub ochi oglinda etnografică a ţării, uneori îl încurci cu acest popor închipuit. Şi poate tocmai atunci îl înţelegi mai bine. El nu e un creator singuratic vorbind numai în numele lui. Are nevoe de această împrejmuire închegată de toţi ai săi, ca să cutremure. Râde împreună cu ei. Ii învălmăşeşte în neaşteptate situaţii comice, cu voia lor. Petrec fără supărare, cu toţii.

Marele lui succes din urmă, Colemanov, are ceva caragialesc. E redarea vieţii politice bulgare de astăzi, cu desnădejdea ei de parvenire. N'am văzut-o, dar am văzut în schimb, într'o altă piesă pe Sarafof. Sarafof e interpretul neîntrecut al lui Golemanov. L-am văzut, şi am înţeles fără să văd. Sarafof se nimereşte să fie, pentru noi şi fratele revoluţionarului macedonean amestecat într'un cunoscut episod de acum treizeci de ani. Nu odată în Sofia numele sună unui Român, evocatoare.

Acesta e, dintr'o linie, Costov, autorul dramatic şi omul. L-am urmărit şi în afară de cadrul obişnuit, de scoarţe şi de porturi, într'o adunare de alţi scritori sau într'o sală oarecare, la un ceas de noapte, o cafenea sau un restaurant. Nimeni n'ar fi ghicit în trecătorul spre o masă pe care o bănuiam de zece ani a lui, cam încenuşat, cam străin, pe directorul de muzeu etnografic de-adineauri. Dar odată cu

el umblau, pentru ochiul care nu le vede numai pe cele de afară, făpturi de umbră, proiecţii de întrupări adânci etnice, tipuri şi forme, o întreagă lume alături, îl înconjurau şi îi călcau în pas. Era ca într'o beţie sau ca într'un fum de cinci sute de ţigări. Lucrurile, în valul făcut de mergător, se amestecau şi se ascundeau sau se desveleau năpraznic. Făceau să râzi. Trecea în visuri un autor comic. Vedeţi acum ce are să fie în mâinile lui episodul furtului dela Mitropolie, de Bulgari sub ocupaţie, al Sfântului Dumitru. Ştiu că lucrează la el. Nu odată la Sofia arta ne află.

Dela Costov la Nemirov e un salt. De vârstă, poate sunt de aceeaş, în jurul lui cincizeci, dar unul e un Bulgar din munte, pe când celălalt arată mai degrabă a Arbănaş înalt şi drept, cu ochi albaştri, bun vorbitor, lumeţ. Işi scrie cartea din urmă din trilogia lui de roman, mai mult plângând. Frunze de romantism i-au căzut din copacii toamnei pe creştet.

S'a născut în Turtucaia, după alţi copii, cari le-au murit aceloraşi părinţi. Atunci el a fost aruncat în drum. Ochi iubitori pândeau din ascunzătoare. Un pescar român a venit din jos. A venit cu prăjina de plasă pe umăr, l-a văzut şi s'a dus. Dar nu s'a dus departe. S'a întors îndărăt, s'a mai uitat la el odată, a dat iară să plece şi pe urmă s'a aplecat şi l-a luat, cu un: „Hai, noroc!" Pescuise un om în drum în ziua aceea. Numai că atunci părinţii au ieşit depe unde aşteptau, şi l-au îmbrăţişat. Era naşul soartei. Cobea se spărsese. Copilul acesta avea în sfârşit să le trăiască.

Legăturile de suflet cu Românii aveau să se păstreze şi mai târziu, în Rusciuc, unde s'a aşezat şi a trăit un timp, cu numele lui adevărat din tinereţe, Haralambiev. Nemirov e un pseudonim literar, Fără-Pace, ca o a doua încercare, după aceea din pruncie, de înşelare a ursitei. Unchiul era un lăutar vestit, care cânta la Bucureşti, poate în vreo lăutărie ca aceea a lui Ochi Albi, cunoscută din acuarelele de pe la 1870 ale lui Szatmari bătrânul. In al doilea roman al triologiei, „Intâile brazde" e descrisă această viaţă. L-am auzit pe scriitor, care nu ştie româneşte, cântându-mi fără nici o greşeală, cântece de-ale noastre, de pe vremuri, care

vor fi răsunat cu aceleaşi suspinuri, prin saloanele boereşti sau prin crângurile dela Herăstrău. O Românie de-acum patruzeci de ani, şi mai de mult, tremura într'o odae de taifas dela Sofia. Tremură şi prin cartea scriitorului, de care cine ştie dacă vom lua vreodată cunoştinţă.

Dora Gabe, poeta dobrogeană, ne-a chemat la ea, dintr'un alt capăt al oraşului, cu telefonul, supărată. Trăisem o săptămână în aceleaşi locuri, fără s'o caut. Cunoştinţa noastră neaşteptată, acum câţiva ani, în alte ţări, trebuia înoită.

Casa era aşezată bulgăreşte. Am primit ceaiul la o măsuţă joasă, care nu era măsuţă, ci un fel de mangal sau căldăruşă ciudată de aramă, acoperită cu o tipsie mare. Divanul sta aşternut cu chilimuri vechi. Te-ai fi aşteptat la cafele turceşti cu aburi şi, prin ochii închişi, la zângănit de hangere. Căutam, cu răutate, ca o disonanţă în acest mediu făcut şi voit anacronic, telefonul.

Scriitoarea se schimbase de când o ştiam. Era atunci obosită şi cu o spaimă în ochi, cari astăzi sunt catifelaţi şi gânditori. Fenixul, pasărea egipteană a lui Herodot, cea cu învierea din cenuşă, era sigur de genul femenin. Poezia s'a înfrăgezit şi ea rotindu-se pe aracii copilăriei sub un nou soare. Dela amintirile dobrogene în sfărâmarea unor scurte poeme în proză, până la strofele acestea, care sunt şi nu sunt pentru copii, o inimă a învăţat multe. Ea a rămas duioasă şi subţire ca o ceaşcă de porţelan. Nu pot s'o ascult sau s'o privesc, în feminizarea ei căutată, spre gingaş, încolăcire şi mângâere, fără să văd alături pe cealaltă poetă lirică, Elisabeta Belceva, cu pseudonimul răsunător de Bagriana, hotărîtă, cuceritoare, zâmbind din gura cu dinţi puternici, fără râs, cu toţi dinţii, ca o muşcătură în vânt, de încercare sau din obişnuinţă. Strofa celei dintâi vibrează ferit ca o ceaşcă de porţelan, pe când strofa de patimă a Bagrianei rupe veşminte şi sparge porţi, ca să iasă goală în lume. Ajung amândouă, dar una cu paşii mici, de pasăre care şi-a legat aripile, puţin semitic şi cu otrăvuri ascunse, pe când cealaltă, turanic şi explosiv, cu salturi mlădioase de mare felină.

Dora Gabe îmi variază în vreo cinci cărţi ale ei tot atâtea dedicaţii pe când eu văd râsul cu dinţii ascuţiţi ai celeilalte. Ceaiul se răceşte în ceaşcă. Portrete de morţi privesc din pereţi. Poezia bulgară îşi ţine plecate, fără bătae şi atente, pleoapele cu gene lungi .

TOLSTOI LA HERĂSTRĂU

Suis allé à Khérestréou, ai
bavardé jusqu'à minuit.

In 1854 Tolstoi a stat câteva luni între noi. El sosea în Bucureşti la 12 Martie, după ce călătorise dela Moscova prin Poltava şi Chişinău, şi se prezinta la postul lui, în armata dela Dunăre. Incepuse răsboiul Crimeei şi Niculae, ţarul de fier, voia să lucreze repede. Principatele româneşti fuseseră ocupate, cetăţile turceşti de pe malul drept al fluviului, lovite; Silistra bătută cu tunurile trebuia să cadă, înainte ca puterile europene aliate să poată fi de vreun folos „omului bolnav".

Intre ofiţerii cari alergau din toate părţile Rusiei spre drumurile Ţarigradului, în sfârşit deschise, era şi acest tânăr neliniştit, cu lăzile lui de cărţi şi de manuscrise, cu marile întrebări cari de-atunci îl frământau, cu poticnirile de tot felul, cu orizontul literar plin de făgădueli. Rămăsese vre-o doi ani în Caucaz în lupte cu populaţia răsboinică a munţilor şi mai ales cu sine însuşi. La 3 Iulie 1852 trimisese revistei „Sovremennic" (Contimporanul), înfiinţată de Puşchin, cea mai bună a vremei şi condusă de Necrasov, întâiul fragment dintr'un roman mai întins plănuit; „Patru stadii ale unei formaţii intelectuale". Era „copilăria", care l-a făcut dintr'odată cunoscut ca una

din speranţele nouei generaţii de scriitori. Cariera literară a lui Tolstoi începuse.

Intâmplările din viaţă şi gândurile de-atunci ale omului se pot urmări zi de zi în „Jurnalul intim". Tolstoi avea obiceiul să însemneze ceeace-l privea, de foarte mult, şi l-a păstrat până la urmă, cu o întrerupere mai lungă numai între 1865 şi 1878. Anii 1853—1865 au ieşit abia de curând într'o traducere franceză inedită. Cunoşteam zilele de şedere între Români ale scriitorului rus, din alte izvoare, unde extrase de scrisori dădeau la iveală chiar amănunte care lipsesc din paginile de-aici, dar numai din acestea icoana acelor zile se poate avea întreagă. Dacă în ediţia complectă a operelor, între cele 100 de volume care se anunţă dela Moscova, se va găsi şi corespondenţa, şi dacă unele nume proprii greu de identificat în textul francez de astăzi, se vor lămuri, atunci partea din bibliografia lui Tolstoi dintre 12 Martie sau câteva zile îndărăt, câte i-au trebuit să ajungă dela Prut la Bucureşti, şi 5 sau 6 Septembrie 1854, când era la Sculeni, pe drumul Sevastopolului, vor căpăta pentru noi o deosebită însemnătate. Se va afla şi cineva, un Român, care s'o strângă de pe unde va fi sfărâmată, şi să ne-o facă dar într'o traducere cu comentarii. Deocamdată, şi ca o împărtăşire la serbările centenarului naşterii pe care le va aduce începutul toamnei, datori suntem să ne oprim toată luarea aminte mişcată fie şi asupra acestui text cu lipsuri.

Cum e Tolstoi din acest timp o arată cu siguranţă de trăsături, cu o durere şi cu acea căutare neliniştită proprie lui, a tuturor pornirilor sufleteşti, sub orice mască s'ar ascunde, într'un fel care nu se mai întâlneşte, nu numai în aceste două volume de însemnări intime, ci în toată opera lui. Sunt aici şi amănunte unice, despre care biografii până astăzi nu pot ajunge la înţelegere, cum e de pildă pricina plecării în Caucaz la 1851. In rândurile scrise la 7 Iulie, la Bucureşti, ea e limpezită, fără putinţă de controversă: „surghiunit în Caucaz, ca să scape de datorii, şi mai ales de năravuri".

Dar iată portretul întocmai, întreg ; sublinierea cu negru dă de gol pica pe sine şi zbuciumul moral :

„Nu sunt modest. Acesta e marele meu cusur. Cine sunt? Unul din cei patru băeţi ai unui locotent-colonel la pensie, rămas orfan la şapte ani, crescut de femei şi de streini, şi care, fără să fi primit o creştere lumească şi ştiinţifică, a intrat în lume la şaptesprezece ani: n'are cine ştie ce avere nici vreun rost în societate şi e lipsit mai cu seamă de principii: omul acesta care şi-a compromis afacerile până la limita din urmă, care şi-a petrecut cei mai frumoşi ani ai vieţii fără scop, nici bucurii, care în sfârşit s'a surghiunit în Caucaz, ca să scape de datorii și mai ales de năravuri, iar de aici, agăţându-se de legăturile de odinioară dintre tatăl său şi comandantul armatei, a trecut în trupele Dunărei; e un aspirant de douăzeci şi şase de ani, aproape fără bani, afară de soldă (căci trebue să folosească sumele pe care le are la stingerea datoriilor), fără ocrotitori, fără ştiinţa traiului, fără priceperea meseriei, fără îndemânări practice, dar înzestrat cu o uriaşe iubire de sine. Da, aceasta mi-e starea socială. Să vedem acum care e personalitate mea.

„Sunt urât, stângaciu, murdar şi rău crescut în înţelesul lumesc al acestui cuvânt. Sunt supărăcios, plictisitor, nemodest, netolerant şi sperios ca un copil. Sunt adică ignorant. Ce ştiu am învăţat singur, rău, sfărâmat, fără legătură, fără şir şi pe deasupra foarte puţin. Sunt necumpătat, nehotărât, nestatornic, prosteşte de deşert şi de deschis, ca toţi slabii. Sunt lipsit de vitejie. N'am rânduială în viaţă şi lenea mi-e aşa de mare că şederea fără să fac nimic a ajuns pentru mine o deprindere nebiruită.

„Sunt deştept, dar deşteptăciunea nu mi-a fost niciodată serios pusă la încercare. N'am deşteptăciunea practică, lumească, şi nici deşteptăciunea afacerilor.

„Sunt cinstit, adică mi-e drag binele, m'am obişnuit să-l iubesc, sunt nemulţumit când mă depărtez de el şi mă întorc la el cu plăcere; cu toate acestea, sunt lucruri care-mi sunt mai scumpe decât binele: — gloria. Sunt atât de ambiţios, şi pornirea aceasta a caracterului meu a fost atât de puţin mulţumită încât mă tem adesea că dacă aş avea

să aleg între glorie şi virtute, m'aş hotărî pentru cea dintâi. Nu, nu sunt modest şi de aceea sunt trufaş cu mine şi încurcat şi sperios în societate" (Journal intime, ed. du Trianon, Paris, 1926, I. 168—171).

In acest timp de lene, Tolstoi însă, pe lângă toată cheltuiala de timp cerută de îndatoririle militare, marşuri la Silistra şi la Giurgiu, pe lângă boala pe care şi-o caută şi operează aici, lucrează literatură şi citeşte cât cineva fără altă treabă decât aceasta. Atunci dă cel din urmă lustru „Adolescenţei", a doua parte din „Cele patru stadii", lucrează la „Jurnalul unui jucător de biliard", reia „Dimineaţa unui moşier", schiţează o povestire, care a fost găsită în aceeaş stare în hârtiile lui, „Jdanov", începe şi isprăveşte „Pădurea în tăere", face versuri: „încerc de două zile să fac versuri". Fiecare „zi" din acest jurnal e o dovadă de câte prelucrări suferea orice pagină din scrisul lui Tolstoi. „Copilăria" a fost refăcută şi transcrisă de patru ori, „Cazacii", unul din fragmentele de roman cele mai trăite, a avut nenumărate redactări, timp de ani, până a fost dat la tipar tot neisprăvit, aşa cum îl avem; iar de epopeea cu dimensii în adevăr ruseşti, „Răsboiu şi Pace", se ştie că a fost scrisă şi transcrisă de şapte ori. Fapte care vorbesc atât despre „lenea" lui Tolstoi, cât şi despre „forma" lui, descusută şi neliterară !

Tot atunci a citit Coranul, Coliba unchiului Tom, Hoţii, Conjuraţia lui Fiesco, poeziile filosofice ale lui Schiller, Gilbert et Gilberte, din Goethe, Dickens, Alphons Karr, Lermontov, Puşchin. A recitit „Un erou al timpului nostru", s'a oprit la o dramă a aceluiaş poet, a găsit prilej de emoţie în Izmail Bey, şi i s'a părut că datorită dragostei adânci de Caucaz, care-l umplea. A descoperit mari frumuseţi în Puşchin: „Iancu Marnavici care şi-a omorît prietenul din greşeală. După ce s'a rugat lung şi cu osârdie în biserică, se întoarce acasă şi se aşează în pat. Pe urmă întreabă pe soţie, dacă nu vede nimic pe fereastră. Ea-i răspunde că nu. El îi repetă întrebarea: femeia îi spune că vede un foc pe malul de dincolo al râului. Când o întreabă pentru a treia oară, ea-i răspunde: focul se face

mai mare şi se apropie. El moare. E minunat. De ce? Incercaţi să lămuriţi sentimentul poeziei".

Şi cu toate acestea sunt zile ca aceea de 1 August, la Focşani, când Tolstoi scrie : „Mă cert pentru lenea mea, şi pentru cea din urmă oară. Dacă nu fac nimic mâine, mă sinucid". La 16 August crede să fi descoperit că lucrul cel mai de seamă în viaţă e să se îndrepte de cele trei viţii : harţag, lipsă de caracter şi lene. Se hotărăşte ca de atunci să-şi închee, în fiecare zi, însemnările cu aceeaş frază. La 17 face marşul dela Focşani la Tecuci, dar scrie la capătul rândurilor zilei: „Lucrul cel mai de seamă în viaţă e să mă îndrept de aceste trei viţii: 1) lene, 2) lipsă de caracter, 3) harţag.

La 18 merge dela Tecuci la Bârlad, şi sfârşeşte la fel : „Lucrul cel mai de seamă în viaţă e să mă îndrept de cele trei viţii de căpetenie ale mele". Se ţinea de vorbă. Era ca o rugăciune la apusul zilei, care trebue să se împlinească prin stăruinţă. La 19 se scoală de vreme, scrie mult. E mulţumit, numai i se pare că a lucrat cam cu moleşeală. „Aş putea să lucrez şi mai puţin şi să rămân chiar aşa împăcat cu mine; ce nu-mi place e că am fost leneş în timpul lucrului". Foaia nu se isprăveşte mai puţin cu aceleaşi cuvinte: „Lucrul cel de căpetenie: lipsă de caracter, harţag şi lene". La 20 a dus la bun sfârşit povestirea „Pădurea în tăere" şi zice mereu la urmă: „Lucrul cel mai de seamă în viaţă e să mă îndrept de trei viţii: lenea, harţagul şi lipsa de caracter". In cele două etape, dela Bârlad la Aslui (sic-Vasluiu), bondarul acesta supărat trece în zilele de 22 şi 23 August bâzâind acelaş descântec: „Lucrul cel mai de seamă în viaţă e să mă îndrept de trei viţii: harţag lipsă de caracter şi lene". La „Aslui", unde primeşte o scrisoare de laudă pentru „Adolescenţa", dela Necrasov, şi se împăunează cu ea între oameni ca să se certe în singurătate: „Lucrul cel mai de seamă e să mă îndrept de lipsa de caracter, de harţag şi de lene"; la Iaşi în zilele de 25 şi 26 aşişderea. Şi aşa mai departe până la Sculeni, şi mai încolo în stepă, se pierde cu acelaş cântec. Il învăţase însă aici, la noi.

Dela aceste griji, care sunt în legătură cu lucrul literar şi cu purtarea în lume, Tolstoi se ridică la preocupări mai adânci. Ele l-au însoţit dela cincisprezece ani, sau mai de timpuriu, iar marea întoarcere din a doua parte a vieţii, care era să-l schimbe aproape într'un întemeetor de credinţă, n'a însemnat pentru cine-l putea urmări în mărturisirile ascunse, decât o punere în faptă a unor vechi şi de totdeauna păreri. Autoflagelările, nu de mistic visător şi extatic, ci de raţionalist, fără mângâiere, care ţinea toate sub aceeaş privire ascuţită şi cenuşie, erau la el o slujbă de fiece zi. La fel şi aici. Intre vaetele lipsei de bani, ale situaţiei militare tulburi, ale pierderilor la joc de cărţi, ale izbucnirilor de mânie împotriva semenilor, ale căderilor în greşeală de toată clipa, se alege, ca o icoană suflată cu argint într'un colţ de odae, rugăciunea dela 13 Iulie. E o trăsătură rusească şi tolstoiană, din cele deosebitoare. Să se bage mereu de seamă la ea laturea de voinţă şi de cugetare :

„Rugăciunea mea: Cred într'un singur Dumnezeu, atotputernic şi bun, în nemurirea sufletului şi în pedeapsa sau răsplata veşnică a faptelor mele: vreau să cred în religia strămoşilor şi s'o preamăresc.

„Pater noster" etc. Pentru odihna veşnică şi mântuirea părinţilor mei, pentru aceasta, pentru cealaltă şi pentru ceastălaltă (să-mi amintesc de toate întâmplările care mi-au fost prielnice). Insuflă-mi, rogu-te, fapte bune şi bune gânduri, şi fă să ajung să le plinesc norocos. Ajută-mă să-mi îndrept greşelile, scuteşte-mă de boale, suferinţe, certuri, datorii şi umiliri. Fă să trăesc şi să mor în bună credinţă şi nădejde, folositor deaproapelui, iubind pe ceilalţi şi iubit de ei. Ajută-mă să fac binele, să ocolesc răul, iar cât despre cunoştinţa mea dacă are să mă ajungă sau nu binele sau răul, plinească-se sfânta ta voe. Dă-mi bunurile cele adevărate. Doamne, fie-ţi milă de mine; Doamne, fie-ţi milă de mine; Doamne, fie-ţi milă de mine" !

Tânărul, care începuse fără să poată duce la niciun capăt, studii de limbi orientale şi de drept, în 1844, la Universitatea din Cazan, care îşi prăpădise la cărţi jumătate

din averea moştenită, trăise traiul de ofiţeraşi ai campaniilor caucaziene, se dovedea deodată tot copilul cu ochiul la gura cheii, ca să vadă cum îşi face rugăciunile ciudate, săracul-cu-duhul de drumuri mari, oprit la casa lor şi descris cu atâta fior în „Copilărie". Firea lui se păstra, în toate valurile, religioasă. Mândria cea mai vulcanică se încovoia în şoapta de umilinţă : „Doamne, fie-ţi milă de mine; Doamne, fie-ţi milă de mine; Doamne, fie-ţi milă de mine", şi rămânea tot mândrie, pentrucă avea conştiinţa că nimeni nu s'ar fi putut înfrânge până acolo. Rugăciunea nu mai îndestula, şi sufletul se biciuia din nou, cu aceeaş spaimă şi desfătare, în ajunul altor căutări de mai nefăţărită sfinţenie. Ele erau să-l ducă până lângă Mocrih Gorah, podişul în neguri al „Muntelui umed", unde Duhoborţii voiau să întemeieze împărăţia Sionului, „Duhoboria" lor.

Din când în când Bucureştiul văratic îşi deschide în paginile jurnalului zările de ispită. In aceeaş zi când Tolstoi îngână rugăciunea, el se duce cu prieteni la locul de petrecere, de pe vremuri, al lumii bune dela noi, la Herăstrău şi stă de vorbă până în miez de noapte. Altădată pleacă pe seară, cu intenţii asemănătoare, la „Moara-Domianska" (sic-Moara Domnească), unde rămâne o zi întreagă şi era poate un loc de o faimă la fel cu a celuilalt. Dar colţul acesta de idilă, cu un cadru în care, chiar după mai bine de şaptezeci de ani, parcă ne regăsim ?

„Dimineaţa am scris pagina aceasta şi am răsfoit pe Ludovic-Filip. Foarte târziu după cinci m'am pus să lucrez la „Jurnalul unui jucător de biliard": am scris mult până seara, cu toată prezenţa lui Olchin şi Andronov. Apoi m'am rezemat în coate pe balcon, ca să mă uit la felinarul care-mi era aşa de drag şi licăreşte aşa de frumos prin frunziş. Din norii cari au trecut azi stropind pământul mai rămâne unul mare, care pune o maramă pe toată partea de Miazăzi a cerului; o plăcută uşurare se răspândeşte în aerul umed.

„Frumoasa fată a proprietarului e ca şi mine sprijinită în cot la fereastră. Pe stradă trece o flaşnetă şi când sunetele unui vals de demult se sting, fetica suspină adânc, se

scoală și pleacă repede dela geam. O părere de dulce mâhnire mă năvălește, zâmbesc fără voe și rămân încă multă vreme să mă uit la felinarul meu, a cărui lumină se ascunde îndărătul crăcilor bătute de vânt, la pomul însuș, la gardul de verdeață, la cer și toate mi se arată mai bune decât înainte".

Era un an care avea să însemne mult pentru Rusia, țara visătorului, dar mai mult pentru țara noastră. Eram dușmanii lui Tolstoi, atunci, fără ca el să fie dușmanul nostru, și în lupta care începuse noi am biruit. Marșurile lui cu etape prin Buzău, Focșani, Bârlad, Vaslui, Iași, Sculeni, însemnau o retragere cu înțeles mai greu decât își puteau da seama făptuitorii sau contimporanii ei. Atâția din deputații viitoarelor Divanuri adhoc o priveau de pe străzi sau de pe brazdă, cu o înduioșare fără gând. Rusiei i se trăgeau hotarele de către noi, peste care a mai șovăit înainte sau înapoi, dar n'a putut să se mai mute statornic. Unul din acei stâlpi aduși până la București și până la Dunăre, în așteptare să pătrundă până la Strâmtori, îl întorcea acasă și Tolstoi, fără să știe ce încărcătură dată de Dumnezeu mai purta calul care-l ducea la Sevastopol și la întâia glorie. Numai că el mai începuse un marș cu alt fel de etape în alt răsboiu, mult mai greu decât celălalt, cu „Veacul", și din care a scuturat deodată peste capetele noastre merele cele dela începutul lumii, ale cunoașterii bucuriei și durerii drumului îndărăt la Raiu.

Și mă'ntreb, pentru toate aceste pricini și altele, care m'ar duce prea departe, să le înșir, dacă nu trebuia să așez lozincă și motto cuvintelor de amintire a șederii lui Tolstoi între noi, pasagiul următor:

„După convorbirea mea cu medicul, m'am lepădat de părerea prostească și nedreaptă, pe care o avem despre Valahi, părere care e împărtășită de toată armata și care mi-a fost băgată în cap de tâmpiții pe care i-am întâlnit până astăzi. Soarta acestui popor e făcută din farmec și mâhnire".

Dar m'am gândit că e mai bine să ne înălțăm cu evlavie până la Tolstoi fără îndemnul omenesc, al prețuirii pe care

ne-o dă, ca un vers de baladă şi care va licări totdeauna, cu focuri de pietre scumpe în autobiografia lui. Era în nişte zile şi dintr'o parte de unde nu fuseserăm răsfăţaţi cu asemenea preţuiri. Fiorul însă, înaintea amintirii lui de o sută de ani, se putea menţine astfel cu atât mai curat.

PE URMELE LUI SMIGHELSCHI

Cam în acelaşi timp când polonezul Piekarski încerca să folosească în arta aplicată cultă, întâiu la Târgu Jiu, într'un mediu destul de ardelenesc, pentrucă în el trăia şi năsăudeanul Moisil, şi mai apoi la Bucureşti, la întreprinderea de editură Minerva a lui Filip, atât de strâns legată de Sămănătorism, motivul ţărănesc de cusături, de crestare în lemn sau de încondeiere de ouă şi pe străchini, găsindu-se astfel un început de cale foarte bătută mai târziu, lucra în Transilvania cu preocupări înrudite un alt artist de obârşie poloneză. In loc de ceramică şi de artă grafică, el putea să mânuiască însă meşteşugul mult mai izbitor al iconarului şi al pictorului de biserici. Monumentele sfinte cele mai caracteristice de dincolo de munţi, atât la uniţi cât şi la ortodocşi, biserica ridicată pe la 1900 în satul lui de naştere, în Tâmpăhaza Mureşului, de episcopul de Oradea, Radu, şi însăşi catedrala metropolitană din Sibiu, dela 1905, sunt acoperite de sfinţii şi de vedeniile evanghelice ale acestui artist.

Este vorba de Octavian Smighelschi.

Legăturile mele sufleteşti cu Smighelschi sunt mai vechi. N'am să uit niciodată impresia puternică pe care au făcut-o asupra mea şi o regăsesc în mine de câte ori calc pragul Catedralei, din Sibiu, cei patru evanghelişti văzuţi pentru întâia oară în iarna lui 1907, ca nişte stâlpi de odihnă

şi ca nişte trâmbiţe de vestire a lui Isus Atotţiitorul, din înaltul bolţii bizantine. După aceea am cunoscut şi pe pictorul laic şi deseori m'am abătut prin Muzeul Asociaţiei, ca să văd, alături de studiile şi de schiţele întrebuinţate pentru biserică, lăsământul lui de peisagii, de scene şi de capete, cu lumina liniştită şi cu impresionismul azurat. Intr'o pinacotecă a Ardealului, care ar avea şi o secţie retrospectivă, Smigheleschi n'ar putea lipsi.

Două fapte mi l'au adus în minte, viu ca atunci. Intâiul este amintirea numelui lui în scurta istorie a artelor plastice române, scrisă de D-l G. Oprescu, pentru editorul suedez John Krohn, L'art roumain de 1880 à nos jours, tipărită la Malmö, cu multe şi frumoase reproduceri. Pictorii contimporani sunt împărţiţi acolo, pentru uşurinţa îmbrăţişării, în trei grupe, dintre care cea dintâi e alcătuită din „artişti a cărora activitate începe în întâii ani ai secolului şi cari au trecut acum de cincizeci de ani". După Mirea, Kimon Loghi, Vermont, Artachino, Verona, Costin Petrescu şi Simonidi, este aşezat, al optulea, şi „Smighelschi, decoratorul catedralei din Sibiu, în Transilvania". Este bine că i se face această dreptate, şi încă într'o carte scrisă pentru Europa, uitatului Smighelschi. El n'a avut niciodată cincizeci de ani, cu toate că judecându-l după un autoportret, cam uscat şi obosit înainte de vreme, într'o lumină aurie, de apus şi de toamnă, nimeni n'ar zice că s'a născut în 1866 şi că era mort în 1912. Dicţionarul enciclopedic publicat de curând de „Cartea Românească" nu-l mai aminteşte, socotindu-l un nume care nu mai are dece să circule. In schimb, se pare că d-l. Virgil Vătăşanu, acum secretar al Academiei Române dela Roma, are gata de tipar o monografie biografică şi critică a acestui pictor „decorator" al catedralei din Sibiu, care a fost ceva mai mult decât atât, chiar în cazul catedralei, unde el a realizat mai deplin acea sinteză din trei elemente, unul bizantin, altul italian şi al treilea românesc, deosebitoare dela întâia aruncătură de ochiu pentru arta lui, dar a făcut pictură mare, pe când partea propriu zisă de

decorație a rămas în seama pictorului sas local, Artur Coulin.

Cu această carte în mână, vom avea îndemnul și putința să intrăm din nou prin bisericile zugrăvite de Smighelschi și să înțelegem partea lui de îndrăsneală și de noutate. Țărănismul lui a rămas ca un câștig al picturii bisericești ardelene, oricât ar părea astăzi de exterior și de decorativ, după visul de Fra Angelico folklorist și bizantin al lui Demian. Am văzut încă odată vara aceasta biserica unită din Sighet, pictată de Bilț, cu o lume și un peisaj biblic luate până în amănunte dela noi, ca un cântec popular, Cum i-am văzut și icoana din catedrala episcopală dela Baia Mare, a aceluiaș, și făptura de premergător al lui Smighelschi s'a ridicat dela sine alături. Adevărul care i-a plutit înaintea ochilor, a fost mai mare și decât fapta și arta lui. Dovadă că el dă asemenea vlăstare. La o a doua ediție, Dicționarul enciclopedic al Cărții Românești va fi silit să descopere pe Smighelschi și să-i dea locul cuvenit. E adevărat că albumul publicat încă înainte de răsboiu de fratele episcopului Radu, canonicul și bibliotecarul dela Oradea, mort abia acum câțiva ani, Iacob Radu, despre biserica familiei lui, astăzi așezată într'un sat care s'a făcut Rădești, e mai mult o monografie generală a comunei, decât a operei pictorului, dar ea nu rămâne mai puțin una din cele mai frumoase cărți tipărite de Românii din Transilvania și măcar ca atare putea să ducă și la descoperirea și cinstirea și a obiectului ei. Smighelschi așteaptă încă să i se facă dreptate.

Celălalt fapt nu mai e de carte și de amintiri, ci de viață și de lucruri aevea. Am stat săptămânile trecute înaintea unui Smighelschi necunoscut, cuibărit în sate de pe la marginea de Miazănoapte a Ardealului, pe unde pătrunsesem ca să găsesc alte minuni, și când colo am dat de el, ca de un vechiu prieten, venit până aici cu cele mai bune daruri pe brațe. Sus, pe valea Someșului rece, pe unde iau sfârșit granița și Năsăudul și încep a miji peste măguri Moldova cea mare și Bucovina, sunt Ilvele și Șanțul, în jurul Rodnei, cu urmele ei de treceri tătărăști și cu cele două

turnuri retezate de piatră ale catedralei de acum şase sute de ani. Toate iconostasele de pe aceste locuri, cinci şase, sunt zugrăvite de Smighelschi. Isus călătoreşte şi astăzi prin înaltele văi, cu înfăţişarea şi cu însoţitorii, cari i-au fost daţi de pictorul din părţile Târnavelor şi ale Mureşului. Ingeri mici, numai capetele copilăreşti şi două aripi îmbrăţişate în dreptul pieptului, plutesc deasupra noastră, ca pe bolţile cu clini ogivali ai bisericii părintelui Grapini din Şanţu.

In Şanţu, care e cel din urmă sat pe Someş, în faţa Cârlibabei, pentrucă Valea mare nu poate fi privită decât ca un post industrial înaintat al lui, s'a aşezat vara aceasta o îndoită expediţie: una, o echipă studenţească, trimeasă ca în alte douăzeci şi cinci de locuri, de Fundaţia Culturală Principele Carol, şi a doua, o puternică echipă monografică a Institutului Social Român. Satul a fost iscodit până în cele mai ferite ascunzişuri, bătut de praf, spălat şi întins pe o prăjină la soare, ca o velinţă de mâna meşteră de boreasă. Localnicii, isteţi şi săritori, au pus ei cei dintâi mâna, ca să ajute. Smighelschi, care stătea ascuns în biserică din 1906, a ieşit şi el la iveală. L-am văzut iară, în cuvintele părintelui Grapini, care l-a adus, l-a adăpostit şi l-a îndrăgit. A fost atunci, după 1900, o mare pornire de înlocuire a bisericilor vechi şi ruinate cu altele noui şi în zeci de sate şi pe toate văile din împrejurimi, se cunosc urmele. Clădirile au împrumutat arhitectura clasică şi barocă, uneori cu amintiri gotice, mai ales în însuliţarea spre cer a turnurilor. Pentru pictura dinăuntru, parohii s'au pus pe căutate, ca s'o găsească pe cea mai bună şi dacă se poate, pe cea mai românească. In vremea când se pregăteau din partea Stăpânirii, Hajdudorogul şi atacul împotriva şcolilor confesionale, poporul, ca înaintea unei presimţiri, îşi aduna şi îşi încerca toate puterile.

Părintele Grapini, prin a cărui chibzuită râvnă se ridicase noua biserică, a trebuit să se gândească şi el la un asemenea pictor. A ascultat un sfat, a ascultat altul, dar a socotit că e mai bine să se convingă singur şi a pornit prin târgurile şi satele vecine, ca să vadă cu ochii ceeace

făcuseră cei sculaţi mai de dimineaţă decât el. In cele mai multe părţi, între Năsăud şi Ilva Mare, a dat de sfinţi de şcoală nemţească, lucraţi cinstit, dar fără căldură şi cari nu vorbeau sufletului. La Ilva Mare a stat însă înaintea iconostasului lui Smighelschi şi a trimis numai decât vorbă la Ibaşfalău, unde pictorul era profesor de desen la liceul de Stat. Smighelschi se găsea pe acea vreme în culmea faimei lui. El, unit şi frate de canonic dela Blaj, primise sarcina şi o dusese la atât de strălucit capăt, să împodobească nici mai mult nici mai puţin decât mândria ortodocşilor ardeleni, catedrala lor mitropolitană, din Sibiu. Colegii lui de reverendă făceau în glumă din canonicul Smighelschi, un candidat la tronul vacant al Poloniei. Familia era însă de buni şi mari români, care prin cel mai cu vază dintre mădularele ei, a gândit şi a turnat într'un nou tipar pictura noastră bisericească, pândită de două primejdii, deopotrivă de rele: împietrirea într'o tradiţie, stoarsă de viaţa de odinioară, sau revărsarea în procedeele de import ale pictorilor de şcoală modernă.

Smighelschi a lucrat pentru biserica din Şanţu vreo 50 de icoane, dintre care cele mai multe pe lemn, aduse gata din atelierul lui de-acasă şi prinse în iconostasul făcut de tâmplarul de artă Vogel, din Sighişoara. Deasupra iconostasului, între boltă şi partea lui de sus, e un panou rotund pictat pe pânză, şi într'o culoare şi un desen mai academic, deosebite de ale icoanelor. Pe pereţi, în dreapta şi în stânga, sunt chipurile evangheliştilor, câte două şi două, deopotrivă pe pânză. Faţă de lucrul de miniatură şi de migală al icoanelor, aceste pânze pătrate aduc monumentalitatea michelangelescă, de Capelă Sixtină, a evangheliştilor dela Sibiu, după care sunt copii sau studii, schiţate destul de sumar, o pereche bătrână şi cu barba albă de moşnegi de peşteri, într'o tonalitate de purpură închisă, Matei şi Marcu, iar a doua pereche, Luca şi Ion, în plină putere, mai mult tânără, într'o tonalitate albă statuară.

Biserica pluteşte în lumina albastră a iconostasului, prin care se strevăd cei doi portari arhangheli cu tot cerul deschis îndărătul lor. Sub picioarele Maicii Domnului şi

ale sfinţilor odihnesc preşuri şi scoarţe de ţară, cu motive geometrice cunoscute. Curcubeul Inălţării îşi arată maicu-seamă culorile tricolorului românesc. Biserica aceasta era o biserică luptătoare, care nu se temea să-şi desfăşoare toate flamurile, ripizii şi prapurii, ca să acopere şi să apere sub ele întregul acest popor, de grăniceri hotărîţi şi pietroşi. Pictorul cu paleta şi cu pensulele lui şedea zâmbitor deo-parte şi arăta calea.

MUZEUL SIMU

Intr'o stradă de amintiri din vechiul Bucureşti, deschisă de casa cu linii neoclasice a lui Titu Maiorescu şi încheiată înaintea plopilor Grădinii Icoana, şi-a început de pe la 1910 viaţa lui, Muzeul Simu. Pentru mulţi el este numai aşezământul cu lucrări de artă, firesc unui mare oraş şi fără altceva care să-l deosebească de aşezăminte la fel. Pus la un loc mai mult ferit, deşi în marginea unuia din cele mai alergate bulevarde, drumeţul care i-a suit treptele şi se întoarce dintre înaltele lui coloane, într'o căutare de orizont nou, nu găseşte ceeace visa. Aşezarea însăş e ca un îndemn de intrare în sine. Cum se abat corăbiile într'un golf de linişte, pătrund oamenii, rupându-se de şivoiu, în tăcerea marilor zămisliri plastice. Pentru câţiva dintre noi însă Muzeul Simu mai e ceva.

El înseamnă voinţa, care se întrupează, a unui om. Intemeetorul, Anastase Simu, poposit aci din Brăila, după ce învăţase, caşi Maiorescu, la Theresianum din Viena, continuase la Paris, sfârşise la Bruxelles, fusese secretar de legaţie la Berlin şi făcuse, acasă, politică conservatoare, care îl trimisese de mai multe ori în Cameră, îşi purtase peste tot gândul lui cel statornic. Acest gând era un gând de artă. Poate că mai mult decât anii şi locurile de învăţătură, i-l dăduse Italia. El s'a arătat întâiu, într'o sete de cunoaştere. Muzeele mari cu arta Renaşterii l-au chemat şi pe Anas-

tase Simu, dela Veneţia la Padova şi dela Florenţa la Roma. L-au chemat apoi Luvrul, Luxemburgul, colecţiile germane, câte o galerie de mecenat münchenez, preten al artiştilor moderni şi care putea da de gândit şi pilde. Acelaş gând s'a vădit apoi într'o trebuinţă de colectare. Din muzee, Anastase Simu a ajuns în expoziţii, în ateliere şi la negustorii de artă. Colecţia Simu începea să se înjghebeze. Se îndrepta spre Bucureşti de pe toate drumurile străinătăţii. Venea din acest Bucureşti însuş. Casa din strada Eldorado abia o mai putea încăpea. Gândul Muzeului era aproape.

Voinţa aceasta tăcută şi stăruitoare făcea parcă şi alte minuni. Incep să fie mai puţini Bucureştenii cari să-şi aducă aminte cum arăta acum treizeci, treizeci şi cinci de ani, cartierul unde îşi ridică Muzeul făptura lungă elenică. Amintire de Erecteion, fără cele două cerdace din părţi, dintre care unul al Cariatidelor! fără marmora de Pentelic şi mai ales fără Acropolea ateniană, sau de Casă pătrată dela Nîmes, el se întinde pieziş faţă de drumul mare. Multe au trebuit să se schimbe sau să cadă, ca să ajungă la înfăţişarea de astăzi. Eu de locurile acestea însă, aşa cum arătau acum treizeci şi cinci de ani, mi-aduc foarte bine aminte şi le-aş fi legat totdeauna de numele Simu, chiar dacă Muzeul nu le-ar fi dat caracterul pe care li-l cunoaştem. Strada din faţa casei Simu nu se chema Şaguna, ci Eldorado, şi nu era o stradă, ci o înfundătură. O văd închisă de nişte porţi negre de lemn, fără nici o crăpătură prin care să se zărească înăuntru. Pe acolo ieşeau cai sprinteni, cu valtrapuri şi glugi calde şi cu scările călăreţilor prinse foarte sus. Erau cai de alergări şi ieşeau din grajdurile lui Marghiloman. Bulevardul nu se tăiase încă şi fosta stradă Mercur, D. Sturdza de astăzi, era întreagă, fără cele două deschizături, spre strada Clemenţei, acum C. A. Rosetti şi spre Calea Dorobanţilor, acum Alexandru Lahovary. Au venit mai târziu alinierile şi desfundările, de jur împrejurul casei Simu, parcă anume ca să lumineze locul. O nouă lărgime de 6 metri, proectată, a bulevardului va aduce-o, însfârşit, aproape la linie. Eu, casa Simu

o mai văd încă, la capătul străzii aceleia scurte, pardosite cu calupi de lemn gudronat și mai aud în curtea deschisă astăzi spre trei laturi, numele răsunătoare prinse de urechea mea de copil, Dumba și Suditu, sau porunci fără înţeles date unui păzitor adus din Balcani. Anastase Simu era numai un mare proprietar, cu moșii în Brăila și Teleorman, cu o casă foarte căutată și cu o doamnă care dădea tonul în chestiuni de gust și de toaletă, prinsă așa de bine cu zâmbetul ei către umăr, care e mai mult o lumină a obrazului, de Bourdelle, dar nimeni nu bănuia pe întemeetorul de muzeu de după aceea. El se pregătea însă de pe atunci. Operă de artă se adăuga la operă de artă în tăcere. Muzeul n'a fost decât o încununare a întregi ani de căutări și de însufleţire.

In 1907 Anastase Simu se afla în străinătate. Locul, pe care e zidit astăzi Muzeul fusese cumpărat mai de mult și planurile erau gata. Era prin Martie când a venit vestea care a cutremurat în acel an pe atâţia proprietari de pământ. Ţăranii trecuseră ca un pârjol prin conacul și armanul din Teleorman. Ce nu putuseră arde sau lua, stricaseră. Toţi credeau că acolo se făcuse cenușe și Muzeul lui Anastase Simu. El i-a liniștit. Rămânea la hotărîrea veche. Nu se lipsise. Numaidecât după întoarcere s'a apucat. In Maiu 1910 cele cinci săli, încărcate cu atâtea lucruri de preţ, se deschideau publicului. Mi se trezește în minte, parcă ar fi fost ieri, uimirea lumii, atât a celei de sus cât și a celei multe. Nu era vorba numai de colecţiile în sine, ci de faptă și de om. Se îngrămădeau trecătorii întâmplării și nelipsiţii praznicelor, să-l vadă. Se mai găseau atunci fiinţe care să-și împărtășească ce au mai bun celorlalţi și să se amestece între ei, ca să se bucure de bucuria lor ! Știţi pe muncitorul lui Dalou, de pe soclul din dreapta dela intrare. Iși suflecă mâneca și se uită la o parte, la pământul nedesţelenit, înainte să se apuce de lucru. E voinic și firesc, fără nici un avânt sau eroism. Dar simţi că lucrul pe care-l va începe, îl va duce la capăt. Mă opresc totdeauna înaintea lui și găsesc în el mult

din firea şi din rostul, între atâtea comori de artă, al ctitorului.

Muzeul, astfel închegat şi dat folosinţei publice încă dela început, din Maiu 1910, a fost privit din întâia zi ca unul din aşezămintele de artă şi de cultură ale Bucureştiului. Artişti şi şcolari, străini în trecere şi popor de Duminică au întârziat cu acelaş interes, sau cu aceeaş încântare, prin sălile lui. Schimbarea, dela sine, dintr'o proprietate individuală într'un bun colectiv, se făcea cu fiecare zi. De altminteri, ea era şi în vederile întemeetorului. Ziua, când să capete o consfinţire legală şi să fie vădită pentru toţi ochii, a sosit la 17 Noembrie 1927. Cu două zile înainte, Monitorul Oficial publicase decretul, al cărui articol doi zice: „Se autoriză Ministerul Cultelor şi Artelor să accepte donaţiunea făcută naţiunii române de d. Anastase Simu, donaţiune care constă din „Muzeul Simu", imobilul situat în Bucureşti, strada Mercur No. 8, cu terenul aferent şi toate operele de artă în număr de 1182, cu condiţie că atâta timp cât donatorul şi soţia sa D-na Elena Simu vor fi în viaţă îşi rezervă direcţiunea şi administraţia muzeului, suportând cheltuelile de întreţinere şi administraţie, cumpărând opere de artă şi plătind premiile din averea personală a d-lor şi cu obligaţiunea pentru Minister să apere şi să păstreze acest Muzeu". Mărinimoasă rezervă, pe care şi-o păstrează donatorii, să întreţină şi să înzestreze şi mai departe Muzeul dăruit Statului! Şi uscăciunea, aproape vinovată, a actului oficial, care înşiră nepăsător „terenul aferent" alături de „toate operele de artă în număr de 1182"! Darul n'avea nevoe decât ca o formalitate şi garanţie de viitor, de omologare şi parafare, ca să fie al naţiunii; naţiunea şi-l însuşise în mai mult de cincisprezece ani de bucurie neîmpiedecată, în cel mai înfricoşat şi mândru fragment de istorie prin care trecuse. Pânzele şi marmurele n'aveau de ce să se cutremure, la acest inventar nesimţitor, cu care cele trecătoare se răzbună, când le vine odată rândul, pe cele unice; ele rămâneau deopotrivă de strălucite şi de mult lăudate, în tovărăşia nedespărţită visată de donator. Norii, cari călătoreau

pe deasupra și se răsfrângeau în geamurile din acoperiș pe unde ele primeau lumina, semănau uneori cu norii Partenonului. Răsplată destulă și care despăgubește de orice alte neajunsuri.

Ziua de 17 Noembrie 1927 era rece și cețoasă. Ea adunase în Muzeu, atât oficialitățile cât și pe toți prietenii. Veniseră să fie față la punerea în mâinile Statului a acestei averi de frumusețe. In cuvântarea de-atunci a d-lui Simu, care e și actul de donație, răsună încă, la fel de mișcat, începutul de frază: „Considerând ziua de azi ca una din cele mai fericite ale vieții mele". Trebue să-l credem și să însemnăm această dată în caractere care nu se șterg. Dacă ea ar fi prinsă pictural pe un perete, ar însemna încununarea cu lauri, în cântec de trâmbițe înalte, a fericitului ctitor. E data celei de-a doua nașteri a Muzeului. Simpla formalitate s'a schimbat în apoteoză. Era o zi rece și cețoasă. Lumea mergea grăbită, pe străzi golite de frig și de sărbătoare. 17 Noembrie 1927. O văd încă. E din zilele care țin, în dispreţul duratei lor astronomice.

Două trăsături deosebesc Muzeul Simu. Intâia e de ordin mai mult artistic, cealaltă, de ordin mai mult didactic.

Operele lui se întind pe un răstimp destul de scurt. Ele răsfrâng manifestări de pictură și sculptură mai ales din a doua jumătate a secolului trecut. E un muzeu de artă vie încă ! și nu de artă istorică sau de istoria artei. Ca însemnătate și ca număr școala franceză e covârșitoare. Poate că se și cuvine, pentrucă dacă în poezia secolului al XIX-lea Francezii au avut tovarăși, dacă în arhitectură au greșit alături de alții, iar în muzică au fost deseori întrecuți, în pictură au ținut mereu locurile de frunte. Mai sunt, nu numai nume, foarte mari, dar și curente întregi ale plasticii franceze de atunci lipsă din această colecție. Ea ar mai răbda foarte bine să fie crescută. Nu uit, firește, bucățile care ies din acest cadru de timp, dar ele sunt întâmplătoare, de cele mai multe ori copii și pentru realizarea celui de-al doilea punct de vedere, mai curând didactic.

Muzeul, care e un muzeu de artă contimporană, a căutat să aibă reprezentanți, din toate țările, mereu însă cam din

aceeaş epocă. Ceeace nu putuse să ajungă în adâncime năzuia în suprafaţă. Zarea se lărgea astfel şi un fir putea să se deosibească şi să lege apariţii care la întâia privire păreau cu totul rupte delaolaltă. Europa se închega din fragmente, unitară şi deseori măreaţă. Pinacoteca nu era numai o şcoală de artă, dar şi o şcoală de încredere. Ea se făcea, în înţeles elenic, de două ori cetăţenească. După pictura română, care deschide colecţia, urmează pictura franceză, pictura germană, elveţiană, belgiană, italiană, norvegiană, ungară, poloneză, rusă. Şi nu le-am numit pe toate. Că din unele, bucăţile sunt puţine sau chiar una singură, nu slăbeşte întru nimic adevărul pe care l-am rostit. De altminteri, dacă în aşezarea în timp, cercetătorul descopere călătoriile şi gusturile întemeetorului, în aşezarea în spaţiu nu descopere mai puţin firea gravă şi preocupările de bună îndrumare ale aceluiaş. Muzeul Simu își dă necontenit la iveală caracterul de jurnal, de memorii scrise cu opere de artă cumpărate, ale celui care i-a dat numele.

Intâia sală, de formă absidială, cu două sânuri, e închinată sculpturii. Deoparte e arta veche şi păgână şi de alta arta mai nouă şi creştină. E singura parte propriu zis istorică. Bucăţile moderne, aici, sunt puţine şi fără legătură cu celelalte, fie și numai de aceea că unele sunt originale, pe când cele de al doilea sunt copii sau prelucrări. Sculptura a năvălit, și la dreptul vorbind apare mai caracteristică în alte săli. Dacă se socoteşte sala sculpturii un vestibul interior, bronzul şi piatra întâmpină încă din vestibulul exterior dela intrare, sunt prezente în vestibulul dela ieşire din curte şi umplu, aproape prea mult, locul în sala cea mare centrală, a picturii franceze.

Muncitorul de pământ al lui Dalou se pregăteşte veşnic, în ploaia sau în soarele de-afară, de munca lui, bine zidit ca linie şi aşezat trainic pe soclu. De partea cealaltă, satirul gol, cu buze de poftă şi cu păr cârlionţat ca de vrejuri şi de boabe de struguri, râde beat cu o cupă golită în mâna întinsă. La perete, în fund, Mercur Bolognezul, aripat şi subţire, sboară suflat dela picioare de un vânt marin, iar Apollo dela Belvedere, cu trăsături clasice desăvârşite şi

împăcate, luminează cu marmura lui albă. Inăuntru sunt fragmente asiriene de basoreliefuri, cu nas adus, plete gătite sau vulturi fioroşi, sunt figuri zâmbitoare egiptene, măşti cu capete greceştti, câte un Omer care se uită la o cavalcadă de friză, amintită în poemele lui, sau câte o Melpomene uriaşă, cu durerea ei tragică, ridicată ca o amenințare peste toată această lume dusă. Numai Nike dela Samotrake, Biruința fără cap, îşi fâlfâe dumnezeeştile pânze, într'un mers neoprit şi înalt, la o provă de vas, spre neştiute destine! Originalul puternic şi mult mai mare din Luvru răsare în toate minţile. Bourdelle pune tot acolo pe Hercule să-şi încordeze arcul, în acea înfricoşată opintire a muşchilor, pe care una din muncile lui trebuia s'o cheltuiască. E o reproducere în miniatură a arcaşului original. In mijloc, bustul de acelaş sculptor, al lui Anastase Simu în mecenat roman, atent şi preocupat ca de o trecere în revistă a propriilor colecţii, dă linişte şi orizont acestei lumi de piatră, de bronz şi de ipsos, reînviată aci din atâtea secole şi culturi. In celălalt sân, alături de statuia colorată, medievală, sunt faianțe albastre din şcoala lui dela Robbia, un Isus care se roagă, parcă apăsat, ca de o pedeapsă, de discul sfinţeniei de deasupra capului, alte reproduceri după arta Renaşterii şi acel proiect de monument al Unirii, de Paciurea, al Unirii celei mici dela 1859, cu încordarea de grumaz încomat a bourului şi cu fâlfâitul de aripi al vulturului sus, şi cu hora, abia desfăcută din piatră, de jur împrejurul monumentului. Voltaire de Houdon râde, Moise al lui Michel Angelo îşi adună barba ca un fluviu, calul Partenonului nechează cu capul lui de zi ridicat deasupra undelor.

O privire din uşă, spre lăuntrul Muzeului, descopere în fund „Fructul" lui Bourdelle. E pus într'adevăr ca o încheere şi ca o încununare, aşa cum se arată în Luvru, la capătul sălii cu Venus dela Melos, făptura măreaţă şi liniştită a zeiţei, albă pe draperiile catifelei roşii. Fructul îmbie sensual, cu îndoitura pe şold, cu pieptul mic şi capul îngreuiat şi sporit de podoabe, de departe şi parcă depărtându-se mereu. Până la el sunt atâtea marmure şi bron-

zuri, străine sau române, dela capul d-nei Storck până la reproducerea în mic după Verrocchio a marţialului Colleone, Primăvara lui Rodin, un băiat de tinereţe aşa cum n'ar mai lucra astăzi, Brâncuşi, bustul, odată de marmoră, diafanizat şi înalt şi altădată de bronz, mai grav şi mai rotunjit, al doamnei Simu de Bourdelle, Mefisto şi Pierrot, Hercule şi Sfântul Gheorghe, cronicarul Nistor şi Barbu Petriceicu Haşdeu, lupta cu sine şi cu zeii a lui Beethoven şi capul, aproape hilar, al lui Bunescu de Medrea, tigri şi vulpi, măşti şi grupuri, torsuri şi mâini, portrete şi compoziţii, academisme şi îndrăsneli.

Sala a doua e închinată picturii româneşti. Ea e stăpânită, pentru privitorul care-i stă întâiu pe prag şi o îmbrăţişează dintr'o căutătură, de Ţiganca lui Aman, venită de departe, cu lucrul de pensulă corect şi cu slăbiciunea de exotism pus în scenă, şi de portretul lui Niculae Kreţulescu de Mirea, cu tonalitatea închisă şi cu predominarea capului obosit de ani şi de lucruri ştiute, într'o lumină care se străvede dinăuntru. La o cercetare pe îndelete, strofe frumoase din Epigonii lui Eminescu din prologul avântat de preamărire istorică, se revarsă de peste tot, ca nişte bănuţi de aur dintr'un soare de vară privit prea drept. E aici toată pictura românească, dela ieşirea şovăitoare din icoanele bizantine sau din întâia înrâurire italiană până la problemele de culoare şi la experienţele eroice de înoire, de astăzi, portretul ca şi peisagiul, natura moartă ca şi compoziţia, uleiul alături de desen, şi acuarela subţire lângă pastelul fraged. Uite pe Leca, scrobit şi corect, Henţia cu boerul măreţ, pe Stahi, pe Szatmari, nişte Grigoreşti din toate epocile, găinile argintii ale lui Andreescu şi florile de măr în ulciorul de ţară, aproape abstracte şi triste, Luchian în trandafirii brumaţi sau în florile ca nişte explozii şi descompuneri de lumină sau în alaiul flămând al ţăranilor, în capete şi în prispe umbrite ; uite pe Ştefan Popescu, pe Pătraşcu, pe Pallady, pe Iser, pe Teodorescu Sion, pe Steriade, pe Băncilă, pe Bunescu, pe Cuţescu-Storck, pe Verona, pe Stoenescu, pe Kimon Loghi, pe Vermont, Grant, Strâmbu, cu tonuri violente sau stinse, cu oameni tăiaţi în

planuri mari sau miniaturizaţi, cu păduri şi cu lacuri, cu lupte şi cu biruinţe, cu drumul mai cu seamă încă deschis pentru noui şi noui încercări, arta în construcţie şi în prefacere.

Sala a treia, care e o sală centrală, înconjoară de pretutindeni cu pictură franceză din toate şcolile secolului. Urmele clasicismului, cu măreţia de subiecte, curăţenia de linii şi liniştea de culori, apar destul de limpezi. Alături se deosebeşte neastâmpărul romantic, trecut dela poză la viaţă, cu pas de cavaler şi cu cer de tunet depărtat. Peste unul şi peste celălalt, ca o destrămare de soare, în care lucrurile se arată şi pier ca şi cum ar fi plămădite încă odată din aluatul primar, se revarsă deodată impresionismul. Se înşiră la rând şi atâtea încercări care să-l îngrădească sau să-l ducă mai departe. Nume pline de sonorităţi revoluţionare şi care au sfâşiat istoria picturii, ca să-i dea alt curs, privesc din pereţi, cu încruntarea sau zâmbetul lor colorat. Istoria culturii franceze, cu toată pornirea ei firească spre echilibru şi cu toată strălucirea formală, se repetă încă odată înaintea ochilor înţelegători, de rândul acesta pe planul plastic. E o cultură care dă mai cu seamă încredere şi înalţă, pentrucă e organică şi are putinţa să calce şi să adâncească până la desăvârşiri de subţirime de fior şi de meşteşug tehnic, toate treptele unei desvoltări. Nemulţumirea cu sine însuşi şi zbuciumul, care împing pasul înainte şi-l scot din acalmia stagnantă a obişnuitului, nu-i lipsesc, dar ele nu duc la experienţele nebune şi la rătăcirile difuze, de cavalcadă speriată de incendiu, a creatorilor. Uite cum se văd aici căile mari şi cum, la urmă, toate potecile de vis sau de zburdălnicie, de margine sau deacurmezişul, li se alătură şi se varsă în ele !

Atrage întâiu câte o compoziţie mare, cât un panou mural. Anul o mie al lui Gourdault, foarte bne reprezentat în muzeu, umple toată sala cu gesturile tragice şi cu intenţiile de patetism cromatic. Subiectul e atât de puternic şi întrebuinţează mulţimea şi elementele tari cu atâta virtuozitate încât izbeşte mai mult ca o realizare decorativă. Cuele de smarald ale chivotului purtat pe umeri,

între lumânări aplecate de vânt, nu izbutesc să ţie destul pânza. E o atmosferă galbenă grea. Pe poarta largă de catedrală romanică trebue să iasă cântecele orgii. Strigă şi cântă toată compoziţia. E o pregătire de gotic peste tot. El are să intre în scenă, ca să strâmbe arcul perfect al porţilor şi să facă din stâlpii clasici nişte tulpini şi crăci de pădure, pe partea lăsată anume goală a scării. Ceeace părea numai un artificiu de aşezare şi de variaţie, e o pregătire de viitor.

După acest întâiu popas, aproape silit, se descopăr însă lucrările mai ferite şi cu atât mai caracteristice. In afară de sporurile de după 1910, ele se găsesc înşirate şi descrise toate în catalogul din acel an, întocmit cu atâta iubire de T. Cornel. Nu poate fi vorba aici, nici de o înşirare, nici de o descriere bucată cu bucată. Un studiu de caracterizări şi încadrare în istoria artei şi a curentelor l-a făcut mai de mult O. W. Cizek, în revista „Gândirea", prin 1923, şi el rămâne şi azi valabil. Rostul nostru într'un înţeles, mai cuprinzător, şi în altul mai restrâns, e să ridicăm în lumină Muzeul Simu ca monument de cultură şi să arătăm în treacăt ceeace-l îndreptăţeşte să fie privit ca atare.

Unele din cele mai răsunătoare nume ale picturii franceze se întâlnesc alături, pe acelaş perete, poate că nu în lucrări dintre cele mai puternice, dar destul de vorbitoare. „Camille" a lui Claude Monet, schiţa dintâi, după care a fost lucrată o veche cunóştinţă, portretul de doi metri şi jumătate înălţime din Palatul artei dela Brema, îşi întoarce şi spre noi capul şi sclipeşte din rochia verde vărgată, de mătase. Artistul izbuteşte să ne dea şi nouă bucuria lui, din care a ieşit tabloul. Subiectul, de plin aer, pe care-l avea gata, suferise de observaţiile lui Courbet. Trebuia schimbat şi nu mai era când. Făgăduise o lucrare însă la salon. Vremea trecea, deschiderea se apropiase, era a doua zi. Viaţa e de multe ori, întunecată, cafenie, cu note stinse, cum este toată această odae, pe care o străbate deodată dela un capăt la altul, ca un strigăt de bucurie şi o solie de speranţă, o femee măreaţă, într'o rochie de mătase verde vărgată. Stă o clipă în raza minţii şi întoarce

capul cu mânuşa ridicată, la care îşi închee cel din urmă năsturel. A şi plecat pe jumătate, e de pe acum a lumii care o aşteaptă. Dacă ai norocul şi puterile s'o prinzi atunci, trăeşte veşnic. Soţia lui Monet e o cascadă de soare, descompusă numai în cafeniu şi verde. Are prospeţimea unei frânturi de viaţă şi tăria unei forme de artă, deslegate.

Daumier, în vestitul compartiment de clasa a treia, cu orizontul şi efectele de poveste omenească ruptă dintr'un Rembrandt trist, adânceşte în sine, dureros. Lumea, curăţată ca din învelişuri de ceaţă, de către artist, n'are bucuria mişcărilor descoperite pentru întâia oară şi râsul ploii de lumină, prinse pe creştet, în palme, pe trupul desgolit. O poartă s'a deschis, pe care viaţa şi-arată înfrângerile şi mersul după legi de aramă. Variaţia e o părere. Din pensulă picură fără voe o lume, omenească şi cosmică, tipică. Un călător încotoşmănat, în bătaia răcorii unei ferestre lăsate, dela un tren purtat de o putere nevăzută peste un câmp, sau un grup desnădăjduit de paiaţe, care ar vrea să fie vesele, în dimineaţa sau seara începătoare sau în soarele unui circ în aer liber, sunt aceleaşi întrupări, înşelare a ochiului. Besnard, îşi roteşte femeia lui spaniolă, roşie şi înceţoşată de iuţeală. Sisley îşi înalţă catedralele, aproape de aur topit, ca o brumă care nu curge încă. Raffaelli deschide, argintie şi frământată, piaţa din Antibes, cu liniştea din întâiul plan a plopilor de o sută de ani şi a vechilor scări şi parmalâcuri şi cu liniştea de pretutindeni a atmosferei cu tonuri moi şi alburii. Courbet duce pe drumul lui, cu jocul dintre cele două laturi de umbră, scoasă ca din ţevi inegale de orgă, şi cu zarea dinainte, ca o încătuşare a luminii şi o făgăduială de împărăţie nouă. După ei vin toţi ceilalţi, Pissaro, Cotet şi alţii pe cari ei ni-i aduc numai aminte, în altă parte văzuţi, sau într'o operă nerealizată încă, părţi din Franţa parcurilor, a femeilor frumoase, a orăşelelor de cretă din Miazăzi sau a coastelor bretone, cu menhiri şi cu neguri.

In celelalte două săli sunt aşezate pânzele şi cartoanele picturii din alte ţări europene. Dela întoarcerea dela câmp

a lui Laermans, cu linii simplificate şi culori primare tari, de primăvară, de simbol al câmpurilor şi al vieţii, până la pictura de aur şi albastru cu pietricele de mozaic şi la icoa' nele bizantine care îndumnezeesc sala cu un iconostas de artă, e toată depărtarea dintre două colţuri şi două civili' zaţii antipodice ale Europei. Adausul germanic, în care vaca în plin aer a lui Zügel mugeşte cu gura închisă, de iarbă alpină şi bună stare, Uhde îşi încearcă nouile culori şi Liebermann scoate dintr'un păenjiniş de creion capete de copii, subliniază şi mai vioiu cele două concepţii, plantă grasă şi colorată de Miazănoapte şi vrej ţepos şi uscat de Miazăzi, mângâere şi bucurie de viaţă, în neastâmpăr, cu ascuţime şi mucenicie, în stare pe loc. Sala din urmă e deopotrivă de eclectică, Români de panouri ca Stoenescu şi Macedonski, faţă în faţă cu Ruşi iernatici, ca Stolitza. Naţionalitatea artiştilor din Răsărit e mai tulbure. Mi-aduc aminte de locul pe care-l are, de pildă, Ajdukiewicz, în muzeele poloneze, mi-e vie încă în minte strălucirea pina' cotecii din Cracovia, pe când aici, şi aiurea la noi, îl găsesc trecut la pictura austriacă. E drept că în catalogul din 1910, când acest amestec era mai de înţeles.

Muzeul Simu mai are însă cel puţin trei bogăţii în afară de marile colecţii. Sunt mai întâiu gravurile şi desenele. Ele întregesc fericit, cu nume şi cu opere, inventarul lui de frumuseţe. Are apoi, ca o prelungire pentru puţini, casa însăşi a întemeetorului, sala a şasea, s'ar putea zice, cu lucrări de însemnătate, fie artistică, fie istorică şi documentară. Cărţile de artă, albume şi monografii, se întâlnesc şi dincolo, dar aci alcătuesc o adevărată biblio' tecă. O corespondenţă cu artişti şi personalităţi de seamă, române şi străine, aduce nu numai o creştere obişnuită de arhivă, ci pagini care se vor căuta, uneori numai pentru istoricul Muzeului şi luminarea figurii morale a întemee' torului, dar în câteva rânduri şi pentru istoria artei, în unele capitole europene ale ei. Şi, în sfârşit, Muzeul Simu îl mai are pe Marius Bunescu, gospodar de ispravă, paznic de nădejde şi conservator de gust. Pentru înzestrarea mai departe, pentru apărarea de orice stricăciune şi pentru a'

şezarea după bune criterii, aşa încât colecţiile să pară mereu noui şi să fie uşor folosite de nenumăraţi oaspeţi, Anastase Simu nu putea găsi un colaborator mai nimerit. Iubitorul acestor săli încărcate de scumpătăţi îi întâlneşte de fiecare dată împreună, călăuzind pe vreun necunoscut, vorbind cu vreun prieten sau încercând mici mutări şi potriveli. El nu şi le mai poate închipui fără ei. Expoziţiile din fiecare an în locuinţa lui cu coloane şi în stil din curtea Muzeului, împrumutarea de opere pentru manifestări colective în ţară şi străinătate, cum au fost de mai curând expoziţiile de artă românească din Olanda şi Belgia, scrieri în legătură, ca abia apăruta monografie din colecţia „Apollo", „Bourdelle la Muzeul Simu" de O. Han, sau instituirea de premii purtându-i numele, sunt atâtea alte înfăţişeri ale vieţii aşezământului. Dragostea şi jertfa înemeetorului, ca şi priceperea şi stăruinţa conservatorului sunt vădite în toate.

Muzeul Simu e o poartă deschisă spre frumuseţe.

COLECȚIA DE ARTĂ ZAMBACCIAN

Puţin a lipsit ca Bucureştiul să se înzestreze cu un nou muzeu de artă modernă. El ar fi fost alcătuit din colecţia Zambaccian, pe care proprietarul se hotărîse s'o dăruiască Primăriei. Un pavilion anume clădit, între teii, roşcovii şi aleile cu flori ale Şoselei Kisselef, ca o pereche de dincolo de drum a pavilionului de expoziţii al Casei Grădinilor, ar fi trebuit să-l adăpostească. Cele peste o sută de bucăţi ale începutului ar fi crescut treptat prin cumpărături uşor de realizat. Deocamdată însă gândul frumos nu s'a putut împlini. Una din cele mai strălucite colecţii particulare de artă pe care le avem n'a fost să ajungă un bun al tuturor. Vom continua să batem numai câţiva la uşa casei din strada Vasile Lascăr Nr. 48, când ne va împinge dorul să mai vedem odată Iarna lui Andreescu sau Mama care-şi spală copilul la albioară de Luchian, Autoportretul cu tichie roșie al lui Petraşcu sau Homarul lui Bunescu, Odalisca lui Delacroix sau Nudul lui Renoir. Mici descrieri, cum e cea de faţă, vor încerca să dea celorlalţi cel puţin o părere de ceeace au pierdut.

Datori suntem mai întâiu să ne oprim, fie şi numai în câteva rânduri, la înfăptuitorul acestei colecţii. El e acum o apariţie cunoscută şi nelipsită din orice atelier şi expoziţie de pictură. Aşezat din 1923 în Bucureşti, unde venea din Constanţa, dintr'o casă băştinaşe de negustori, anul acesta e pentru el şi un an jubilar. Mai ales în acest deceniu a înfiripat colecţia pe care noul cetăţean se gândea

s'o dea oraşului unde prinsese rădăcini. Tradiţia familiei, pregătirea pentru viaţă şi rostul în lume îl îndreptau către alte preocupări. Gustul înnăscut şi legăturile cu artiştii l-au ţinut deasupra. D-l Zambaccian e astăzi nu numai un cumpărător, dar în mai mare măsură un cunoscător şi un îndrăgostit de artă. Cine ştie să-l facă să vorbească rămâne uimit, atât de cunoştinţele, care merg de la date istorice, caracterizări de şcoli plastice până la amănunte tehnice, cât şi de căldura şi uneori patima în care înfăşoară pe un maestru iubit. Luat atunci de focul vorbei, ca un învăţat care ar fi urmat prelegeri de estetică şi ar fi lucrat în seminarii de istoria artei, răsfoeşte cărţi şi reviste după un pasagiu caracteristic şi o reproducere corespunzătoare, sau aleargă la o pânză ca să arate de aproape o nuanţă şi felul de tratare a pastei.

Se dusese la Anvers, în anii de învăţătură, ca să facă studii de comerţ şi a descoperit acolo pe Rubens şi şcoala flamandă, cu bucuria ei de viaţă şi de culoare. A început să-şi împartă timpul între cursurile de merceologie şi contabilitate, care trebuiau să-l pregătească pentru negoţul de textile, şi între vizitarea muzeelor şi a concertelor de muzică de cameră, care erau să-i dea un loc în galeria iubitorilor noştri de artă. Cine a poposit odată în Anvers n'are decât să-şi aducă aminte, pe de o parte, de cheiurile nesfârşite cu vapoare şi corăbii din toate ţările pământului, şi pe de alta, de marea catedrală gotică, unde, în întunericul tainic, la un semn, se dă la o parte pe un perete, sus, o draperie şi apare în toată mândreţea Răstignirea uriaşă a lui Rubens. Din aceste două porniri ale marelui port s'a adăpat şi sufletul lui Zambaccian, în care ele sălăşluesc puternice şi uneori ciocnindu-se, şi acum.

Intors în ţară, la Constanţa, tânărul a înţeles să-şi organizeze viaţa aşa cum i se destăinuise în depărtatul oraş nordic. In vremea aceea, pe la 1913, Bunescu venise proaspăt de la München şi lucra marine, iar Teodorescu-Sion făcea studii pentru panourile din sala de şedinţe a noului şi nenorocitului local al primăriei constănţene. Zambaccian i-a cunoscut şi a învăţat mai departe de la ei, printr'o

metodă care-i venea de la cealaltă îndeletnicire a lui, de legături deadreptul și de inițiere, nu prin oameni de teorie, ci prin mânuitorii înșiși ai unui meșteșug. Mai târziu s'a apropiat și de alți pictori, dar prețuirea și dragostea lui pentru cei doi dintâi s'au păstrat cu mireazma lor aparte. In răstimpuri, se abătea pe la București și întârzia prin pinacotecă și expoziții. Iși făcuse și un început de colecție, pe care armatele de ocupație i-au luat-o, pe când se găsea pe front, în Moldova. Istoricul Constanței, care se crede mai săracă în întreprinderi artistice și culturale decât a fost în adevăr, nu va trebui să uite acest episod, care se prelungește și se pierde mai apoi în viața mai largă, cu nenumărate și uitate izvoare, a Bucureștiului. La Iași face cunoștință cu Ressu și Dărăscu și revede pe Teodorescu-Sion. E numai ochi în Expoziția Marelui Cartier. La București urmărește Arta Română la Liedertafel și Luchienii lui Cioflec. In muzeul Simu regăsește nu numai pe Bunescu, dar un loc de observație și de întâlnire. Poate că în acele săli, împodobite cu o aristocratică mândrie de boerul brăilean, neastâmpăratul negustor constănțean a visat să facă ceva asemenea și a ajuns, fără să-și dea seama, un fiu sufletesc al celui dintâiu. Colecția de artă începea să se contureze. Zambaccian se mută la București.

Iată-ne acum în mijlocul sălii celei mari a casei lui, unde se înșiră alături cel puțin 60 de bucăți alese printr'o nemiloasă eliminare dintre ce au mai de seamă pictura română și franceză. Omul de lângă noi, smead, de statură mijlocie, cărnos și cu ochii mari cari te caută, se pierde. Chiar vorba lui de lămurire nu se mai aude. Opera iese în întâiul plan și se prezintă singură. Ea nu s'a putut înjgheba nici la întâmplare și pe nimerite, nici prin sfat străin. Regăsești, pânze cunoscute și ți-aduci aminte că în cutare expoziție ele fuseseră oprite din întâia zi, cu o intenție sigură și înainte să-și spună cineva cuvântul, de gazda colecționară. Altele au fost luate din atelier, fără ca vreun străin să le fi văzut și apreciat. Unii pictori sunt urmăriți, ca Petrașcu, în vreo 20 de lucrări, cu o tendință vădită și izbutită, de sinteză. In totul se descopere o câu-

tare şi un fir care fac în adevăr din aceste tablouri, nu o îngrămădire încrezută de opere de artă, ci o colecţie legată şi unitară. Pe lângă pereţi stau alte pânze, dintre cele mai bine semnate de creatorii lor, dar orice ridicare în rândul celorlalte le-ar strica acestora armonia, într'atât a fost selecţia de chibzuită şi de definitivă.

Mijlocul peretelui românesc îl ia Andreescu. E Iarna la Barbizon din 1881, luată de la familia Iarca, şi cea mai puternică bucată a colecţiei. Numai o pânză a lui Andreescu m'a izbit mai mult, Stâncile de la Apremont, astăzi în Muzeul Toma Stelian, cu desnădejdea desenului şi maicuseamă a galbenurilor şi a plumburiului ei. Nicăeri pictorul n'a fost mai ascuţit, mai concentrat şi mai obiectiv decât aici, în aceste alburi, cenuşiuri şi argintiuri, puse simplu, fără nicio căutare, dar cu o siguranţă de paletă şi de atmosferă care mi se par neîntrecute. Numai cu o nuanţă să fi trecut măsura, în sus sau în jos, şi Iarna aceasta ar fi fost sonoră, lirică sau elegiacă, cu o părere de zurgălăi şi de viaţă în aer. Aşa, ea a rămas numai plastică şi e încremenită în planurile ei mari ca şi în linia şerpuită şi cu perspectivă a fundului. Peisagiul de dedesupt, lung şi îngust, tot de el, e ca o replică verde şi omenească, silinţei albe şi neomeneşti de deasupra.

Ceeace-i dă colecţiei ca un acoperiş cu streaşină lungă şi ocniţe colorate sub ea, e însă seria de Luchieni. Unii vin de la licitaţia colecţiei Bogdan Piteşti, alţii pe căile norocului colecţionarilor credincioşi, dar, aşa cum sunt, ei dau o icoană deplină a puterilor marelui pictor. Orice muzeu ar putea fi mulţumit, fie el oricât de pretenţios, dacă ar avea o sală Luchian cu aceste bucăţi. Sunt între ele lucrări de compoziţie, cum e Mama care-şi spală copilul la albioară, într'o tonalitate galbenă, de vară coaptă şi de traiu de oameni de margine de oraş, afară, în curţi cu pomi şi cu orătănii. Galbenul n'are nimic fantomatic în el, aşa cum apare dureros şi cu un gemăt al omului înfrânt, din Autoportret. Treptările de culoare sunt pe aceeaş scară aurie de la carnea copilului ars de soare şi de la pieptul şi braţele femeii pălite de răsfrângerile văpăii, până la punc-

tele şi aproape cristalele de roşu înfipte în şalul întins ca un adăpost de privire şi ca un fundal de închidere a perspectivei. Lucrarea e din 1912 şi nu e sfârşită. Din această pricină poate grupul a rămas prea mult de întâiul plan, fără adâncimile şi individualizările aşteptate, iar culoarea are numai acea revărsare caldă, fără undă, a întâei aşterneri, în entusiasmul creator de la început. In schimb, ca vedenie şi ca lucru, poetul acesta al amănuntului de interior se arată aici în toată duioşia lui liniştită şi în toată stăpânirea unor mijloace coloristice, care, dacă artistul ar fi vrut să fie meşteşugar şi să se joace pentru luat ochii cu destoinicia lui, uşor ar fi putut ajunge acrobatice. Pictura e apoi într'adevăr românească, prin subiect, prin atmosferă şi prin culoare, tot atât şi uneori mai mult decât e Safta florăreasa de la 1895 a d-lui Danabassi sau Bucătăria călugărească de la 1908 din colecţia Cioflec. Ceva al nostru, nespus mai mult decât în Aman, în Grigorescu sau în Andreescu, ne întâmpină de aici, cu lucruri care vorbesc deadreptul inimii şi de unde trebuia maicuseamă să iasă o şcoală românească de pictură. Peretele acesta românesc, sub cele vreo 40 de bucăţi ale lui, e ca o ilustrare strălucită a adevărului că, mai presus de orice înrâuriri, pictura noastră şi-a găsit formele de rostire proprii. Ne dăm mai bine seama acum, privindu-l, că în jurul lui 1900 sufletul românesc în nimic n'a înflorit mai personal şi mai explosiv decât în marii lui zugravi de artă. Arte şi genuri mai la îndemână şi mai pe înţelesul tuturor, ca poezia, povestirea, oratoria, muzica şi arhitectura au putut să ne amăgească atunci şi să ne facă să amintim mai mult în treacăt, în istoria culturii noastre tinere, acest capitol vrednic de un chenar de aur. Luchian stă în mijlocul lui, cu privirea adâncă şi stăruitoare şi cu zâmbetul, care e mai mult o sugere a buzelor uscate şi subţiate de suferinţă, ca un martor fără pereche. El n'a trecut nici prin academismul nici prin revoluţia cromatică a Apusului. El e al nostru. Nimeni n'ar putea să spună un nume de meşter străin, pe care să-l fi urmat sau de la care să fi împrumutat. A început să umble în paşii lui Grigorescu, dar cu umbletul lui mai lung

şi mai băieţesc, l-a pierdut curând şi a descoperit alte colţuri de vedere şi alte lumini, unde era singur. Ce poate fi mai al pământului nostru decât acest puiu de om aplecat pe albioară şi frecat voiniceşte la cap, şi ce frăgezime de acuarelă, mai adevărată, decât acest păr clăbucit, cu smocuri în care ţi se pare că vezi umflându-se şi spărgându-se pe rând, băşicile irizate ale săpunului?

Colecţia Zambaccian s'a îmbogăţit de curând cu nişte flori, Trandafirii albi, care pot sta alături de tot ceeace a dat mai bun acest neajuns grădinar al culorii. In alte pânze, cu tufănele, cu flori de câmp sau chiar cu trandafiri, pe lângă acea ştiinţă şi acel simţ al nuanţelor, care pot să lucreze, cu aceeaş culoare, abia individualizată prin degradări nesimţite, e ca o îmbătare a luminii şi o neaşteptată sete şi încântare de viaţă. Florile vorbesc prin graiul lor, care e totdeauna de primăvară şi de tinereţe, cu toate că mâna care le scoate din nefiinţă, lipsită de puteri, a trebuit să-şi lege cu fâşii de cârpă pensula de degete. Dincoace, în această izbucnire de alb, care se joacă între gălbior şi trandafiriu, e ca o slabă răceală, în care, dacă închizi ochii şi-ţi aduci aminte, simţi chinul de moarte al artistului, care nu se dă, dar nu se dărâmă mai puţin în genunchi. O boare de umanitate suferindă, ca o rouă, tremură peste aceste alburi feciorelnice şi străvezii.

Vin apoi portretele, cele trei, care descopăr pe Luchian ca pe un pătrunzător analist: până la durere şi la autoflagelare, când e vorba de Autoportret, într'o lumină de dincolo, jumătate de putregaiu şi jumătate de aureolă; până la sănătate bucălată şi început de dragoste, când e vorba de Capul de femee, cu cârlionţii bălai la ceafă, cu bluzuliţa pe un bust întins, cu bărbia, cu privirea şi tot profilul numai într'atât băieţeşti întrucât sunt ştrengăreşti fără să pară; până la nevinovăţia de ani şi de suflet, când e vorba de Capul de băiat, cu faţa ieşită mirată din umbra unui păr căzut în viţe şi din umbra unui fund, care nu vrea să se desfacă de această viaţă în plin mers, cel dintâiu aproape în stare de destrămare, cel de al doilea într'o înflorire puternică, fără patimă, şi cel din urmă în

tiparele de trecere, crude şi nealese bine. E ca un întreit exemplu, de şcoală, al siguranţei de ochiu şi de mână, de care se bucura portretistul Luchian.

Grigoreştii sunt introduşi de două autoportrete, unul în creion şi altul în uleiu, cu acea trăsătură subţire şi uşor visătoare care ne face să recunoaştem numaidecât paleta maestrului de la Câmpina. Culorile uleiului sunt aproape prea vii şi directe, cu o carnaţie care începe să se înmoae de vreme, dar bine trăită şi luătoare aminte la tot ce se petrece, ca într'o cădere scurtă de Soare de apus. Alături se deschide o Pădure de la Fontainebleau, cu acel verde de desiş şi de apă, în care s'a scăldat o întreagă şcoală. In această intrare de codru se vede o pereche, pierdută în lumea vegetală, ea cu pălăria largă de soare, el cu ierbarul încins pe umăr. Pânza are şi această lature anecdotică: a fost a doctorului Grecescu şi îl redă, pe el şi pe soţie, în călătoriile lui de studiu şi de petrecere cu prietenii, prin Franţa. Bucata vecină e una de interior, cu o femee lângă un copil în albie, după o explozie de plin aer şi o ploaie de lumină, o ţesătură de clar obscur şi de existenţă mai mult întrevăzută, pată de culoare îndrăsneaţă de o parte, şi înviorare şi prelucrare a umbrei, de cealaltă. Un ghiveciu verde cu trandafiri albi, pe un fund negru, pune ca o podoabă liniştită de ţară, în mijlocul acestei vedenii de artă miniaturistă şi înfrumuseţată, care se face, împreună cu noi şi peste noi, tot mai mult trecut şi istorie.

Aman are un peisagiu, cu nişte case de ţară, care trebue să fie de undeva din Franţa şi sunt o mărturie a unui lucru sigur de sine, a unui gust, a unei priceperi de punere a culorilor, din cele deosebite.

Iată-ne ajunşi la un popas, care e o răspântie. Sunt înaintaşii şi marii tăetori de drumuri în plastica românească, de la care ne luăm rămas bun. Colecţia Zambaccian poate fi mândră de ei. Ii dau greutatea plină de încredere, pentru ceia ce are să-i urmeze. Dar ea nici n'a început cu ei nici nu se putea opri la ei. E drept că întâia Natură moartă cu flori a lui Teodorescu-Sion, achiziţionată a doua zi după războiu, că Peisagiul de la Ramadan al lui Bunescu, Flo-

rile lui Petraşcu, aproape din aceeaş vreme, care atunci când Colecţia ar fi ţinut la un inventar cronologic, ar fi trebuit să stea în capul listei şi să poată fi găsite, cu interesul de curiozitate şi de duioşie al întâelor încercări, nu mai sunt. Colecţionarul n'a înţeles să păstreze decât ceeace i se părea într'adevăr caracteristic, întâiu pentru evoluţia artei şi apoi pentru evoluţia artistului. Bucăţile care, prin însăşi desvoltarea lor, nu mai mulţumeau acest punct de vedere, cu toate că îşi păstrau ca trepte de creştere, întreaga valoare, erau părăsite. Aş zice chiar că ne aflăm în faţa celor două puncte de vedere deosebite, al colecţiei şi al muzeului, al colecţionarului de artă şi al directorului de galerie de pictură. Unul nu caută decât creaţia reprezentativă şi unică, şi se restrânge, cu voinţă şi cu patimă, la un mănunchiu de rarităţi, pe când celălalt e urmărit neîncetat de consideraţii antologice, documentare şi istorice, atât pentru fiecare artist în parte, cât şi pentru grupuri, şcoli şi epoci. Zambaccian e un colecţionar. Poate că de două sau trei ori atâtea lucrări câte are astăzi au trecut prin aceste încăperi şi nu s'au putut opri. Văd altele dealungul pereţilor, mai multe una peste alta şi întoarse cu spatele. Au fost şi ele sus sau nu pot convinge să fie urcate. Au să mai întârzie câtva timp, pentru ca într'o bună zi să piară. Pentru atâtea din ele îmi pare rău şi înţeleg anevoe. Le ştiu, le-am privit cu ochiu dornic în vreo expoziţie proaspătă, cu cartoane într'un colţ de ramă care vorbeau de acelaş cumpărător la pândă. N'au nici o lipsă. Orice muzeu le-ar opri fără şovăială. Zambaccian le ascunde sau le dă.

Dragostea cea mare şi mai statornică a colecţionarului e Petraşcu. Pe acelaş perete, sistematic şi simbolic, mărginit şi închis în sine, de pe care, în mintea stăpânului lui, nimic nu se poate lua şi unde de aceea şi pentrucă e plin, nimic nu se mai poate pune, apare la un colţ şi Teodorescu-Sion, cu un portret concentrat şi tăios, o femee cu cap de profil şi aplecat puţin, mai curând de încredere lăuntrică decât de cochetărie, aşa cum apare şi Iser, cu un bust aproape sculptural, de o răceală şi siguranţă clasică, sau cum apare

Pallady, cu naturile lui moarte în culori vii și primăvă-ratice, așezate în acelaș timp ca o odihnă și ca o întărâtare, pentrucă naivitatea artistului nu e decât rafinament. Dar cel care tronează regește, cu 10, cu 15, cu 20 de bucăți e Petrașcu.

Expoziția retrospectivă a lui Petrașcu de astă primăvară, în care se găseau și lucrări din Colecția Zambaccian, a fost cel mai nimerit prilej ca să se judece locul de seamă luat de acestea în opera artistului. V'aduceți aminte dintre atâtea autoportrete, în care pictorul se multiplică și se caută, când în efecte de lumină altele și când în noui și noui tra-vestiri istorice, ca un alt Rembrandt îndrăgostit de sine, la câtă înălțime se ridica Autoportretul din 1923 cu ti-chia roșie, într'o măreție și o descătușare de viață aproape de cardinal. Dacă în opera lui Petrașcu sunt cel puțin două viziuni și două palete, una mai veche, cu pământiuri gălbue până la alb, și alta, mai nouă, cu albastruri până la negru, marele autoportret, care e o podoabă a Colecției Zambac-cian, stă între amândouă, acoperit în pelerina și în aerul celei dintâi și pătrunzând colorat și aproape chiuitor, în cea de a doua. Colecția mai are un autoportret, lucrat gras și vâscos, ca un cap flamand, de ostaș care abia și-a scos coiful după o bătălie de trei zile și privește mirat și lacom o lume de care se desobișnuise. Tot aci se așază Portretul lui Romașcu, de o factură aparte, mult mai strânsă, în ca-racterizare și în culoare. Petrașcu are subiecte pe care le reia, uneori la infinit, și de fiecare rând adâncește un frag-ment de senzație sau de intenție, și are subiecte în care se descarcă numai odată, ca trăsnetul. Acesta e dintre ele. De aceea poate urmărește și tulbură, cu privirea lui dreaptă și cu buzele cărnoase pierdute în barba lucie, neagră și cu valuri, ca noaptea. Intre atâtea capete de studiu e un portret închegat și definitiv.

Ceeace urmează și se așază în jurul Autoportretului ca la o chemare îndreptată unei vieți întregi de artist e vestitul Interior patriarhal, cu purpura în jaluzele a soare-lui, oprit parcă în fața unor gratii de pace și spiritualizân-du-le în lumină, sunt puternice naturi moarte, cu smalțuri

verzi, cărţi de demult puţin destrămate la cotor şi mere roşii reci şi grele, Mare la Mangalia sau Plaje la Saint Malo, cu alegerea acelui ceas când valurile şi nisipul sunt de argint cu flori de chihlibar şi de smeură. Peisagiile din Franţa şi din Veneţia, Nudul, Sticla de benedictină, cu acea cumpătare în culoare şi topire a liniei, cu acea greutate de gospodar şi de baciu vechiu al vopselei, care dau pacea lor de trăinicie unei opere astăzi în deobşte cunoscute şi iubite. Dacă în cuprinsul Expoziţiei retrospective s'ar fi dat un loc aparte întregii colecţii de Petraşcu a lui Zambaccian, atât privitorul obişnuit cât şi cunoscătorul de artă s'ar fi pătruns mai bine de caracteristica şi de unitatea neşovăitoare a personalităţii pictorului, dar în acelaş timp şi de siguranţa de alegere a colecţionarului. Ne aflăm aici în faţa elementelor unei săli Petraşcu într'un Muzeu sau Pinacotecă reorganizată a viitorului, pe care artistul nu şi-ar putea-o dori mai vorbitoare şi mai deplină. Ar mai trebui poate pentru întregire ceva, care, profesoral, şi-a făcut loc de curând, cu toată stăpânirea cuvenită, în monografia tipărită în franţuzeşte de d. G. Oprescu în Colecţia Apollo, dar nici nu se poate asemăna cu izbucnirea nestingherită şi caldă de-aici: însufleţirea colecţionarului pentru fiecare lucru şi în fiecare lucrare pentru fiecare amănunt. Toţi pictorii ceilalţi, chiar cei mai mari, români şi străini, sufăr puţin din pricina acestei exclusivităţi. Ea e însă cu atât mai frumoasă şi vorbeşte pentru cel care se lasă umplut de ea ca de o muzică. Omul care poate fi stăpânit de asemenea încântări e un suflet..

Aceasta nu împiedică însă înţelegerea şi pentru alte formule de artă şi mai ales datoria ca ele să fie uneori destul de bogat înfăţişate în Colecţie. Faţă de 20 sau 22 de bucăţi de Petraşcu, Pallady, Iser, Sion, Bunescu, Tonitză, Ressu, Dărăscu au câte 7, 8, 9 şi 10 lucrări, uleiuri sau desene, dintre cele mai reprezentative, dacă n'aş aminti decât Femeea în rochie galbenă de dimineaţă, pentru culorile calde de interior, şi Sena la Pont Neuf, pentru culorile plumburii şi slab liliachii de cer înceţoşat de Paris; peisajul tătărăsc de culoarea pământului tăbăcit de Soare

sau Cadâna în picioare, luminoasă şi tainică; Moara de la Balcic, în coasta unei mări de cositor şi de aramă, sau ţâşnirea de avuz a tufănelelor galbene ; câte o iarnă ascuţită şi senină, în care vântul a curăţit aerul şi a făcut liniile străvezii, sau un Homar cu o coajă de un roşu de flacără buburoşat şi în acelaş timp cu o caligrafie pe care n'o cunosc decât japonezii; câte o femee în scurteicuţă verde sau câte o fetiţă citind cu ceva tragic în chiar gingăşia lor de vis; un portret puternic, înfipt bine în viaţă, cu toată cheresteaua lui colţuroasă, al tatălui colecţionarului, sau o pânză de compoziţie mare, într'o cromatică arsă, cu Ţăranii la seceriş în repaos; vedenii sclipitoare, curcubeice de Veneţie sau de Vâlcov. Desenele de la intrare ale lui Ştefan Dumitrescu, Natura moartă cu ardeii şi pătlăgelele ţinute într'o tonalitate roşie, Fata la Mare în culori de zori, Turcul şezând, împreună cu celelalte, au să dea unele din cele mai bune pilde ale artei lui adânci şi sănătoase în Expoziţia desenului din Salonul oficial de toamnă, care vrea să ne aducă aminte încă odată de artistul plecat pe neaşteptate şi în plină putere de creaţie dintre noi. Şirato e şi el aproape, cu treptările lui de culori şi de lumină, ca o scamă de mătase, în Crizanteme sau în Femeea cu haină roşie şezând. Cei mai noui veniţi nu lipsesc nici ei, oricât de îndrăsneţi şi de înaintaţi, în naturi moarte sau în compoziţii, în peisagii sau în portrete, în uleiuri, acuarele, guaşe, sanguine, tuşuri sau desene în peniţă, Eleutheriade şi Demetriad Bălăcescu, Vasile Popescu şi Iorgulescu Yor, Hrandt şi Ionescu Sin, Merica Râmniceanu şi Margareta Sterian, Daniel şi Marcel Iancu.

Bronzuri şi marmore întrerup cu răceala şi liniştea lor sculpturală întrecerea aceasta de culori, portrete ca bustul avântat şi încrezut al lui Teodorescu Sion de Medrea, sau celălalt, culcat, de femee romană din vremea decadenţei, mai mult arătată decât ascunsă în inurile şi vălurile ei, al Claudiei Millian de Han, Capul de Paciurea sau de Storck, torsul alb şi feciorelnic al Miliţei Pătraşcu.

Descopăr printre aceste lucrări, aşezate alături, câte şase şi şapte în rând şi în câte trei şi patru caturi, aşa încât una

curge în alta şi ochiul se pierde, atâtea care au fost împrumutate expoziţiilor din ţară sau din străinătate, ca pilde din cele mai vrednice de artă românească. Prin aceasta chiar, ele au câştigat o recunoaştere, care le consfinţeşte, precum, am zice, şi un caracter public, un fel de ucenicie de Muzeu pe cele mai grele drumuri. Aceasta, le îndreaptă, oricâte ar fi greşelile, desamăgirile şi amânările, spre soarta de clasă înstelată într'o viitoare şcoală plastică a naţiunii. Stăpânul lor zâmbeşte alături, îmbrăţişându-le încă odată într'o privire caldă, şi parcă n'ar mai crede.

In peretele dimpotrivă, în încăperea care întregeşte sala picturii româneşti, se vede colecţia franceză. Ea dă ca un fel de imagine scurtă, în câteva trăsături, a marelui secol plastic al Franţei. In nicio artă, această ţară dăruită n'a fost mai întreagă, mai puternică, mai tăetoare de brazdă şi mai urmată. Toţi artiştii şi toate şcolile care au însemnat ceva, s'au născut sau au trecut pe-aici. Prin păduri cu nume răsunătoare sau prin muzee şi ateliere intrate în istorie, întâlnim de atâtea ori şi pictura românească în cei mai străluciţi şi mai dragi întrupători ai ei. Legătura e aşa de strânsă şi ecoul atât de apropiat încât întoarcerea de la cele mai bune creaţii ale picturii româneşti la pânzele sau desenele franceze ale Colecţiei Zambaccian pare firească şi odihnitoare. Câteodată ea ne umple de încredere şi aproape de semeţie. Sunt bucăţi care n'au de ce să se teamă de o punere alături. N'avem numai o şcoală plastică românească, în care lumina, lumea şi înzestrările de la noi s'au desvoltat în voie şi aparte de marile modele, dar şi artişti puternici şi lucrări de sine stătătoare.

In mijloc străluceşte Nudul lui Renoir. O rază de Soare de vară, scăpată prin jaluzele, urcă drumul îndărăt pe care l-au urmat rochile şi cămaşa ca să ne dea acest trup gol de fată până la şolduri şi întors cu spatele la privitor. Ne-apropiem. Raza descopere pe neaşteptate în sideful subţire al pastei, o irizare şi un joc de trandafiriuri şi de alburi, care înainte se pierdeau în impresia generală. Bucuria de viaţă a artistului izbucneşte nu numai în această apariţie, în întregul ei, cu farmecul moale şi îmbietor, ci tot pe

atât în prelucrarea şi în amănuntul tehnic, în vibrarea şi în adâncimea de paletă a meşteşugului. Raza se mută încet şi pune în lumină fragment cu fragment spatele nevinovat şi cald, în care se simte bătaia sângelui. Ea se pierde în peisagiul stufos, de un verde crud, de deasupra, tot de Renoir. Nudul cred că e din 1888 şi se aşează destul de sigur în opera de-atunci, care n'ajunsese la marea răscruce, a pictorului. El apare din ea, limpede şi întreg, bogat de toate însuşirile lui coloristice şi de îndrăsnelile unei arte fără bătrâneţe.

In dreapta şi în stânga sunt marii romantici sau marii maeştri îndrumători, Delacroix, cu odalisca lui culcată şi goală, o compoziţie mică, dar plină de toată căldura şi bucuria de culoare, de tot exotismul şi patosul pe care i le cunoaştem; Corot, într'un nud care e tocmai opusul celuilalt, străveziu şi cu carnaţie tulburătoare, de aur puţin umbrit; Courbet, cu o dumbravă înecată în acel verde închis şi foşnitor, prin care, ca într'o vedenie de pastorală, trece o torcătoare pe urma oilor. Iată pe Utrillo, cu peisagiul din jurul Parisului, lucrat aproape cu umor, cu planuri mari alături de perspective depărtate de miniatură şi ţinut într'o atmosferă de seară, cu nuanţe grase, dar fără strălucire, ca un râu care se încarcă de umbră; iată pe Pissaro, cu portretul din 1892 al fetei lui, punctat şi tremurător, într'o pubere de lumină descompusă, ca o pânză în dosul căreia se închiagă treptat făpturile; Derain, într'un nud de femee care-şi scoate o ţeapă dintr'un picior, într'o aşezare aproape de cunoscută marmură elenă cu acelaş subiect, pusă aici în vedere, violent, prin fondul viu şi prin creionări de contur ca o decupare; Matisse, cu două femei în iarbă, din 1921, într'o izbucnire primăvăratică. Deasupra, în rând, sunt marinele lui Laprade cu portul din Quimper, lucrat din contraste, verde ceţos şi galbenuri şi cenuşiuri topite, şi a lui Marquet, cu cheiurile din Boulogne care taie liniar perspectiva şi înşală ochiul cu un amestec al apei, cerului şi uscatului, în albăstriuri, liliachiuri şi cenuşiuri, de lacuri sau de străvezimi. Interiorul cu natură moartă al lui Bonnard, urzit din portocaliu, cu terasa

deschisă spre lumina şi umbrele parcului din fund, de Franţă de Miazăzi, umple de o bună stare şi de o patimă liniştită, de vizionar înfrânat, conştient în fiecare clipă a avântului şi a încântării de sine. Guaşele, acuarelele şi desenele de Friez, de Dufy, de Lhote, de Signac, de Varoquier, de Vlaminck, de Campigli şi alţii, peisagii de grădină, câmp forfotitor de alergări de cai, nuduri, vederi de străzi, femei citind, portrete, dau rotunjime şi varietate salonului francez al Colecţiei.

Mă uitam la toate acestea şi gândul îmi aluneca fără voie la cele câteva ceasuri petrecute acum câteva luni în Muzeul Prinţului Pavel de la Belgrad. Clădirea e în stil vechiu turcesc. Streşini lungi şi aduse peste ferestrele mici ale catului al doilea iau, în loc să dea înălţime. Totul pare un conac de paşă sau de beiu, în treacăt prin cetatea împărătească de la Dunăre şi vrând să aibă între ghiauri un adăpost care să-i aducă aminte de-acasă. In noul Belgrad, grăbit să fie la fel cu Budapesta şi cu Viena, e ca un' fragment de trecut, cu poezia şi cu nostalgia lui. Dar tocmai acest trecut s'a răsbunat, pentrucă aici se găsesc aşezate colecţiile de artă modernă şi naţională. Spiritul sârbesc şi marea dorinţă colectivă de creaţie originală în artă a Iugoslaviei nu se văd însă atât din pictură, care e înăbuşită de cei mai puternici reprezentanţi ai plasticii franceze, engleze, olandeze, germane, spaniole, ruse, cât din sculptură. Pictura, oricât de multă şi oricât de bună, semnată de cele mai cunoscute nume europene, e ca un decor pentru toată opera lui Meştrovici. Grupe de îndrăsneaţă compoziţie, capete din marea epopee sârbă, portrete şi nuduri, îngeri ai morţii, din vremea când Grecii îşi mai aduceau aminte că au trecut prin Tracia şi rămâneau uimiţi în faţa artei arhitecturale, supusă monumentalului, a Egiptenilor, marmure, bronzuri sau numai studii de ipsos, toată lupta cu visurile lui şi cu neantul, care a făcut din sculptorul iugoslav, plecat ca ţăranel dintr'un sat al Dalmaţiei, unul din artiştii reprezentativi ai Europei, se văd aici. In aceste săli, odăiţe şi cerdacuri cu treceri spre cămări de baie cu firide în perete şi cu ferestre zăbrelite, când toate aceste figuri sunt în

mărime naturală, parcă s'ar afla într'o locuinţă de basm, împietrite printr'un blestem şi aşteptând descântecul deşteptării.

La un asemenea Muzeu de artă modernă în Bucureşti va visa orice Român care va trece prin acele săli. Intâlnim în ele şi pictori de ai noştri, Ştefan Popescu, în două bucăţi, Severin. Colecţia Zambaccian, cu soarta pe care trebuia s'o aibă, e cum nu se poate mai nimerită să facă să se întoarcă şi să tresară din nou vie între noi această dorinţă. Bucureştiul e înzestrat cu multe muzee şi colecţii, care, la un loc, sunt tot atât sau mai de preţ decât ce-au înfăptuit gustul şi stăruinţa, pretutindeni prezentă, pentru artă, a prinţului Pavel Caragheorghevici ; dar când e vorba să caute un muzeu de artă modernă, unitar şi bogat organizat, pentru toţi Balcanii, drumeţul trebue să apuce calea Belgradului.

Cultură Socială

PROPAGANDA

Acum câţiva ani, prin 1923, ne-a venit vestea unei noui ştiinţe. Ştiinţa se născuse în ţara de filozofi şi de muzicanţi a Germaniei. Avea astfel întâia pecete de garanţie. Se chema Propaganda şi se aşeza între psihologie şi sociologie, bine înţeles psihologie aplicată şi sociologie practică. Eram porniţi s'o credem mai curând o tehnică şi încerca să se arate a fi mai mult. Iată despre ce e vorba.

Atenţia îşi are legile ei. Starea aceasta de încredere a sufletului, în care el e foarte primitor de impresii din afară, poate fi stârnită şi păstrată pe anumite căi şi în anumite împrejurări. Pentru omul singur trebue unele mijloace, pentru mulţime altele. Când scopul deşteptării atenţiei e însuşirea de cunoştinţe, ne aflăm în domeniul propriu zis al pedagogiei, iar când el e câştigarea pentru o acţiune, am intrat în domeniul propagandei. Cu mici schimbări, rezultatele cercetărilor psihologice dau temelie învăţământului sau pătrund într'un capitol al sociologiei. Ceeace am schiţat aci numai în treacăt despre atenţie, ar putea fi îmbogăţit cu tot ceeace ar trebui să se cunoască despre sugestie, cu legile şi felurile ei, şi mai ales despre forma colectivă a sugestiei, care sunt imitaţia şi moda, curentul şi mişcarea.

Era vorba atunci, în 1923, de întâia încercare de formulare ştiinţifică, într'o armătură de legi psihologice şi sociologice, a acestei noui ştiinţe a propagandei. O făcea un

foarte original economist german, Plenge, într'o lucrare numită „Deutsche Propaganda, Die Lehre von der Propaganda als praktische Gesellschaftslehre", Propagandă germană, Stiinţa propagandei ca sociologie practică. Ea avea înfăţişarea unei broşuri şi era lecţia de introducere la un şir de prelegeri dela universitatea din Münster, începute în 1921. De atunci ideea a mers. Tot ce avea în ea, cum vom vedea, prea vremelnic şi local, s'a dus. Astăzi există şi în România şcoli care au o catedră de propagandă. Cursuri asemănătoare, cu aplicări imediate practice, se găsesc nenumărate în Statele Unite, mai cu seamă cu titlul de Publicitate, la şcolile de lucru social. Ceeace e ciudat e că îndemnul n'a venit la noi, ca de obiceiu în alte ramuri, dela pilda germană, ci dela cea americană.

Iată istoricul începuturilor şi intenţiilor germane. Ele, cred însă, că se potrivesc şi se explică numai prin momentul apariţiei şi prin oamenii cari le-au patronat atunci. Astăzi, la abia zece ani depărtare, totul s'a schimbat.

Germania pierduse războiul. Ea credea că una din armele care o doborîse, tocmai pentrucă o dispreţuise şi o lăsase în mâinile adversarilor, fusese propaganda. Trebuia făcut ceva ca să se câştige, măcar în parte, timpul şi, mai cu seamă, folosul pierdut. „Noi credem amândoi", scrie Plenge în lucrarea lui, el împreună cu Roselius, care a avut ideia şi a dat fondurile, „că încă nu e prea târziu. Vrem să biruim cu propaganda germană. Dar, mai întâi e nevoe să pregătim, după felul german, biruinţa prin lucrarea ştiinţifică". Lucrarea ştiinţifică a fost încredinţată Institutului de ştiinţe sociale de pe lângă Universitatea din Münster. Seria de prelegeri a fost deschisă de Roselius cu acest subiect: „Constrângere sau propagandă în organizaţie".

In semestrul de iarnă din 1921—1922 s'au pus la cale alte prelegeri ţinute de specialişti despre: Propaganda politică, Tehnica mijloacelor propagandei, Psihotehnica propagandei, Propaganda şi filmul, Propaganda şi practica vieţii, Propaganda în străinătate, Propaganda de partid. Nu e numai o nevinovată înşirare de titluri, ci o fixare de cadru şi o distribuţie de câmp de preocupări.

Ludwig Roselius e un nume cunoscut şi la noi, din vremea neutralităţii. El face parte dintre acei oameni, pregătiţi în industrie sau comerţ, cari au ştiut să pună în slujba ţării lor ajunse la strâmtoare mari însuşiri de iniţiativă şi de organizare. El a fost printre cei dintâi care a văzut încă din 1914 marele rost al unei propagande ştiinţifice puse la cale şi urmărite cu mijloace de Stat. Unele experienţe le-a urmărit chiar în România, şi nu-i putem fi recunoscători. N'a fost însă ascultat atunci şi n'a fost în stare să-şi ajungă, cel puţin în parte, idealul, decât după încheerea păcii. Subiectul rămâne însă mai cuprinzător decât gândul care l-a pus în circulaţie. Ca atare el e vrednic de întreaga luare aminte şi poate să fie însuşit de oricine.

Ce este noua ştiinţă ?

Propagandă înseamnă răspândirea de imperative categorice şi de îndemnuri sociale. Dela mijloacele conştiente, ale educaţiei, arătare, rugăminte, cerere, sfat, care niciunele nu se dau fără interes şi nu urmăresc mai puţin o înrâurire de un fel sau altul, până la mijloacele inconştiente, ale imitaţiei, ne mişcăm pretutindeni în raza propagandei. Cunoştinţele psihologice, sociologice, istorice şi generale, trebue chemate la colaborare şi strânse într'un nou corp.

Propaganda ca trebuinţă şi ca acţiune e foarte veche. In anumite forme ale ei poate fi urmărită până în civilizaţia omului trăitor în peşteri şi se confundă uneori cu acesta. Intâile manifestări au fost cele de propagandă religioasă şi comercială. In vremurile moderne s'au adaos şi cele de propagandă politică, fie externă, fie internă. Organizarea conştientă a propagandei şi înzestrarea ei cu toate mijloacele ştiinţei de oameni şi de lucruri, a făcut-o biserica. De atunci şi există un istoric al propagandei, pentrucă deatunci ea s'a putut cristaliza în jurul unei noţiuni, cu acest prilej găsită şi apoi popularizată pentru toate timpurile. In 1622 Papa Grigorie al XV-lea a înfiinţat la Roma o societate pentru răspândirea catolicismului şi pentru îndrumarea unitară a misionarilor, Congregatio de propaganda fide. Cuvântul propagandă el însuş, cu toate că de origine latină, aparţine timpului nostru, fiind prin înţeles, modern, iar prin formă,

din latina bisericească a Evului Mediu, fără corespondent aidoma în latina clasică.

Lucru minunat e că, de pe urma acestei propagande, menită mai cu seamă să lupte cu primejdia de răspândire a reformei lui Luther, am folosit şi noi Românii, dând în a-celaş timp şi o pildă de înrămurările neaşteptate pe care le poate căpăta o acţiune pusă la cale cu o putere de împin-gere disproporţionată faţă de scopul urmărit. Prisosul de energie pus în mişcare se cheltueşte atunci într'alte direcţii, putând nu rareori să meargă împotriva chiar a scopului dintâi avut în ochi. Curând după 1700, anul Sfintei Uniri dintre biserica romană şi o parte dintre Românii din Tran-silvania, au fost trimişi la Roma, tocmai în congregaţia pentru propagarea credinţei tineri români cu aplecare la studii : Klainii, Maiorii şi Şincaii şcoalei noastre latiniste. Uneltele de logică şi de dialectică, puse la îndemână ca să fie nişte clerici străluciţi ai noului crez, ei le-au întrebuinţat tot aşa de bine şi cu mai vădite şi în binele întregului neam românesc, urmări, pentru trezirea unei mândre şi singure conştiinţe naţionale. Dacă ei sunt înaintaşii unirii politice, care a făcut din noi toţi astăzi o mare comunitate, atunci la temelia acestei uniri se găsesc învăţături de propagandă cu rădăcinile la Roma. Nu se putea o mai luminoasă şi privindu-ne dovadă, despre puterea unei propagande or-ganizate şi urmărite ştiinţific.

Propaganda a rămas dela această obârşie, aproape sfântă, cu înţelesul mai înalt, de acţiune ideală dezinteresată. Pentru acţiunea care e în legătură cu bunuri materiale şi cu foloase personale se întrebuinţează celălalt termen, pu-blicitatea. Una din formele cele mai comerciale ale publi-cităţii e reclama.

Unul din cele mai mărturisite şi mai cunoscute feluri de propagandă are Londra. El păstrează, ca atâtea instituţii engleze, ceva primitiv şi original. Oricine s'a dus în Capi-tala Angliei trebue să-l fi căutat. In partea dinspre Arcul de marmură a Hyde-Parkului e colţul Speaker-ilor. Deoparte şi de alta a pieţei, în umbra copacilor, vorbitori profesio-nişti, misionari ai unei credinţe sau mercenari, se ridică la

un pupitru improvizat şi încep cuvântarea zilnică. La început se poate să nu-i asculte nimeni, sau aproape. Ei nu desnădăjduesc şi nici nu aşteaptă. Parcă dorinţa lor de ascultători l-i şi aduce. Unii sunt foarte iubiţi, pentrucă subiectul pe care îl desvoltă e aşa sau pentrucă ei sunt plini de umor sau de meşteşug, şi îşi au credincioşii cari îi aşteaptă. M'am oprit şi eu de atâtea ori să-i ascult, fie că apărau punctul de vedere al unei secte religioase, fie că vorbeau în numele unui partid politic, şi am admirat tocmai ştiinţa lor mlădioasă de captat mulţimea. Era mai puţin decât un discurs public şi mai mult decât o predică, cel dintâi neputându-se desfăşura aici din pricina realismului locului, cu trecători mobili şi uşor de distrat, iar cealaltă concentrându-se până la împărtăşirea familiară într'un cerc restrâns. Zece, douăzeci de vorbitori se pot rosti în acelaş timp, fără să se stingherească, şi fără să caute cu pică, la ascultătorii, poate mult mai numeroşi, dela vecin. Ploaia măruntă londoneză cade deasupra fără să turbure prea mult şi cu atât mai puţin să-i îndepărteze, nici pe speaker, nici pe trecători. Ne ridicam, fără să ne dăm seama, gulerele la mantalele de cauciuc, ne făceam şi mai ciucure înghesuindu-ne unul în altul, ca şi cum aşa ne-am fi ferit de apă, şi ascultam mai departe.

Unul din cele mai discrete feluri de propagandă, discreţie mergând până la ascunderea sub nume de împrumut, îl întrebuinţează serviciile de Stat. El are ceva din metodele de curtenie mascată, ale diplomaţiei, din care s'a desfăcut, specializându-se. Aceste servicii, cu zeci şi sute de funcţionari, cu nesleite mijloace băneşti, îşi zic, anume ca să nu-şi dea de gol pragmatismul, servicii de presă şi de informaţii. Ele îşi au în toate părţile informatorii deadreptul însărcinaţi sau prietenii câştigaţi cu un serviciu sau cu o atenţie, strecoară ştirile în toate ziarele, publică volume de literatură sau de cercetări cu mâna altuia, organizează conferinţe, congrese şi expoziţii prin tot felul de asociaţii locale profesionale sau ştiinţifice, se multiplică sub o mie de feţe şi nu sunt sub nici una. Propaganda aceasta e cu atât mai rafinată şi subtilă cu cât ea se îndreaptă, în unele cazuri, către

cei mai prepuelnici, mai pătrunzători şi mai susceptibili dintre oameni. Cutare mare virtuoz, cu renume internaţional şi foarte scump la vedere, cântă într'o sală cu locuri costând o avere. El cântă numai în numele artei, de dragul preţurilor şi al fiorilor, dar dintr'o loje, ministrul ţării lui, invitat şi el alături de ceilalţi, ar şti, dacă ar vrea să vorbească, să spună mult. Venirea marelui virtuoz nu e întâmplătoare, ci e încadrată într'un turneu de propagandă pus la cale de un asemenea simplu serviciu de presă şi de informaţii. Are de ce să-şi prefacă în felul acesta titulatura.

Propaganda a fost totdeauna o artă, cu trăsături de creaţie personală, dar s'a desvoltat în tehnică şi apoi în ştiinţă, urmând un progres invers celui obişnuit, ca să poată fi mânuită în massă, abia în timpul răsboiului. Trăim astăzi în secolul propagandei. Ea întrebuinţează în acelaş timp cuvântul, în convorbiri provocate şi insidioase, în discursuri patetice cu toate maşinăriile oratoriei şi punerea ei în scenă, în conferinţe lumeşti şi expuneri ştiinţifice, în lecţii; întrebuinţează scrisul, dela afişul ilustrat şi foaia volantă manifest, la ziarul de mare tiraj şi la revista literară sau culturală, până la broşurile săltăreţe şi la volumele grele de documentare, sau de cercetări; întrebuinţează mijloacele puse la îndemână de tehnică sau de organizările materiale, filmul de propagandă, programele radiodifuziunii, serbările şi expoziţiile, congresele şi vizitele colective. Iţi trebue un ochiu foarte încercat ca să descoperi totdeauna amestecul ei propulsor în toată dinamica socială, şi mai cu seamă puteri îngereşti ca să-i scapi acţiunii învăluitoare. Cultura îi cere ajutorul, comerţul se căsneşte s'o monopolizeze, sănătatea socială să şi-o facă binevoitoare, politica să şi-o subordoneze. La capătul tuturor acestor silinţe şi însărcinări, nu se putea să nu apară şcoala de propagandă şi o nouă specialitate, care trebue învăţată ca oricare alta, de multe ori crezută încă şi mai ezoterică, de pildă, diplomaţia sau presa. De aici, propaganda, ca doctrină, psihologie aplicată, iar ca acţiune, sociologie practică.

BIBLIOTECA, MEMORIA OMENIRII

Nu mai ştiu cine a spus întâiu că biblioteca e memoria omenirii. Formula e din cele cari nu au nevoie de alte desvoltări. Nicăeri n'am înţeles-o însă mai bine decât într'una din acele cetăţi ale cărţii care păstrează în milioane de exemplare tot ce a visat şi a scris omenirea de când a ieşit din negurile preistoriei, luminate numai din loc în loc şi tulbure de focurile dela gura peşterilor, cu pereţii zgâriaţi de semne şi desene.

Iată de pildă British Museum. M'aşi opri la Biblioteca de Stat din Berlin, care e cea mai nouă şi mai puternică de pe continent. Noi, cari eram studenţi în Germania numaidecât înaintea războiului nu cunoaştem decât intrarea din spate, de pe Dorotheenstrasse. Universitatea e aproape şi valurile de studenţi, cari porneau de dimineaţa grăbiţi, cu ghiozdanul în mână, nimereau cele mai multe aici. Parcă văd în fund, după sala rotundă a vestibulului, sala cea mare de cetire din mijloc, şi fiecare măsuţă cu lampa ei cu glob verde aprinsă, ca într'un fund tăcut de mare. Astăzi viaţa trebue să se fi mutat pe vestitul Bulevard Unter den Linden, unde faţada uriaşă cu coloane de piatră păzeşte aspră şi regească, în rând cu alte clădiri, de aceiaş origine monarhică. Dar Biblioteca de Stat din Berlin trebuie străbătută şi analizată încăpere cu încăpere, ca să încheie la urmă imagina aceasta rară de

memorie a omenirei. Altminteri stau lucrurile cu Biblioteca dela British Museum. De aceea o aleg între toate pe ea, ca o poartă liniştită clasică, pe care pot să intru în subiect.

Clădirea însăş te întâmpină pe neaşteptate, într'o stradă oarecare, unde întrerupe cu o curte închisă de un gard de fier cu vergele foarte înalte, ca o gardă de sulițe, obişnuința caselor. Acesta e British Museum! Cu fiorul, pe care-l trezeşte numele, ai şi o mişcare de desamăgire. Ai destul timp mai pe urmă ca să-ţi schimbi această întâe părere nesupraveghiată. Pe jos e o pajişte de iarbă tunsă, de acel verde luminos şi acuatic, pe care-l au numai livezile engleze. El stă mai puţin în mâna omului decât a lui Dumnezeu, care stropeşte iute şi subţire toată Anglia de două-trei ori pe zi. Casa, care are intrarea unui templu grecesc, şi-a pierdut în schimb de mult albeaţa marmorei sub cernerea neîncetată de funingine şi de ceaţă a Londrei. Porumbeii înşişi, cari se plimbă măreţ, prin firide şi pe ciubuce, au luat aceeaş culoare. Clipeşti des, privindu-i, ca şi cum ai vrea să-ţi curăţi ochii de o împăenjenire care nu-i a lor.

In sala rotundă a citirii şi a cataloagelor se găsesc în mai multe rânduri pe raft, la care ajungi cu mâna sau te urci pe o paserelă, nu mai puţin de un milion de volume. Nu ştiu dacă undeva în lume mai se pot vedea la un loc atâtea cărţi. Cotoarele legate tot în alte culori şi atâtea aurite, fac un fond pe care nu l-ar întrece nici cea mai strălucită şi variată expoziţie de covoare orientale. Se citeşte la pupitre lungi, care pleacă toate din miezul nesfârşitei încăperi ca spiţele unei roţi. Ea parcă se învârteşte nesimţit cu tine şi cu alte sute şi mii de oameni, pe un drum pe care nu-l cunoşti şi îl cunoaşte ea singură. E un creer acesta, cu un milion de chilii, în care generaţie după generaţie răscoleşte şi întreabă. Iată într'adevăr în plină muncă, memoria omenirii! Ceeace cartea n'a putut să cuprindă şi nici incunabulul şi manuscrisul, pe piele sau pe vreun preparat vegetal, alte săli, alături, ţi-arată în cărămizile

bibliotecii lui Sargon sau în obeliscurile cu scriere hieroglifă a Egiptului sau în lapidarele elene şi romane.

Intâia problemă, după constatarea existenţei acelei comori cu asemenea funcţiune, este punerea în valoare. Cum s'a înlesnit lumei folosinţa ei?

Lumea însăş fiind de două feluri, punerea în valoare şi folosinţa au intrat şi ele în două forme. E de oparte lumea cercetătorilor, mai puţină, dar cu atât mai preţioasă, care străbate pe potecile atâtor specialităţi tot ce s'a gândit şi s'a scris până la noi. Ea ţine vie şi sporeşte cu adausuri de descoperiri proprii, agonisita ideală a secolelor. Bibliotecile nu pier propriu zis decât foarte rar de foc sau de furt, ci de rugină şi de uitare. Ele sunt date în seama cărturarilor, nu numai ca în aceea a unor paznici fără voinţă şi fără amestec, ci ca în a unor stăpâni şi cuceritori în stare să le pue la treabă şi să le rotunjască domeniul. Păragina, de orice fel, e moartea lor.

Bibliotecile acestea sunt puternicile cetăţi ale cărţii, despre care am amintit, sau colecţiile şi fundaţiile speciale. Cele dintâi sunt bibliotecile naţionale şi celelalte, bibliotecile de specialitate, cu toate cărţile, din toate ţările şi din toate timpurile, unele din toate domeniile, şi numai dintr'un domeniu anume, cele de-al doilea.

Biblioteca noastră naţională e biblioteca Academiei Române. Ea nu e însă nici o bibliotecă de Stat, pusă la adăpost prin urmare în ce priveşte fondurile, şi nici o bibliotecă generală, ci numai una de istorie şi de limbă românească. Celelalte cărţi nu lipsesc, dar sunt întâmplătoare. Ea a ajuns la un sfert de milion de volume şi se mândreşte mai cu seamă cu o colecţie unică de manuscrise. Biblioteci, care o întrec în mărime, sunt aceea a Universităţii din Cluj, cu vreo jumătate de milion de volume, şi a Universităţii din Cernăuţi, cu vreo 350.000. La un loc cele trei biblioteci strâng peste un milion de volume.

Mai ales pentru acest fel de biblioteci, cu caracter general sau special, s'a înfiinţat în 1897 la Bruxelles, de Paul Orlet şi Henri Lafontaine, Institutul Internaţional de bibliografie. El a dat la iveală un nou sistem de aşezare a

cărților cunoscut sub numele de sistemul zecimal, şi a încercat întreprinderea titanică, de adunat într'un singur loc toate cărțile omenirii, în forma unei biblioteci de fişe. Am trecut deseori printre pereţii de lemn, cu nenumărate cutiuţe, aşezați în palatul uitat de deasupra capitalei Belgiei şi îngrijit de adevăraţi profeţi şi mucenici ai bibliografiei, acoperiţi astăzi de praful anilor. Am căutat şi eu, cu degetele lor supte de răsfoitul cartoanelor, deslegarea aproape a unor şarade bibliografice: să aflu, de pildă, în ce ţară, oraş şi bibliotecă ar fi broşura în care se vorbeşte despre cutare sfânt din vitraliul cutărei catedrale din Franţa sau alt subiect anecdotic sau de mare amănunt asemenea. Sistemul zecimal, cu marea lui specializare, face cu putinţă şi asemenea acrobaţie. El a fost adoptat de destule biblioteci, mai ales noui sau în curs de transformare. La noi l-a aplicat în întregime Biblioteca Fundaţiei Regale Carol I şi îl aplică treptat biblioteca Academiei Române şi biblioteca Universităţii din Cluj. In Germania, ţara cărţii şi a bibliotecilor, sistemul zecimal e necunoscut. Aceasta nu numai datorită unei mândrii fireşti şi unei împotriviri faţă de moda aceasta belgo-americană, dar tocmai pentrucă toate bibliotecile Germaniei erau aşezate după sisteme proprii şi transformarea lor ar fi însemnat o sforţare, în bani şi în muncă, legată de întreruperi în funcţionare, care s'a socotit cu drept cuvânt necorespunzătoare rezultatelor. In ce priveşte rostul în sine, ideal, de coordonare a activităţii bibliotecare, el a trecut asupra Institutului de cooperare intelectuală dela Paris, care ca oficiu al Societăţii Naţiunilor, a izbutit prin comitetul lui de experţi, alcătuit în mare parte din directorii bibliotecilor naţionale, să pue în legătură serviciile naţionale de bibliografie şi să înceapă publicarea unor bibliografii generale. Cum însă Institutul pare uneori un copil vitreg al Societăţii Naţiunilor, de a cărui reorganizare începe să se vorbească prea des, bibliotecile nu sunt nici astăzi, ca putinţă de acţiune internaţională, pe mult mai sigure mâini decât au fost în trecut.

Lumea cealaltă, nu a cercetătorilor, ci a cititorilor celor

mulţi, a creat al doilea tip de bibliotecă, bibliotecile publice sau populare. Ele sunt şcoala mai ales a cetăţeanului, care nu mai are legături cu învăţământul, şi locul lui de desfătare intelectuală. Comunitatea le-a înfiinţat şi le întreţine ca nişte aşezăminte care fac parte din noţiunea Statului de cultură. Această comunitate a putut fi, sau una de iniţiativă particulară, diferite asociaţii şi fundaţii personale, sau una publică, comune şi Stat. In unele ţări s'a ajuns chiar la legi ale bibliotecilor populare, care reglementează înfiinţarea şi întreţinerea lor, creindu-le fonduri din impozite. Aşa e vecina cu noi, Cehoslovacia, şi aşa, Bulgaria. Sute de milioane se cheltuesc pe an în cele trei laturi ale unei organizaţii bibliotecare: local, personal pregătit şi cărţi. In mai puţin de zece ani Cehoslovacia a înfiinţat peste 14.000 de biblioteci comunale cu 6 milioane de volume, a pus în funcţie şcoli de bibliotecari, a ridicat localuri potrivite. Cel mai măreţ şi ca un simbol aşezat sub toţi ochii, al marii încrederi populare în rostul şi puterea cărţii, e Palatul Bibliotecii Municipale Centrale din Praga. El a costat mai multe sute de milioane, care au fost acoperite în cea mai mare parte de o societate de asigurări, şi nu de comună, şi mai puţin încă de Stat. L-am cercetat cu uimire, încă de pe când trebuia să mă caţăr pe scări şubrede de zidari, şi l-am cercetat şi mai apoi, în strălucirea lui. Cine ar vizita Cehoslovacia cu gândul s'o cunoască în tendinţele şi sforţările ei culturale, şi ar vedea rând pe rând tot felul de şcoli, politehnice şi universităţi, iar bibliotecile comunale nu le-ar cunoaşte, şi între ele ca un rezumat, Biblioteca Municipală Centrală din Praga, s'ar întoarce acasă informat numai pe jumătate. Ba aş îndrăsni să zic, mai puţin de jumătate. In această bibliotecă şi în aproape cele 45 de filiale ale ei risipite în tot oraşul, se găsesc într'o zi de lucru, de dimineaţa până seara, în sălile de cetire sau la ghişeele de împrumutat cărţi acasă, tot atâta lume dacă nu mai multă, decât se găseşte în toate şcolile Pragei.

Biblioteca Municipală Centrală din Praga nu e numai un rezumat al întregii organizaţii bibliotecare comunale

cehoslovace, dar şi o imagine a vieţii culturale a ţării, cu dorurile şi vulcanismul ei. Palatul bibliotecii cuprinde fireşte magazine de cărţi până la un milion, săli de lectură de cărţi, una, şi de reviste şi ziare, alta, deopotrivă de mari, săli speciale de lucru, o bibliotecă de orbi, alta de copii, dar cuprinde şi două mari săli de conferinţe, o sală de expoziţie plastică, o sală de teatru de păpuşi, specialitatea şi fala Cehoslovaciei. Praga are poate una din cele mai bogate biblioteci de muzică, cu partituri din toate ţările şi cu acelaş caracter public. Ţara e o ţară muzicală şi a înţeles să răspundă şi pe asemenea cale acestei trebuinţe. Mi se plângea bibliotecarul că numai România nu e reprezentată, şi numai cel care a cules, din Bucureşti şi dela Paris, în tot felul de caete şi de foi, producţia câtă se poate avea, tipărită, a compozitorilor români, ştie cât de greu e la noi numai o simplă treabă de colectare ca aceasta, făcută poate atunci pentru întâia oară. Dar în tot cazul biblioteca muzicală din Praga se găseşte astăzi înzestrată şi cu o colecţie românească. In ajunul marilor concerte e o adevărată goană după partiturile numerelor din program, care sunt întâiu cântate de ascultători acasă. Biblioteca are grijă să aibă mai multe exemplare din ceeace e mai cerut.

Ţara românească şi Bucureştiul nu pot să pună alături ceva asemănător. E drept că trebue să avem astăzi vreo 12.000 de biblioteci publice, cu câteva milioane de volume, dar în cea mai mare parte ele nu-şi ajung scopul. Bibliotecile au fost înfiinţate în România programatic şi mai adesea pe lângă şcoli. Ele n'au intrat în marea circulaţie publică. Statul nu le-a dat apoi un regim, care să le asigure funcţionarea şi înzestrarea. Activitatea bibliotecară dela noi care nu lipseşte şi în unele centre chiar e foarte vie, rămâne mai prejos de a ţărilor vecine pe care le-am amintit. Ocara, care se aduce, de pildă, Bucureştiului că n'are o bibliotecă publică, e foarte întemeiată. Inseamnă aceasta că în Bucureşti nu se citeşte colectiv, în Bucureştiul care are Biblioteca Academiei Române sau a Fundaţiei Regele Carol I ? Dar aceste biblioteci n'au decât câ-

teva sute de locuri, împrumutul de cărţi acasă nu-l practică decât cu•pază şi în măsură foarte restrânsă şi pe deasupra mai au şi un public foarte special, studenţi, profesori şi specialişti. Biblioteca organizată pentru public, a Ateneului Român, nu se deschide. După ce s'au găsit fonduri pentru local, care era din 1881, pentru cărţi, dintre care multe s'au donat, şi pentru aşezarea lor după cel mai nou sistem, astăzi nu se găsesc fonduri pentru bibliotecari şi personal. Şi astfel Bucureştiul, oraşul de aproape un milion de locuitori, rămâne şi mai departe fără o mare bibliotecă publică.

Ne-ar trebui atunci o lege a bibliotecilor populare, care să găseească fondurile şi să ducă în acelaş timp la o înlăturare a îndoitei crize, a producţiei cărţii şi a cititului? Nici vorbă! Lucrul s'a încercat cu legea Iorga, atât de sănătoasă în intenţii şi cu inovaţii practice de aplicare. Insă, într'o ţară cu un aşa de mare număr de analfabeţi şi pentruca impozitul să nu lovească iarăş pe cei cari s'au folosit şi se folosesc mai puţin de binefacerile culturii în binele celorlalţi, ajunşi privilegiaţi într'o nouă formă, legea ni se pare că ar trebui premearsă sau întregită de o mare mişcare organizată pentru împuţinarea neştiutorilor de carte. Cititul e un exerciţiu care se câştigă. Dar orice exerciţiu trebue organizat. Exerciţiul cititului în mare, popular, se face în sălile bibliotecilor publice, aşa cum se fac exerciţiile de educaţie fizică în săli de gimnastică sau în stadioane. Fără ele, plângerea împotriva puţinei dorinţe de citit la noi şi a micii cumpărări de cărţi, loveşte efectul şi nu cauza, şi n'are rost. N'am creat încă împrejurările în care dorinţa de cetit colectivă să se poată ivi şi să poată creşte.

Dar amintirea uriaşei rotonde din British Museum, cu milionul ei de cărţi în pereţi, mă urmăreşte. Memoria omenirei e adunată acolo, ca să răspundă la întrebări şi ca să primească pentru viitor, ceeace rândul nostru de oameni crează vrednic. Porunca, pe care oricine dintre noi

o aude şi am auzit-o şi eu, trecând, va fi în cele din urmă ascultată şi în România. Pietrele cele mari ale clădirii sunt puse. Ele sunt bibliotecile speciale, pe care le avem. Lumea cea multă aşteaptă încă. Pentru ea memoria omenirii e mută. S'o facem să capete glas.

CINEMATOGRAFUL ŞI RADIOFONIA

Secolul al douăzecilea a pus două mijloace noui în serviciul culturii, unul şi altul biruinţe ale tehnicei. Răspândirea lor n'a cunoscut margini. Trăim într'o epocă a cinematografului şi radiofoniei. Ele au ajuns până într'atât o trebuinţă a mulţimii, din metropolele europene sau americane până în staţiile pierdute din colonii, încât nu se poate să nu oprească luarea aminte a pedagogului social. El e pornit, întâiu, să le cerceteze şi, apoi, să extragă partea de adevărat folos sau să îndrumeze spre scopuri ideale.

Cinematograful este astăzi spectacolul popular prin excelenţă. Teatrul n'a cunoscut niciodată atracţia şi afluenţa acestui ultim venit şi temut concurent. Abia jocurile antice sau întrecerile sportive din zilele noastre pot să dea o părere asemănătoare. Până şi în România, unde n'am avut niciodată mai mult de 500 de cinematografe, numai impozitul pe spectacole perceput asupra lor s'a ridicat la o sumă cât întreaga subvenţie dată de stat teatrelor şi operelor. S'ar putea zice fără primejdie de greşală că la noi cinematografele întreţin teatrele. Cele 50 de cinematografe din Bucureşti pot, în zilele bune, când au câte 7 reprezentaţii pe zi, să cheme la ele până la 150.000 de spectatori. In patru zile fiecare cetăţean la Bucureşti poate să treacă prin faţa unui film. In acelaş timp, capacitatea maximă a sălilor de spectacol mai înalt, teatru şi concert,

chiar în zilele de matineu, abia dacă e de 10.000 de spectatori. Pentruca fiecare locuitor al oraşului să poată lua parte odată la un astfel de spectacol, ar fi nevoe de cel puţin 60 de zile în şir. E o mare deosebire de absorbţie şi, prin aceasta, în puterea de înrâurire. Valoarea educativă a cinematografului poate să fie infinită. Inrudirile lui cu teatrul sunt de elemente, nu de esenţă. Nicăeri unul nu se află sub aceeaşi privighere şi îndreptare cu celălalt. Nu şi-ar putea decât strica reciproc.

Putem lăsa deoparte filmul obişnuit şi cinematograful ca întreprindere curat comercială exploatată pentru un cât mai mare câştig şi fără altă consideraţie. Ca problemă socială ele îşi au capitolul aparte, care nu ne priveşte destul aici şi de aceea mă voiu mulţumi abia să-l schiţez. Statul s'a îngrijit pretutindeni de un control asupra lor chiar acolo unde cenzura e mai urâtă şi libertatea părerilor mai neîngrădită. S'a recunoscut prin aceasta caracterul popular al spectacolului de cinematograf şi şcoala nu numai de gust, dar de moralitate publică, pe care o înfăţişează. Teatrul a rămas un spectacol pentru puţini, care se înfrânează singur şi intră altminteri în viaţă decât cinematograful, ca să răscolească imaginaţia mulţimilor şi să trebuească pus sub pază preventivă. Aceste primejdii şi trebuinţe le face vădite pentru film comisia de control care îşi întinde în toate ţările foarfecele. Ea funcţionează şi la noi, respingând în întregime unele filme de un erotism şi moralitate neîngăduită sau de un patriotism care nu poate să se împace cu sentimentele noastre naţionale, tăind mai adesea pasagii răslețe cu ceva deochiat în ele sau ciopârţind şi îndreptând cel puţin traducerile şi dialogurile în româneşte, de atâtea ori sub orice critică. E o muncă nevăzută de cei mulţi, ocărîtă de interesaţi, dar de netăgăduit folos.

Ceea ce ne priveşte însă în deosebi e filmul educativ. Problema există ca preocupare internaţională, dovadă imediată de însemnătatea ei, şi este dată în seama Institutului de cinematograf educativ dela Roma. Acest institut e o ramură, care a ajuns de sine stătătoare datorită sprijinului material şi spiritual dat de Italia, a Institutului In-

ternațional de cooperare intelectuală dela Paris. Secretarul de pe vremuri al acelui institut, dl. G. Oprescu, e astăzi membru în Consiliul Institutului dela Roma și apare regulat la ședințele pe care el le ține.

La Congresul internațional al cinematografului educativ din 1934 a luat parte și un delegat oficial al Guvernului român, dl. C. Kirițescu. Ca una din urmările acestei participări s'a înființat în București o Comisie Națională a cinematografului educativ. In felul acesta România rămâne într'o legătură directă cu toată activitatea desfășurată la Roma și în lumea întreagă și oglindită lunar în frumoasa revistă a Institutului care se tipărește în nu mai puțin de patru limbi.

Chestiunea filmului educativ are două laturi, care uneori se confundă. E, pe deoparte, filmul propriu zis didactic și, de alta, filmul educativ în general, cu un înțeles destul de larg. Cel dintâiu e un film special și are în vedere numai populația școlară, pe când cel de al doilea privește toată clientela cinematografelor. Se întâmplă ca filmul curat didactic, menit reprezentării într'o clasă de școală, cum ar fi un film științific sau de călătorie, să poată fi trecut unui cinematograf de bulevard. Așa sunt filmele de scurt metraj, de pe Dunăre și din Carpați, făcute în țară de Casa Ufa. Aceasta numai ca să dăm o pildă, dar ele sunt nenumărate.

Sarcina filmului școlar a fost luată la noi în chip firesc asupra sa de Casa Școalelor. Ea a însemnat, în diferite vremuri, după diferitele posibilități puse la îndemână, distribuție de aparate și împrumutare fără plată de filme, anume cumpărate în acest scop. Partea propriu zisă de creație, după cerințe și cu subiecte de program școlar românesc, n'a putut nici cel puțin să preocupe. Ea ar fi trebuit dealtminteri să se lege de o introducere a cinematografului în învățământ, dacă nu la alte materii, deocamdată la științe naturale, la geografie și la istoria artelor, lucru, care după știința mea, nu s'a întâmplat decât în unele școli minoritare. „Liga culturală a Germanilor" dela Sibiu, care mai târziu s'a desființat, trecându-și însă asupra

altor aşezăminte atribuţiile, avea o secţie specială a cinematografului, pe care am văzut-o la treabă, mai cu seamă cu filme fie mişcătoare, fie fixe, cu subiectele amintite. Am folosit însumi filme ale Casei Şcoalelor la diferite şezători de sat şi am văzut cât de binefăcătoare pot să fie. Ele încap însă mai mult în noţiunea de activitate extraşcolară decât în aceea de lecţie şi de ilustrare cu imagini vii a învăţământului. Pentru tot ce poate da astăzi cinematograful, elevii şcoalelor noastre n'au altceva decât prilejul şi ispita sălilor de spectacole deschise deopotrivă întregului public, fără deosebire de vârstă. De aici atâtea plângeri îndreptăţite, nu în sine, împotriva artei ca atare, ci datorită lipsei unei reglementări a vizitării cinematografelor. In alte ţări, unde, de pildă, tineretul până la 15 sau 18 ani nu e îngăduit decât în anume săli şi la anume filme, potrivite cu anii lor, aceste plângeri sunt mult mai rare sau au alt caracter. La noi asemenea reprezentaţii sunt numai întâmplătoare şi par mai mult o fantezie a comisiei de cenzură.

Un orizont mai întins şi mijloace mai multe s'a încercat să se dea nou înfiinţatei Direcţii a Educaţiei Poporului, trecută apoi la Casa Şcoalelor. Ea avea un serviciu de cinematograf, şi pe lângă el Comisia de Control al Filmelor. Programul nu s'a putut însă urmări decât fragmentar, pentrucă s'au împotrivit, atât restricţiile bugetare, chiar din întâiul an, cât şi schimbările de organizare prin care a avut să treacă Direcţia însăşi. Acel program depăşea preocuparea şcolară sau extraşcolară şi căuta să cuprindă problema în întregime. El şi-a păstrat aceeaşi valoare astăzi când putinţele sunt mult mai mari, după înfiinţarea unui fond naţional al cinematografului, adunat nu printr'un nou impozit, ci printr'o taxă asupra filmului, care aproape în unanimitatea cazurilor este de fabricaţie streină, ceeace înseamnă că filmul străin este pus să contribue la pregătirea şi la realizarea filmului românesc.

Cinematograful are, atât la noi cât şi aiurea, două înfăţişeri, una de creaţie şi de industrie, iar alta de comerţ

şi de răspândire, artistică şi culturală, film şi sală de spectacol sau instalare de proiecţie.

In latura întâia rămânem, într'o măsură tot mai neiertată, tributarii străinătăţii. Filmul românesc e încă o problemă a viitorului şi nu mă gândesc numai la producţia de caracter internaţional, făcută anume ca să circule şi căreia nu i se închid nici ţările cele mai mândre şi stăpâne pe o industrie proprie cinematografică. E vorba chiar foarte modest, de filmul noutăţilor locale, de micul film documentar, de încercările de prezentat un început de artă românească. Mai mult ca o manifestare a acestui punct de vedere, vrednic, din multe privinţe, cum vom vedea, de sforţările cele mai eroice, financiare şi tehnice, Direcţia Educaţiei Poporului a înfiinţat şi a păstrat micul ei laborator cinematografic, în care s'au lucrat filme scurte documentare şi culturale şi s'a ajutat la o prezentare cât mai românească a altor filme, prin titluri şi texte explicative îngrijite.

In vremea filmului vorbitor, starea în fiinţă nu se mai poate prelungi. Cinematograful e dator să ia parte la mişcarea generală de răspândire a culturii în ţară, prin spectacole în care viaţa modernă mai cu seamă dela noi sau într'o prelucrare proprie să fie o îndrumătoare de opinie, prin lecţii de limbă literară, prin încredere în arta şi în artiştii naţionali. Acest lucru, dacă e adevărat pentru oraş, cu amestecul lui de oameni şi de preocupări şi cu simţul critic mai desvoltat, e cu atât mai adevărat, e singurul îndreptăţit pentru sat sau pentru majoritatea populaţiei României. Inchipuiţi-vă filmul vorbitor dus la sat, chiar numai comediile sau unele drame istorice sau cel documentar, în toate limbile pământului, afară de aceea a ascultătorilor! Nu numai că ar rămâne neînţeles, dar ar alcătui cu timpul o primejdie, prin falsificarea treptată a înţelegerii lumii, săvârşită asupra sufletului colectiv, primitiv, dar sănătos şi original. Problema cinematografului cultural, nu în înţelesul deschiderii undeva a unei singure săli cu program curăţat, care poate avea loc, s'a făcut şi la noi, la Dalles, de dl. Doctor Babeş în colaborare cu Casa Şcoalelor, dar

e de un folos mărginit, ci în înţelesul cinematografului pentru toţi, impus de voinţa şi de trebuinţele publicului nostru, şi nu impus publicului de producţia internaţională, problema acestui cinematograf cultural în România se păstrează încă în cea mai mare parte o chestiune de repertoriu. Cu repertoriul de astăzi cinematograful din România rămâne un cinematograf colonial, pe care indigenii îl întreţin cu mari jertfe, de sute de milioane, ca să petreacă la fel cu patronii din depărtatele metropole.

Pentru pătrunderea filmului educativ, Serviciul de Stat al cinematografului, ori la ce minister s'a găsit alipit, a îndatorat sălile de cinematograf să aibă în programul lor zilnic un număr minim de metri de asemenea film. Trebue mers mai departe pe această cale. Ca să se uşureze cinematografiştii, cari se plângeau că nu găsesc sau găsesc foarte anevoie filme educative propriu zise, s'a echivalat, însă numai deocamdată, filmul educativ cu filmul jurnal. E timpul să se revadă această echivalare şi să se dea un termen până când casele se vor aproviziona cu un număr îndestulător de filme educative, pentruca programele să nu sufere. Aceste filme vor putea folosi apoi cinematografelor ambulante şi cinematografelor culturale, care nu pot trăi tocmai din inexistenţa unui repertoriu adaptat menirii şi funcţionării lor.

Societăţile culturale sunt cele mai nimerite să ajute această evoluţie. Ele pot s'o ajute direct şi indirect, prin întrebuinţarea cât mai deasă în activitatea lor a acestui minunat mijloc de uimire şi de atracţie, fie înfiinţând cinematografe stabile, fie pornind în teritoriul propriu aparatele ambulante, însă nu numai cu scopul realizării de venituri, cum se întâmplă în cele mai multe cazuri astăzi, când cinematografele societăţilor, arendate unor întreprinzători obişnuiţi, nu se deosebesc prin nimic de cele comerciale. Indirect, chiar prin cererea de filme culturale, ceeace înseamnă putinţa de desfacere pentru producători, şi prin pregătirea încet, încet, a atmosferei prielnice şi a interesului public. Mai ales în mâna lor stă soarta filmului românesc şi a filmului cultural. Meritele le-ar fi aşa de

mari, izbutind sau îndreptând într'acolo, încât face să-şi încordeze toate puterile; dealtminteri, în toate ţările se aşteaptă foarte mult dela societăţile culturale în acest domeniu, iar la noi, oricine răsfoieşte Regulamentul de încuviinţare şi de funcţionare a cinematografelor, le întâlneşte, amintite cu mari nădejdi, la fiecare pagină. Unde mai punem că, pe lângă satisfacţiile înalte de ordin ideal, societăţile pot avea, din contactul cu cinematograful, mari beneficii materiale, care să le înlesnească munca şi în alte ramuri. In această privinţă poate sta tuturor pildă activitatea cinematografului „Astra" din Braşov, care a făcut să culeagă atâtea roade, vrednice de toată preţuirea, Despărţământul local.

Radiofonia e o nou venită faţă de cinematograf. Cinematograful a avut tot timpul ca să sufere şi de şovăeli şi de crize ; dacă n'aşi aminti decât de trecerea, destul de proaspătă, dela filmul mut la filmul sonor; radiofonia e încă tânără şi în plină desvoltare. Una se îndreaptă către ochiu şi cealaltă către ureche, cu toate îndoelile pedagogului, care se teme de această încântare pasivă fără participarea proprie şi putinţa popasului de meditaţie al subiectului, ca şi cum cea dintâi şi cea mai mare educaţie n'ar fi o contemplare, a naturii sau a lumii înconjurătoare ! Exerciţiul şi poticnelile vin şi ele mai târziu, stârnite şi îndrumate de puternicele impresii ale acestei contemplări, mute şi nemişcate.

Radiofonia ca mijloc de educaţie şi de legătură între popoare a primit toate recunoaşterile şi în întâiul rând pe cea internaţională. O secţie a Institutului de Cooperare Intelectuală se ocupă în deosebi cu problema radiofoniei. Una din cele mai frumoase şi mai noui anchete pe care le-a publicat a fost aceia asupra cinematografului şcolar. Ce a făcut fiecare stat în parte, nu mai e nevoie de amintit. De câţiva ani suntem martori ai unei întreceri, care se transformă uneori în luptă pentru stăpânirea văzduhului nu numai asupra propriului teritoriu, dar cât mai departe; e o luptă de kilowaţi, de înălţime de turnuri şi de antene şi de lungime de undă. S'a născut aproape un

nou patriotism radiofonic în jurul mărimii postului de emisiune sau al excelenței programului național. Alături de oastea sportivilor, din lumea educației fizice, caracterizată prin footbalistul vibrând în aer în întâmpinarea mingii lansate, s'a ivit radiofonistul amator, tot așa de pătimaș și de numeros, caracterizat prin capul strâns în cercul galenei și scufundat în sine, ascultând glasurile, auzite numai de el.

Radiofonia românească folosește postul de emisiune dela Băneasa, care nu e destul de tare ca să lupte cu posturile țărilor vecine tocmai în părțile de pământ unde ar fi mai grabnică nevoie să pătrundă cuvântul și cântecul românesc, și postul dela Bod, de lângă Brașov. Țări vecine, ca Cehoslovacia și Polonia, au față de noi un număr, am putea zice, infinit de posturi. Din punct de vedere tehnic mai avem încă de lucrat. Pe de altă parte, cei vreo 100.000 de abonați, chiar dacă am socotit și vreo 150.000 de clandestini, arată cu un sfert de milion de ascultători la o populație de peste 18 milioane, un procent îngrijitor de mic. Societatea de radiodifuziune e datoare să sporească pe toate căile acest număr prin programe atrăgătoare, prin înlesniri sau ispite de alt fel. E vorba aici de ceva mai mult decât de acoperirea cheltuelilor de exploatare sau de asigurarea unor beneficii oarecare capitalului învestit și Statului. Radiofonia e un mijloc de cultură și el trebue pus la îndemâna câtor mai mulți. Statul e interesat vital la aceasta. Societatea trebue s'a știe și să se îndrepe cu un pas mai grăbit spre ceeace se așteaptă dela ea. Oameni de știință și literați cu o mare însuflețire și pricepere îi stau în ajutor. Tehnicienii administrativi să-și facă și ei datoria. Lor li se cer directive și stăruință. Măsurătoarea isprăvii lor e cifra abonaților.

Radiofonia transformă întreaga țară într'o sală de conferințe sau într'o sală de concert. Intr'un sat de pe Ceremuș, unde nu poți să ajungi decât călare și după ce au trecut câteva zile dela cea din urmă ploaie, deschizi aparatul și asculți pe Iorga sau pe George Enescu, îți citește din operele lui numai pentru tine Rebreanu sau cântă în com-

pletul ei Filarmonica. Acelaş program se aude în acelaş timp şi tot atât de limpede şi de aproape, la Oraviţa, la Sighet sau la Balcic. Sutele de kilometri depărtare, munţii şi apele, furtunile cu trăznet sau zăpadă, nu sunt nici o piedică. „Atenţie! Aci Radio-Bucureşti". Crainicul e nelipsit dela postul lui şi vorbeşte totdeauna la fel de răspicat şi de liniştit ca să poată fi urmărit de 250.000 de ascultători. Toată noaptea e plină de capete şi în aşteptare, la freamătul plecat prin văzduhurile stelare ca să ducă vestea ştiinţei şi a frumuseţii, a adevărurilor sorbite cu nesaţiu şi a desfătărilor estetice simţite cu fiori. Te aşezi în faţa microfonului alb, abia mai mare decât un ghioc, spânzurat de două baiere înaintea ta şi, când deschizi gura, un sfert de milion de oameni din tot cuprinsul pământului românesc, și mai de departe, de pe apa Ghenezaretului, de unde ne-a ascultat într'o zi Marcu Beza, scriitorul şi descoperitorul atâtor documente româneşti la Locurile Sfinte, rămân luători aminte la glasul de chemare. Abia acum, şi datorită radiofoniei, începem în adevăr să pricepem ce-i aceea popularizare, pentrucă legătura cu o mare, cu o nemăsurată mulţime de oameni, se face în aceeaşi clipă, deadreptul şi sub ochii noştri. Presa și cartea par, alături de ea, greoaie, risipite şi imperfecte; teatrele antice în amfiteatru, cu cerul acoperiş şi cu cei 50.000 de spectatori gălăgioşi sau, mai sub simţurile noastre, un stadion dela Wembley, o barbară și meschină îngrămădire de câţiva oameni, la care trebue să răcneşti ca să te înţelegi, sau să le faci semne prin steaguri sau discuri numerotate. Aşează-te la microfon! Linişte în odăiţa capitonată. Vorbești normal, fără nicio sforţare, și un sfert de milion, un milion, mai multe milioane de ascultători te urmăresc, normal. Fără nicio sforţare, în aceiași clipă, uneori, prin retransmisiune, pe tot rotogolul pământului. „Atenţie! Aci Radio-București".

Radiofonia a fost privită dela început ca o întreprindere de bine public, ori care i-ar fi forma de exploatare. In aceeastă privinţă ea încă odată a întrecut cinematograful. Să luăm numai o pildă. Filmul fiind spectacol și redând viaţa în înfăţişarea intuitivă și în mişcările ei, cu

mult mai tari concentrări, pe deoparte, decât teatrul, iar, pe de alta, cu un orizont spaţial şi material mult mai cuprinzător, a ajuns dela întâile creaţii şi se menţine într'un însemnat procent al producţiei în marea aventură, care se face de atâtea ori criminalistă, şi în marele sentiment, care se face de atâtea ori erotism, cu aproape toate actele lui, sugerate cât mai neîndoelnic atunci când nu pot fi chiar arătate şi analizate în toate stadiile lor. Nu există, în schimb post de radio, nici chiar acelea care se ridică pentru dărîmarea actualei aşezări sociale a lumii, care să trimeată în lume nici pe departe ceva asemănător şi care să nu poată fi ascultat, excepţie făcând de diferitele grade de pricepere şi de interes, cu o egală luare aminte. Dacă aşi îndrăsni să întrebuinţez în aceasta, cuvinte atât de didactice, aşi zice că radiofonia e mult mai cuviincioasă decât cinematograful, ca artă sau şcoală pentru toţi. De aceea Statul e mult mai legat de desvoltarea ei decât de oricare altă formă de rostire publică. Pe lângă dreptul regalian asupra văzduhului de peste propriul teritoriu, pe care îl poate trece altcuiva, el păstrează acest drept, mult mai scump, de vreme ce priveşte pe om ca un aluat transformabil şi înălţarea lui ca o supremă lege, dreptul asupra îndrumării şi supravegherii programelor, pentru ca ele să reprezinte şi să răspândească într'adevăr în întregul popor, cea mai bună ştiinţă, cea mai de seamă artă, cea mai sănătoasă informaţie, cel mai curat spirit naţional. Specialişti şi comisii de programe, în care intră, în alte ţări ca şi la noi, oameni de cultură netăgăduiţi, oameni de ştiinţă, oameni de artă şi reprezentanţi oficiali sau nu, ai marilor categorii de preocupări sau de aşezăminte, îşi împart răspunderea, atât de grea, a unui program integral, liberat de orice bun plac şi potrivit, rând pe rând, prin împărţirile lui, pentru toate îndeletnicirile şi toate vârstele.

Lăsând în grija altora partea curat tehnică, de creştere a putinţelor şi de îmbunătăţire a calităţilor emisiunii, problema radiofoniei, cel mai cultural dintre aşezămintele civilizaţiei moderne, pentrucă se păstrează deopotrivă de departe şi de tendinţele de impunere didactice ale învăţământului, ca şi de orice improvizaţie şi de creare ad-hoc,

rămâne o problemă de program. Problema punerii la îndemâna câtor mai mulţi a acestui program e dela sine înţeleasă, dar vine în al doilea rând şi e de ordin material.

Programul nostru de radio a fost dela început privit în această lumină. Indrumarea dată de atunci s'a păstrat întreagă, deşi micile schimbări urmate, mai mult pentru adaptările de moment sau pentru mulţumirea trebuinţelor de conştiinţă ale unei noui conduceri ar putea, la o privire superficială, să lase părerea unor oscilaţii. Spiritul acestui program e bun şi de cele mai multe ori realizările sunt vrednice de el. Personalităţi de seamă, societăţi culturale şi autorităţi trebue să colaboreze şi mai strâns pentruca dela postul românesc de emisiune România întreagă, de plugari şi de orăşeni, de tineri şi de vârstnici, de profesionişti şi de sportivi, de Români de baştină şi de populaţii conlocuitoare, să afle zilnic starea adevărată a lumii şi a ţării, cu visurile şi cu durerile, cu ceeace e permanent şi cu ceeace e întâmplător, care le frământă şi alcătuesc nesfârşita imagine a vieţii. S'o afle prin cei mai buni şi mai ştiutori, al căror cuvânt să întâmpine tot răsunetul şi toată încrederea cuvenită.

Acţiunea culturală găseşte în radiofonie un neasemănat colaborator. Datoria ei e să-şi ia toată sarcina de propagandă pentru înmulţirea putinţelor de ascultare, fie deadreptul, împărţind sau uşurând procurarea de aparate, fie indirect, prin îndemn şi publicitate. Fiecare societate culturală, alături şi în acelaş timp cu înfiinţarea bibliotecii, a cărţii mute, trebue de acum să ducă în toate părţile aparat de radio, cartea vorbită, scriitorul care se face glas şi prezenţă ideală vie, vioara care se schimbă în cântec, sub cele mai înzestrate degete. Grija şi cheltuiala transportării pentru şezători, mai ales la ţară, departe de orice linie umblată şi pe anotimpuri care izolează chiar ţinuturi de mai mare circulaţie, au căzut deodată. Fără ca radiofonia să poată înlocui sau să vrea să îndepărteze producţia directă şi contactul imediat, ea a uşurat şi a îmbunătăţit nespus întreaga acţiune culturală. La noi şi în toate părţile, organizarea ei trebue făcută din nou, după această nouă formulă de cristalizare.

DEPOZITUL LEGAL

A vorbi despre depozitul legal către o adunare mai mare de oameni, înseamnă în întâiul rând a face pe toţi de-o părere, atât pe cunoscătorii problemei, puţini, cât şi pe ceilalţi: că e zadarnic. Dacă e o artă să-ţi acordezi dela început unanim ascultătorii, iată că această artă am ajuns-o! Cunoscătorii au să spună că problema e prea specială şi aspră, iar ceilalţi au să se grăbească să dea dreptate cunoscătorilor. Să mi se dea voe să arăt că nici unii şi prin urmare nici alţii nu văd adevărul. Lucrul are să-mi fie mai uşor decât se închipue.

Semnul deosebitor al civilizaţiei noastre rămâne tiparul. In pragul vremii moderne stă tot Gutenberg. Ca mijloc de păstrare a cunoştinţelor şi apoi de răspândire a lor, cele două trăsături temeinice ale oricărei culturi, n'am descoperit ceva mai bun decât cartea şi adausul ei de formaţie uşoară şi repede mişcătoare, publicaţia periodică şi ziarul. Dela ieşirea din Evul Mediu atâtea monumente şi creaţii ale inteligenţii au pierit, zdrobite de talpa nepăsătoare a războiului sau de trecerea secolelor, au pierit pentru totdeauna, fie că erau de piatră, sau de uleiu şi ape colorate, sau de aţă şi de fir. Aproape nimic în schimb, din ce a pătruns în tipar, ca într'o Akropole sau într'un forum de veşnicie, nu s'a pierdut. Acolo totul se găseşte la îndemâna oricui, ori din ce vreme şi ori din ce loc ar veni. O

foae pe care o întorci dintr'o carte de multe ştiutoare, e ca tichia din basme care te face nevăzut şi ca încălţările minunate, care te poartă ca gândul prin palate de zâne şi împărăţii de pe celălalt tărâm.

Organizarea păstrării tuturor produselor tiparului dintr'o ţară nu înseamnă însă altceva decât depozitul legal. Numai forma în care ea apare şi poate fi folosită e biblioteca. Iată-ne atunci înaintea unei probleme care ne priveşte pe toţi deopotrivă şi între ale cărei elemente ne mişcăm zilnic. Ea nu e zadarnic să fie cunoscută. Această dovadă cred că am făcut-o. Câteva amănunte, care vor urma, vor întări încă întâia dovadă. Şi voiu stărui să vreau să conving, mai ales, că nu e nici anevoe de urmărit şi de înţeles în diferitele ei înfăţişări, această problemă.

In cele mai multe ţări putinţa strângerii la un loc a tot ce se publică e asigurată printr'o lege care se chiamă, sau legea depozitului legal sau legea exemplarului sau exemplarelor obligatorii. Legea se aplică, fireşte, în folosul unei biblioteci, care chiar prin aceasta urmează dela sine că e o bibliotecă de Stat sau echivalată. Ea impune două obligaţii: una pieţei producătoare, reprezentată de tipograf, de editor, de autor, fie în parte, fie în diferite împerecheri, şi se realizează prin trimiterea la una sau mai multe instituţii hotărîte, a câte unui exemplar sau a mai multor exemplare din tot ce se tipăreşte sau din anumite categorii de publicaţii ; a doua obligaţie priveşte aceste instituţii, care trebue să primească şi să păstreze, într'o formă organizată şi uşor de consultat, tot ceeace li se trimite gratuit şi cu acest titlu. Exemplarul obligatoriu ilustrează întâia obligaţie, depozitul legal, a doua. Urmărirea trebue făcută pe două căi: la locul de producţie, dacă tipăriturile pleacă într'adevăr, şi la bibliotecile prevăzute de lege, dacă acele tipărituri se păstrează.

România, încă de mulţi ani, aproape de cincizeci, e ocrotită prin lege de risipirea publicaţiilor dela noi. Cine se duce la biblioteca Academiei Române sau la a Fundaţiei Universitare Carol I în Bucureşti, la Cluj la Biblioteca Universităţii, ca şi la Iaşi sau la Cernăuţi, sau la Biblioteca

„Astrei" la Sibiu, poate să se convingă de binefacerile ei. In acelaş timp îşi poate însă da seama, oprindu-se şi întrebând, şi de anumite lipsuri sau de laturi vitale ale problemei.

Ceeace izbeşte întâiu la legea românească, este marele număr de locuri hotărîte ca depozite şi prin urmare şi marele număr de publicaţii cerute. La noi obligaţia legală priveşte în întâiul rând şi mai ales pe tipograf. Din fiecare carte sau foae tipărită sau produs de orice tehnică, al tiparului, el e dator să retragă aproape douăzeci de exemplare şi să le expedieze în mai multe părţi de ţară bibliotecilor legale. In această simplă operaţie se ascund cel puţin cinci probleme şi se cuibăreşte toată criza, pentrucă o criză este !, a depozitului legal din România.

Legea nu e limpede cel puţin în două puncte: lasă controlul tipografiilor pentru împlinirea îndatoririlor lor, în seama fiecărei biblioteci, şi nu prevede răstimpul minim în care tipăriturile trebue să ajungă în depozite.

In ce priveşte întâia scăpare, ea înseamnă o primejduire a gândului însuşi, atunci când controlul s'ar face slab, şi înseamnă, în tot cazul, în starea de azi o sforţare prea mare. Biuroul de urmăriri, care e organizat şi funcţionează mai de mult şi mai vioiu, este acela al Bibliotecii Academiei Române. După el poate vin Clujul şi Cernăuţiul. Cărţi şi publicaţii, vreo zece dintr'o sută, cu toţi aceşti ochi atenţi, scapă neintrate. Cultura noastră e păgubită cu acest procent, dacă nu în valori reale, pentrucă tipăriturile acestei categorii nu sunt de obiceiu de întâia mână, dar negreşit în inventarul propriu zis şi în putinţele de cercetare ale viitorului. Urmărirea se face după bibliografiile care apar, după cataloagele de editură sau de librărie, după recenzii sau publicitate. Ceeace nu e expediat curent şi nu se dă de gol nici în aceste mijloace de aducere la cunoştinţă, rămâne nedescoperit. Controlul, adică, încetează tocmai acolo de unde ar urma să aducă cele mai preţioase roade. Dar chiar când s'ar putea să nu fie aşa şi când fiecare bibliotecă şi-ar întocmi un biurou fără greş, sistemul de azi ar fi fără înţeles. Legea fiind una, oricât de mulţi ar

fi beneficiarii, controlul trebue să fie şi el unul. Altminteri e păcat de osteneală și de atâtea ori şi de cheltuială, pentrucă de atâtea ori e vorba de un funcţionar anume şi plătit. Biuroul de urmărire trebue organizat o singură dată şi pe lângă lege, nu pe lângă fiecare bibliotecă.

Lipsurile controlului, ajutate şi de o redactare prea largă a legii, duc la urmări care împiedică o activitate cu toate funcţiunile lui, a depozitului legal. Astăzi tipăriturile vin, chiar şi Academiei Române, la date, după ziua când au ieşit din maşini, dintre cele mai fanteziste. In loc de pildă, ca tipografiile să strângă tot ce tipăresc în fiecare săptămână sau în fiecare lună şi să trimeată chiar în ziua când se închee săptămâna sau luna, ele, din comoditate sau din neglijență, nu fac această operație decât la date întâmplătoare. Nu e rar ca publicaţii apărute cu doi, trei ani în urmă să sosească în corespondenţa obișnuită a bibliotecilor. Dacă acest lucru s'ar părea că nu înseamnă o pagubă atunci când depozitul legal se priveşte sub unghiul veşniciei — odată ce cartea intră în el şi se păstrează, calendarul de zile și de luni îngrijeşte prea puțin ! — nu e tot aşa din alt punct de vedere.

Intre multe altele, în domeniul cultural, România e lipsită de o bibliografie românească. Informaţia bibliografică rămâne fragmentară. Se întâlnesc liste de cărți sau periodice venite revistelor, la pagina a treia sau a patra a copertei, arătări de cele mai multe ori neîndestulătoare sau greșite. Uneori, ca în „Societatea de mâine" dela Cluj, un bibliotecar publică, cu toată grija, atât în date bibliografice cât şi în clasificaţie, tablouri lunare de intrările depozitului legal la una din bibliotecile beneficiare. Dar nici asemenea contribuții, foarte meritoase, nu ne pot mulţumi și nu sunt mai cu seamă ceeace suntem în drept să aşteptăm. Ca şi controlul, aşa şi bibliografia românească, trebue să fie una singură şi aşezată deopotrivă pe lângă legea depozitului legal. In starea de astăzi ea nu e cu putință. Publicaţiile mari, cu caracter asemănător, cum sunt „Creşterile" cunoscute ale Bibliotecii Academiei Române, sunt altceva. Statistica tiparului și bibliografia românească trebue să mai aştepte.

Pentru un început de îndreptare, în acest domeniu mai restrâns al problemei, o nouă lege, cu întregiri pe care practica de aproape cinci decenii în România le-a arătat de trebuinţă, ar fi foarte folositoare. Institutul Social Român a luat în cercetare, prin secţia lui bibliologică, un anteproiect de lege. Pentru câştigarea şi a bunăvoinţei publice s'a înjghebat un ciclu de patru conferinţe care să pue în lumină prin cei mai familiarizaţi cu subiectul, istoricul depozitului legal, aplicarea la Academie, punctul de plecare pentru o bibliografie românească şi, ca încoronare, noul text care s'ar propune.

Noua lege ar avea de hotărît în folosul cui fiinţează. Starea de astăzi nu se mai poate prelungi. Ea are aproape înţelesul unei măsuri de binefacere pentru câteva biblioteci, al căror număr e în tendinţă de creştere. Cu cel mai mare rost pentru Biblioteca Academiei Române sau a Universităţii din Cluj, ea n'are niciunul pentru două treimi din beneficiarii regimului actual. Legea nu dă numai înlesniri, dar şi sarcini. Pentru păstrarea tipăriturilor e nevoe de un local de bibliotecă, în care să se poată depozita, pentru veşnicie, zeci şi sute de mii de publicaţii. Cele mai multe din ele au o valoare numai documentară şi istorică şi n'au să intre niciodată în circulaţia publică. Dacă s'ar socoti ce înseamnă chiria unui asemenea local s'ar ajunge la multe sute de mii de lei anual. Alte sute de mii cere personalul, fie el şi cât de restrâns, dar cu o pregătire cât de puţin de specialitate. Din pricina acestor sarcini, bibiotecile, pe care le-am amintit, beneficiază de legea depozitului legal, fără să fi înfiinţat şi să aibă acel depozit. Orice control ar putea să descopere lucrul. Sunt 6—7000 de imprimate în fiecare an la toate tipografiile din România. 500 din ele sunt cărţi şi broşuri şi alte 500 ziare şi reviste, vrednice să pătrundă într'o bibliotecă şi să li se găsească loc în ea. Celelalte, mai mult de cinci şesimi, se aruncă sau se vând ca maculatură. Dacă nu există alt organ de supraveghere a aplicării legii, de către ambele părţi, orice tipograf ar putea să stârnească darea de gol a acestei ilegalităţi, prin refuz de trimitere şi prin desvol-

tarea motivelor cari l-au îndemnat s'o facă. Legea exemplarului obligatoriu trebue să existe pentru bibliotecile cari sunt în stare s'o aplice ; restul s'a înlăturat singur, prin procedeurile de acum, dela beneficiul ei. Trei sau patru biblioteci ca depozite legale pentru toată ţara, ar fi prea destul faţă de cele nouă de astăzi. Scăderea trebue să fie de două treimi.

Dintr'o asemenea simplificare vor câştiga întâiu tipografii, editorii şi autorii. Aplicarea legii depozitului nu e altceva decât un impozit în natură pus asupra lor. Nimeni nu murmură, atât cât el e în slujba culturii naţionale. Astăzi nu-i aşa. Pentruca încă şase biblioteci să aleagă din tot ce le trimet tipografiile din toate unghiurile pământului românesc, numai câteva volume sau publicaţii de citit, se zdrobesc atâţia oameni, se cheltueşte atâta material de împachetat, se dă atâta de lucru poştei. Valoarea în bani a tipăriturilor româneşti dintr'un an, potrivite să fie puse în circulaţia unui număr mai mare de cititori, nu trece peste 25-30.000 de lei. E aproape răutate să se ceară, numai pentru atât, trecerea între bibliotecile depozitului legal a unei biblioteci, care de fapt nu-l poate realiza. O risipă materială şi o falsificare de înţeles, foarte strict în ţările de cultură, înseamnă în tot cazul.

Dar din aceeaş simplificare vor avea de câştigat şi bibliotecile prevăzute în lege. Caracterul de depozit legal se va limpezi şi localiza. Chiar prin aceasta beneficiarii, mai puţini, vor fi căutaţi cu mai multă bunăvoinţă. Ei înşişi, mai pătrunşi de o înaltă menire şi mai încărcaţi în acelaş timp de răspundere, se vor osteni să se organizeze cât mai corespunzător. Serviciul de control se va exercita de un singur organ, fie că va fi în afară de biblioteci şi numai în folosul lor, fie că se va alipi uneia din ele. La fel şi cu publicaţia de bibliografie a ţării, care nu poate ieşi decât pe lângă o bibliotecă a depozitului legal si după îndreptarea legii.

Din ţările care ne înconjoară sau care ne pot fi călăuze, Bulgaria are o lege mai bună decât a noastră. Piaţa cărţii bulgare, mult mai puţin bogată, ar fi făcut poate şi altfel, uşor cu putinţă urmărirea şi controlul. Aşa, ele sunt

aproape desăvârşite. Biblioteca Naţională din Sofia, pe care am cercetat-o şi din acest punct de vedere, funcţionează fără grijile şi nemulţumirile dela noi. In fiecare lună tipografiile sunt controlate automat, fie direct, prin inspectorii şcolari, fie indirect, prin registre de tipografie ţinute la zi şi trimise la revizie. O îndrăsneală a legii bulgare e impunerea arătării tirajului, ceeace crează statistica tiparului, care la noi nici nu poate fi visată.

In Rusia, ceeace isbeşte e numărul mare de volume, până la 60, pe care tipografiile trebue să-l dea, din fiecare lucrare. Regimul e aproape acelaş, numai cu mici variaţii. pentru toate republicile mari ale Uniunii Sovietelor. E vorba însă de o ţară unde tiparul aparţine Statului, care poate să ridice atunci dintr'un produs care-i al lui, orice cantitate. O parte din aceste publicaţii merge în depozitele legale, iar altă parte foloseşte ca schimb cu publicaţii asemănătoare din străinătate.

Germania se bucură de o stare aparte. Ea are cel mai bun serviciu de strângere, de păstrare şi de consultare a tuturor publicaţiilor de limbă germană, fie că ies în ţară, fie că vin din alte ţări sau continente populate cu Germani. Literatura şi ştiinţa Austriei şi Elveţiei se găsesc deopotrivă alături de toate tipăriturile Saşilor, Şvabilor şi Germanilor din România. Toate acestea însă fără lege! Legea n'a mai fost trebuincioasă. Depozitul nu e propriu zis legal, ci înfiinţat de Asociaţia editorilor şi se chiamă Biblioteca Germană (Die deutsche Bücherei) dela Lipsca, în care intră, trimese de bună voie de editori, imediat după apariţie, toate publicaţiile mari şi mici. Am întârziat cu drag prin sălile mărețe ale Bibliotecii, care avea atunci, când am vizitat-o, câteva sute de mii de volume şi creşte în fiecare zi. Dacă publicaţiile germane se cifrează la 39—40.000 anual, cel mai mare număr din toate ţările, se poate foarte uşor calcula ce înseamnă, pentru creşterea bibliotecii, o trecere numai de câţiva ani. Publicaţiile editorilor care nu sunt în asociaţie se procură pe altă cale. Serviciul de control funcţionează cu o siguranţă germanică. Bibliografia se găseşte şi ea realizată tot acolo. E vorba de faimosul

„Börsenkurier", care iese zilnic şi are un caracter general, cu articole de specialişti despre problemele cărţii, ale edi-turii şi ale librăriei, şi cu liste organizate de publicaţii. Căr-ţile venite sunt în aceeaş zi trecute în fişe şi fişele trimese propriei tipografii din subsolurile palatului. In cel mult patru zile listele bibliografice, în care şi acele cărţi sunt cuprinse, ajung până în cele mai depărtate colţuri ale ţării. Listele se tipăresc pentru cititorii obişnuiţi, pe două pa-gini, iar pentru bibliografi şi biblioteci pe o singură pa-gină, aşa că fiecare carte poate fi tăiată de-acolo, lipită pe un carton şi pusă în fişier. La cinci zile după apariţie o carte poate să intre astfel în circulaţia bibliotecară a miilor şi zecilor de mii de biblioteci din Germania. Ţara cărţii nici nu putea să gândească şi să realizeze ceva mai frumos şi mai practic, în oraşul care o tipăreşte şi o desface mai bună şi mai multă.

Acesta e înţelesul şi câteva din înfăţişările depozitului legal la noi şi în străinătate. Mijloacele de-adreptul, de e-ducaţie şi de înţelegere a vieţii, s'au înmulţit, conferinţe, teatru, cinematograf, radio, expoziţii, vitrină şi stradă. Car-tea rămâne însă cea mai tainică şi puternică mijlocitoare între minte şi lume, locul unde fugim cu cele mai de preţ visuri sau descoperiri, Cristoforul căruia ne încredinţăm peste apă, comorile cele fără moarte. Depozitul legal este o măsură menită să ne-o păstreze. De multe ori nici nu-l cu-noaştem, în rosturile şi în rânduelile lui. Iată-l ! Pe braţele lui stă tot tiparul. Să dăruim pe cel care ne aduce darul ! Ne trebue o lege mai bună a depozitului legal.

ȘCOALA DELA VĂLENI

Văd încă, într'o seară de început de primăvară, când amurgul prinde să întârzie, o caretă lăcuită, cum trece repede prin fața Palatului lovită în spate și pe acoperiș de bastoane. Băeți, aproape de-o vârstă cu mine, se țin în pasul cailor după ea și lovesc mereu, jumătate crunți și jumătate râzând, ca niște ciudați toboșari ai nopții. Careta caută să scape și nu poate. Ceasornicul cel mare din frontonul Casei regale, aprins la acea oră, se uită cu ochiul speriat la această neînțeleasă scenă de stradă dintr'o vreme când carnavalul s'a dus de mult.

Mergând mai departe, în sus, pe Calea Victoriei, învălmășeala creștea. La ieșirea Străzii Regale în Piața Teatrului se răsturna tramvaiul care trebuia să împiedice șarja trupelor călări și se scurma caldarâmul după bolovani. A doua zi era să mă strecor speriat prin dosul berăriei din casa Fiatcofschi ca să văd ziduri de scări și odăi de subsol stropite din belșug de sânge.

Cred că era în anul 1906, și manifestația studenților împotriva reprezentației în franțuzește a Societății „Obolul", în urma cuvântării profesorului Iorga din după amiaza aceleeaș zile într'o sală de pe strada Câmpineanu. Nu știu dacă și în istoria culturală a țării profesorul Iorga a năvălit în ropotul de darabană al tinereții și în galopul cailor

mari, dar în generaţia care atunci se pregătea să aibă optsprezece ani şi din care făceam parte și eu, aşa a intrat şi se păstrează. Ea nu era încă mădular din omenirea care se strânsese la faptă şi s'a risipit cu anii în toate vânturile. Ii venea numai pe urme ca să afle căile veacului. Ceva din bucuria de odinioară de privitor fraged şi zgribulit, în fața unui spectacol care deschidea o viaţă, mai simte în piept şi astăzi. De aceea, mai puțin legată de omul care ridica deodată stăvilarele cu o mânie profetică, ea a putut să-i păstreze mai multă credinţă. Il urmăreşte mereu, cu aceeaş mirare şi fără să i se supue.

E firesc atunci, să mă fi găsit între întâii ascultători ai universității populare, care-şi începea cursurile de vară la Văleni în 1908, şi ani dearândul să fi fost faţă cel puțin în ziua deschiderii. Vremea a curs neoprită, cotind numai scurt pe după muntele războiului, de care a zdrobit atâția oameni şi atâtea aşezăminte. Universitatea dela Văleni a rămas în locul ei. Intâia cunună de argint a celor douăzeci de ani i-a fost bătută de curând în catedră. Atâția din cei câţi fuseseră la început, se adunaseră acolo, dar atâția lipseau şi niciun glas, de-ar fi colindat şi întreg pământul, nu i-ar mai fi putut găsi şi aduce.

Unul, pe care l-aş fi dorit neapărat de față, cu patima lui, cu neastâmpărul veverițesc şi mai cu seamă cu iubirea de tot ce vedea, lucruri în fiinţă şi lucruri în viitor, ar fi fost Tofan, bucovineanul. Nu ştiu cât adevăr era în ce spunea, că Universitatea dela Văleni fusese înființată la cererea lui. L-am auzit mărturisind-o, într'o cuvântare focoasă dintr'o grădină cu stele mari prin frunzătură, ca nişte poame poleite, de mituri elenice. Era la o serbare de încheere de cursuri, poate ale întâiului, poate ale celui de-al doilea an. Intr'un săltar acasă, prea departe, ca să-l răscolesc, de ţărmul de mare unde însemn aceste amintiri, trebue să am cartonul, cu o vedere a vreunei mânăstiri de pe Teleajen, pe care toţi martorii acelei seri stau semnați. Dela mulți nu se mai păstrează astăzi decât acea semnătură subţire, tremurată sau vânjoasă. Şi parcă de niciunul din ceice au fost acolo atunci și nu mai sunt, nu mă doare aşa, şi

parcă niciunul din câţi au lipsit acum n'ar fi trebuit atât să se găsească de faţă, după douăzeci de ani, cât el.

Profesorul asculta cu sticlirea de atenţie şi de bunăvoinţă din ochii lui mari, vorbele pornite ale lui Tofan, despre neamul „spùrcăt" care ne îneca în Bucovina, despre făţărnicia chezaro-crăiască, dar şi despre cererea, venită dela Suceava şi venită dela Cernăuţi, a unei noui şcoli pentru noul suflet românesc dispreţuitor de vremelnicile hotare. Şcoala aceea era Universitatea de vară, ai cărei ascultători fuseserăm, alături de tineri din Banat, din Ardeal, din Basarabia şi din cea mai moldovenească prin spirit, dintre provincii. Dacă Moldova, populară şi ideală, creşte şi se menţine, iubitoare de trecut şi de limbă, romantică şi la o parte, în jurul amintirii lui Ştefan cel Mare, cum trebuie să fie Bucovina, care are dovada trupească dela Putna, a existenţei lui ? Profesorul a adeverit apoi, în răspunsul lui, ceeace auziserăm dela Tofan.

Şcoala cea nouă era de două ori moldovenească, prin întemeetor şi prin spirit. Se ridica, e drept, pe-o vale din Muntenia, dar într'un târguleţ de drum mare de pe vremuri, de legătură cu Ardealul, mai asemenea cu târguleţele moldoveneşti de sub munte, decât cu aşezările obişnuite din Ţara românească. El ajunsese reşedinţă a marelui călător Iorga, după colindările şi cărţile lui de descoperire a neamului românesc. Unul din îndemnurile de aşezare tocmai aci, era şi el de caracter mai mult moldovenesc şi caracteristic pentru acea epocă din activitatea culturală şi politică a profesorului. Vălenii-de-Munte n'avea prin 1907 niciun Evreu, sau niciun Jidan ,cum se zicea pe atunci. Religia păturii mijlocii româneşti născută şi vie mai cu seamă în Moldova, îşi plimba în acele zile prin toată ţara alaiurile antisemite. Unul din marii ei preoţi, destul de zeflemişti de altminteri, era Niculae Iorga. Mai apoi puterea aceasta de înrâurire n'a mai avut-o nimeni asupră-i. El a înţeles să lucreze, aşa cum îi poruncea firea, singur. Această singurătate îl înconjură şi astăzi. Cei cari se apropie, sunt ca meteorii năvăliţi din spaţiul orb în atmosfera pământului : se aprind pentru o clipă şi n'ajung decât o dâră de cenuşă albastră pe zăpe-

zile Labradorului fără să ajute cu nimic la îngroşarea păturii geologice a planetei, şi atât mai puţin să-i fie o lumină pe drum.

Universitatea dela Văleni începea ca o şcoală de românism. Ea era o formă a tradiţionalismului luptător, pe care-l gândise şi-l propovăduia profesorul de istorie medievală. In destrămarea de tot felul a societăţii româneşti, care se superficializa prin împrumuturi fără adâncime, socialism fără industrie şi proletari sau teoreticieni temeinici, politicianism oportunist fără orizonturi mai depărtate sociale sau economice, franţuzism salonar, fără o cultură apuseană adevărată, el cerea o întoarcere la izvoarele de viaţă ale neamului şi o desvoltare până la nivelul lumii moderne, pe căile însă arătate de ele. La această muncă de prefacere, care trebuia să însemne o răspântie seculară pentru milioane, neamul trebuia să se găsească întreg, întâiu fiindcă sarcina era aşa de grea încât cerea toate braţele, şi al doilea, fiindcă deslegarea ei numai de către un fragment şi în folosul lui ar fi dus la sfărâmarea pentru totdeauna a unităţii unui popor, păstrată până atunci, cu toate cumpenele, prin tiparele aceleaşi ale culturii populare.

Niciodată aceste adevăruri n'au găsit glasuri mai de cutremur. Mediul era poate mai mult de experienţă decât de înrâurire deadreptul, dar tocmai prin aceasta doctrina se putea face mai îndrăsneaţă şi îndemnurile mai făţişe. Opt ani s'a lucrat acolo ca nicăeri la închegarea unei singure conştiinţe prin scoaterea la iveală a tuturor legăturilor organice şi veşnice din comunitatea românească : la Văleni au căzut întâiu hotarele cele strimte care nu mai existau când a izbucnit războiul decât pe hartă ; şi în el oamenii dinăuntru, indiferenţi unul faţă de altul ori desbinaţi, s'au simţit solidari în jurul unui steag urcat deodată cu desene şi culori vechi din fundul istoriei. Lucruri şi oameni mergeau împreună, fie că ştiau şi primeau puterea care-i mişca, fie că o cunoaşteau numai din auzite şi o dispreţuiau. Eminescu şi Kogălniceanu se întâlniseră în Niculae Iorga pentru o asemenea unire de simţiri în numele patimii şi al documentului, fără care faptele grele, în pregătire departe de

orice ochi, ar fi avut poate alte urmări. Mulţimea, numărului sau a intereselor, se schimbase, ca în toate timpurile, puţin ; dar, ca în toate timpurile mari, ea nu mai însemna nimic, nici chiar prin inerţie, pentrucă se născuse în cei câţiva starea de spirit care ia cu sine şi hotărăşte. Cei mulţi au tăcut atunci şi au lăsat să vorbească cei puţini, cari singuri s'au auzit şi au fost ascultaţi.

N'am urmărit de departe şi nici nu răsfoesc în cărţi desvoltarea fenomenului dela Văleni, în care se înmănunchiau atâtea activităţi : cea literară, care ieşea din „Sămănătorul" şi se întărea, copleşită însă, ca într'o orchestraţie rău împărţită, de acompaniamentul cultural ; cea ştiinţifică, în plină căutare de zări mai largi nu numai ca izvoare, dar mai ales ca înţelegere ; cea politică, amestecată încă prea mult cu profetismul braţelor ridicate asupra unui Babilon de idoli îmbrăcaţi în aur şi de târguri ale desfrâului, care ne umplea de lacrimi şi de furie. Am fost ani de zile ascultător, la Universitatea din Bucureşti, dinainte să am dreptul s'o calc şi târziu după ce o părăsisem, la Şcoala dela Văleni, la conferinţele sau cuvântările întâmplătoare din săli sau din Parlamente ; am fost cititor de versuri, de articole politice, de cugetări, de drame, de mari monumente istorice, în româneşte sau în alte limbi ; am fost colaborator sub nume de împrumut sau cu numele meu la „Neamul Românesc", la „Floarea Darurilor", la „Drum drept", ascultător, cititor, colaborator al aceluiaş om de catedră, om de tribună sau om de condeiu, topiţi împreună de o singură flacără.

Mă văd în Biblioteca regală din Dorotheenstrasse, azi Biblioteca Statului din Berlin, citind printre cele dintâi cărţi, deşi pregătirea mea trebuia să umble alte căi, Geschichte des rumänischen Volkes, curând după apariţie şi cu necazul articolelor de cârcotă ale lui Nădejde din „Viaţa românească". Mă prind suind scara casei dela Văleni, acum vre-o cincisprezece ani, mai îngreuiat de sfială decât de manuscrisul de miniaturi pe care îl duceam cu mine. Cineva din familia gazdei, care locueşte astăzi la câţiva kilometri de aici într'o colonie militară dela hotarul maritim al ţării,

a deschis la bătaia mea şi m'a rugat să trec mai târziu, pentrucă părintele nu-i putea fi văzut atunci. Simt încă uşurarea cu care am primit acel răspuns, şi am sărit mult mai repede decât la venire treptele, hotărît să nu le mai calc niciodată. Era un Paşti întârziat, prin Aprilie, Valea Teleajenului albă de flori, şi eu un drumeţ pătimaş; la ceasul când poate eram aşteptat, intram încet în munte, la zeci de kilometri de Văleni. Acel „mai târziu" n'a sosit nici până astăzi şi n'are să mai sosească pentru mine, dar tocmai de aceea am putut să fiu un familiar spiritual al unei vieţi care covârşeşte acest început de veac, fără să sufer de niciuna din familiarităţile ei. Pot vorbi ca un cunoscător, şi să n'am nimic din omul de casă. Inrâurit în ton şi în frază, ca atâţia dintre contimporani, deşi altfel decât ei, mi-aş putea îngădui până şi îndrăsneala, tocmai pentrucă atunci întâia lovitură m'ar durea pe mine, să fiu necruţător şi negativ. Greutatea e alta : cum se poate, şi se poate deosebi, în înţelesul de circumscriere, lucrul şcolii dela Văleni de lucrul, în zeci de alte forme din acelaş timp, al lui Nicolae Iorga ? Cred că da. Aş fi aplecat chiar să subordonez nu şcoala dela Văleni lui Nicolae Iorga, ci pe Nicolae Iorga acestei şcoli. Iată de ce.

Nicolae Iorga e în întâiul rând începătorul şi fruntaşul fazei culturale în care ne găsim. Universitatea dela Văleni e cea mai puternică întrupare a ei. Incercările de universităţi populare, de imitaţie socialistă, şi activitatea extraşcolară, în deosebi la ţară, care au premers-o, se abăteau curând dela scopurile lor şi decădeau. Punctul de vedere naţional se dovedea mai trainic decât cel social economic. Personalitatea care îl servea se nimerise să depăşească şi ea nespus pe toţi reprezentanţii celorlalte direcţii. După o revărsare de câţiva ani, în atâtea locuri şi atâtea domenii, ea se concentra în această izolare şi pregătea, ca de pe un Munte Sinai încununat de fulgere, nouile Table ale Legii. Tot ce fusese înainte slab şi răsleţ, era reluat, crescut până la nerecunoaştere şi turnat în alte tipare. Un nou principiu mişca totul. El era de ordine cu desăvârşire personală şi menit să aibă preţ numai curat, iar curat să nu se întâlnească

decât în cercul propriu. După douăzeci de ani de aplicare, Nicolae Iorga l-a numit pentru întâia oară într'o expunere, aproape dogmatică, în conferința despre Politica Culturii ținută la Institutul Social Român. Acel principiu este însuflețirea.

Omul, cu însușirile lui unice, se recunoaște întreg în formulă. Iată tot programul și iată toată metoda — când cel ce le mânuește e Nicolae Iorga ! Nimic mai greu și nimic mai ușor decât să fie puse în practică. Deoparte, ele au creat, mai mult decât valori propriu zise, starea de încredere și de entusiasm care le face cu putință, când lucrătorul a fost însuș întâiul gânditor ; iar de cealaltă, toată superficialitatea dulceagă și tot verbalismul sterp, al imitatorilor. Insuflețitorul e fără pereche, însuflețirea de obârșie dumnezeiască, însuflețiții de atâtea ori vrednici de focul Gheenei. Ei vor să-l înlăture astăzi, după ce cred că i-au luat, fără să spue, tot ce avea de preț și uită că sunt ca ucenicul Vrăjitorului din balada lui Goethe. Au s'o simtă curând și să strige după scăpare sau să se înece. Vrăjitorul nu poate fi înlocuit de niciun ucenic. Aceasta e binecuvântarea și e blestemul lui. Opera lui e de artist și nu de meșteșugar, creație a omului și fără vlagă dacă e desfăcută de el. Insuflețirea nu poate fi organizată și nici ajunge o politică de Stat a culturii. Arhanghelii coboară câteodată pe pământ, dar nu ca să învețe pe oameni să are și să semene, ci ca să-i tae cu săbiile de flacără și să-i scufunde în mări moarte de asfalt, când păcatele lor nu mai pot fi răbdate.

Nu numai mișcarea culturală de azi a ieșit dela Văleni, și se recunoaște, exterior, în mesianismul ei care disprețuiește mijloacele tehnice și standardizarea, părând de aceea totdeauna în întâia zi, dar și diferite curente de idei, schimbate în curente de opinie publică. Ea n'a fost dealtminteri decât vehiculul lor. Iată țărănismul, crescut apoi în partid politic. In legătură cu el, dragostea de literatură populară și tot ce a fost zămislit și păstrează satul. Mai departe, credința veche, ortodoxismul, cu tot rostul de odinioară în existența și înfățișarea poporului român. Și, ca un fund primitiv și păgân peste toate, tracismul nostru, cu rădăcini

până în preistorie şi în timpurile geologice. Cine nu re-cunoaşte în aceste patru, cinci idei pietrele de temelie ale tradiţionalismului, pe care alţii, în domeniul public, literar sau ştiinţific, oameni politici, gânditori sau istorici, au venit să clădească mai departe, uneori după planuri neaşteptate, dar pe care Nicolae Iorga le-a cioplit din munţii ştiinţei şi ai visului şi le-a înfipt în răspântia cea mai umblată a vremii ? Că doctrinarul ţărănismului n'are contact propriu zis cu ţăranii aşa cum sunt şi nu-i cunoaşte ; că scrisul şi literatura lui nu desvelesc nimic din nevinovăţia creaţiei populare ; că biserica e pentru el mai mult un monument istoric şi că nimeni nu l-a văzut făcându-şi cruce ; că dacismul, reluat de Pârvan, nu i-a dat nimic din misticismul obiectului, acestea sunt altceva şi îndreptăţesc cel mult pe urmaşi, cari pun în faptă, fără să-l scadă.

Ascultătorii cursurilor dela Văleni, dinainte de războiu, îşi aduc aminte de câtă doctrină şi mai ales de câtă convingătoare răscolire de inimi s'a făcut acolo risipă timp de ani, tocmai pentru întipărirea în toate minţile a acestor idei. Memoriile academice şi rapoartele de congrese internaţionale şi-au avut ecoul restrâns dintr'o dare de seamă de anuar ştiinţific sau dintr'o notă prizărită în josul unei pagini ; cuvintele aruncate la Văleni, deadreptul în pământ bun, au adus roadă ca în Evanghelie, unul o sută, altul şaizeci, altul treizeci. S'a desvoltat alături o economie politică, o ştiinţă pozitivă, o filozofie, o sociologie românească, dar niciuna n'a însemnat nici pe departe atât, pentru mobilitatea şi mobilizarea conştiinţei româneşti, cât istoricismul în forme popularizae de pe Valea Teleajenului, care a putut fi economia politică şi ştiinţa pozitivă şi filozofia şi sociologia unei generaţii, creatoare de cele mai mari valori politice de când ne ştim pe pământ. Că această mărginire extatică, din care trebuia să ţâşnească fapta, nu ne mai mulţumeşte sau că starea a fost depăşită, e iară altceva şi poate că nu noi cei dintâi o vedem. Dovada e la îndemână.

Infăptuirile războiului trebuiau parcă să aducă închiderea universităţii populare dela Văleni. Ea se pulverizase în ele. O altă vreme începea, care cerea aşezăminte altele. In-

trase şi şcoala aceasta în istorie, ea care ţesuse atât de strălucită istorie. Şedeam pe culmea, de unde, împreună cu trecutul, ne aşteptam s'o vedem albăstrindu-se şi pierzându-se la orizont. Universitatea dela Văleni nu s'a oprit însă. Neaşteptaţi erau ascultătorii ei de-acum, şi în îmbrăcăminte nouă, învăţătura ; numai învăţătorul rămăsese acelaş. Universitatea învăţa mai departe.

Intre ascultători au venit, chemaţi, reprezentanţi ai neamului „spùrcăt" în care lovise cu încuviinţarea tuturor Tofan, cu zece ani înainte ; s'au adunat Secui şi Unguri, cari ne tăgăduiau odinioară dreptul de fiinţă în Ardeal, şi au apărut Saşi, cari au avut totdeauna pentru noi numai dispreţ găunos şi orb, şi fuseseră izbiţi şi batjocoriţi cum se cuvine de gazda zâmbitoare de astăzi; tineretul cel nou, printre care începem să ne simţim străini, a umplut şi el băncile, la fel de dornic şi de amestecat.

Şcoala s'a înmlădiat după vremuri. Ea vrea să arate nouilor cetăţeni, de altă cultură şi limbă, din ce e făcută cultura românească şi problemele ei de astăzi, iar Românilor adevăraţi, la cari singuri se gândea înainte, spiritul minoritar şi creaţiile lui. Pe catedra suită altădată de Românii de sub neamuri împilătoare, ca să înfierbânte pe cei liberi cu strigătul suferinţelor lor, se aude glasul reprezentanţilor acestor neamuri, căzute înăuntrul hotarelor româneşti lărgite cu sabia. E un glas încă şovăitor, care a deprins abia de curând limba nesocotită până ieri, şi a deprins mai cu seamă o limbă nouă şi pentru noi, aceea a îngăduinţei reciproce şi a încercărilor de înţelegere. Nu priveşte deocamdată cât răsunet are el, dar că s'a făcut auzit, şi tocmai într'un loc unde putea fi mai puţin aşteptat. Aceasta arată pe ce temelie încăpătoare fusese aşezată şcoala dela Văleni, temelie nedescoperită decât treptat şi care nu şi-a istovit încă posibilităţile. Nu e însă nevoe să se amintească nici de Iasnaia Poliana, nici de Santiniketan. Şcoala dela Văleni e prea naţională şi lucrează, schimbătoare ea însăş, în slujba unor scopuri schimbătoare, pentru Român şi nu pentru om. Posibilităţile sunt pe această linie şi n'au nimic nici cu creştinismul revoluţionar al lui Tolstoi, nici cu umanitarismul

liric al lui Tagore. Rostul de profesor internațional al lui Nicolae Iorga, pe care îl cunoaște publicul universitar aproape din toate țările Europei și îl așteaptă America, e o indicație. Apariția în fiecare an, la catedra dela Văleni, a oamenilor de știință străini, alta ; alta, dacă nu chiar o intrare în noua cale. Cercurile sunt tot mai largi, dar rămân unul într'altul și reprezintă cele trei orizonturi sub care trebuie privită astăzi problema neamului și Statului românesc. Cele trei pridvoare se clădesc mereu în jurul școlii dela Văleni. Meșterul a tras planurile și e nelipsit de pe schele.

Vălenii ne mai păstrează uimiri.

ASOCIAŢII CREŞTINE

Cred că cea mai veche amintire la noi a Asociaţiei Creş-tine a Tinerilor se găseşte în Povestea vieţii mele, de Re-gina Maria. Sunt acolo în volumul al II-lea, la pagina 282 a ediţiei engleze, următoarele două propoziţii. Sunt din-tr'o zi de Marţi, la Iaşi, Noemvrie în 9, la 1917: „M'am dus atunci cu d-na Cincu să vizitez odăile Clubului şi adă-postul de noapte al Y. M. C. A.-ei. Cred că are să fie o foarte folositoare organizaţie".

Cuvintele regeşti s'au împlinit întocmai. O putem spu-ne cu toată liniştea, astăzi, la trecere de douăzeci de ani, fără unul, dela acele frământate zile. Ele uită numai sá a-rate un lucru, că Y. M. C. A., dacă a venit atunci între noi, a venit la chemarea Reginei Maria şi că, prin urmare, Ei avem să-I mulţumim tot ce ne-a adus după aceia.

Ne găsim însă strânşi în jurul unui foc de tabără. Tim-pul este a iarnă şi puii de om îngrămădiţi pe aproape, nu aşteaptă decât un semn ca să isbucnească în cântece, să-şi înceapă piesa lor de teatru sau să spue snoave şi strigături ţărăneşti. Y. M. C. A. s'a schimbat de mult, încă din 1921, dintr'o societate pentru armata de pe front, într'o asocia-ţie pentru populaţia civilă şi dintr'o tovărăşie anglo-saxonă împrăştiată în toată lumea, în Asociaţia Creştină a Tine-rilor, împământenită pentru totdeauna în România. Fla-

cările se ridică pârâind. Să ne aşezăm, după obiceiu, împrejurul lor şi să povestim. E destul dacă ne dăm la o parte din bătaia vântului, ca să nu ne ajungă dogoarea şi scânteile.

Tinerii cari stau unul lângă altul, cei de lângă foc luminaţi şi ceilalţi pierzându-se în umbră, sunt sute şi sunt mii. Ceiace-i deosebeşte de alte adunări băeţeşti, în care vârsta fragedă caută prietenii şi petrecere, este gândul creştin. Marea învăţătură a Evangheliilor este vie pentru toată această lume tânără. Ea a dus până la alcătuirea de cercuri de studiu şi de discuţie, unde mai ales studenţii adânceau problemele mărturisirii de credinţă ortodoxă. Am fost martor la congrese creştine româneşti sau la conferinţe şi predici religioase, puse la cale de Asociaţia Tinerilor cu mult înainte să pornească mişcarea de înoire în biserică a anilor din urmă. Poate că întreagă această mişcare se pregătea mai de mult în suflete, de unde oricum ar fi eşit la iveală, dar poate că ea a fost, dacă nu stârnită, dar fără îndoială ajutată de tinerii din asociaţie şi de munca lor de iubire a aproapelui. In ce mă priveşte, trecerea s'a făcut, fără nici o silinţă, dela ceiace aduceam dela început cu mine, la descoperirea aceasta a cărţilor sfinte pline de un duh nou şi la căutarea de astăzi a căilor de mult părăginite, către cer. Prin aceste trei trepte trebue să fi trecut nu numai un om sau doi, cu deosebită înzestrare, dar cea mai mare parte din generaţie. Asociaţia Creştină a Tinerilor poate să aibă mângâierea că le-a călăuzit multora din ei, paşii.

Tinerii fac, în matca Asociaţiei, o şcoală nu atât de cunoştinţe pe care o urmează în altă parte, cât de viaţă. Biblioteca nu lipseşte din localul ei, cu tot felul de cărţi, cari sunt de versuri şi sunt de proză, dar sunt mai ales de acei scriitori iubitori ai tinereţei şi ai eroismului, cu descrieri de călătorie sau de isprăvi de putere a muşchilor şi a sufletului. Indrumarea se urmăreşte în cete mici, cu îndeletniciri după pofta inimei, dar ea ajunge şi la manifestări mai mari de grup, fie în întâlnirile sportive, fie în întreceri artistice cari dau tuturor mândria unei singure alcătuiri

de sine stătătoare şi cu scopuri proprii şi unitare. Iată că abia s'a întros din Polonia corul tinerilor creştini, primiţi de colegii lor din ţara vecină şi din oraşe pline de muzică, muzică de instrumente şi muzică de arhitectură şi de istorie, ca Varşovia şi Cracovia, cu o îmbrăţişare caldă de frate. Cutare ciocnire de echipe, de voley-ball sau ping-pong, în ţară sau în străinătate, a aşezat de atâtea ori Asociaţia la locurile de frunte. Nu e fără un mai adânc înţeles că aproape dela începuturile ei la noi, Asociaţia Creştină a Tinerilor a trebuit să aibă şi o sală de gimnastică sau un câmp de sport. Cea mai frumoasă pildă de comunitate tânără, românească şi creştină, o dă într'o tabără de vară, care de mulţi ani îşi trăeşte viaţa ei sănătoasă şi veselă, timp de câteva luni de zile, pe un podiş între pârae, deasupra văei Timişului. Cercetaşii ne-au deprins încă înainte de războiu cu ceiace este bucuria taberei, a vieţii aproape de natură, a gospodăririi de fiecare, a focurilor de seară.

Dar poate că adevăraţii tăbăraşi s'au desvoltat aici, sub ochii Asociaţiei şi la umbra marilor brazi dela poarta de piatră a Transilvaniei. I-am văzut de atâtea şi atâtea ori, nu numai la bătaia mingei sau la înnotul cu ţipete din lacul cum e ghiaţa, făcut din prinderea unor ape de munte. Nu numai la bucătărie, ajutând, cei de serviciu, la curăţatul cartofilor şi la spălatul vaselor, sau în cabane, cuibăriţi în paturi de campanie şi înveliţi cald sub ferestruica fără sticlă, pe unde intră aerul curat şi stelele. Am urcat cu ei spre stâncăriile dela Tamina şi mai încolo. Am luat parte la şezători. Am stat la sfat şi la citire în sala cea mare în zilele de ploaie. Tabăra de aici nu e numai împlinirea unui punct de program pentru propriii membri, ci un loc pe unde trec atâţia tineri străini de mişcare, ca să fie făcuţi părtaşi de noul fel de viaţă, propovăduit şi înjghebat de ea.

Asociaţia se arată astfel ca o echipă de lucru, pusă în slujba celorlalţi şi care nu trebue, aşa dar, cântărită numai după numărul membrilor, oricât ar putea fi ei de mulţi, înscrişi la o anumită dată în registre. Intr'adevăr ca o şcoală, ea creşte şi dă drumul în lume la rânduri şi rânduri de tineri, purtători acolo ai idealurilor pe care Asociaţia le în-

grijeşte şi le apără, ca un foc pus pe o înălţime, pentru omenirea din vale, într'o grădină Ghetsemani.

Deaceia, când s'a înfiinţat Oficiul de Educaţie a Tineretului Român şi în sânul lui Straja Ţării, n'a fost decât un prea firesc lucru ca Asociaţia Creştină a Tinerilor să fie chemată printre membrii lor, alături de Asociaţia Creştină a Fetelor, de Cercetaşi şi Cercetaşe. La programul ei vechi, foarte încăpător, se putea adăoga fără nici o stingherire programul minim al Oficiului şi al Strajei.

Dar la acest foc de tabără cu flăcări înalte, n'am venit numai ca să povestim lucruri pentru toţi bune. Avem şi oamenii noştri, cari nu pot fi întâlniţi în altă parte şi pentru cari credem că ne-am câştigat o grijă şi o pricepere mai ales ale noastre. Ei stau şi acum cu ochii mari pe lângă noi şi aşteaptă ceva anume pentru ei. Li se cuvine şi nu vom întârzia. Unul din ei mai ciufulit şi mai osos decât ceilalţi răscoleşte focul, încălecând meşteşugit cioturile arse de scurtături de fag, din care ţâşneşte o coamă de scântei şi apoi o văpae cu totul nouă. Se uită la ele cu dragoste. Trebue să fie un ucenic de fierărie sau de uzine, care trăeşte cu focul într'o legătură zilnică. Lumea aceasta a meseriilor şi a industriilor, e o lume în care Asociaţia se simte cu deosebire chemată să lucreze. E mândră mai cu seamă de ceiace în mijlocul ei e în stare să încropească.

Un asemenea drum către păturile muncitoare, trebuia cel puţin din două pricini să-l calce. Intâi, prin obârşie foarte îndepărtată, în loc şi timp. Ideia Asociaţiei ne-a venit din ţările cele mai industrializate, într'o vreme de mare înflorire a fabricei, şi tot de aceea cu cea mai desmoştenită tinerime de pe pământ. Dar în al doilea rând, şi tocmai la noi, prin chemare acolo unde lipsa era mai vădită şi mai grabnică. Până la o anumită vârstă, copiii trăesc o viaţă aproape asemenea. Sunt anii pregătirii, cu îndatorirea şcolii primare, care-i uneşte pe toţi, până la unsprezece ani, ori din ce case ar pleca şi orice strae sau încălţăminte ar purta, în aceleaşi bănci, asupra aceloraşi cărţi şi prin aceleaşi curţi de joacă. Umilinţa clasei sociale nici nu se poate naşte atunci când totul duce către o cernere

firească a valorilor şi când cel mai înzestrat sau cel mai îndemânatec se desface numaidecât de ceilalţi şi e recunoscut de toţi, orice loc, înalt sau smerit ar avea ai lui în societate. E drept că vin foarte curând deosebirile! O parte, cea mai mică din tineret, rămâne în câmpul şcolii organizate. Toate ostenelile şi mijloacele pedagogiei didactice şi sociale se cheltuesc pentru ei, feluri de şcoli cu programele cele mai îngrijite şi cu profesorii cei mai pregătiţi, îndeletniciri extra şcolare, cercuri de lectură, de muzică, de sport, cercetăşie, cruce roşie a tinerimii, schimb de corespondenţă interşcolară cu străinătatea, filiale pentru Societatea Naţiunilor, închipuite şi neînchipuite. Oricât de încărcat ar fi programul propriu zis şcolar, celălalt program, de aplicare supravegheată a cunoştinţelor şi de petrecere spirituală şi fizică, este pe puţin tot atât de bogat. Iar orice iniţiativă nouă, particulară sau de Stat, se îndreaptă din întâia zi şi mereu către acelaşi tineret. Intâi, pentru că lucrul e mai uşor. Omuleţii sunt gata strânşi la un loc, încadraţi într'o disciplină şi poftind par'că la orice experienţă; şi al doilea pentrucă sunt mai aproape de înţelegerea iniţiatorilor. Intr'adevăr e ca o pildă de cuvântul greu al lui Isus, că aceluia care are i se va mai da, iar celui care are mai puţin i se va lua şi ceiace are.

Tineretul, în schimb, care e silit să se îndrepte dela întâiul pas în viaţă spre îndeletnicirile manuale şi aducătoare mai curând de câştig şi care e în toate părţile cel mai numeros, rămâne şi cel mai părăsit. Şcoala lui nu mai e o şcoală de carte, cu îndrumători spirituali şi luători aminte, ci o şcoală aspră de lucru, legată de atâtea ori cu silinţe peste puteri, lăsată în seama, dacă nu deadreptul a maşinei nesimţitoare însăş, a unor oameni necăjiţi, şcoală anonimă şi neîndurătoare. Aici, mai cu seamă, în acest cer mărginit, aburos şi tunător de mersul motoarelor, e nevoe de curcubeul unui alt adevăr de înţelegere şi de iubire omenească. După timpul de muncă de opt ceasuri, în marile întreprinderi supravegheate de aproape de lege, dar în atâtea altele mult mai lung, vine timpul liber. El este prilej de mare grijă chiar pentru lucrători şi oameni în putere, cari simt

mai viu o trebuinţă de descărcare, după osteneala şi constrângerea din atelier şi pot cădea în ispita să şi-o mulţumească rău. Pentru ei, mai ales, Organizarea Internaţională a muncii dela Geneva a gândit un întreg plan de întrebuinţare a timpului din afară de fabrică şi a mijlocit pe lângă toate ţările membre, ca să facă legi şi aşezăminte cari să-l pună în practică. In loc de cârciumă, de jocul de cărţi, de hoinăreală şi poate şi de mai grele blestemăţii, s'au ridicat case şi cluburi ale lucrătorilor, cu biblioteci şi jocuri de societate, s'au făcut cercuri sportive, s'au organizat conferinţe şi cursuri de perfecţionare, s'au alcătuit colonii de vară şi asociaţii de turism muncitoresc. Dar cu cât mai mult se simţea nevoia unei îngrijiri anumite pentru tineretul din ateliere şi din magazine, mai mărunt şi mai degrabă încurcând paşii celorlalţi! De timpul lor liber, cine se îngrijeşte şi cum?

In înţelesul acesta, Asociaţia Creştină a Tinerilor este, prin cea mai însemnată şi mai originală din secţiile ei, o organizare de folosire cât mai cuminte a timpului liber al ucenicilor. Cât de strâns legată e această preocupare de însuşi rostul Asociaţiei se poate vedea din asemănarea cu Asociaţia Creştină, înrudită, a Fetelor care a ajuns şi ea de la sine, prin secţia industrială şi a coloniilor de vară, să lucreze cu strălucite roade şi de ani de zile pentru ucenicele din ateliere şi uzine. Nici o altă organizaţie din ţară, afară de cele sindicale, cari au însă cu totul alt caracter şi scop, nu arată asemenea activitate, n'a găsit o atât de adâncă pătrundere într'o lume mai mult închisă şi n'a ajuns la o astfel de pregătire şi la un atare răsunet. Ea păstrează, în întâiul rând, tot acest tineret în aceiaş legătură cu viaţa pe care o avea înainte să se despartă de ramura mai fericită, intrată în şcolile mai înaintate.

Programul extra şcolar pe care îl găseşte şi îl exercită aci, dela citire şi sport până la cerc de studii şi la ceasurile de întărire morală, îl apropie de tineretul ori care ar fi el, al ţării, de oricât de subţire traiu şi pregătire. Despărţirea dinainte, fără întoarcere nu mai are loc. Asociaţia dă putinţa unei întâlniri celor două lumi depărtate treptat şi a păstră-

rii cât mai lung timp de prietenii, prin crearea unei atmosfere de valori, cari sunt general omenești și o podoabă pentru orice suflet. Creștinismul dă o îndreptare și o matcă visului de o viață mai bună și mai înaltă, care frământă cu deosebire lumea muncitoare.

Vorba noastră de foc de tabără a ajuns la capăt. Alte jocuri, mai ușoare decât acesta, al căutării de lămuriri, vor desfăta acum urechile ascultătorilor. Să nu se uite însă că în tot acest timp, la Straja Țării, acolo de unde se văd din înălțime, frumusețile și răspunderile, s'au găsit tineri cari lucrează în fabricile cele mari ale celui mai mare oraș românesc. Ucenici și lucrători stau de pază, ei cari sunt mai deprinși decât alții cu munca și cu buna ei împlinire. Putem avea încredere!

BUNII TEMPLIERI

Era prin 1905 când a început să se vorbească la noi de Bunii Templieri. Numele ne răscolea amintiri de școală. Vedeam cavaleri în fier, plecați pe drumurile medievale ale Sfântului Mormânt. Iată dintre ei, pe acești apărători ai pelerinilor, în mantii albe cu o cruce roșie. Sunt mulți, vreo 20.000 pe la 1250. Umplu Europa și mai ales istoria papalității și a Franței. Desființați prin foc și sabie, apar din nou în secolul al XVIII-lea și pier a doua oară la 1837. Peste vreo 20 de ani ei se arată, cu nume puțin schimbat, în America. Deatunci începe a doua lor viață. Numără sute de mii, trec îndărăt oceanul, acopăr Vechiul Continent. Numai în Suedia trebue să se găsească astăzi peste un sfert de milion. Pătrund și se desvoltă și la noi. Nu se mai chiamă însă templieri și nu mai sunt un ordin religios, ci Buni Templieri și au năzuințe sociale.

Aș vrea să le povestesc puțin rostul în lume și așezarea în România. Este un capitol din istoria societății, care continuă să-și dea organizări din inițiativă proprie în afară de Stat și pentru trebuințe până la care Statul nu se pricepe să ajungă. Dovada cea mai bună este chiar tragedia prohibiției din Statele Unite. Ceeace Bunii Templieri isbutiseră să realizeze prin voință liberă, a dus, ca măsură generalizată politică, la marile excese și controverse de mai târ-

ziu. Desfiinţarea prohibiţiei, atât din Statele Unite cât şi din Finlanda, a urmat dela sine.

Mişcarea este bătrână de optzeci de ani. Statele Unite, unde s'a născut, ştiau şi pe acea vreme, cum ştiu şi în zilele noastre, ce este alcoolismul. Este poate ţara în a cărei istorie el are locul cel mai dureros. Albii au venit aici, pe urmele corăbiilor apostolice ale lui Columb, cu toată civilizaţia lor. Au venit însă şi cu obiceiul ispititor al spirtului îndoit cu apă, prin care s'au prăpădit destul de curând Pieile Roşii.

Glonţul i-a cruţat nu i-a cruţat, dar băutura a fost fără milă. Ea a trecut pustiind ca un înnec, din care poporul nu s'a mai ridicat. A fost pentru totdeauna acoperit sub el, cu cântecele şi bizonii, cu taina şi istoria lui. Ceeace s'a mai păstrat sunt numai ruine etnografice, apărate cu grije, ca nişte exemplare rare de muzeu în nişte adevărate parcuri naţionale.

Doctrina pe care se ridica Ordinul Bunilor Templieri, avea două temeiuri: unul ştiinţific şi altul moral. Băuturile spirtoase sunt vătămătoare, pentru că au în ele alcool, care este o otravă. Unele sunt în mai mică şi altele în mai mare măsură, dar nici una nu rămâne pe dinafară. Cercetări ştiinţifice, duse până în amănunt, şi experienţe medicale, tot mai convingătoare, întăresc zilnic acest adevăr. Cu toată deosebirea organismelor, unele mai rezistente şi altele mai şubrede, şi cu tot mitridatismul vădit al multora şi cazurile aproape necrezute de adaptare, alcoolismul, alcoolizarea sau simpla întrebuinţare a băuturilor spirtoase au în deobşte aceleaşi urmări. Neîncrederea sau zeflemeaua laică, ieşite dintr'o lene de schimbare de păreri moştenite şi de împotrivire, ca şi argumentarea savantă negativă, în care îşi fac loc fie spiritul de contrazicere şi vederi totdeauna cu putinţă în câmpul ştiinţei, fie pur şi simplu interese materiale, n'au putut împiedica nici naşterea nici desvoltarea mişcării. Constatările de ordin obiectiv puteau fi lovite şi măcinate; dar ele nu mai erau nici singurele, nici cele mai puternice.

In Statele Unite puritanismul şi spiritul creştin au fost două puteri totdeauna prezente în societate. In ţara indi-

vidualismului deslănţuit, preocuparea de seamăn şi legea grupului sunt mai vii de cât ori unde. Cei mai noui şi mai cuceritori misionari sunt de aceea misionarii Americei, mai puţin în numele unui ideal religios şi mai mult în numele unui ideal social, care îl îmbracă pe celălalt şi îl duce mai departe. Americanizarea noastră treptată are mai cu seamă această explicare, şi nu aceea mai zgomotoasă, exclusiv economică. Lupta antialcoolică trebuia să urmeze şi ea aceleaşi căi. Chiar numai numele celei mai puternice asociaţii e o dovadă. Ordinul Bunilor Templieri vorbea de o nouă cavalerie şi de un misticism care în orice altă ţară ar fi părut cu totul în disproporţie faţă de mobilul prim.

Aci el a fost îmbrăţişat cu însufleţire şi a putut ajunge până la formele internaţionale de astăzi. Ţările celelalte au trebuit în cele din urmă să-l primească. Scopul în sine, lupta nu numai împotriva exceselor antialcoolice, ci împotriva băuturii şi a obiceiului însuşi, cere o hotărâre şi o renunţare care au ceva din ascetismul de bună voe al unei tagme de iluminaţi. La fel ca el, o asemenea hotărâre şi renunţare pot stârni râsul sau revolta dinaintea oricărei exagerări, cum pot stârni însă şi entusiasmul şi spiritul de jertfă dinaintea oricărui ideal, răspicat şi deantregul acceptat.

Abţinerea cu desăvârşire dela orice băutură spirtoasă a ajuns întâiul articol al unui statut, care a început să-şi strângă foarte repede credincioşii. Peste o jumătate de secol ceeace era credinţa şi cuvântul de adunare la un loc al câtorva a dat vestita lege a prohibiţiei, deopotrivă de hulită şi de lăudată. E ca o încununare, de dimensii într'adevăr americane, a organizării şi propagandei pusă la cale atunci. Legea n'a fost gândită peste noapte de un teoretician umanitarist şi nici impusă unui popor care auzea abia la ivirea ei pentru întâia oară de principiu şi n'o voia. Generaţii întregi vânturaseră ideea şi sute de mii şi milioane şi-o însuşiseră mai înainte din proprie convingere. Ea a stăpânit ani de zile într'un stat de 125 milioane de oameni şi oricare a fost soarta ei ca atare, fie că a trecut numai ca o experienţă îndrăzneaţă, fie că se va întoarce ca un sistem întins mai târziu asupra altor ţări, faptul în sine nu se va mai pierde.

Problema din Statele Unite, chiar căzută, sub loviturile interesaților și ale potrivelelor politice, va rămâne totdeauna cel mai puternic element de propagandă al acțiunii populare antialcoolice. Este astăzi aproape mai mult decât a fost în starea de lege, prelungită fără avântul care a făcut-o cu putință. Conștiința și încordarea luptei în câțiva ani aduc viața unei probleme sau unei societăți și sunt singure creatoare.

Spiritul american n'a apărut atât în fixarea și proclamarea scopului. Ideile sunt călătoare și pot fi împrumutate de oricine, dar, de obiceiu, ca să se păstreze curate se mărginesc la câțiva, iar, când se revarsă și sunt îmbrățișate de mulțime, se depărtează cu totul de imaginea dintâi.

Nu acelaș lucru s'a întâmplat cu Ordinul Bunilor Templieri. Ideea e aceiași până astăzi, iar raza ei de acțiune s'a lărgit până la marginile pământului. Cadrul aproape religios, dar în înțeles social, în care a încăput, dă el singur cheia minunii.

Constatarea de caracter științific, a urmărilor rele sau chiar pustiitoare pe care le au băuturile spirtoase e foarte respectabilă. Ea nu era de ajuns. Ea ar fi dat mișcării înfățișarea unui sanatoriu, foarte puțin atrăgătoare. Medicii ar fi fost în frunte, iar idealul ar fi fost executarea eternă a unei rețete farmaceutice. Atât că o rețetă farmaceutică nu poate ajunge decât idealul unei societăți vestejite și bolnave. Nu era nici decum cazul societății americane, tinere, bogate și eroice, dornice mai ales de o viață din plin. Bătrânețea poate să nu mai înțeleagă sburdălniciile feciorelnice ale iubirei și nimeni nu se miră. Belșugul poate să nu mai îngădue risipa fără grijă a vârstei care n'a început încă să strângă sau a temperamentelor artistice care crează, ca natura, și distrug în acelaș timp, și nimeni nu-l ocărăște. Fiecare ascultă de legea lui. Dacă ar fi fost și de rândul acesta vorba de niște pedagogi sociali, deprinși cu regule stricte și cu aplicarea lor, cărora cine știe ce curent prielnic le dase drumul asupra societății, sau de niște proprietari de gusturi alterate, cari nu erau în stare să prețuiască toată încântarea unor băuturi meșteșugite, din boabe de strugu-

re sau din fierturi industriale, şi a legăturilor sociale mijlocite de ele, n'ar fi fost iară nimic de zis. Totul s'ar fi petrecut însă în cercul restrâns al unor diferenţieri sau trăsneli sociale. A fost altceva.

Lumea a aflat într'o bună zi, că viaţa pe care o duce, de lăsare în voia întâiei patimi şi de plăceri ieftine, nu e cea mai bună viaţă. Fiecare în parte se poate cuibări în ea şi îşi poate găsi mulţumirea, în ciuda ruinei celorlalţi, cari sunt prea şubrezi ca să rabde un asemenea regim.

Datoria bine înţeleasă faţă de sine şi prin urmare datoria faţă de semeni cer însă altceva. Urzeala vieţii sociale de astăzi, rezemată pe băutură, trebue schimbată. Omul trebue oprit la mijlocul povârnişului şi întors îndărăt, înăuntrul comunităţii, unde el are alte răspunderi şi odată cu ele şi alte mulţumiri, mult mai adânci. Să se creeze o altă viaţă, fără băutură şi deci o nouă societate. Ideea curat creştină, a cercetării din când în când a cugetului şi a înoirilor sufleteşti, după care trebue să urmeze schimbări întregi de aşezăminte a fâlfâit şi aici pe neaşteptate şi a luat toţi ochii. Propagandiştii împotriva unei boli sau excrescenţe sociale s'au adunat sub steagul unui ordin cavaleresc. Mii şi mii au răspuns numai decât la chemarea lor. Ceeace-i atrăgea era, mai mult decât folosul mărginit al fiecăruia, potolirea unei vechi sete a omenirii şi aceeaş făgăduială, într'o altă haină, a mântuirii. Fiecare s'a lipsit de o mică plăcere şi a înlăturat o ispită, împotriva căreia ar fi putut lupta şi singur, ca să creeze o mai mare bucurie şi siguranţă colectivă. In loc să trăiască în umila cocioabă proprie, a ridicat cu acelaş material, alături de ceilalţi, catedrala de înflorituri de piatră gotice sau palatul ducal de Renaştere, care-i dă mulţumirea operei create aproape mai presus de puterile omeneşti şi mai presus de timp. E împletitura de idealism, câte odată la întâia privire naiv şi primar, şi de organizare practică foarte efectivă, atât de caracteristică civilizaţiei nord-americane. In înţelesul acesta Bunul Templier trebuia să apară destul de străin la întâia lui debarcare pe ţărmul european.

El apărea de trei ori străin: prin scop; abstinenţa; prin

spirit; cruciadă religioasă ;prin organizare: de ritual şi uniformă. Un grup de abstinenţi Buni Templieri alcătueşte o lojă. E o lojă de gradul întâiu, lojă fundamentală. Membrii se chiamă între ei fraţi şi au anumite semne după care se recunosc în public. La şedinţe nu pot să ia parte decât cei cari ştiu cuvântul de ordine. Lucrările ascultă de un ritual tipărit, întreţesut cu rugăciuni, cântece şi îndemnuri. Primirea unui nou membru e o adevărată iniţiere. In lume tot timpul membrii poartă o insignă, iar la adunări o legătură pe după gât, albastră, violetă sau roşie.

Din pricina acestei discipline, taine şi încadrări, simplificatorii neinformaţi au crezut Ordinul o nouă francmasonerie. Nu e nici pe departe acelaş lucru. Ordinul Bunilor Templieri n'are nici o legătură cu francmasoneria.

Mai multe loji, mi se pare că cel puţin zece, pot face la un loc o loje de district, care e o lojă de gradul al doilea, şi mai multe loji de district, o mare loje, care e o loje de gradul al treilea. Peste ea nu mai vine decât Loja Internaţională. Pentru creşterea de timpuriu în alt mediu, copiii fac loji ale tinerimii. E într'adevăr o altă viaţă fără băutură, care se pregăteşte, şi o nouă societate, cu toate funcţiunile şi cadrele ei. Europa s'a lăsat convinsă. Anglia prin comunitatea de rasă şi de cultură, Germania, ţările scandinave, Franţa ,Elveţia, ţările balcanice. Intre ele şi România.

Am fost la noi dela începuturile mişcării. Ea reprezintă cel mai însemnat capitol în istoria antialcoolismului românesc. Ceeace a premers-o nu era o pregătire şi n'a avut nici o legătură cu Ordinul Bunilor Templieri. Exista prin 1905, 1906, o ligă antialcoolică în care precumpăneau preocupări medicale, economice şi politice. Era condusă de medici şi înviorată de antisemiţi. Prototipul duşmanului era crâşmarul din Moldova. Isprava cea mai de seamă şi cu care se fălea cu drept cuvânt era înlăturarea păhărelului de rachiu dat fiecărui soldat de gustare de dimineaţă şi înlocuirea lui cu ceaiul. Liga a tipărit cunoscutele tablouri murale din şcolile copilăriei noastre, cu imagina vieţii cu băutură alături de viaţa fără băutură şi a scos ani dearândul revista „Antialcoolul". A isbutit să mişte Statul şi Ministerul In-

strucţiei a primit ideea câtorva lecţii antialcoolice în manualele şcolare, iar Ministerul de Finanţe, ideea unei legi de îngrădire mai ales la sate. Era însă o societate de cumpătare, cum ar fi astăzi corespondentul ei „Temperanţa", sau alte însoţiri ca trezviile şi arcăşiile bucovinene, care au descoperit primejdiile marei boli sociale româneşti, dar nu nimeresc mijlocul mai potrivit de combatere. Nici un Bun Templier român n'a trecut prin societatea de cumpătare ca printr'o treaptă mijlocie. Am publicat în revista ligii „Antialcoolul", pe care am redactat-o în vederile noastre în întâiul an, dar colaborarea n'a mers, şi nu putea merge mai departe.

Ordinul Bunilor Templieri a pătruns mai întâiu între Germanii din Bucureşti. Saşi şi Germani evanghelici au înfiinţat pe la 1905 cea dintâi lojă. Intre membrii dela început s'a găsit şi un român cu părinţi de origină austriacă. Aducătorul ideii dela el de-acasă, din depărtata Germanie, un tânăr plin de suflet, a căzut de un glonţ rusesc dela întâia ofensivă germană în Polonia la 1914, iar crainicul ei între noi, „fratele Şterba", cum mi-a rămas în urechi şi în gând, s'a dus şi el, mai târziu, îngenunchiat de desamăgiri. Atâtea loji fundamentale româneşti şi germane, loji de district, Mare loje, loji ale tinerimii, în Bucureşti şi în alte oraşe şi sate ale României s'au risipit prinse în vârtejul războiului şi în aceste morţi în care au trebuit parcă îngropate, aşa cum se îngropau în gorganele regilor barbari, ei cu toţi ai lor şi cu toată zestrea. S'a păstrat până astăzi o organizaţie săsească transilvăneană, cu care ne întâlneam uneori înainte de războiu în câte o excursie comună în munţi, a încercat ceva o organizaţie românească mai încoace în Braşov cu doctorul Suciu şi a îndrăznit să ia forma înaltă a Marii Loji aripa Bunilor Templieri din Timişoara de sub conducerea inginerului Stanciu. Mai sunt Buni Templieri în Bucureşti, şi au fost la Bazargic, de limbă bulgară. Bunii Templieri români n'au părăsit lupta. Păcat că ei n'au fost niciodată lăsaţi să desvolte toate principiile de viaţă pe care le poartă în sine. Acţiunea antialcoolică, ori cât ar fi ea de primordială şi de acaparatoare, nu

rămâne decât un mijloc. Scopul e altul şi se realizează în acelaş timp cu ea sau mai târziu. Noi abia i-am întrezărit conturul de stele şi a trebuit să cedăm.

Pentrucă Ordinul Bunilor Templieri e una din cele mai puternice şi mai vioae societăţi culturale din lumea întreagă. In România întâlnirile de foot-ball din Grădina-cu-cai, pe care se întind astăzi locuri de tennis, începe să se clădească Cetatea universitară şi acum vreo 25 de ani şedea ascunsă între pomi bătrâni casa unde ne ţineam şedinţele, au fost printre cele dintâi şi erau ale noastre, ale tineretului Bun Templier. Turismul, aproape înfiinţat de noi atunci, a dat naştere mişcării drumeţeşti de sub ocupaţie şi, prin încadrarea ei cu Hanul Drumeţilor, în Touring Clubul României, acestuia. Turismul nostru nu era numai carpatin sau maritim şi dunărean, ca al Societăţii Turiştilor Români, sau chiar al Touring-Clubului. Pe lângă expediţiile mai lungi şi cu tot dichisul la munte sau la mare, străbăteam în mers aproape zilnic ţinutul înconjurător, satele din jurul Bucureştiului, văile necunoscute, crângurile şi chiar câmpia din pragul golaş al Bărăganului, de dragul drumului în sine şi nu al accidentului sau al monumentului. Corurile noastre au fost poate întâile alcătuiri populare de acest fel, conferinţele cu subiecte speciale, dar şi din domenii deosebite însemnau o adevărată universitate pentru cei mulţi, iar bibliotecile, cu cărţi împrumutate acasă şi cu lecturi publice, nu ştiu de ce ar fi aşa de pretenţios să spuiu că au fost deschizătoare de drum. Nici până astăzi o mişcare de continuare a acelui început, cu aceeaş înţelegere largă, a problemei, nu s'a ivit. Şi toate acestea n'au fost în România decât înfiripări şi zări. Mişcarea n'a avut nici adâncimea nici răgazul ca să le desvolte.

Ar trebui să povestesc din lunile şi anii de activitate în loja Vortrupp şi în toate lojile berlineze pe care le-am cercetat ca membru al celei dintâi, ca să fac mai priceput rostul cultural propriu zis al Ordinului, concertele, reprezentaţiile de teatru, lectura în bibliotecă, excursiile organizate, cultivarea vechiului germanism cu focurile în pădure şi cântecele echinopţiului sau solstiţiului, cuvântările cu dis-

cuţii, deşteptarea şi întărirea personalităţii. conştiinţa de grup, dragostea de ţară, înţelegerea şi respectul omenirii. Iată iară, parcă ar fi fost ieri, lacurile îngheţate din apropierea Potsdamului, cu cântecele Crăciunului şi cu fânul din lădoae al nopţii Naşterii petrecute într'un han în singurătate, pinul îmbrăcat în ederă, scuturat de vânt şi şiroit de ploae de pe mormântul dela Wannsee al lui Kleist, stânca din vremea glaciară cu urma copitei calului lui Wotan, pe o câmpie înflorită de primăvară de lângă Frankfurt pe Oder, potecile nesigure prin bălţile cu turbă... Toate reînvie la orizontul trecutului, pe care trece un cavaler Templier în mantie albă cu o cruce ţesută în faldurii răscoliţi de vânt.

INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN

Căutarea începuturilor unei idei sau unui așezământ n'are numai rostul și interesul istoric al statornicirii unei date. Ideia și așezământul încep din întâia zi când ies în lume, să trăiască, adică să-și desvolte propria putere pusă în ele și mai cu seamă să adune dimprejur, să răsfrângă și să-și însușească tot ce le ajută la împlinire. Deaceea, pe deoparte, niciodată imagina lor nu este mai curată decât la naștere și în nici un fel, pe de alta, nu li se poate înțelege mai bine ființa de mai târziu decât cunoscându-le făptura dintâiu.

Institutul Social Român poate să întrebuințeze puțin pentru sine expresia găsită și popularizată de o altă societate ieșeană, „Junimea", a originii care se pierde în noaptea timpurilor. Când tânărul profesor Dimitrie Gusti se întorcea la 1910 în țară, după ani de studii și de meditații științifice la universități străine, el aducea, pe lângă un sistem de cunoștințe, și o ascunsă, mult mângâiată și mare hotărîre. Ea se închegase din priveliștea atât a formelor de viață spirituală din altă parte cât și a lipsurilor deacasă, dar nici vorbă că se lega, în întâiul rând, de o adâncă trăsătură a firii. Acest lucru avea să se vădească, și se poate urmări cu ușurință în activitatea desfășurată de atunci până astăzi a întâiului profesor român de sociologie. Trăsătura era o trebuință de organizare, iar hotărîrea, aplicarea ei în domeniul cel nou al cercetărilor sociale.

Iaşul vremii era cel mai potrivit loc pentru desvoltarea şi izbânda unor astfel de gânduri. El avea marea tradiţie a Junimii însăş, care, în afară de valoarea şi creaţia fiecărui membru în parte, a izbutit să-şi pună pecetea pe o întreagă epocă din istoria culturii româneşti cu deosebire prin acţiunea de societate şi prin caracterul de curent, mai răscolitor şi mai statornic decât personalităţile, oricât de strălucite ar fi fost ele. Chiar în acel an, 1910, capitala Moldovei se simţea întinerită de un nou cerc, tot fără statute şi rezemat deopotrivă pe o revistă foarte bine primită, „Viaţa Românească". Era ca o întrupare în altă formă a lumii socialiste dela „Literatură şi Ştiinţă" a lui Gherea, care de rândul acesta se revărsa şi ameninţa să înnece puţinele turnuri de atâtea ori asediate ale tradiţionalismului, în politică, ale artei pentru artă, în literatură, şi ale raţionalismului criticist, în gândirea filosofică. In legătură de ani de zile cu Caragiale, care făcea un fel de trecere între cele două mişcări, rudă cu Xenopol, care deschisese deodată un nou orizont, de teorie şi de cugetare istoriei, vorbind în numele unei ştiinţe, care deabia de-atunci înainte urma să-şi despice drum, întors în cetatea de veche şi mândră cultură, plină de presimţirea unei neaşteptate meniri, tânărul savant nu se putea mulţumi numai cu catedra şi cu lumina răsfrântă de ea într'un cerc restrâns. Gândul unei asociaţii de oameni de ştiinţă, care, sprijiniţi pe cercetări proprii şi mai cu seamă pe cercetări făcute în comun ,să caute nouile îndreptări ale societăţii româneşti, este din acea vreme. El avea să facă să se vorbească foarte curând despre ceeace făgăduia.

In Martie 1913 apărea la Iaşi o „Scrisoare adresată colaboratorilor Arhivei". Era vorba de „Arhiva pentru Ştiinţi Sociale, Sociologie, Politică şi Etică", revistă care trebuia să înceapă să iasă la 1 Ianuarie 1914. Oricine recunoaşte în această publicaţie, pusă la cale în mijlocul turburărilor de opinie publică aduse de răsboiul balcanic şi de tratativele nenorocite care ar fi fost să ne împingă hotarul până sub Arab-tabia Silistrei, „Arhiva pentru Ştiinţa de Reforma Socială", apărută însă abia peste şase ani şi

pe ruinele răsboiului popoarelor. Incercarea dintâi trebuise amânată. Când avea să se întoarcă, ea semăna şi nu mai semăna cu ceeace fusese la început. In loc să fie tribuna unor colaboratori întâmplători, revista era acum organul unei asociaţii. Asociaţia îşi făurise o cale, pe care să fie în stare să pătrundă oricând în public şi să-l înrâurească, iar publicaţia avea un temeiu, de unde să-i vie puterea şi continuitatea.

Programul acelei „Arhive" dintâiu este, până la întrebuinţarea de atâtea ori a aceloraşi termeni, programul însuşi al Asociaţiei pentru Studiul şi Reforma Socială şi al Institutului Social Român. De pildă :

„Preocuparea de căpetenie a „Arhivei" va fi studierea şi aprecierea amănunţită şi documentată a realităţii sociale.

„De bună seamă că lipsa unei cunoaşteri adâncite şi aprecieri juste ale realităţii sociale româneşti, a contribuit în mare parte la nemai auzitele patru zguduiri din temelie a edificiului Statului Român, numai în decurs de douăzeci şi cinci de ani : revoluţia socială din 1888, criza financiară din 1900, revoluţia socială din 1907 şi dureroasa experienţă în politica externă în 1913. Este deci timpul suprem de-a renunţa la comodul laissez-faire, laissez-aller şi de a analiza cauzele care au provocat aceste evenimente naţionale şi a reflecta conştiincios asupra mijloacelor de îndreptare şi împiedecare a unor eventuale zguduiri viitoare, cu toată seriozitatea pe care o cere gravitatea problemelor, prin toate mijloacele pe care ni le oferă gândirea şi metoda ştiinţifică".

Aliniatul din urmă a fost luat aproape fără schimbări în „Apelul făcut în Aprilie 1918, cu prilejul întemeierii Asociaţiei pentru studiul şi reforma socială". Este ca un fir care ne duce către începuturi. Preocuparea era veche şi-şi căuta numai tiparele de cristalizare. Când şi l-a găsit pe cel mai potrivit, ea a dat întregul mănunchiu de fapte care înseamnă munca de atâţia ani a Institutului Social Român.

Asociaţia pentru Studiul şi Reforma Socială este organizaţia din care a ieşit, cu mici prefaceri, Institutul Social

Român. Ea s'a înfiinţat la Iaşi, în zilele de cele mai mari griji prin care a trecut vreodată Statul şi neamul românesc, atunci când răsboiul părea pierdut şi zările pretutindeni zăvorîte. Asociaţia însemna, în întâiul rând, o reacţie împotriva desnădejdii. Când ţara îşi părăsea fără voe armele, oamenii de ştiinţă îmbrăcau armura lor şi chemau la o altă luptă, sortită să aducă ea ceeace pierduse cealaltă. Ei cunoşteau lecţia pe care o dăduse Franţa după înfrângerea dela Sedan, înfiinţând prin Boutmy, „L'Ecole libre des sciences politiques". Ca o dovadă că se aflau pe drumul cel adevărat a fost că, peste puţin, când Germania s'a văzut pe neaşteptate îngenunchiată, ea s'a gândit să alcătuiască, la rândul ei, la Berlin, în 1920, „Die deutsche Hochschule für Politik". Statul şi naţiunea, rănite de moarte în răsboiu, cereau Ştiinţelor Sociale principii noui de organizare, un nou program de lucru şi un alt spirit public. Era ceeace făcea să răsară şi între noi, în împrejurări asemănătoare, „Asociaţia pentru Studiul şi Reforma Socială" şi ceeace, chiar în hainele schimbate de astăzi, ne-o face cu deosebire scumpă.

Statutele arătau în articolul 1 că se întemeia o asociaţie pentru studiul şi înfăptuirea reformei sociale în România, cu sediul în Bucureşti. Dela întâii paşi, nimeni nu s'a gândit la o societate cu acţiune şi cu orizont regional. Ea avea să se înfigă şi să lucreze în Capitala ţării, acolo unde se hotăra politic soarta comunităţii şi se dădeau cultural marile îndreptări. Iaşul o încălzise şi o adăpostise ani de zile, atât cât îşi căuta ca schiţă, forma de rostire. Astăzi, închegată, el o dăruia ţării. Dela început membrii se alegeau dintre toţi oamenii de ştiinţă sau de acţiune socială pe care răsboiul îi adusese în Moldova, din toate provinciile româneşti, atât cele libere cât şi cele, pe atunci, încă subjugate. Când armistiţiul a deschis frontul dela Mărăşeşti, întâii demobilizaţi şi soli ai Asociaţiei ajunşi în Bucureşti, atât de flămând de ştiri şi de cuvinte de dincolo, au câştigat pretutindeni aderenţi. Asociaţia avea în ochii acestora o însemnătate, urzită din alte elemente decât în locul de unde venea. Ea vorbea, sub robia ocupaţiei duşmane, de

libertatea spirituală, premergătoare celeilalte, şi aduna în jurul ei ca un steag oprit, ridicat pe neaşteptate între cei porniţi să-l sfâşie şi să-l calce în picioare, dar astăzi neputincioşi.

Articolul 2 număra scopurile : să studieze toate problemele impuse de necesitatea refacerei întregii vieţi sociale a României : să propună pe baza acestor studii soluţiile practice necesare pentru înfăptuirea operei de reformă socială ; să contribue la educaţia socială a masselor şi să lupte pentru înfăptuirea reformelor propuse.

Articolul 3 înşira mijloacele : gruparea membrilor Asociaţiei în secţii pe specialităţi, pentru studierea diferitelor chestiuni ; editarea unui organ al societăţei ; vulgarizarea ideilor sociale, izvorîte din cunoaşterea realităţii, prin: congrese, conferinţe, adunări, cursuri şi publicaţii de propagandă.

Secţiile erau dela început şapte : agrară ; comercială şi industrială ; financiară ; judiciară ; politică şi administrativă ; igienă şi politică socială ; culturală.

Şedinţa de constituire s'a ţinut la 18 Martie 1918. Adunările s'au urmat apoi săptămânal, fără ca lunile de vară să aducă vreo întrerupere. In 1918 nimeni nu se gândea în Iaşi la vacanţă. Asociaţia călca şi ea în pas cu întâmplările istoriei, care se rostogoleau ca nişte căderi de apă din munţi nordici. Numai în asemenea împrejurări se putea hotărî ca „primirea membrilor să fie legată de condiţia de a nu fi înscris într'un partid politic". „Luându-se în discuţie chestiunea dacă membrii aveau rol să scrie despre Asociaţie tot ce gândesc, s'a hotărât ca oridecâte ori vor voi să facă o asemenea acţiune să ceară avizul prealabil al Comitetului". „In privinţa organizării revistei, s'a hotărît ca direcţia ei să fie încredinţată d-lui D. Gusti, preşedintele Asociaţiei, care împreună cu 3 redactori, unul pentru partea economică, altul pentru partea juridică, administrativă şi politică şi altul pentru partea culturală, şi 2 secretari de redacţie să aibă sarcina întregii reviste". Vasile Pârvan, care trece prin aceste şedinţe cu făptura lui mistică şi avântată, sub biciul propriei nenorociri şi al

nenorocirii ţării, rezumă în asemenea lozinci părerile tutuor : „Scopul Asociaţiei este a construi un sistem de idei : în ce direcţie, cu ce mijloace, cu ce oameni se poate face reforma punerii în picioare a acestei vieţi, ameninţată în viitor de o distrugere de caracter moral, din cauza lipsei unui principiu politic moral. Cine poate avea naivitatea de a vorbi de o acţiune politică a Asociaţiei sau a membrilor ei separat, în acest pustiu politic ? Asociaţia are rolul să trezească conştiinţa politică. Noi încercăm a strânge materialul necesar pentru a construi un program de acţiune organică, pe baza căruia oricare ar fi omul politic care ar veni, să învie cu soluţiile ce le dă conştiinţa politică a acestei naţiuni".

După cum în urma prăbuşirilor pricinuite de un cutremur se poate citi, într'o tăetură prin straturi, întreaga urzeală a pământului, la fel se întâmpla cu societatea românească din acele zile tragice. Ea dădea deodată la iveală râpi şi prăpăstii pline de spaimă, dar în acelaş timp şi puterile, neluate destul în seamă, cum erau toţi aceşti gânditori hotărâţi să se jertfească, şi care puteau să aducă scăparea. Aceasta este marea lecţie a Asociaţiei pentru Studiul şi Reforma Socială. Ea apărea ca o formă a acelei revoluţii spirituale, care înoeşte naţiunile sănătoase, atunci când sunt lovite de un dezastru. O întâlnisem la alte popoare, în împrejurări aidoma, şi ne temeam să nu fim prea slabi ca să răspundem la fel. Răspunsul a venit însă hotărît şi la timp.

Cea din urmă şedinţă ţinută în Moldova de comitetul Asociaţiei a fost la 12 Octomvrie 1918. Răsboiul îşi schimbase pe neaşteptate înfăţişarea. Fronturile, socotite până atunci de oţel, cădeau. România se ridica încet din ruine. Venise şi dreptatea ei. Asociaţia era luată de acelaş val şi răsfrângea toate schimbările minunate, care se petreceau împrejur, aşa cum le răsfrânsese mai înainte pe celelalte : Şedinţa viitoare s'a ţinut în Bucureşti, la 23 Noemvrie 1918. Intrase şi ea în Capitală, pe sub acelaş arc de triumf pe sub care intraseră luptătorii şi capii ţă-

rii, un luptător alături de ceilalţi, cu sarcini, dar şi cu drepturi la fel.

La 1 Aprilie 1919, ieşeau întâile trei numere din „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", lucrată cu studii trimise cele mai multe peste graniţa vremelnică a frontului şi ea însăşi pe jumătate în armură. Numărul membrilor crescuse dela 24 la 83. Cele mai multe secţii începuseră să lucreze şi ajunseseră chiar la întâiele proiecte de lege. La 21 Decemvrie 1919 Asociaţia se credea puternică destul ca să cheme numeroase personalităţi ştiinţifice şi politice, la o adunare care să ducă la înfiinţarea unui Institut Social Românesc, privit numai ca un instrument de lucru al Asociaţiei şi desvoltându-se alături de ea. Ideea, în această formă dintâi, n'a prins şi a trebuit să treacă mai mult de un an, până la adunarea generală de constituire dela 1 Fevruarie 1921, când s'a hotărît transformarea însăş a Asociaţiei pentru Studiul şi Reforma Socială în Institutul Social Român. Cu aceasta se încheia perioada eroică a mişcării, gândite mai de mult, apărute în public pentru întâia oară în Martie 1913 şi reluate cu toată puterea în Martie 1918. Incepea perioada de organizare.

In Monitorul Oficial dela 29 Iulie 1921 apărea acest articol unic : „Se recunoaşte calitatea de persoană morală aşezământului INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂNESC cu sediul în Bucureşti, care va funcţiona conform alăturatelor statute. Această lege a fost votată de Adunarea Deputaţilor în şedinţa dela 27 Iunie 1921, iar în Senat în şedinţa dela 6 Iulie 1921".

In partea întâia a statutelor se arătau denumirea şi scopul, cu amintirea organizaţiei premergătoare şi cu recunoaşterea prin urmare a continuităţii. De altminteri, scopul rămânea împătrit şi până într'atât acelaş că aproape nici cuvintele nu se schimbau. Unde se schimbau, ele nu descopereau atât o deosebire de concepţie cât una de stări şi împrejurări.

Istoria mersese iute. In mai puţin de trei ani ea avea o altă faţă. Cine ştie însă dacă Institutul Social Român,

aruncat ca o ancoră atunci când peste capetele noastre totul părea că se surpă şi se îneacă, ar mai fi fost îmbrățişat şi s'ar mai fi putut închega cu aceeaş iubire, tragere de inimă şi jertfă, în mijlocul însufleţirii, al împărţirii în o mie şi al solicitării tuturor oamenilor disponibili de politică, de administraţie şi de întreprinderile lucrative, pe care noua Românie le adusese cu sine? Chiar partea de durere şi de nădejde, care se mai auzea bătând în arterele lui, îi dădea o bună primire şi o putere de viață, pe care în chip obişnuit Institutul nu le-ar mai fi putut avea.

Inceputul articolului 2 suna în statutele din 1918 astfel: „Scopul acestei Asociaţii este: a) Să studieze toate problemele impuse de necesitatea refacerii întregii vieți sociale a României". Se simte pacea dela Bucureşti. In statutele din 1921 se zicea chiar din articolul 1: „Institutul Social are de scop: a) Să cerceteze problemele ştiinţelor sociale, şi în special pe acelea privitoare la starea socială a României Mari". Institutul se lărgise şi el, ca să intre în nouile hotare.

In schimb noua organizaţie lăsa să cadă punctul din urmă trecut între scopurile asociației şi poate puţin cam primejdios în nelămurirea lui: „Să lupte pentru înfăptuirea reformelor propuse", şi îl înlocuia, îmbucurător, cu o prevedere de preocupare curat ştiinţifică: „să procure membrilor săi, precum şi tuturor persoanelor pe cari le interesează chestiunile sociale, mijloacele de documentare a cunoştinţelor în toate domeniile sociale".

In partea a doua se vorbea de mjloace, care, în întâiul grup, repetau, cu oarecare desvoltări şi mici înoiri textul de odinioară, iar, în al doilea grup, se opreau la bibliotecă, la colecţii arhivare şi la oficiul de informații, rămase până astăzi numai schițe sau deziderate.

Partea a treia întârzia la organizare, cu împărțirea în secţii de lucru după specialităţi şi cu acest pas mai departe faţă de vechiul articol şi care s'a arătat atât de rodnic, al putinţei de întocmire şi a altor secții noui, după trebuință, şi mai cu seamă de contopire a două sau mai multor secţii într'una singură, când ele se dovedeau că nu

pot trăi de sine stătătoare. Institutul căpăta în felul acesta o înmlădiere şi o putere de adaptare, care l-au ferit de atâtea ori de zguduiri şi desamăgiri. Intregul nu mai suferea, chiar dacă nu toate compartimentele aveau în tot timpul oameni cari să lucreze sau ceva de lucru.

Alte părţi reglementau activitatea, membrii, comitetul, şedinţele plenare, adunarea generală, reprezentarea Institutului, averea şi cheltuielile, mergând până la regulament, modificarea statutelor şi chiar disolvarea. Cele mai multe adausuri aveau mai curând rostul să răspundă cerinţelor legii persoanelor juridice. Temeiul rămăsese cel vechiu. Institutul ducea sub un nume schimbat Asociaţia mai departe, aşa cum duce un fluviu toate pâraele din care e făcut şi pe care le poartă pierdute în sine.

Statutele n'aveau nevoe de nici o expunere de motive sau de un preambul doctrinar. Institutul Social Român, ca şi Asociaţia pentru Studiul şi Reforma Socială au înţeles dela început să fie o adunare de oameni de cercetare şi un laborator de muncă-împreună în domeniul social, fără restrângeri de niciun fel, de concepţii ştiinţifice sau de credinţe politice. E destul de caracteristic în această privinţă că, într'o activitate foarte lungă şi într'o vreme de mari revoluţii în păreri şi de transformări sociale, Institutul n'a fost încă niciodată pus în împrejurarea să judece şi cu atât mai puţin să îndepărteze pe vreun membru, pentru vina de părtinire sau de atitudine nestatutară. Pe de altă parte, tocmai această lărgime de vederi a făcut cu putinţă întâlnirea în jurul aceloraşi probleme a oamenilor cu pregătirea şi cu încadrarea intelectuală sau politică dintre cele mai deosebite. Institutul a putut să fie, ani de zile şi tocmai când luptele de idei sau de grupe sociale erau mai înverşunate, o adevărată şcoală de obiectivitate. Organizarea bine gândită şi îndrumată dela întâii paşi, s'a putut de aceea păstra fără schimbare până astăzi. Modificările unor articole din statute în cursul anilor n'au privit decât amănuntele de funcţionare.

Ca o dovadă că perioada de organizare se încheiase şi că începea perioada a treia, de lucru sau creatoare, sunt

mai multe fapte petrecute în acelaş timp, cu o legătură cu statutele mai strânsă decât a manifestărilor de până atunci şi, mai ales, cu un răsunet în publicul mare mult mai adânc decât ele.

La 15 Decemvrie 1921 se inaugura sala de lectură a Institutului Social Român. Pregătită încă de mai înainte şi gospodărită la începuturile ei de C. Em. Krupenski, care la moarte i-a lăsat, pe lângă o muncă rămasă de pildă membrilor, şi o parte din propria bibliotecă, ea căpăta acum un caracter public şi o însemnătate programatică. Pentru întâia oară România avea o bibliotecă de ştiinţe sociale şi afla de rosturile şi de datoria faţă de ea în viitor.

Preşedintele Institutului arăta în cuvântarea de deschidere că era vorba de o sală de lectură ştiinţifică, şi anume de politică şi de ştiinţe sociale comparate, îmbrăţişând publicaţiile de pretutindeni ale acestor domenii. O asemenea sală de lectură avea în deosebi chemarea să deschidă orizonturi şi perspective noui. Trecând la urmările ei asupra societăţii româneşti, el găsea aceste două formule fericite, care nu şi-au pierdut poate din actualitate. Cea dintâiu : „Puţinul ce trebue aşteptat dela un om cult este să-şi cunoască timpul său. Una din laturile crizei intelectualităţii la noi constă tocmai din ignorarea aproape cu totul a elementelor vieţii contimporane". Cealaltă formulare : „Un al doilea câştig firesc al frecventării acestei săli de lectură va fi emanciparea din ce în ce mai vădită de magia formulelor, de prestanţa verbului, care, de cele mai multe ori, oricât ar fi de impecabil, nu poate ascunde goliciunea sa, şi de romantismul politic şi social".

Sala de lectură s'a închegat într'o bibliotecă mai cu seamă de periodice şi de actualităţi, sub conducerea celui de al doilea bibliotecar, Paul Greceanu, mort şi el la datorie, caşi cel dintâi, şi cu aceleaşi drepturi, dacă nu şi mai mari la recunoştinţa Institutului. Atât unul cât şi altul, prin obârşia de veche familie boerească şi conservatoare, prin vârsta şi locurile de mare răspundere avute în ierarhia socială a vremii, reprezentau, cu însărcinarea, de bună voe luată, de organizare tehnică şi de migală admi-

nistrativă, cu ore de birou şi cu funcţionari de condus, o trecere dela societatea proprie la o societate nouă, o recunoaştere a ei şi o arătare de cale pentru ai lor şi pentru ceilalţi. Institutul Social Român, plin de o viaţă în clocot şi de lumea lui nouă universitară şi politică, ridicată de răsboiu, de expropriere şi de votul obştesc pe întâiul plan, primea astfel şi omagiul activ al fostei generaţii. El apărea, şi în felul acesta, ca terenul neutru pe care toţi lucrătorii sociali la noua clădire a Statului român îşi puteau da întâlnire.

Paul Grecianu primise începuturile de bibliotecă la sfârşitul lui Septembrie 1921, data morţii lui C. Em. Krupenski, şi lucrase de dimineaţa până seara, aproape trei luni, la cumpărături noui, la abonamente de reviste, la schimburi şi la fişe, pentruca sala de lectură să fie vrednică de numele ei şi să poată fi deschisă în Decemvrie acelaş an. In August 1923 ne părăsea şi el, dând o grea lovitură tocmai bibliotecii, în care pusese atâta iubire, pricepere şi râvnă.

Existenţa şi funcţionarea regulată a sălii de lectură mai vădea însă un fapt, că Institutul Social Român îşi găsise un sediu statornic. Adăpostit la Iaşi, în formele dintâi ale consfătuirilor, în casa Preşedintelui, apoi la Bucureşti, pentru şedinţe de discuţii, adunări de lucru sau întruniri festive, rând pe rând, la Casa Centrală a Asigurărilor Muncitoreşti, în sala de bibliotecă a catedrei de arheologie sau la Reforma Agrară, el se aşezase acum în câteva încăperi puse cu toată bunăvoinţa la dispoziţie de Academia de Inalte Studii Comerciale şi Industriale. Gazda şi-a clădit de-atunci un palat monumental, dar Institutul a urmat-o şi acolo. Numai ridicarea unui local propriu, care se pare că este foarte apropiată, l-ar putea face să-şi schimbe locuinţa. Aceasta ar însemna însă atunci o măreaţă şi vrednică încununare de activitate.

Tot în Decemvrie 1921 începea întâiul ciclu de conferinţe al Institutului Social Român, cu 25 de prelegeri publice despre problema problemelor acelor ani, reforma Constituţiei. Era în sfârşit realizarea acelui contact dea-

dreptul cu publicul, mai viu şi mai uşor de controlat în urmări decât revista şi cartea, pe care Asociaţia şi Institutul îl visaseră şi îl puseseră la locul de cinste în statute, adevărata şcoală liberă de ştiinţe sociale, atât de îmbrăţişată şi de rodnică timp de zece ani, până când mijlocul, folosit şi popularizat prin imitaţie de alţii, şi-a dat pentru Institut totul şi a putut fi înlocuit treptat prin altele. Oameni dintre cei mai deosebiţi ca pregătire şi ca păreri, s'au urmat la aceeaş tribună, Niculae Iorga şi D. Gusti, Al. Vaida Voevod şi Iuliu Maniu, Vintilă Brătianu şi Al. Marghiloman, Gr. Iunian şi Virgil Madgearu, I. G. Duca şi V. Goldiş, Octavian Goga şi C. Argetoianu, Mihail Manoilescu şi I. Grigorovici, Mircea Djuvara şi C. Rădulescu-Motru, I, Răducanu, Simion Mehedinţi, Al. Tzigara-Samurcaş, Emil Racoviţă, I. Simionescu, G. Ionescu-Siseşti, Andrei Rădulescu, G. Ţiţeica, Gr. Antipa, G. Taşcă, C. Garoflid, Anibal Teodorescu, I. Nistor, M. Sanielevici, D. Negulescu, I. Micescu, pe lângă atâţia străini de vază, W. Sombart, J. Shotwell, H. Truchy, Albert Thomas, Hjalmar Schacht, W. Rappard, C. Bouglé, Ch. Rist, H. B. Butler ; atâtea probleme dintre cele mai actuale, dar de atâtea ori nu dintre cele mai uşor de urmărit, ca însăşi Reforma Constituţiei, sau Doctrinele Politice, sau Politica Externă, sau Viaţa Socială în România de după războiu, Capitalismul în viaţa socială, Oraşul şi satul, Politica culturală, Experienţa politică şi socială contimporană, Federalizarea Statelor europene, Influenţa depresiunii economice mondiale în România, sau Securitatea colectivă şi revizionismul au adunat un auditoriu credincios, de mii şi mii de oameni, în sala şi la ora atât de populare de atunci, Aula Fundaţiei Regale Carol I, Duminecă la 11 dimineaţa, din Noemvrie sau Decemvrie până în Maiu sau Iunie, după lungimea ciclului.

In acelaş 1921, Institutul Social Român era proclamat membru asociat de „Société d'études législatives" din Paris. După acţiunea din ţară, începeau acea colaborare şi recunoaştere din partea societăţilor de specialitate străine, care au dus an de an la legături şi manifestări de adevărată solidaritate ştiinţifică internaţională.

Dacă am socoti perioada eroică a Institutului, din 1918 sau chiar mai de vreme, din 1913, până în 1921, anul când el s'a limpezit, s'a deslipit de contingenţele de ordin istoric şi şi-a primit numele ; perioada de organizare anul 1921 ; perioada creatoare trebue pusă dela sfârşitul acestui an până în 1933, iar cea din urmă, perioada de înrâurire, de-atunci încoace. Fireşte că şi clasificarea noastră, ca orice clasificare, urmăreşte mai mult o mai uşoară îmbrăţişare a unui material de fapte şi a unui timp, decât închide şi lichidează o realitate. Chiar când hotarele propriu zise între epoci se pot muta şi uneori pot părea că se suprapun, grupele mari rămân însă bine aşezate. Dovezile în sprijin credem că vor fi în cele din urmă destul de convingătoare.

Perioada creatoare a Institutului Social Român se deosebeşte printr'o activitate felurită şi puternică în toate domeniile deopotrivă, în care îşi propusese să lucreze. Acum îşi câştigă el dreptul la acea preţuire care îi înconjură astăzi numele, faptele şi membrii, atât în ţară cât şi în străinătate. Lucrare de caracter ştiinţific în secţii sau lucrare de răspândire a cunoştinţelor sociale prin conferinţe sau publicaţii, una şi alta se urmează paralel, cu un avânt tot atât de însufleţit din partea oamenilor de studiu şi a publicului.

Numărul secţiilor a ajuns treptat până la 13 ; pe lângă cele amintite secţia de politică externă,. secţia de bibliologie, secţia de studii femenine, secţia de urbanism, secţia de statistică. Din studiile şi discuţiile lor au ieşit proiecte de legi, buletine de secţii, monografii sau articole publicate în organul Institutului Social Român. „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială" şi mai ales acel spirit de seriozitate şi bună înţelegere ştiinţifică, cu destule şi vădite urme în viaţa socială şi politică a ţării româneşti în tot acest răstimp. Pătrunşi la cele mai înalte locuri, în ştiinţă sau la cârma Statului, membrii Institutului n'au uitat şcoala prin care trecuseră şi nu s'au sfiit s'o mărturisească la orice prilej.

Intâiele cercetări de politică socială aici s'au făcut, şi

întâiele texte pentru o legiferare a unei mai bune vieţi a muncitorului aşişderea, ceeace a dus la legături strânse cu Biroul Internaţional al Muncii, care a privit dela început Institutul ca un reazăm. Amândoi directorii Biroului, când au venit în România, dela tribuna Institutului au cerut să-şi spună ţării părerile şi dorinţele. Când a fost vorba de numit un reprezentant al Biroului, el a fost ales dintre membrii Institutului şi a rămas de mulţi ani neschimbat acelaş.

Intâia oară când s'a vorbit despre Consiliul Legislativ, cu adausul că membrii Institutului, îngrijaţi mai cu seamă de lipsurile tehnicii juridice într'o vreme de nestăvilită legiferare, credeau că trebue să ajungă să lucreze ca o simplă secţie a lui, în sânul Institutului s'a vorbit. Luarea aminte a secţiei juridice s'a îndreptat asupra celor mai însemnate legi şi coduri, cercetându-le, îndreptându-le. Fie ca aleşi ai Parlamentului, fie ca oameni cu rosturi încă şi mai hotărîtoare, membrii Institutului au putut de foarte multe ori să folosească deadreptul rezultatul discuţiilor în comun sau chiar să-şi însuşească în întregime idei şi texte ale secţiei juridice. De aceea, atât alcătuirea cât şi activitatea acestei secţii au stat la locul de frunte şi au fost o mândrie a Institutului Social Român exact atâta timp cât a ţinut furia de legiferare legată de noua întocmire a Statului, ca să intre apoi într'un făgaş normal. Incă o dovadă de legătura, în programul de lucru al Institutului, dintre preocuparea teoretică şi aplicarea datelor ei la realitatea imediată socială. Când în sfârşit Consiliul Legislativ s'a înfiinţat, contactul cu el era firesc să se păstreze strâns şi înviorător.

In secţia cooperativă s'a cercetat pentru întâia oară, nu numai ca valoare şi documentare a unei experienţe economice, la fel ca oricare alta, ci ca un principiu de mai bună aşezare a vieţii şi a societăţii, cooperaţia. O întreagă şcoală de cercetători s'a pregătit aci, conducători ai mişcării sau titulari ai unei noui catedre de învăţământ superior.

Legislaţia agrară şi toată armătura omenească de mare

specialitate de care aplicarea ei a avut nevoe, au căpătat din mediul Institutului îndreptări netăgăduite. Un studiu, al înfăţişării noui luate de această ramură de bogăţie şi de viaţă a poporului român, n'ar fi deplin, dacă ar uita să pună în cumpănă ceeace au dat secţia agrară şi specialiştii de întâia mână, cari o alcătuiau.

In secţiile economice s'a arătat, între altele, însemnătatea metodei statistice şi întâiul recensământ al populaţiei după răsboiu, rupt cu atâta luptă guvernanţilor, este un merit atât de limpede al Institutului, încât preşedintele lui a fost chemat să dea, împreună cu specialişti şi tehnicieni, directivele, şi un membru, să-l organizeze şi să-l execute.

Inainte să cunoaştem şi să vie primarii creatori, secţia de urbanism a pus în discuţie, cu o participare care n'a fost numai a membrilor, îmbunătăţirile de ordin general edilitar şi estetic, neapărat cerute de o Capitală de mare ţară, cu atâtea noui provincii convergând acum spre ea, pline de amintirea altor capitale mai îngrijite, şi năvălită de o populaţie mereu în creştere. Ca un răspuns la munca lui mai largă de bine obştesc, dar poate că şi pentru asemenea preocupări speciale şi privind-o deadreptul, primăria Capitalei a dăruit Institutului un teren în cel mai bine aşezat punct al oraşului, unde el se pregăteşte să-şi înalţe un local.

Secţia culturală a luat încă dela început în cercetare problema reorganizării învăţământului de toate gradele, cu un spirit care să fie cât mai mult al vremii şi al pământului. Problema culturii, atât a celei creatoare cât şi a celei populare, a adunat în jurul ei cele mai bune puteri pe care le avea Institutul. De aceea, când a fost vorba de lucrat un proiect de lege de organizare culturală a fost chemat, ca un lucru dela sine înţeles, preşedintele Institutului Social Român împreună cu câţiva membri ai lui; când a trebuit să se găsească un înţeles mai adânc radio-difuziunii şi să i se dea o întocmire cât mai potrivită cu el, Societatea a chemat în fruntea ei pe preşedintele Institutului Social Român.

Acelaş lucru cu secţia de politică externă, care a cercetat cu îndrăsneală şi a popularizat pentru întâia oară cele mai gingaşe şi mai ezoterice probleme de politică internaţională ; cu secţia bibliologică, unde în deosebi problema unei mari biblioteci sociale româneşti a dus la propunerea strângerii la un loc a tuturor bibliotecilor de autorităţi publice din Bucureşti şi la cercetarea celei mai bune metode şi organizări, iar problema bibliotecii populare a premers unele acte de guvernământ foarte bine venite ; acelaş lucru şi cu secţia de studii femenine, care, pe lângă latura teoretică, a văzut iniţiativa de acţiune socială a unor membre, cum a fost aceea a întâii şcoli superioare de asistente sociale, cu participare covârşitoare la directive, a preşedintelui Institutului, iar la realizare şi în corpul profesoral, a membrilor.

Secţia sociologică a putut în cele din urmă, după tot felul de lucrări pregătitoare, să-şi însuşească şi să ducă mai departe acţiunea monografică la sate, începută cu membrii Seminarului de sociologie dela Universitatea din Bucureşti, sub conducerea titularului catedrei, care era şi preşedintele Institutului .Un nou sistem de sociologie şi o nouă metodă de cunoaştere a satelor au fost aşezate la temelia Institutului Social Român, ca o consfinţire şi ca o chezăşie de viaţă pentru toţi membrii lui şi pentru toţi străinii veniţi să afle o îndrumare. Institutul apărea în felul acesta ca făurarul de astăzi şi depozitarul de mâine al ştiinţei naţiunii. Ca o undă de înviorare a trecut peste toate secţiile. Institutul pornea la lucru nou, cu paşii tineri şi încrezători din întâia zi.

Incă din întâiele timpuri, cele mai multe secţii şi-au avut buletinele şi publicaţiile lor proprii. Aşa au ieşit şi au ajuns destul de cunoscute şi de citate Buletinul secţiei juridice şi Buletinul secţiei industriale, Buletinul secţiei cooperatiste şi Buletinul secţiei bibliologice. „Arhiva", organul Institutului, nu le putea mulţumi trebuinţele din două pricini : întâiu ,pentrucă apariţia la trei luni, sau chiar mai rar, în cazul numerelor duble şi triple, lua toată actualitatea unor chestiuni cu totul curente, ca interes de opinie publică sau

obiect de legiferare ; şi al doilea, ea nu putea să reproducă până în amănunt discuţiile şi hotărârile de secţie. De altfel Buletinele rămâneau o întregire firească şi trebuitoare a secţiilor şi răsfrângeau o activitate numai a Institutului, pe când „Arhiva", ca şi conferinţele publice, cu caracterul lor de tribună pentru cei mai pregătiţi într'o ramură de cercetare, fie că erau sau nu membri, intrau în cea de-a doua formă de manifestare, colaborare, sporire a frontului de lucru şi întreţinere a eficacităţii cu puterile, care de multe ori înţelegeau să stea pe dinafară. Institutul Social Român întrebuinţa o metodă, care fără să jicnească pe membri, măgulea şi punea la treabă, alături de ei, pe ceilalţi. Datorită puţin şi acestei metode roadele lui au fost atât de neaşteptate.

Publicaţiile Institutului au fost dela început, şi s'au păstrat până astăzi, de două feluri : periodice şi monografice. In fruntea celor dintâi se aşează „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială".

Ceeace a însemnat „Arhiva" pentru Institut se vede mai cu seamă acum, când colecţiile atâtor ani se înşiră voluminoase pe rafturi ca o adevărată bibliotecă. Iată, nu mai puţin, în desfăşurare, de zece mii de pagini, iar, ca preocupări, toate problemele sociale ale României şi culturii contimporane ! Cei cari ar fi porniţi să-i micşoreze locul în istoria celor mai frământate şi, de ce să n'o spunem, celor mai eroice silinţe pentru găsirea unei limpezirii, sau chiar s'o dea deoparte, n'au decât să-i răsfoiască încet paginile pline de grele întrebări, de bune gânduri sau de nesfârşită informaţie. Se va trezi foarte curând schimbându-şi părerea. Dar nu vrem să ne oprim aci asupra rostului „Arhivei" în desvoltarea ştiinţelor sociale sau în îndrumarea opiniei publice din România, ceeace ar ieşi din orizontul rândurilor de faţă şi poate şi din mijloacele noastre. Vrem, în schimb, şi putem să mărturisim ceeace a fost „Arhiva" pentru Institutul Social Român. Institutul nu se poate închipui fără revista lui. Parafrazând expresii întrebuinţate cu alte prilejuri, se poate spune fără niciun retorism că, dacă tot ceeace a făcut Institutul şi

chiar el însuşi s'ar pierde, dar s'ar păstra „Arhiva", cercetătorii cari ar vrea să înţeleagă fenomenul şi fapta lui, n'ar mai avea nici o greutate. „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială" n'a fost numai organul prin care se rostea Institutul Social Român, aşa cum s'ar fi putut rosti şi s'a rostit prin alte publicaţii şi mijloace, ci întruparea lui vie, coborîtă şi trăitoare între noi. De aceea, problema sau primejdia întreruperii revistei, ivită de câteva ori în împrejurările grele materiale sau spirituale, prin care a trebuit să treacă şi Institutul, a servit mai mult ca o biciuire a energiilor ,o clipă şovăitoare. Toată lumea îşi dădea seama că moartea „Arhivei" n'ar fi făcut decât s'o vestească pe a Institutului sau că, în tot cazul, Institutul fără „Arhiva" ar fi putut să fie ceva mai bun sau ceva mai slab, dar n'ar mai fi fost „Institutul".

In afară de monografiile întâilor ani, cu un caracter de cele mai multe ori de mare actualitate, ca de pildă : Participarea la beneficii, Probleme de politică de bancă în România, Magistratura, Casele de pensiuni ale întreprinderilor particulare şi asigurarea funcţionarilor, Organizarea comerţului exterior în epoca de tranziţie, Reforma agrară în diferite ţinuturi ale României, şi de aceea astăzi de o valoare mai mult bibliografică, Institutul a publicat în volum, adesea cu note, comentarii şi anexe, câteva din ciclurile de conferinţe publice. Ele au găsit cea mai bună răspândire şi cel mai trainic răsunet, pentrucă tratau cele mai tulburătoare probleme ale timpului, prin cei mai buni cunoscători sau mânuitori ai lor din cel mai cuprinzător şi îndrăzneţ punct de vedere. Noua Constituţie a României şi nouile Constituţii europene, Doctrinele partidelor politice, Politica externă şi Politica culturii sunt ca patru stâlpi de orientare. Niciodată până la ele tiparul românesc nu ne dăduse asemenea cărţi. Ele rămân publicaţia caracteristică a Institutului Social Român din perioada lui creatoare. Ceeace se verificase în cuprinsul unei săli cu un public destul de pregătit şi de pretenţios, era trimis, după acest examen, să facă în voe înconjurul ţării şi să-şi deschidă loc în biblioteci şi pe mese de studiu. Era ca un întâiu

volum de enciclopedie socială, puternic de toate cele peste 2000 de pagini ale lui, şi mai ales de toate numele, de-atâtea ori de strălucire unică, dela noi şi din străinătate, ale colaboratorilor. Şi erau şi ca întâii paşi de mare încredere şi de conştiinţă sigură a propriei meniri şi puteri, pe cari Institutul îi făcea în politica şi în cultura românească.

In acelaş răstimp, Institutul avea dela membrii săi şi alte semne de preţuire, care însemnau noui şi neprevăzute rosturi. La 27 Martie 1922, preşedintele primea dela d. Inginer Mihail Manoilescu, o scrisoare în care, ca membru al Institutului, „îşi lua libertatea să-i aducă la cunoştinţă că : a) pune la dispoziţia Institutului într'un cec alăturat suma de 8.000 lei pentru completarea bibliotecii şi cheltuieli de imprimare, şi b) oferă aceluiaş Institut suma de 80.000 lei în efecte Imprumutul Unirii 1919, cu dobândă fixă de 5%, din ale căror cupoane să se acorde anual un premiu indivizibul de 4000 lei celui mai bun studiu original asupra oricărei chestiuni din domeniul economiei industriale în România". Astfel lua fiinţă Premiul Inginer Mihail Manoilescu.

La 1 Mai 1926, o altă scrisoare, de rândul acesta din partea unei membre a secţiei femenine, d-na Elena Romniceanu, cerea instituirea unui nou premiu. Intâiele ei trei alineate sunau astfel : Prin pierderea de toţi plânsei Bucura Dumbravă, mi-a venit mie, prietenei, îndrăsnesc să zic, celei mai apropiate, sarcina să dau o cât mai bună întrebuinţare averii rămase. Dintre aşezămintele de cultură, care au avut-o ca membră sau intrau în preocupările ei şi puteau să aibă un mic legat pentru amintire, mi-am dat seama că nu putea lipsi Institutul Social Român. De aceea, vă rog să primiţi propunerea mea ca Instituţia să întocmească un premiu, numit Premiul Bucura Dumbravă. Cred că un subiect general de etică ar fi potrivit atât cu scopurile urmărite de Institut, cât şi cu problema de căpetenie a civilizaţiei noastre şi cu gândul statornic al celei care dă numele acestui premiu. Dau în acest scop 20.000 lei anual. Suma aceasta reprezintă o bună parte din venitul într'un an al cărţilor scrise de Bucura Dumbravă.

Am crezut că premiul capătă, prin alimentarea lui din acest venit, un înţeles simbolic! Din opere scrise odată cu iubire, să iasă alte opere scrise cu iubire, şi vechiul cuvânt liturgic: „Lumină din Lumină" să-şi afle la adăpostul Institutului o nouă adeverire. M'aş bucura dacă data când se dă acest premiu ar putea fi luna Ianuarie în care Bucura Dumbravă a intrat cu partea muritoare în pământul dintre trei continente, dela Port-Said".

Dar, chiar după înşirarea atâtor fapte, care nu s'a putut face fără să se lase multe altele pe dinafară, Institutul Social Român ar rămâne numai fragmentar cunoscut, mai cu seamă în posibilităţile lui, dacă nu s'ar aminti, fie şi în treacăt, de alte două forme originale de activitate: organizarea în ţară de Institute regionale şi organizarea de legături cu străinătatea.

Incă din 1919, dovadă că Institutele Sociale intrau în programul nescris al Asociaţiei de-atunci pentru Studiul şi Reforma Socială, ca o urmare firească a lucrării de cercetare şi de cunoaştere a ţării, care se punea la cale, Vasile Pârvan, ajutat de N. Ghiulea, luaseră iniţiativa înfiinţării unei secţii pentru toată Transilvania, la Cluj, pe lângă Universitate. Incercarea s'a oprit pe loc, poate pentrucă era prea timpurie, dar poate şi pentrucă era începută după vederi, părăsite mai târziu de Institut. De câte ori a fost vorba după aceea de întemeerea unor filiale regionale, Institutul a înţeles să lase întreaga iniţiativă localnicilor, cari ştiau mai bine decât oricine, nu numai trebuinţele colţului lor de ţară, dar şi mijloacele de împlinire. Citind astăzi cuvintele lui Pârvan n'avem numai fiorul omului care s'a dus şi atât de prieten al Institutului, dar şi fiorul depărtării dela formula mai mult legislativă şi polemică a începuturilor până la opera de construcţie liniştită şi mult mai bogată de mai târziu: „D. V. Pârvan a arătat împrejurările în care s'a alcătuit la Iaşi în primăvara anului 1918 „Asociaţia pentru Studiul şi Reforma Socială". Incercările prin care trecuse ţara şi neamul, care a avut parte de o organizare legislativă improvizată şi departe de realitatea socială, şi de o administraţie fără pregătire spe-

cială, şi simţ de răspundere, şi prin urmare abuzivă şi anarhică, au hotărît pe un mănunchiu de puteri tinere, specialişti chemaţi în chestiile sociale, să ia atitudine făţişă şi să ceară în mod public ruperea cu o tradiţie nenorocită. Ei urmăreau ca legile care se dădeau ţării să nu mai fie creaţiile de moment ale unei politici improvizate, ci rezultatul unor studii amănunţite ale stărilor şi necesităţilor reale şi ca administraţia să se dea în seama specialiştilor cari să facă din cariera lor un apostolat".

In 1932 fruntaşi ai vieţii ştiinţifice şi sociale româneşti din Timişoara, la care s'a adăugat Aradul, au hotărît să înfiinţeze un Institut Social al Banatului şi al Crişanei. Ei au cerut dela început să lucreze în cadrele Institutului Social Român, cu statutele şi ca o filială a lui. S'au grupat în secţii pe specialităţi, stăruind în cea mai mare parte asupra întrebărilor locale, şi ca o dovadă a fost luarea în cercetare a problemei bănăţene atât de îngrijitoare a depopulării satelor româneşti din regiune, şi au scos o revistă documentată bine scrisă şi de o foarte frumoasă înfăţişare tehnică. Atunci când Fundaţia Culturală Principele Carol a trimis în ţară echipe de lucru studenţeşti, Institutul Social Banat Crişana, care căutase încă mai dinainte să aibă membri de-ai săi în expediţiile monografice ale Institutului Social Român, s'a grăbit să organizeze întâiele cercetări de acest fel în satele bănăţene. Pregătite cu grije şi date pe mâna unor specialişti tot pe atât de încercaţi pe cât de însufleţiţi, ele au izbutit peste orice aşteptări şi au stârnit la expoziţia anuală a echipelor studenţeşti preţuirea deosebită a Suveranului pe lângă luarea aminte cea mai vie din partea publicului. Aproape acelaş lucru s'a întâmplat, abia ceva mai târziu cu Institutul Social al Basarabiei dela Chişinău. Provincia de peste Prut, atât de vitreg părăsită pe timpul celor o sută de ani de stăpânire străină, s'a împodobit deodată, nu numai cu o viaţă universitară, dar şi cu un asemenea institut de cercetări şi de faptă românească. Tot ce are Chişinăul mai bun s'a strâns la chemare şi a început un lucru plin de făgăduieli. Credinţa nezdruncinată în urmările fericite ale acţiunii

Institutului, spiritul de organizare şi râvna de muncă a d-lui Grofşoreanu la Timişoara şi a d-lui Pan Halippa la Chişinău, cei doi preşedinţi, sunt cea mai sigură chezăşie că treaba începută este într'adevăr temeinică. Programul Institutului se apropie de realizare prin aceste unelte, regionale, venite dela sine să se pună în slujba lui, pentrucă ele uşurează acea cunoaştere a ţării, până în adâncurile ei, care singură poate face cu putinţă îndreptările aşteptate.

Legăturile cu străinătatea s'au urzit în chip firesc, îndată ce Institutul Social Român a început să fie cunoscut ca o asociaţie de cercetători ai ştiinţelor sociale în România. Ele au luat formele cele mai deosebite, dela cererile de lămuriri prin corespondenţă şi schimbul de publicaţii până la participarea la congrese sau la expoziţii internaţionale, la invitarea de conferenţiari străini la noi şi de conferenţiari români în alte ţări, la trimiterea de studii pentru „Arhiva", la primirea de oaspeţi şi de observatori, la proclamarea de membri corespondenţi sau de onoare şi chiar la acordarea de subvenţii. Institutul a ajutat pe această cale ca ţara să fie mai bine cunoscută şi mai drept judecată în străinătate decât înainte şi ca ştiinţa noastră socială să fie rodită de colaborări strălucite, care fără el n'ar fi avut loc. S'a realizat astfel o solidaritate ştiinţifică internaţională în care Institutul Social Român a primit din ce în ce mai mult rosturile unui membru preţuit şi indispensabil. Astăzi am ajuns atât de departe încât în toate chestiunile care privesc fiinţa şi activitatea Institutului părerea lui să fie neapărat cerută şi experienţa folosită cu recunoştinţă.

Amintim dintre aşezămintele străine pe acelea cu care Institutul Social Român a avut legături sau a conlucrat mai strâns : Institutul Solvay din Bruxelles, Institutul de Folklore Brabançon tot de-acolo, Institutul Intermediar de Drept Internaţional dela Haga, Royal Institute of Foreign Affairs dela Londra şi societatea Fred. Le Play tot de acolo, Institutul Internaţional de Drept comparat dela Lyon, Institutele Sociale dela Praga şi Brno şi Institutul social polonez, Institutul Internaţional de Sociologie dela

Paris şi Societatea de sociologie dela Geneva, Dotaţia Carnegie pentru pacea internaţională şi Fundaţia Rockefeller. Fundaţia Rockefeller a preţuit atât de mult serviciile pe care le aduce Institutul Social Român, vizitat în nenumărate rânduri de reprezentanţi de seamă ai ei, încât i-a acordat o subvenţie destul de însemnată timp de trei ani, a urmat avizele lui pentru trimiterea de bursieri români la studii în Statele Unite sau în alte ţări şi a tratat cu el înfiinţarea la Bucureşti a unui mare Oficiu de documentare pentru întreg Sud-estul Europei, Oficiu pe care ar fi urmat să-l organizeze şi să-l conducă Institutul Social Român. Printr'un schimb de scrisori din 1933 între Institut şi d. G. L. Duprat, Secretarul General al Federaţiei Internaţionale a Societăţilor şi Institutelor de Sociologie, „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială" a ajuns în anul XII organul, nu numai al Institutului Social Român, dar şi al acestei Federaţii.

Dar cu această faptă şi poate că şi cu altele înşirate până aci Institutul Social Român a intrat într'o nouă perioadă de viaţă, care este perioada lui de înrâurire. Munca şi creaţiile lui nu mai sunt, după cincisprezece ani de stăruinţă şi de afirmare, numai ale lui, ci încep să ajungă un bun al celor mulţi. Institutul nu este numai cunoscut, dar şi recunoscut. La doctrina sau la metodele lui vin cu încredere instituţii publice şi particulare sau personalităţi studioase, iar la colaborarea membrilor se face tot mai deseori apel. Când preşedintele Institutului Social Român a primit sarcina plină de răspundere, de Ministru al Instrucţiei, Cultelor şi Artelor, atât cât a ţinut acel loc a lucrat ca un sociolog şi ca un om care ducea cu sine meditaţiile şi experienţa în domeniul culturii nu numai a sa, dar şi a aşezământului înfiinţat şi condus de el. Toată activitatea Ministerului a simţit o înviorare de gândire nouă şi de imbold spre alte îndrumări, cari, în ultimă analiză, duc la Institut şi la spiritul creat de Institut. Proectele de legi care s'au pregătit atunci, al învăţământului primar şi al organizării culturale, oglindesc şi unul şi altul, cu nenumăratele lor inovaţii, acest spirit, lucrările de documentare şi

de statistică puse la cale cu acelaş prilej, într'o măsură şi după criterii nebănuite mai înainte, descopereau o metodă care le era curentă tuturor membrilor Institutului. Institutul făcea operă de guvernământ, aşa cum s'a mai întâmplat, de altminteri şi cu alţi membri ajunşi în aceleaşi posturi de comandă şi înţelegând să aplice tot ceeace şcoala ştiinţifică din care făceau parte elaborase şi experimentase.

In nimic nu se vede însă mai limpede caracterul şi puterea acestei epoci de înrâurire decât în legătura care s'a făcut între pilda Institutului Social Român şi acţiunea la sate a Fundaţiei Culturale Principele Carol. Incă din 1930 M. S. Regele binevoia să primească preşedinţia de onoare a Institutului, iar în 1934 a numit pe d. D. Gusti, preşedintele activ, director general al Fundaţiei Culturale Regale, întâia născută şi poate cea mai dragă. De când se schiţează în 1921, întâiul plan al unei case a Culturii Poporului, gândită până în amănunt de Principele Moştenitor Carol, ca o unealtă de ridicare a ţării după răsboiu, dar realizată numai treptat şi fragmentar, preşedintele Institutului Social Român fusese chemat ca s'o organizeze şi s'o conducă. Drumul era de-atunci deschis. Acum venise prilejul recâştigării unui timp pierdut şi al îndreptăţirii marii încrederi regeşti pusă în omul de ştiinţă. De aceea, când M. S. Regele Carol II a luat hotărîrea să se lucreze deadreptul între ţărani, prin echipe studenţeşti cu un program menit să pătrundă şi să deslege problemele de căpetenie ale obştei româneşti, experienţa de ani de zile a Institutului Social Român s'a arătat ca un adevărat rezervor de adevăruri, de constatări şi de metode, din care se putea lua cu mâini pline.

Multă lume nu s'a dumirit nici până azi de avântul şi de rezultateale date de această acţiune, închegată numai într'o lună de zile şi ajunsă numaidecât, pentru noi, un sistem de însănătoşire materială şi morală a satelor, iar, pentru străini, o politică culturală originală de ţară agrară vrednică să fie urmărită la faţa locului, din pricina învăţăturilor pe care le poate cuprinde şi pentru alţii. Cel ce

leagă însă, prin preşedintele lui, activitatea ştiinţifică a Institutului de acţiunea culturală a Fundaţiei, înţelege fără nicio greutate. Suntem aici în faţa unui caz clasic de colaborare între pregătirea teoretică şi aplicarea pe teren. Acelaş lucru, când s'a înfiinţat întâiul Muzeu al satului în România, pentru care n'au fost nevoe, spre nesfârşita uimire a tuturor, punând la socoteală case de piatră şi de cărămidă de zidit, biserici vechi de transportat din fundul Maramureşului şi de reclădit la Bucureşti, fântâni şi cherhanale dobrogene, mori de vânt basarabene, înzestrare de gospodării ţărăneşti întregi, dela cea din urmă lingură de bucătărie până la oaia din grajd şi la perechea de ţărani în casa locuită, n'a fost nevoe, pentru toate acestea şi ca să se înfiripeze imaginea deplină a ţării în mai multe zeci de exemplare, decât numai de trei luni. Se uită însă că îndărătul unei asemenea silinţe, cu neputinţă de dus la capăt de altcineva, se afla chezăşia Institutului Social Român şi munca migăloasă premergătoare, supraveghiată cu grijă, a Fundaţiei Culturale Principele Carol prin echipele studenţeşti, inspectorii şi mai ales directorul ei general. De altminteri, pe acest drum, plin de atâtea surprinderi, nu s'au călcat decât întâii paşi. Un orizont nesfârşit se deschide înainte.

Tipăriturile Institutului au primit ele însele o nouă înfăţişare în această perioadă. Lăsând la o parte Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială, ajunsă ea însăşi organ naţional şi internaţional, acum a luat naştere Biblioteca de sociologie, etică şi politică. După monografiile întâmplătoare dinainte sau după punerea în circulaţie a textului conferinţelor publice, s'a trecut acum la o prezentare programatică a sistemului de sociologie al şcolii dela Bucureşti, care îşi are fireşte latura lui de catedră, dar Institutul Social Român se făleşte că-i aparţine în cea mai mare parte, cu atât mai mult cu cât el însuşi nu este decât o creaţie şi o exemplificare a lui. Dacă studiile şi contribuţiile din această bibliotecă, cele mai multe în legătură cu activitatea de până acum a preşedintelui, ca volumul reprezentativ, Sociologia militans, un întreg program nu-

mai prin titlu, sau cu activitatea monografică a colaboratorilor crescuţi de noua şcoală, avea rostul să răspândească între oamenii de cercetare o nouă doctrină şi un nou ţel al ştiinţelor sociale, o altă publicaţie trebuia să răspundă la o altă trebuinţă, tot aşa, dacă nu mai însemnată. Este astăzi o întreagă lume în ţară, de învăţători, de preoţi, de oameni de administraţie, de studenţi, de studioşi practici sau de cititori obişnuiţi, cari sunt dornici să afle, într'o formă şi cu un material îndeosebi de fapte şi, prin urmare, mai la îndemâna ei, ce se gândeşte în secţiile Institutului, ce se pune la cale de membrii şi de conducătorii lui şi ce îndrumări dau toate instituţiile care lucrează în spiritul de-acolo. Pentru mulţumirea acestei trebuinţe, de popularizare largă şi de propagandă luminată a ştiinţelor sociale şi mai ales a aplicării lor în cunoaşterea ţării şi a satului românesc, a început să iasă revista lunară, foarte bine primită, „Sociologie românească". Din nou un titlu, care este, în acest al doilea domeniu, un întreg program. Sunt toate, unde ale acelei epoci de înrâurire, despre care am vorbit şi care se răspândesc fără întrerupere până departe.

Ajunşi la capătul acestor consideraţii repezi şi mai mult de enumerare istorică despre Institutul Social Român, scriitorul, ca şi cititorul lor, simt că trebue să mai lipsească ceva şi că lămurirea nu este întreagă, atât a construcţiei cât şi a bogăţiei de gânduri şi de nădejdi pe care o adăposteşte. Pentrucă nimic nu s'ar fi putut îndeplini, dintre cele înşirate aci, fără personalitatea, de cugetător şi de organizator, a preşedintelui Institutului Social Român şi de aceea, fără el, într'un studiu despre instituţie ca şi în viaţa acestei instituţii, lucrurile rămân tulburi şi nelegate. Acel portret cere însă alte puteri, dacă nu cumva cea mai bună zugrăvire a cuiva nu este tocmai aceasta, încercată în aceste pagini : scoaterea din vălmăşagul vremii, unde stau amestecate, a faptelor unei vieţi, înlănţuirea lor şi ţinerea în lumină adevărată.

UN SAT DE MUSCELE : STĂNEŞTII

Dacă am fi să credem pe filologi, toate satele noastre de deal, cele mai bogate şi mai mândre pe care le avem, cu cerul zimţat de culmi, cu livezile pline de poame mustoase şi cu râul cântător şi limpede printre case, ar trebui să fie nişte sate de muncele sau, mai bine, de muscele. A fost adică o vreme, de neamestec al strămoşilor cu alte neamuri şi cu traiu mai curat pe înălţimi, când cuvântul deal nu era cunoscut. Şi în locul lui, dacă aveam nevoie să vorbim de un munte mai mic, ziceam cu toţii şi numai muncel. Când am coborît însă de vale şi am dat de slavi, am împrumutat dela ei dealul care s'a întins pretutindeni şi a scos din limbă şi din ţară muncelul. Din toate pământurile româneşti, numai pe plaiurile unde au venit întâii domni descălecători, cuvântul s'a păstrat neclintit şi a fost simţit mai târziu ca destul de caracteristic în cât să dea numele unui judeţ. Muscelul are chiar în numele lui unul din cele mai mari drepturi la mândrie. In toată România nu este alt judeţ chemat mai româneşte şi mai în legătură cu viaţa de toate zilele a oamenilor. Aşa cum ies aici din trecut şi te întâlnesc sprintene pe toate drumurile, fotele şi iile tot altfel cusute şi colorate ale femeilor, iese şi acest cuvânt rar, ca o podoabă de aur rămasă dintr'o comoară veche în cea mai mare parte pentru totdea-

una risipită, şi dă o înfăţişare care e numai a lui, ţinutului înalt dintre râul Doamnei şi Dâmboviţa.

Cuibărit pe aceste locuri, la jumătatea drumului dintre Câmpulung şi Curtea de Argeş, şi ca un popas şi o treaptă a muntelui apropiat, se găseşte satul Stăneşti. Pentru a doua oară anul acesta Fundaţia Culturală Principele Carol a trimis între locuitorii lui o echipă de studenţi şi de tehnicieni, ca să lucreze timp de trei luni la îmbunătăţirea împrejurărilor locale. E bine acum, când răsună cele din urmă lovituri de ciocan în pavilionul din Parcul Carol din Bucureşti, unde numai peste puţine zile se va deschide expoziţia lucrărilor tuturor celor douăzeci şi cinci de echipe ale verii trecute, să ne amestecăm printre paşii uneia din ele şi să cunoaştem mai în amănunt, atât faptele ei, cât şi viaţa unui sat românesc.

Ceeace izbeşte dela început, pe oricine intră în Stăneşti, fie că a venit dela Miazăzi, din Domneşti, pe jos, prin zăvoiul fermecat de pe valea râului Doamnei, sau a pornit deadreptul pe şoseaua mare care nu se opreşte decât la Nucşoara sau la fostul conac de vânătoare al Regelui Ferdinand dela Bahna Rusului, sub munte, în hurducăturile unui autobus de curse, destul de obosit de drumurile zilnice, fie că a grăbit dela Răsărit, în căruţă, pe sub pădure, din Slănicul vecin, este rostul precumpănitor al apelor. Nu mă gândesc numai la râul Doamnei, care dupăce a curs în voe în lunca mai largă a Poenăreilor şi Corbşorilor şi s'a strecurat în Stăneşti printr'un fel de chee făcută de apropierea dealurilor, aleargă pe marginea satului, despletindu-se de bunăvoie sau abătut cu meşteşug prin iezături şi răstoace de mori şi joagăre. Văd însă toate văile torenţiale, rupturile neaşteptate din dreapta şi din stânga, pe care, la orice ploaie mai bogată, se rostogolesc puhoaiele. Lucrări de două feluri, unele pe râpi, sădiri de păduri întregi, şi altele, în vatra chiar a satului, încearcă să apere de prăpădul lor. Albii uscate, îngrădite de împletitură de răchită, ocolesc prin spatele curţilor sau trec deacurmezişul şoseaua, aşteptând să prindă în jghiabul lor şi să ducă mai departe, în jghiabul mai cuprinzător al râului Doam-

nei, şuvoaele de pe coaste. Ele fac parte din înfăţişarea satului şi îl umplu cu un fel de aşteptare şi de veste a unei primejdii altminteri nebănuite, ca un clopot de înec, ridicat la toate răspântiile. Unele văi duc pietrării şi buşteni şi oamenii se feresc de ele lăsându-le drumul nezidit şi nelucrat ; dar sunt altele, care vin cu nisip mărunt şi îl aştern peste ogoare şi livezi, pustiindu-le. Poate că Stăneştii înşişi au fost aşezaţi acum vreo sută de ani înăuntru, pe una din aceste văi, Valea Lupului, nu atât ca să se ferească şi să fie văzuţi mai greu de tot felul de oaspeţi ai drumului mare, cât ca să aibă să sufere mai puţin tocmai de scurgerea furtunoasă a ploilor de pe dealuri. Tradiţia ştie să arate un loc mai neted, cu pomi roditori şi cu amintirea unei biserici, schit sau adăpost de închinare, astăzi destul de departe de sat şi unde ar fi trăit oamenii de demult. Pentrucă biserica de acum a fost începută la 1831 şi e aşezată pe un pinten la destul de mare apropiere de râul Doamnei, se poate crede că Stăneştii, dacă e adevărat că au fost mutaţi aici din altă parte, au trebuit să asculte de cunoscuta scoatere la linie, a generalului Kiselef, care a fost întâia încercare de sistematizare a satelor noastre.

De altfel, oamenii au dat şi în numele aşezării lor, dovada acestei trăsături deosebitoare. Stăneştii, cu obârşia atât de obişnuită, dintr'un moşnean sau Popă Stan de pe vremuri, cuprind în sine trei cătune : Stăneştii propriu zişi, cel mai mic din toate, dar cel mai bine aşezat din punct de vedere administrativ, cu 467 de locuitori ; Pârâeştii, cel mai vechi şi cel mai populat, cu 522 de suflete, şi Poduri, cu 493. Nu se poate zice că acestea două din urmă nu mărturisesc destul de limpede, cătunul pârâurilor şi cătunul podurilor peste ape, în ce cadru geografic au fost chemate să-şi ducă viaţa. Niciunul din satele vecine sau de pe alte văi din apropiere, care sufăr cam de aceleaşi neajunsuri, nu s'au gândit s'o arate chiar din nume, cum au făcut-o cătunele noastre.

Locuitorii trăesc din puţinele locuri de arătură pe care le au, trăesc din livezile de poame, prune, mere şi nuci,

trăesc din vite, dar trăesc mai ales din apă. Apa aceasta, care prin belşugul şi prin neastâmpărul ei, era parcă sortită mai curând să le strice, a fost pusă la treabă. Când la căderea serii, ieşi uneori pe prispa cu garoafe şi muşcate a casei muscelene unde stai, chemat de un zgomot de zurgălăi şi de cântece, şi vezi două sau trei căruţe trecând pe fugă numai cu flăcăi, cu felinarul de drum de noapte aprins la proţap, să ştii că sunt bilarii porniţi la munte. Tăerea pădurilor are oriunde, dar cu deosebire în aceste părţi, ceva eroic, de luptă. E drept că munca e grea şi istovitoare. Am auzit de pildă, în Stăneşti, că dacă întâlneşti pe uliţă cete de băeţi întorcându-se acasă, să ştii că cei roşcovani, drepţi şi uşori la pas, sunt ciobani dela stână, iar cei galbeni, slabi şi obosiţi, sunt bilari, muncitorii de pădure. I-am văzut şi pe unii şi pe alţii sus, pe înnălţimi. Stăneştii, mai puţin încă decât alte sate de muscele, poate să fie închis în graniţele lui administrative. Râul îl duce până la 30 şi 40 de kilometri din vatră, prin moşiile şi hotarul altor sate, în căutarea masivelor de brad şi de fag. Oamenii se însoţesc în cete de şeapte, opt, îşi iau câte un lot, învoindu-se, fie cu serviciul silvic al Statului, fie cu vreun proprietar de munte, şi pornesc. Intâia lucrare e doborârea cu ferestraele şi topoarele ,a doua e coborîrrea pe jghiaburile de piatră şi darea la apă, a treia, urmărirea pe râu câteva zile şi nopţi în şir, până la depozitul şi joagărul din vale, unde în sfârşit se face socoteala şi împărţirea, celelalte, despicarea mai cu seamă a şiţei şi încărcarea în căruţele scârţâitoare pentru târgurile dela câmp. Joagărele, mişcate de apă, tae la rândul lor buştenii şi cărăuşia poartă pe oameni pe alte drumuri, încă mai lungi decât celelalte. Satul nu e decât un popas al acestor şi altor călătorii. Apa, cu undele veşnic neliniştite, a dat ceva din trebuinţa de mişcare şi din neliniştea ei, şi oamenilor. Musceleanul în deobşte, iar locuitorul Stăneştilor, după chipul şi asemănarea lui, e un om umblat, care ştie cum merge lumea, scotocitor, hotărît, crezând în sine mai mult decât în alţii şi gata oricând la descălecări oricât de îndrăsneţe şi oricât de îndepărtate. Ceva din porunca trecutului, care e de cucerire şi de mândrie, trăeşte în fiecare.

Studenţii, cari au venit aici, cu programul de lucru al Fundaţiei Culturale Principele Carol, au trebuit să-şi împartă lucrul lor, potrivit cu oamenii, în două ramuri, destul de deosebite la întâia arătare, dar întâlnindu-se în cele din urmă într'o singură ispravă. Cea dintâi mulţumea trebuinţele de fiecare zi ale vieţii şi ale gospodăriei. Căutarea bolnavilor, grija de sănătatea copiilor, sfaturile igienice, împărţirea de medicamente au găsit aceeaş recunoscătoare şi duioasă întâmpinare. Erezia că săteanul n'are încredere în medic, aşa cum n'ar avea încredere în ştiinţa de orice fel a oraşului, nu e decât o erezie, dovedită încă şi încă odată la orice nouă încercare. Intâia secţie a oricărui cămin cultural de ţară trebue să fie dispensarul medical. In Stăneşti, fiind vorba de al doilea an de lucru, s'a mai putut urmări şi alt fapt, tot aşa de însemnat. Căutaţii de anul trecut şi care aveau nevoe de un tratament în continuare, au venit ei singuri la vizită îndată ce au prins de veste că medicul s'a aşezat din nou în sat.

Agronomul, medicul de vite şi maestra de gospodărie, s'au dovedit cele mai bune şi dorite ajutoare ale satului, care este în bună parte o comunitate de muncă, simţitoare la orice îi poate îndruma, uşura şi spori această muncă. Trebuiau văzuţi băeţii, unii alergaţi din alte sate, cari au primit lecţii de altoit pomii, şi pe urmă s'au schimbat în altoitorii atâtor livezi, uimiţi şi ei şi uimind şi pe alţii cu destoinicia căpătată. Trebuiau văzute femeile şi fetele, gătind mâncări neaşteptate din zarzavaturi foarte cunoscute sau alegând pe gherghefuri, cu degetele lor nemaipomenit de isteţe şi de harnice, împletituri şi desenuri nebănuite. Trebuiau văzuţi oamenii la secarea unei adăpători de vite, un adevărat lac, pe islazul de pe deal, în care apa stătută punea în primejdie cea mai însemnată avuţie a satului, când pe fundul gropii s'au arătat deodată burueni şi vietăţi monstruoase, de nămol şi de singurătate, ca într'o vrajă de babă descântătoare.

Teologul ajutat de cei doi preoţi şi ajutându-i a deşteptat un nou suflet în jurul bisericii, câştigând pe oameni ca să dreagă o clădire sfântă mai mult lăsată în părăsire, pre-

gătind un cor care să dea răspunsurile liturghiei, în toate zilele de Duminică şi sărbători. Ca luminată de nenumărate lumânări într'o zi de Inviere, biserica, scufundată puţin între acoperişurile şi zidurile ei vechi, s'a desfăcut dintre celelalte case şi a stat iarăşi între oameni în sfinţenia strămoşească. La sat credinţa e de multe ori ca o apă, care, ca să se păstreze mai limpede şi mai rece, în loc să curgă la faţa pământului, rămas cu spinii şi cu şerpii lui, se trage la adânc, de unde trebue să ştii însă s'o descoperi şi s'o împarţi însetaţilor.

Biserica din Stăneşti nu e mare nici făloasă, dar duce pe umeri viaţa de o sută de ani a satului. Numai munţii şi râul sunt pe aici mai vechi decât ea. Un drum în podul de mult neumblat a dat la iveală un rând de icoane, scoase din întrebuinţare şi acoperite de o scoarţă de fum, de var şi de umezeală. Când scoarţa aceasta a fost curăţată, s'au arătat cu un fior, ca un obraz al credinţei de altădată, chipuri de sfinţi sau întâmplări evanghelice, aşa cum nu se mai zugrăvesc astăzi. Pe pupitrele dela strană se deschid câteodată cărţi ale tipicului bisericesc, minee sau cazanii de învăţătură, pe care stăpânirea vremelnică rusească a Regulamentului Organic, din zilele când aceste ziduri au fost ridicate, şi-a pus pecetea celor doi vulturi albi ai ei. Cântăreţul bătrân şi cititor de chirilice parcă se îmbracă înaintea noastră în haina cu glugă a trecutului şi vorbeşte de acolo, ascuns ochilor noştri, cu un Dumnezeu peste vremuri. Iar pe pereţii dela intrare, în lumina puţină a ferestrelor înguste, stau neschimbaţi în culorile vii de apă de acum o sută şi mai bine de ani, ctitorii sfântului locaş, îmbrăcaţi ţărăneşte, în zeghi înflorite de sărbătoare cum nu mai sunt astăzi, ţinând, cu aceeaş statornicie, în mâinile lor, bisericuţa făcută de ei şi credinţa în Dumnezeu a acestei ţări. Trebue să umbli sute şi poate mii de sate, dacă nu trebue să umbli chiar mai multe ţări, ca să poţi găsi o a doua zugrăveală, mai frumoasă şi mai zguduitoare decât zugrăveala uitată şi neluată în seamă de aci.

Alţi studenţi, împreună cu învăţătorii şi cărturarii mai tineri sau mai vârstnici ai satului, au pus la cale acele adu-

nări, fie de consfătuire, mai ales cu bărbaţii, fie de petrecere, la şezători, cu toţi locuitorii, în care obştea se reînchează şi se arată cu toate însuşirile ei. Trebuia văzută acea întrunire în sala de şedinţe a Primăriei când s'a cercetat mai chibzuit şi mai documentat decât în orice comisie de specialişti, încercările de cooperaţie locală, încă dinainte de răsboiu, cu toate nădejdile puse în ea şi cu desamăgirile venite pe urmă. Ieşeau de acolo la iveală greşelile, atât ale oamenilor cât şi ale legiuirei, şi ieşeau mai cu seamă la iveală toate aşteptările, pe care, în ciuda pagubelor de tot felul, oamenii le păstrează în această formă de organizare economică. Muscelul rămâne şi astăzi un judeţ cooperatist, prin tot ceeace oamenii se arată gata să scoată din vechea făgăduială. Şi trebuia văzută deopotrivă o şezătoare de seară, cu participarea liberă a sătenilor din sală, în care se deosebea deodată fluerul îngroşat al cavalului, ca pe vremea când peste Plaiul Oii de deasupra satului se îndreptau nenumăratele turme ale munţilor Făgăraşului spre iarba şi moina bălţilor Dunării, sau ghicitoarea ascuţită a vreuni Păcală, altminteri scufundat şi neştiut în mulţime. Cel din urmă cor învăţat, îl auzeam în altă seară, din întunericul care mă ascundea, cântat pe uliţe de doi flăcăi, întorşi de la muncă, armonizat pe două voci, ca în ţările unde muzica aceasta mai înaltă e la ea acasă şi face parte din mirarea streinilor călători. Cinematograful aducea, dela noi sau din depărtare, minunile lui luminoase, marea şi uscatul, munca şi jocurile. Nu trebue în sfârşit să se uite că ascultătorii alcătuiau ei înşişi şi fără să-şi dea seama, o curte aproape domnească, femeile mândre în ii şi fote scăpărătoare, bărbaţii în haina scurtă neagră peste cămaşa lăsată afară numai cât să se vadă cusătura ei de borangic, şi în pantaloni grei de postav sau de aba gălbioară, copiii în cămăşuţe şi opinci, cu capul îmbrăcat în părul lung şi cu ochii de cele mai multe ori albaştri, plini de prospeţime şi de râs. Dacă Domnii dela Curtea de Argeş, dela Câmpulung sau dela Târgovişte s'ar fi putut întoarce din istorie, ei s'ar fi simţit bine în mijlocul acestui popor, care e poporul depe vremuri, de oameni de curte, de jupânese

şi de copii de casă. Nicăeri nu ai mai multă încredere decât aici, că un miez de suflet şi de datini dela înaintaşii noştri se păstrează curat peste orice schimbări şi ne dăruieşte făptura aparte, cu care dăm o înfăţişare proprie şi aceiaş, gândurilor şi întâmplărilor.

Invăţătura, pe care o desprindem din toată lupta echipei studenţeşti cu greutăţile şi lăsând deoparte rezultatele n'are nici ispita şi nici meritul vreunei noutăţi, dacă nu cumva nu e o ispită şi un merit că a fost rostită numai la capătul unei îndelungi şi cinstite străduinţe. Fiecare sat are nevoie, ca să se ridice şi să ducă o viaţă vrednică de tot ceeace se aşteaptă dela el, de un mănunchiu de oameni pregătiţi, prevăzuţi cu mijloace şi cu un program de lucru, de o voinţă de împreună muncă a locuitorilor şi de un gând mai înalt căruia să i se închine. Cel puţin un medic pentru sănătate, un agronom pentru munca satului, un preot pentru îngrijirea de suflete, un învăţător pentru ţinerea în pas cu toate cunoştinţele vremii, un bun primar pentru gospodărie publică. Noi am căutat să-i avem, alături de toate ajutoarele lor, până la 10 şi 15, oriunde o echipă studenţească a fost trimisă să lucreze. Mijloacele, medicamente, unelte, cărţi, filme, au fost puse la îndemână. Un program prelucrat până în cele mai mici amănunte, dar destul de mlădios ca să se potrivească oricăror împrejurări, a fost urmat cu sfinţenie. Porunca dintâi şi cea de pe urmă a fost însă câştigarea bunăvoinţei satului şi răspândirea convingerii între oameni că prin muncă, nu numai în gospodăria fiecăruia, dar şi pentru gospodăria tuturor, se poate ajunge mai mult decât prin orice ajutor din afară. Iar gândul, mai presus de toate aceste îndemânări şi concentrări de putinţe, care ar putea să slăbească sau să fie greşit întrebuinţate, este rostul cel mare al săteanului într'o ţară de ţărani ca a noastră şi dragostea faţă de el a Regelui ţării. Ctitorul Fundaţiei, plecată după îndrumările Lui, ca să lucreze la sate.

In Stăneşti s'a lucrat şi mai mult decât numai pentru gospodăria de toate zilele, tocmai pentrucă oamenii sunt mândri şi cu porniri mai răsărite decât în alte părţi. Cine

trece pe şoseaua spre Curtea de Argeş, după plecarea din Domneşti, vede ieşind din verdeaţă de cealaltă parte a văii, un adevărat palat, cu pridvoare pe stâlpi şi cu ferestre mari cu arcade. E un local de cămin cultural pentru Stăneşti, cum nu sunt multe cămine culturale în ţară. Pe unul din pereţi va fi înşurupată o mare placă de bronz, cu numele locuitorilor morţi vitejeşte, cum au ştiut să moară muscelenii, pentru ţară. La câţiva paşi de acolo, chiar în marginea râului Doamnei, la capătul unei mari întinderi netede, se ridică o altă clădire, aproape de acoperiş, baia de mâine a Stăneştilor. Locul din faţă, în care ea e încadrată, e stadionul şi câmpul de serbări al satului, unde profesorul nostru de educaţie fizică a făcut o atât de bună treabă.

Poate fi mândră echipa de studenţi şi pot fi mândri toţi localnicii de inimă, care au pus mâna. Zarea pe care se înalţă toate aceste aşezăminte nu e numai a unui sat, dintr'un judeţ dăruit, cum e Muscelul. Toată ţara stă îndărătul ei, pentrucă oriunde se vor cheltui silinţe ca acestea şi va fi o iubire asemănătoare, se vor putea ajunge îmbunătăţiri la fel.

UN SAT DE APĂ : VĂCĂRENII

Intr'o zi din întâia săptămână a lui Iulie, o mână de oameni pornea din Bucureşti spre un sat din Dobrogea ca să încerce să facă faptă dintr'un gând regesc. Era Echipa studenţească trimeasă de Fundaţia Culturală Principele Carol în Văcărenii din Tulcea. Ea ducea cu sine un program de lucru pregătit până în amănunte, dar ducea mai cu seamă o însufleţire nouă. Toată această tinereţe avea dreptul să creadă, cu flacăra anilor ei, că după atâtea mărturisiri de dragoste şi încercări de îndreptare mici şi fără legătură între ele, ale iubitorilor de ţărănime ieşiţi din cărţi, şi după tot ce făcuse administraţia încadrată în legi îndrăsneţe, acum pentru întâia oară satul îşi primea vestitorii de mai bine. Studenţii erau ei înşişi fii de săteni şi se întorceau la vatră cu toată pregătirea şi cu toată hotărîrea să lucreze. Trei luni li se întindeau înainte, cu nenumăratele lor putinţe. Erau nerăbdători să înceapă. Niciodată până la ei, asemenea organizaţii de muncă nu porniseră în ţară.

Astăzi, când timpul acesta de însufleţire şi de fapte a trecut, iar studenţii sunt din nou la examenele şi la cursurile lor, e cum nu se poate mai nimerit să cercetăm ceia ce a însemnat el atâta pentru satul Văcăreni, cât şi pentru nădejdea pusă într'un asemenea fel de lucru. La capă-

tul lui trebue să stea ridicarea vieţii ţărăneşti. In ce măsură e îngăduit să credem că ne-am apropiat de această năzuinţă? M'am amestecat între lucrători şi am pus mâna la treabă, răsfoesc toate documentele, dările de seamă, cronicile, hărţile, tablourile, diagramele, fotografiile pe care le-au adus cu ei, şi iată că, din amintiri şi din date, se alcătueşte o vedere destul de limpede şi de îmbucurătoare a ceeace s'a făcut.

Văcărenii a fost ales, între alte zece sate, ca o aşezare omenească de apă. Pentru cine vine ca noi, întâiu pe şoseaua Ghecetului, printre sălciile îngroşate de umezeala pământului şi printre revărsările Dunării, cu munţii Măcinului înainte, vineţi şi crestaţi de bătrâneţe, şi mai târziu pe drumul de coastă care duce prin satele Jijila şi Garvănul cu lunca dedesupt plină de oglinda bălţilor, jepşilor şi gârlelor, departe până sub Galaţi şi Reni, Văcărenii e aşteptat într'adevăr ca un popas între ape. Oamenii au în ei ceva pescăresc, dela înălţimea uscăţivă şi ochii ageri, de atâtea ori albaştri, până la portul, cu haine întunecate şi aspre, mai mult lipite de trup, şi cu brâul lat şi încins de multe ori, ca să ţie bine şalele. Berzele încearcă să-şi lucreze cuib până la turla bisericii cu hramul Sf. Nicolae, care e, alături de Sf. Andrei, ocrotitorul corăbierilor. Dar la o scormonire de mai aproape, stările par'că s'ar descoperi altele. Din 395 de familii, câte numără satul, cu 2.164 de suflete, 311 sunt de plugari şi numai 23 de pescari. Alături de cele 2.500 hectare, cât are locul de arătură, de livezi şi de păşune, bălţile nu cuprind decât 510. Oamenii trăesc mai ales din munca pământului, din rodul livezilor, din creşterea vitelor şi din tăiatul pădurilor. Numele însuşi aminteşte cu totul de altceva decât de îndeletnicirea năvodarilor.

Cu toate acestea, cadrul geografic se răsbună şi Văcărenii rămâne un sat de apă. Aproape toată viaţa oamenilor e hotărîtă şi colorată de baltă. Gardurile sunt făcute din stuf. Uliţele, afară de şoseaua naţională, sunt adevărate albii de şivoae, pe care apele, când plouă, se scurg rupând şi înecând spre luncă. Femeile urcă şi coboară

toată ziua la gârlă, de unde aduc nu numai apă de spălat, dar şi apă de băut, în tingirile de aramă legănate în cobiliţă şi ocolind de multe ori cele şase fântâni ale satului. Când creşte Dunărea şi se varsă în baltă, vitele trebue să plece de pe islaz şi toată partea de jos a grădinilor şi curţilor e înecată. Drumul la Galaţi se întrerupe. Din stufăriş şi din ghioluri vin peste sat ţânţarii cari dau frigurile. Foarte mult din firea oamenilor, cari au tot timpul înaintea ochilor o zare de apă, fire mai dârză, mai de sine stătătoare şi mai mândră, se bagă de seamă şi la Văcăreni. Pot să nu aşeze vintire, să nu arunce prostovoale şi să nu tragă la năvoade decât 23 din ai lor, cu copiii şi nevestele duse în baltă în 32 de bărci mari. Balta a fost mai puternică şi şi-a pus pecetea ei asupra întregului sat.

Echipa studenţească s'a silit să se facă, în cele trei luni, una cu această viaţă. Ea avea în alcătuirea ei un student în medicină, alături de care a venit foarte curând un medic. Intâia ispravă a echipei a fost un dispensar aşezat într'o odae fără altă întrebuinţare dela primărie, pe care, numai a doua zi dela sosire, localnicii au văzut cu mirare cum studentele o lipeau, o spoiau şi o spălau, iar unul din studenţi o dichisea cu medicamente şi cu putinţe de consultaţii. Nu vreau să mă opresc nici la condica ţinută zilnic şi nici la tablourile statistice şi la curbele lucrate după ea, din care s'ar putea urmări felul boalelor care macină un sat românesc de astăzi, şi sutele şi miile de căutări, de injecţii, de intervenţii sau de sfaturi medicale, care s'au dat de dimineaţă până noaptea ca să se zăgăzuiască acele boale. Mi-e mai la îndemână şi-mi aduc aminte de mulţimea oamenilor din Văcăreni şi din alte sate care se adunau şi aşteptau ca să-i ajungă rândul, înaintea uşei tainice de după care le putea veni sănătatea. Văd încă pe bărbatul tânăr speriat de întâia naştere a nevestei, care se repede în curtea cu bolnavi şi cu nepăsători şi vrea numai decât să ducă pe medic la el acasă. Sunt martor la frângerea de mâini a unei mame care avea un copil nebun, primejdios, între alţi copii nevinovaţi. Toată lumea aceasta se încrede în ştiinţă şi se îngrămădeşte la isvoarele ei de

viață. Nu e nevoe decât de un serviciu omenesc și priceput, ca să o aducă și s'o câștige. Chiar dacă nu toți se pot hotărî să urmeze un tratament lung și dureros și atâția bat încă marginile, uitându-se și ispitind, pârtia e făcută. Poate că săteanul se duce, atunci când îl are, mai grăbit la medic decât orășanul, și în tot cazul îl privește cu mult mai multă încredere, cu o încredere aproape religioasă, care e ea însăși o jumătate vindecare.

Dacă ne-am putut gândi, în organizarea medicală, la doi medici, unul care să caute, adică să îngrijească de boală, iar altul igienist, care să nu ne lase să ajungem la boală și să se îngrijească de sănătate, la sate se vede mai cu seamă câtă trebuință e de medicul social, care să-i cuprindă pe amândoi : omul care a venit la dispensar, trebue urmărit și acasă, copilul care a trecut cu bine primejdiile nașterii, supravegheat, ca să nu fie răpus de celelalte, satul și gospodăria ținute necontenit sub ochi. Studentul medicinist al echipei a căutat să facă însuși o inventariere medicală a tuturor locuințelor și să pună într'o fișă sanitară fiecare gospodărie. Cu acest prilej, fiecare anchetă parțială s'a schimbat într'o lecție de igienă și de mai bună așezare a casei și a acaretelor.

Alături de medicul de oameni a lucrat medicul de animale. Satul Văcăreni are peste 4000 de vite de tot felul și aproape 7.000 de păsări, a căror bună stare privește foarte de aproape pe țăran. Un veterinar isteț, care se învoia să se ducă nu numai pe islaz, la cirezi și la turme, dar să cerceteze aproape fiecare grajd și coteț și să pună mâna, ori de câte ori era nevoe, a putut să facă mult bine. Și aici a fost vorba de injecții și de tratamente medicale, dar, mai ales, de o întreagă organizare de îmbunătățire a soiurilor prin aducere de prăsitori mai de neam și prin răsplătirea țăranilor care își îngrijeau mai bine vitele, precum și printr'o frumoasă acțiune de educare și de îndrumare.

Studenții dela Oficiul Național de Educație Fizică au făcut împreună cu medicii, deși într'un domeniu mai zâmbitor, o treabă tot atât de însemnată în sine, cât și prin

neaşteptatele putinţe pe care le lasă să se întrevadă. Ei s'au îndreptat mai cu seamă către copii şi flăcăi. Educaţia fizică şi sporturile, pe care suntem porniţi să le credem potrivite numai pentru tineretul oraşelor, potrivite sau mai bine primite, s'au dovedit dela întâia încercare programatică tot atât dela locul lor şi tot atât de îmbrăţişate, la sate. Jocuri, mişcări ritmice, înot, alergări, sărituri, marş, tragere la ţintă, bătaia mingii, încadrarea într'o ceată şi disciplinarea într'un câmp de sport au putut fi ajunse, nu numai fără prea grele silinţe, dar cu entusiasm.

Pentru aceeaşi îngrijire a bunei stări şi a sănătăţii, în deosebi prin fete şi femei, a lucrat o maestră de gospodărie. Ea a căutat să îmbogăţească băcătăria şi să arate, prin lecţii pentru câteva, sau gătind împreună cu gospodina la cuptorul ei, cum printr'o pricepută şi felurită pregătire, se pot scoate mâncări mai multe şi mai bune din aceeaşi carne sau aceleaşi zarzavaturi. Le-a învăţat cum să-şi aşeze în casă, cum să-şi facă perna şi salteaua, cum să se apere de necurăţenii, cum să se îmbrace mai frumos şi mai ieftin. Maestra a mers până la înfiinţarea unui atelier de ţesătorie, de unde au ieşit ţesături şi modele.

Echipa studenţească din Văcăreni era însă mândră mai cu seamă prin membrii ei agronomi. Ea înţelegea din întâia zi, tocmai pentrucă satul apare ca o comunitate de muncă, să pună în mişcare cerul şi pământul ca să îmbunătăţească felul de muncă al oamenilor. Trei studenţi agronomi ajutaţi şi îndrumaţi de un inginer, sporiţi de un gospodar ca medicul veterinar, amândoi cu reşedinţa în judeţ şi cunoscându-l, şi încadraţi de camera agricolă, înseamnă o punere la un loc de nu se poate mai prielnice împrejurări. Faptele au fost vrednice de atâtea silinţe.

Cine a intrat în sat în vreuna din zilele lui Iulie a fost izbit de mulţimea oamenilor şi a căruţelor care se adunau pe câte o parte din şosea şi lucrau din zori până în noapte. Şoseaua este însă lungă de mai bine de 2 km., iar grija ei n'a mai putut s'o poarte nimeni încă dinainte de răsboiu. Dacă muntele vecin, înalt cum sunt munţii Dobrogei, de 200 şi 250 metri, este granit, pătura de pământuri mai

gălbue şi sfărâmicioasă de deasupra o spală şi o duce la vale, netezind şanţurile şi astupând drumurile, orice ploaie. Aici a intrat casmaua şi sapa oamenilor, cari, la îndemnul şi pilda cu fapta a echipei, au reînviat vechea prestaţie, dată acum din toată inima, pentrucă Văcărenii luase deodată cunoştinţă de sine şi-şi vedea făptura, nu numai ca o unitate oarecare administrativă, lăsată în seama unei autorităţi abstracte. A fost atât o silinţă, care, pusă în zile de lucru, al braţelor şi al vitelor de jug şi de ham, prin urmare în bani, înseamnă o sumă de care s'ar înfricoşa bugetul firav al comunei şi ar şovăi bugetul judeţului, cât mai cu seamă o încercare izbutită de mobilizare de muncă a sătenilor. După această întâe încordare umăr la umăr, celelalte treburi, mai numeroase, mai sfărâmate şi mai individuale, pentrucă urmăreau îndestularea trebuinţelor unui regim de producţie mixt, plugărie, dar şi grădinărit, creştere a vitelor, dar şi cărăuşie, pescuit, dar şi îngrijire a viţei de vie, a tutunului şi albinelor, s'au înşirat neîntrerupte, bine întâmpinate şi cu bune roade. Arături de alt fel, alegere a seminţei, grăpare cu altă grijă, introducere de noi plante, întrebuinţare a adăpostului vitelor mari şi mici, cu unelte agricole aduse din altă parte şi lăsate sătenilor, cu demonstraţii şi muncă după noua tehnică pe teren, cu animale de reproducţie dăruite satului şi date în seama gospodarilor mai cu tragere de inimă, expoziţie de produse, premii în natură, în bani sau în recunoaşteri. Trecerea echipei de agronomi prin Văcăreni a tras brazdă, în lucrările noi şi minunate aduse la îndeplinire ca şi în zguduirea minţilor aţipite în îndemânări moştenite.

Căile, ca să se ajungă acum la sufletele oamenilor, erau deschise. Folkloriştii s'au amestecat la şezători şi în toate manifestările săteşti, pe de o parte strângând şi pe de alta strecurând valori pierdute de gândire şi de artă, locală, sau vecină. Istoria satului, lipsit de orice monografie, a aşezămintelor şi a neamurilor lui fruntaşe, a ieşit din uitare. Frământarea de lumină din jurul şcoalei şi al căminului cultural, cu toate preocupările mai vechi sau de fiecare zi, a atras deodată luările aminte. Biserica s'a scăl-

dat ca într'o nouă lumină, când s'a văzut că pe lângă ea s'a adunat şi a trăit satul, cu mult încă mai de vreme de orice altă aşezare. Ca în atâtea alte colţuri de Dobroge, unde Românii sunt băştinaşi de când se pomeneşte, a ieşit la iveală sfinţenia vieţii călăuzită prin veacuri de apostoli, de călugări, mucenici şi de preoţi. Misticismul creştin, care a slăbit sau a primit noi înfăţişeri în alte părţi de pământ românesc, aici unde el s'a călătorit de pe toate drumurile de uscat şi de apă şi s'a întâlnit cu alte credinţe, adânci sau crâncene şi ele, înfloreşte mai departe, plin de vechea mireasmă. Dobrogea e şi astăzi şi are să rămână un pământ de mânăstiri, de hramuri, de hagialâcuri şi de credincioşi iluminaţi. Cine a văzut numai o liturghie în biserica din Văcăreni, cu lumea care cade toată în genunchi, nu numai la citirea evangheliei şi la arătarea sfintelor daruri, dar şi la spunerea Tatălui Nostru şi a Crezului ; cu aşezarea în inel înaintea uşilor împărăteşti ca un zid de bărbaţi aspri şi pătrunşi, nu de zmerenie, ci de neînduplecarea lor de ostaşi ai credinţei, care nu lasă nici o suflare de afară când iconostasul începe să plutească în fumul de tămâe cu toţi sfinţii lui de aur ; pe închinătorii şi îngenunchetorii care se apleacă toţi odată şi de nenumărate ori, ca nişte trestii sub vijelia rugăciunii, pe urmele preotului care intră în altar cu cartea sfântă ; cine a văzut revărsarea de colivi, de colaci, de sticle de must şi de tăvi cu toate roadele pământului, ca la un praznic de Vechiul Testament, şi pe femeile cu marama pe ochi, îndoite asupra lor, ca nişte maici nemângâiate ale Domnului, are numai decât această vedenie şi acest fior.

Locuitorii din Văcăreni au o vechime pe care nu o mai ştim. Atâţia din ei au venit acum un secol şi jumătate din părţile basarabene, peste un miez mai de demult, alţii mai încoace, din Moldova, din ţara românească sau din Transilvania. In limbă se simt, ca o muzică din multe glasuri, înrâuririle cele mai deosebite, cu destule amintiri turceşti. Portul s'a pierdut cu totul la femei, care, fiind mari ţesătoare, mai păstrează numai rămăşiţe de motive de odinioară, locale sau aduse, în marame şi în scoarţe, şi întâr-

zie la bărbaţi, prin tot felul de transformări de târg, într'o asprime de haină de oameni de apă şi de vânt. Datinile, cântecele şi părerile s'au amestecat şi ele. Trecutul satului, pus în acte de stare civilă sau în hrisoave şi lucruri străbune ale locuitorilor, e pentru totdeauna pierdut. După risipirea dela 1877, a urmat distrugerea sistematică din 1916. Timp de doi ani şi mai bine toţi oamenii au trăit pe unde s'a nimerit, dincoace de Dunăre, iar la întoarcere n'au mai găsit casă întreagă şi au trebuit să clădească satul şi poate şi sufletul lor, din temelie.

Din cioburile de amintiri şi de lucruri pe cari studentele le mai găsesc ele refac pentru întâia oară sufletul şi istoricul satului. Biserica de astăzi a fost zidită după războiul Crimeei, din 1864 până în 1868, cu cheltuiala împăratului Rusiei, de unde şi hramul Sf. Nicolae. Pe când abia se începuse, a venit, la vremea aceea, zapciul turc de la Tulcea, s'a uitat la lucru, a scos din brâu 5 lire turceşti, le-a pus pe zid, a strigat noroc ! şi s'a dus. Un perete, în care aurul de atunci a intrat drept tencuială şi cărămidă, trebue să stea şi astăzi ca martor al acelei recunoaşteri păgâne dela 1864, înaintea Dumnezeului cel adevărat. Ceeace e mai mişcător e că mica biserică dinainte, poate din zilele păcii dela Adrianopol, din 1829, făcută din nuele şi pământ, n'a fost dărâmată numai decât, ca să aibă oamenii unde să se roage, şi a fost cuprinsă în biserica cea mare, care şi-a ridicat zidurile peste ea. Cât n'am da s'o avem încă, un fel de amintire a bisericuţei care se păstrează până astăzi, a sfântului Francisc dela Porţile pietrosului Assisi, adăpostită în braţele de piatră ale marei catedrale !

La folklorul oamenilor de aci, în care se încrucişează, ca şi vânturile în acest cot de fluviu şi de insulă străveche geologică, tot felul de motive şi de ruini de compoziţii mai mari, răsună câteodată accente măreţe de Mioriţă actualizată :

Foae verde trei bujori...
Măi soldat din Roşiori,
Unde ţi-a fost scris să mori ?

Sus pe vârful munţilor,
Deasupra Carpaţilor,
In bătaia gloanţelor,
In ploaia ghiulelelor,
Şi'n spartul şrapnelelor.

Ascultaţi acum ce adâncă poezie poate să isbucnească din aceste versuri simple :

Măi soldat, cin'te-a scăldat ;
Ploile când au plouat.
Măi soldat, cin'te-a'nvelit ;
Frunza când s'a scuturat.
Măi soldat, cine te-a plâns ;
Păsările când s'au strâns.
Măi soldat, cin'te-a'ngropat ;
Munţii când s'au dărâmat.

Alteori, alături de versul epic, din ciclul dunărean îşi face loc elegia care e de dragoste, şi nu e numai de dragoste. Ceva din soarta şi singurătatea Dobrogeanului, se simte în această jelanie, plânsă cucului, cu vorbe care sunt locale, ca de pildă : iorgănaşul turcesc, în loc de plapuma noastră. Ascultaţi ce prospeţime de glas limpezit de lacrimi, ce bogăţie de rimă şi ce cadenţă sigură de vers împodobesc acest cântec, unul din cele mai frumoase din multele pentru întâia oară culese în firida Văcărenilor :

Vine cucul de trei zile
Peste văi, peste movile
Şi n'are un'să se puie
Şi necazul să şi-l spuie.
S'ar pune pe-o rămurea
Aproape de casa mea,
Dar i-e frică de belea,
Să nu-l vadă cineva.
Cucule, cu pană sură,

Făţi pomană şi de mine,
De nu astăzi, măcar mâine,
Du-te la maica şi spune
Că unde m'a dat nu-i bine,
Că mi-e casa sub pădure,
Aşternutul de sub mine
E umplut cu mărăcine,
Pernişoara de sub cap,
Cu holeră de pe gard,
Iorgănaşul de'nvelit
Cu piatră şi cu pământ.

Aceasta e numai o schiţă, cu date puţine, a ceea ce a lucrat şi a trăit echipa studenţească trimisă de Fundaţia Principele Carol în satul Văcăreni, dela începutul lui Iulie până la sfârşitul lui Septemvrie, anul dela Domnul 1934. Ar trebui să mă opresc, sfârşind, la organizarea Căminului cultural local sau la marele monument înălţat de echipă morţilor din sat ai războiului, mulţi şi eroici, într'o serbare de toamnă care a pus în mişcare tot acest ungher de sălaşe româneşti al Dobrogei. Dar nu e nevoe, pentrucă rostul acestor cuvinte n'a fost să cuprindă totul, ci să arate numai în linii mari că încercarea a izbutit, că echipa studenţească şi tehnicienii alipiţi ei au pus inimă şi pricepere, şi mai ales că satul a răspuns. Altminteri, din ostenelile noastre se ridică numai umerii faptelor mai de seamă, după care deosebim uşor ceeace a rămas după noi acolo şi altfel decât tot ce s'a făcut în acelaş timp în celelalte sate, aşa cum rămâne peste priveliştea de ape şi de greeri de secetă, a vetrei Văcărenilor, muchea ferăstruită şi albastră a munţilor Măcinului.

UN SAT DE COLONIŞTI: CUSUIUL DIN VALE

Pe malul drept al Dunării, la patru kilometri din jos de Olteniţa, s'a cuibărit pe povârnişul unei vâlcele satul Cusui. Locuitorii lui mai vechi, Turcii dintru început, dela cari n'a mai rămas decât o geamie albă, astăzi fără niciun credincios, şi Bulgarii mai de apoi, adunaţi de pe podişurile pietroase ale Bulgariei după 1880 şi păstrând încă amintirea satelor de unde au venit, nu erau oameni de apă. De aceea ei s'au aşezat înăuntru în uscat, la vreun kilometru departe de fluviu. A trebuit să se îndrepte spre aceste locuri un val nou de lume, plecat din părţile la care nimeni nu se gândise, ale Vidinului şi ale Timocului, Olteni deprinşi cu Dunărea, pentruca lucrurile să se schimbe. Cusuiul românesc este un fel de Cusui-dela-apă. A luat naştere aici de vreo zece ani, cu Români din Bulgaria pribegiţi de-acasă de răul vremurilor, nu numai un cartier de colonişti al unei vechi vetre de sat, ci un adevărat sat nou. Intre Români şi Bulgari se adânceşte o vale, o derea, pe care de-atâtea ori şiroaiele unor ploi neaşteptate o umplu şi tae legătura între cele două aşezări. Atunci se vede mai bine decât oricând, ce i-a chemat pe unii locuitori, plaiul şi drumurile de pământ către ţinutul pe unde fuseseră mânaţi încoace şi ce i-a chemat pe ceilalţi, pe-ai noştri, coas-

tele cu soare şi drumurile de apă pe unde veniseră şi se întâlneau cu ai lor.

Intr'o zi de Iulie de anul trecut două bărci mari cu 24 de crivace se încărcau la cheiul Olteniţei, una cu tineri, studenţi dela toate facultăţile, şi alta cu gospodăria unei campanii de trei luni de zile, mai cu seamă sanitară, agricolă şi culturală, pături şi vase, medicamente şi instrumente medicale, aparate de măsurătoare şi cărţi. Dunărea se deschidea lină înaintea noastră, ca într'o călătorie de descoperire de noui pământuri. De pe dealurile Turtucaei se ridicau drept în sus două, trei suluri de fum albastru. Poate nişte focuri în vii, de vreascuri uscate, dar nouă ni se păreau semnele de pregătire ale unei bune gazde.

Fundaţia Culturală Principele Carol, care trimetea această echipă studenţească în satul Cusui, ştia ce întrebări, de atâtea ori neprevăzute, întâmpină programul ei de lucru între oameni abia poposiţi pe brazda lor. Ea căuta un sat şi nu dădea aici decât de o mână de săteni umblând după un suflet. Datinele aduse cu ei nu mai erau, rupte de-acasă, decât nişte amintiri, care nu-şi mai găseau întrebuinţare. Portul, cu fote, şaluri şi marame se părăsea, cântecele nu se mai cântau, câte un gospodar care întârzia fără rost, prin tarlale, cu faţa spre Miazăzi, poate plângea, gândindu-se la locurile de unde se înstrăinase pentru totdeauna. Indârjirea, în schimb, la muncă, desţelenirea ogoarelor rămase pârloagă din zilele Goţilor, începerea vieţii dela capăt, nu erau poate decât alte înfăţişări ale desnădejdei. Fundaţia mai lucrase într'un alt sat de colonişti, dela celălalt capăt al Cadrilaterului, Regina Maria din poarta Balcicului. Invăţase să cunoască pe Macedoneni şi Bănăţeni, unii porniţi din jurul Peşterii bulgăreşti, iar ceilalţi din Jugoslavia. Cadrilaterul ajungea într'adevăr un loc de întâlnire a Românilor de pretutindeni. Soseau toţi de pe toate drumurile, de uscat sau de apă, ca să dea viaţă acestor noui pământuri şi ca să le apere. Români din ţară ca şi Români de sub stăpâniri străine. Fundaţia venea ca să adâncească o experienţă, pentru sine,

şi să fie ajutor, pentru alţii, tocmai când aveau mai mare trebuinţă de el.

Cele două bărci au apucat întâiu deacurmezişul Dunării, duse puternic din lopeţi, ca să ajungă în sforul apei şi să se lase luate la vale. Priveliştea s'a lărgit deodată. Nu mai eram, ca până acum, numai la malul unui mare fluviu, uitându-ne de sub plopii rotaţi cum curge şi se pierde spre răsărit, ci ne găseam chiar în largul lui, cu ape de toate părţile, şi cu chenarul verde de sălcii sau de vii de pe margini, abia ca o podoabă. Indărătul nostru se înălţa în trepte. Turtucaia, cu cele două minarete ale ei, cu acoperişuri vesele în frunziş, iar în faţă, drumul fără pulbere, cu ochiurile neaşteptate şi cu cântecul neîntrerupt de unde, pe albia fără piedici, pe după ostroave ascuţite sau pe la coturi rotunde. Desfătarea drumului pe apă, făcută din alunecare lină, din singurătate, şi din cine ştie ce fiori străbuni de eroism în luptă cu elementele naturii, începea. Eram pe Dunărea noastră, deoparte şi de alta, şi pe Dunărea tuturor popoarelor, trecătoare pe-aici prin veacuri, în luntri dintr'un lemn sau pe grele galere.

Vedeam cu ochii minţii podul de fier, care are să se întindă odată între cele două maluri, rezemat dinspre Olteniţa pe un dig de zidărie adus de departe, ca să fie la douăzeci de metri deasupra celor mai urcate ape, iar spre Turtucaia, în coasta de piatră a râpei din faţa noastră. Până când podul dela Turnu Severin cu Jugoslavia nu rămânea decât un plan, purtat de ani de zile prin conferinţe de experţi şi prin cartoane, îndrăsneam mai puţin să ne gândim. Dunărea românească se părea că nu trebuie să aibă decât o singură legătură între cele două maluri, podul dela Cernavodă, bătrân acum de peste 40 de ani. S'a înoit de-atunci ţara, şi-a întreit populaţia, s'a lipit mai strâns de Dunăre şi de mare, a crescut fără asemănare mişcarea călătorilor şi a mărfurilor, s'a desvoltat automobilismul şi viaţa şoselelor, dar noi am rămas nemişcaţi. în folosirea mijloacelor pentru mulţumirea atâtor cerinţe năvalnice, aproape la ceeace am făurit acum o jumătate de secol. E puţin. Trăim în nişte vremuri de faptă. Un

nou pământ, această Dobroge nouă, şi o altă legătură cu o nouă Mare-Neagră, aceea dela Cavarna şi dela Balcic, un nou popor românesc, cei vreo 150.000 de colonişti aşezaţi în judeţele Durostor şi Caliacra, cer cu putere un pod în aceste părţi, care să lege în linia cea mai dreaptă cu Bucureştiul. Este adevărat că în Cadrilater n'ar aştepta la capătul acestui pod nicio cale ferată, dar are să aştepte în curând o şosea internaţională, care e cel puţin tot aşa de însemnată şi poate să fie urmată şi de tren. Pe podul, cu cale dublă, de şine şi de picior, ar trece căruţele noastre dunărene, oamenii şi turmele. Câmpia românească s'ar revărsa atunci neoprită de prăpastia de ape a Dunării, cu oamenii, bogăţia şi cultura ei, până la pragurile mării. Atâtea probleme, astăzi încă îngrijitoare, s'ar apropia de deslegare. Satul, către care ne îndreptăm astăzi, ar ajunge astfel aproape un cap de pod.

Insufleţiţi de asemenea mari nădejdi, băeţii s'au aşezat ei înşişi la lopeţi. Membrii echipei nu sunt nişte studenţi oarecare, strânşi în mănunchiu de întâmplarea alegerii după criterii obiective, unul din Moldova, unul din Muntenia şi altul poate din Banat. Sunt toţi fii ai coloniştilor din Cusui, Români din Bulgaria trecuţi la noi pentru studii şi încetăţeniţi prin împroprietărirea părinţilor. Vor să lucreze pentru satul lor. Se simt legaţi de el şi prin alte legături, decât acelea ale aplicării unui program unitar, supraveghiat cu grijă prin oamenii lui de un centru tehnic. Ei se cred părtaşii unui proces istoric, invers celui de la 270 al lui Aurelian împăratul, când s'a dat poruncă de retragere legiunilor la Miazăzi de Dunăre. Astăzi Românii dela Miazăzi de Dunăre, din cotloanele depărtate ale Macedoniei până în firidele cu grâu, struguri şi peşte ale fluviului, au început să se retragă, fără poruncă, dar în presimţirea unei primejdii de desfiinţare, dincoace de apă, pe ţărmul ei dela Miază noapte. După întâiul popas de bejenie, cei mai mulţi, dornici să nu se despartă cu desăvârşire de o lume unde s'au trezit şi ai lor au locuit de multe veacuri, din zilele strămoşilor romani, au cerut să li se dea loc pe aceste plaiuri româneşti din dreapta Dunării şi au

trecut-o încă odată. De-aici, şi nu numai din belşug de o-goare libere, aşezarea coloniştilor din Peninsula Balcanică anume în aceste părţi de Dobroge nouă şi nu aiurea.

Studenţii sunt fii de oameni de Dunăre şi uneori dea-dreptul de pescari. Apa e pentru ei ceeace e curtea pră-foasă pentru alţi copii, şi barca, un căruţ târât prin toate gropile. Cei mai mulţi trec fără nici o greutate, înot, de două şi de trei ori, toată această genune de apă argintată de soare, înţepată de peştii nevăzuţi, dar lată de mai bine de un kilometru şi repede de toată iuţeala grea a unui ase-menea şivoiu curgător. Râd şi cântă. Vâslesc nebuneşte. Se simt acasă. Exerciţiile de educaţie fizică cu flăcăii şi fetele satului au să fie tot pe apă, înot sau în bărci. Când alunecăm prin dreptul unei mori de apă, ancorată, zdren-ţoasă şi cătrănită în mijlocul fluviului, cu plescăitul ei gâ-fâit de roţi, cineva plin de făină, poate morarul, se arată într'o uşiţă şi spune bineţe. In dreapta creşte mereu un pâlc de sălcii. Pe creastă se văd coame de case. Ajungem.

Studenţii s'au gospodărit la şcoală, ca să rămână îm-preună şi să urmeze programul de lucru. Deşi toţi aveau părinţi sau rude în sat, foarte puţini s'au aşezat pe la ca-sele lor. In curtea înconjurată de salcâmi, s'a ridicat, pe un catarg înalt, care-i întrecea, un steag văzut de departe. Când a venit şi o echipă de cercetaşi, tot băeţi de apă, de pe la Galaţi şi s'au cuibărit în vechea geamie de-alături, în jurul acestui steag, înălţat şi coborît după toate rândue-lile, cu rugăciune şi cântec, s'au făcut exerciţiile cercetă-şeşti şi strejăreşti şi s'au dat serbările de noapte, cu foc de tabără şi cu poveşti şi snoave. Alţi băeţi s'au adăugat, din anii din urmă ai şcolilor secundare, fii de colonişti veniţi în colonie de vară ca să fie de ajutor. Echipa stătea acum gata în faţa satului, cu 30 şi uneori cu 40 de membri, îm-preună cu oaspeţii. Lucrul putea să înceapă. El începuse, chiar prin această punere în rânduială, la care satul se uita cu ochi mari.

Cercetările statistice au arătat limpede, ceeace se cu-noştea dinainte că aproape fiecare colonist, deşi toţi la un loc erau din acelaş ţinut, venea din alt sat. O mai mare

fărămițare nu se putea închipui. Exista o conștiință de grup administrativ. Conștiința de obște, cu părinți aceeași și aceeaș vatră de viață, n'avea cum să se întâlnească. Se întâlneau cel mult începuturile ei, cu interesele asemănătoare de muncă, încuscririle, schimbările de gânduri sau de datini aduse de fiecare de-acasă, serbările lumești sau hramurile și sărindarele făcute împreună. Echipa studențească s'a ostenit să adâncească aceste începuturi ; alături de satul administrativ, economic și politic, să zidească la satul sufletesc.

Dispensarul medical s'a deschis pentru toți fără deosebire, Români și Bulgari, și a fost cercetat mai ales de mame cu pruncii lor. Fântânile din sat, unele vechi din vremea Turcilor, cu colace roase de piatră, au fost curățate și înălțate. Până atunci, înaintea unora, nămolul era așa de adânc și de moale, încât bivolii veneau să se scalde, scufundați în picioare până la coarne, cu ochii bulbucați și fericiți. S'a înviorat bisericuța, destul de părăsită. S'a făcut un loc verde de odihnă din cimitirul, pierdut cu totul sub buruieni. S'au adus unelte plugărești și sământă aleasă dela serviciile agrare din Silistra. S'a înființat o filială a școlii primare în satul coloniștilor, de unde copiii, mai ales iarna, nu se puteau duce uneori decât cu primejdia vieții până la școala din satul vecin, și atunci nu se mai duceau deloc. Toate erau însă lucrări mai curând de apropiere și, mai mult decât de câștigare a încrederii oamenilor, care n'a lipsit, de altoire a încrederii în ei și în puterile lor. Satul e făcut din nimic, de ieri, cu ceva eroic. Toți își aduc aminte când nu era și se pot teme că s'ar putea într'o bună zi să nu mai fie. Ei trebue puși deopotrivă la încercări mai grele decât cele obișnuite. Atunci s'a născut gândul marei șosele, care să-i scoată din închisoarea lor de sat la o parte de drumurile umblate și să-i pună în legătură, la răsărit și la apus, cu toți vecinii, ascunși prin firidele malului.

Aceasta a fost lucrarea propriu zisă de pământ de colonizare, cu mijloace neobișnuite, ca în zilele romane, care a strâns la olaltă, timp de săptămâni, atât pe oame-

nii din Cusui, dar şi pe locuitorii din alte trei, patru sate, cu căruţe şi cu unelte de spart, cu toţi specialiştii în dinamită ai vechilor canarale, cu ingineri şi picheri dela oraş, cu cater-pillare americane, şi cu tăvăluge motorizate. Tot malul s'a umplut de viaţă. Kilometri şi kilometri de drum s'au măsurat şi s'au tras prin tarlale, pe câmp, şi prin livezi şi vii, în marginea satelor, s'au acoperit cu piatră şi s'au călcat şi bătut, izvoare subterante s'au captat şi poduri s'au întins peste şanţuri şi râpi. Din loc în loc brăzdarul maşinilor tăia câte un olan roşu, ca o rană însângerată, al vreunei canalizări bizantine din secolele când la Silistra Ulfila traducea Goţilor Biblia în limba lor sau se năştea Aetius, tot acolo, biruitorul lui Atila şi al hoardelor lui în Câmpiile Catalaunice. Straturi, straturi se întinde împrejur, trecutul, cu multele rânduri de oameni şi de civilizaţii. La cea mai uşoară scormonire el se arată şi cere urmaşilor să caute să fie vrednici de câtă viaţă a înflorit pe aici.

Cusuiul a fost lăsat acum în ceţurile şi în scrâşnetul de sloiuri al Dunării îngheţate. Coloniştii au păstrat însă fiorul acelei mari şi roditoare osteneli. Fundaţia culturală Principele Carol îşi poate trimite echipele viitorului în aceste plaiuri ale Cadrilaterului, unde se pregăteşte o Românie nouă, cu toată încrederea. Este un pământ de eroism, unde trebue să ne creştem eroii.

CUPRINSUL

Cultură Socială

DE ACELAŞ AUTOR:

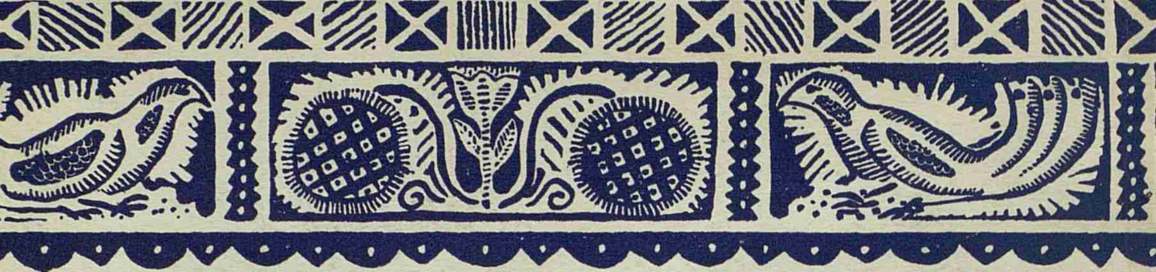
Studii:

Românii dintre Vidin şi Timoc („Cartea Românească").
Românii din Bulgaria („Cunoştinţe folositoare", „Cartea Românească").
O nouă metodă de Statistică a asigurării de accidente muncitoreşti („Monitorul Asigurărilor")
Crescătorul de Şoimi („Fundaţia Culturală Principele Carol").
Balcicul („Colecţia Apollo").
Biblioteca Satului („Fundaţia Culturală Principele Carol").
Titu Maiorescu şi Duiliu Zamfirescu în scrisori („Fundaţia de literatură şi artă Regele Carol II").

Literatură:

Florile inimii, versuri, („Cartea Românească").
Legătura roşie, schiţe („Fundaţia Culturală Principele Carol").
Fuga lui Şefki, roman („Cartea Românească").
Maica Domnului dela Mare, roman („Cartea Românească").
Un an de revoluţie rusească, traducere din *Maxim Gorki* („Reforma Socială")
Cartea ceaiului, traducere din *Okakura Kakuzo* („Fundaţia Culturală Principele Carol").
O antologie muncitorească („Ministerul Muncii")

(Manuscrise)
Cetatea de argint, versuri.
Capra neagră, roman.
Sixtina de *Remy de Gourmont*.

Prețul 85 lei

